

Vācieši Latgales teritorijā
16.gs.-20.gs. sākumā:
vēsture un recepcija

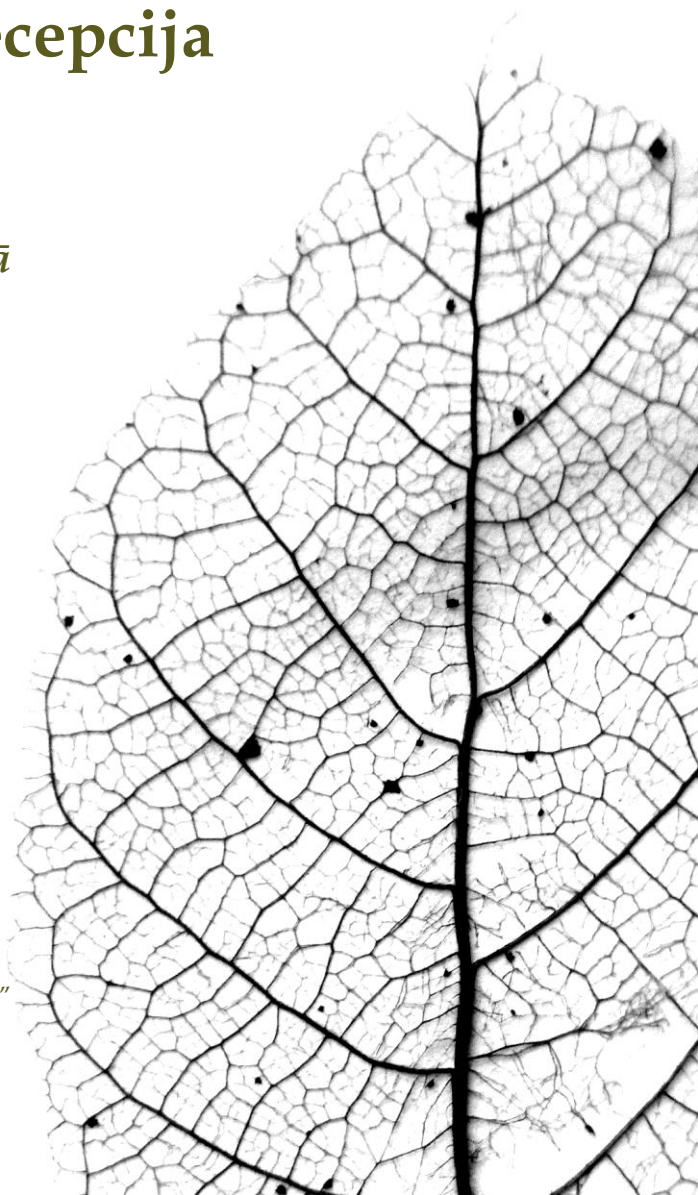

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE

Vācieši Latgales teritorijā
16. gs. – 20. gs. sākumā:
vēsture un recepcija

*Kolektīvā zinātniskā
monogrāfija*

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKAIS APGĀDS "SAULE"
2022

Apstiprināts Daugavpils Universitātes Zinātnes padomes sēdē 2021. gada 10. decembrī, protokols Nr. 17, lēmums Nr. 2/1.

Vācieši Latgales teritorijā 16. gs. – 20. gs. sākumā: vēsture un recepcija. (Red. Alīna Romanovska). Kolektīvā zinātniskā monogrāfija. Daugavpils: Daugavpils Universitāte, 2022, 288 lpp.

Germans in Latgale in the 16th – beginning of the 20th century: history and perception. (Ed. Alina Romanovska). Collective Scientific Monograph. Daugavpils: Daugavpils University, 2022, pp. 288.

Sastādītāja:

Dr. philol. Alīna Romanovska

Recenzenti:

Dr. hist. Guntis Zemītis, Latvijas Zinātņu akadēmijas loceklis (Latvija)

Dr. hum. Sandra Grigaravičiūtė (Lietuva)

Literārās redaktore:

Rudīte Rinkeviča (latviešu valoda)

Ilze Oļehnoviča (angļu valoda)

Irina Presņakova (angļu valoda)

Maketētāja:

Marina Stočka

Vāka dizains:

Edgars Smans

Kolektīvā monogrāfija izsīrādāta Latvijas Zinātnes padomes projekta „Latgales baltvācieši sociāli etnisko attiecību kontekstā: 17. – 20. gs. sākums” ietvaros, projekta Nr. lzp-2020/2-0136.

ISBN 978-9984-14-949-3

© Vācieši Latgales teritorijā 16. gs. – 20. gs. sākumā: vēsture un recepcija. Kolektīvā zinātniskā monogrāfija, 2022

SATURS

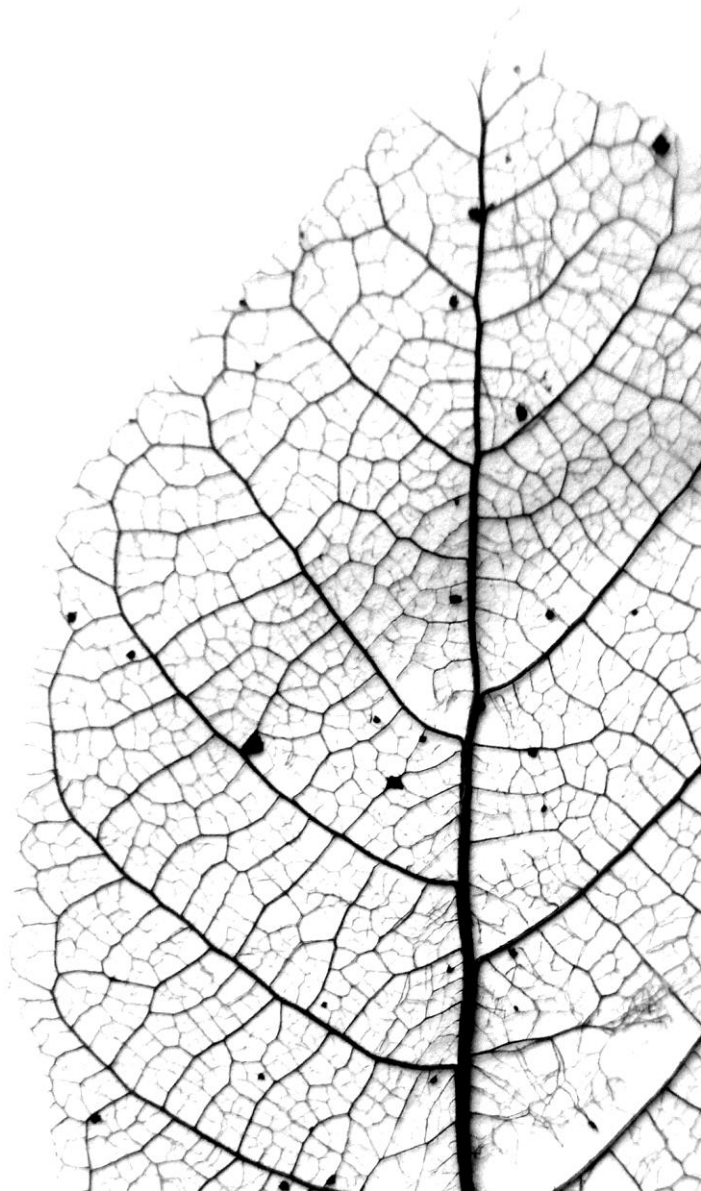
Vācieši Latgales teritorijā: ieskats pētniecībā (<i>Henrihs Soms, Alīna Romanovska</i>)	6
Politiskās norises Latgales teritorijā	
Plāteru dzimta Latgales vēsturē 16. – 19. gs. (<i>Serguej Rybchonok</i>)	23
Inflantijas (Latgales) muižnieki Žečpospolitas politiskajos notikumos (1677 – 1764) (<i>Edvards Seliška</i>)	43
Starp Krieviju un Žečpospolitu: Augusta Plātera politiskās darbības metamorfozes (1792 – 1793) (<i>Vadzim Anipiarkou</i>)	84
Vācieši Polijas-Livonijas muižniecības dienestā 18. – 19. gadsimtā (<i>Teresa Rączka-Jeziorska, Paweł A. Jeziorski</i>).....	101
Vāciešu dzīves reālijas Latgales teritorijā	
Vācu muižnieki Dinaburgas jezuītu arhīva atskaitēs 17. gs. (<i>Tatjana Bogdanoviča</i>)	123
Livonijas muižniecības ģerboņi Žečpospolitas sastāvā 17. – 18. gs. pēc sfragistikas materiāliem (<i>Aliaksei Shalanda</i>)	145
Vāciešu tiesiskais statuss Latgalē 19. gs. Krievijas impērijas tiesību normās un izpildes dokumentos (<i>Uldis Vanags</i>)	171
Meklējot savas saknes – Līdijas Cinniusas dzīves pieredze (<i>Anja Wilhelmi</i>)	193
Daugavpils vācbaltieši Latgales presē (1920 – 1940) (<i>Henrihs Soms</i>).....	213
Vācieši latviešu skatījumā	
Daugavpils un Daugavpils vācieši Latvijas presē (1934 – 1939) (<i>Valentīna Taļerko</i>)	232
Vācieši latviešu tautas anekdotēs (1929 – 1930) (<i>Tatjana Kuzņecova</i>)	251
Vācieši latviešu daiļliteratūrā par Latgali (1900 – 1930) (<i>Alīna Romanovska</i>).....	264

CONTENTS

Germans in Latgale: Insight into Research (<i>Henrihs Soms, Alīna Romanovska</i>)	6
Political Activities in Latgale	
The Plater Family in the History of Latgale in the 16 th – 19 th Centuries (<i>Serguey Rybchonok</i>)	23
The Inflanty (Latgale) Nobility in the Political Events of the Polish-Lithuanian Commonwealth (1677 – 1764) (<i>Edvards Seliška</i>)	43
Between Russia and the Polish-Lithuanian Commonwealth: Metamorphoses of August Plater’s Political Activity (1792 – 1793) (<i>Vadzim Anipiarkou</i>)	84
Germans in the Service of the Polish-Livonian Nobility in the 18 th – 19 th Centuries (<i>Teresa Rączka-Jeziorska, Paweł A. Jeziorski</i>)	101
Realities of Germans Life in the Territory of Latgale	
German Nobility in the Reports of the Dinaburg Jesuit Archives in the 17 th Century (<i>Tatjana Bogdanoviča</i>)	123
Heraldry of the Livonian Nobility during the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 17 th – 18 th Centuries Based on Sphragistic Materials (<i>Aliaksei Shalanda</i>)	145
Germans Legal Status in Latgale in the Legal Norms and Enforcement Orders of the 19 th Century Russian Empire (<i>Uldis Vanags</i>).....	171
Searching for One’s Roots – Life History Experiences of Lydia Zinnius (<i>Anja Wilhelmi</i>)	193
Daugavpils Baltic Germans in Latgale’s press (1920 – 1940) Daugavpils (1920 – 1940) (<i>Henrihs Soms</i>)	213

Latvian Perception of Germans

Daugavpils and the Germans of Daugavpils in Latvian Press (1934 – 1939) (<i>Valentīna Talerko</i>).....	232
Germans in Latvian Folk Anecdotes (1929 – 1930) (<i>Tatjana Kuzņecova</i>).....	251
Germans in Latvian Fiction on Latgale (1900 – 1930) (<i>Alīna Romanovska</i>).....	264

VĀCIEŠI LATGALES TERITORIJĀ: IESKATS PĒTNIECĪBĀ

*Henrihs Soms
Alīna Romanovska*

Kultūru saskarsme ir viena no aktuālākajām, sarežģītākajām un pretrunīgākajām tēmām. Kultūru migrācija (mobilitāte) dažādu viedokļu un situāciju ietekmē tiek traktēta gan pozitīvi (kā savstarpēji bagātinošs process), gan negatīvi (kā kādas kultūras apspiešana). Svešā kultūra vienlaikus mēdz būt gan biedējoša (jo cilvēkam ir raksturīgi baidīties no nezināmā), gan pievilcīga (jo nezināmais raisa interesi). Mūsdienu Latvijas humanitārajās un sociālajās zinātnēs kultūru mijiedarbībai tiek veltīts daudz uzmanības, notiek mēģinājumi veidot analītisku un neitrālu skatījumu. Vācu kultūras ietekme uz latviešu kultūru parādījās visagrāk, sākot ar krustnešu ienākšanu Latvijas teritorijā 12. gs. Tās izpausmes ir pētījuši dažādu humanitāro un sociālo nozaru zinātnieki Latvijā un ārzemēs. Mūsdienu pētnieki uzskata, ka vācu ietekme uz Latvijas vēsturi un kultūru ir daudzšķautņaina un segmentē to sastāvdaļās – vācu (vāciešu), vācbaltiešu un Vācijas valsts ietekme (Cerūzis, 2002, 1; Malahovska, 1998).

Latvijas historiogrāfijā citu kultūru ietekmi bieži vien apzīmē ar jēdzienu „faktors”. Par šo jēdzienu un tā nozīmi Latvijas vēsturē viedokļus ir izteikuši zinātnieki J. Stradiņš, I. Misāns, K. Počs, V. Šalda, A. Kuzņecovs, L. Malahovska apaļā galda diskusijā 1998. gadā (Latvijas vēsture, 1998) un publikācijās. Jēdzienam „vācu faktors” ir ļoti plaša izpratne, jo tas ietver visa veida vāciskā ietekmi uz Latvijas vēsturi un kultūru, sākot no 12. gs. beigām līdz pat mūsdienām. Par saturiski ļoti tuvu „vācu faktoram” ir uzskatāms „vācbaltiešu faktors”, kas iekļaujas visaptverošajā „vācu faktorā”. „Vācbaltiešu faktora” gadījumā runā par Baltijā (galvenokārt Latvijā un Igaunijā) pastāvīgi, vairākās paudzēs

dzīvojošo vāciešu ietekmi uz Latvijas vēsturi un kultūru (Cerūzis, 2002, 2). Vēstures zinātnē dominē viedoklis, ka vācbaltieši kā iedzīvotāju sociāli lingvistiska grupa mūsdienu Latvijas teritorijā izveidojās 19. gs. vienlaikus ar latviešu nāciju (Vācbaltieši, 2021). Vācbaltiešu kultūras ietekme nozīmīgi samazinājās 1939. gada beigās ar vācbaltiešu minoritātes vairākuma izceļošanu. Latvijas vēsturē īslaicīgāks raksturs bija „Vācijas faktoram”, par ko var runāt pēc Vācijas kā nacionālas valsts izveides 1871. gadā.

Vācu kultūra, vācieši un vācbaltieši atstāja būtisku ietekmi uz Latvijas vēstures ritējumu un kultūras īpatnībām, tādēļ šīs jomas pētniecībai historiogrāfijā ir dziļa tradīcija. Vāciešu politisko, sociālo un ekonomisko darbību dažādos vēstures posmos ir pētījuši J. Zutis, M. Duhanovs, P. Krupņikovs, I. Dribins, K. Daukšts, M. Virsis, I. Feldmanis, R. Cerūzis, H. Šimkuva, I. Lancmanis, J. Stradiņš, G. Apals, M. Zanders u.c. J. Zutis (1893 – 1962) apjomīgajā monogrāfijā „Baltijas jautājums XVIII gs.” norāda, ka centrālā ass, ap kuru risinājās cīņa par Baltijas provincēm, ir trīs Baltijas gubernu īpašais politiskais stāvoklis cariskās Krievijas sastāvā. Baltijā valdošajai vācu muižniecības un pilsētu patriciešu šķīrai bija piešķirtas īpašas tiesības (Zutis, 1951, 9).

70. gadu sākumā Latvijas Universitātes pētnieku grupa pievērsās „Vācijas un Baltijas” tēmai, vācu faktora lomai Latvijas vēsturē. No 1972. līdz 1988. gadam diezgan regulāri tika izdoti rakstu krājumi par visdažādākajām ar minēto tēmu saistītām problēmām. Minētie rakstu krājumi iznāca krievu valodā, bet 1990. gadā interesantākie raksti publicēti latviešu valodā atsevišķā krājumā „Baltija un Vācija” (Bērziņš, 2000, 855).

Baltvācu muižniecības politika 19. gs. otrajā pusē ir nozīmīgākā vēsturnieka M. Duhanova (1921 – 2001) zinātniskās pētniecības tēma. Par to tapušas 3 monogrāfijas un ap 20 zinātnisko rakstu. Viņa uzmanības centrā ir baltvācu muižniecības centieni nosargāt savas kārtas privilēģijas par spīti sabiedrības modernizācijai, izmantojot cariskās Krievijas administrāciju un tās īstenotās reformas. M. Duhanovs bija arī 1991. gadā notikušās konferences „Vācu faktors Latvijas vēsturē” organizators. Konference sekmēja jaunu skatījumu veidošanos uz vairākiem vēstures jautājumiem, kā arī iezīmēja plašākas sadarbības iespējas ar Rietumu vēsturniekiem (Zelče, 2002, 142). Ieskatu šīs

konferences problemātikā sniedz 1992. gadā izdots krājums „Vācu faktors Latvijas vēsturē”, kura atbildīgais redaktors bija M. Duhanovs.

Pēdējos 30 gados Latvijā tiek aktīvi pētīta vācu (Vācijas) ietekme uz Latvijas Republiku. Vēsturnieks un diplomāts M. Virsis (1959) aizstāvēja disertāciju par Veimāras republikas politiku attiecībā uz Latviju (1925 – 1932) (Medne, 2009, 194). Vēsturnieks R. Cerūzis (1972) 2002. gadā izstrādāja promocijas darbu par vācu faktoru Latvijā (1919 – 1939) (Cerūzis, 2002).

Vēstures doktors I. Feldmanis (1949) ir pētījis vācbaltiešu izceļošanu no Latvijas (1939 – 1941). Pētījumā norādīts, ka Latviju 1939. gada nogalē atstāja gandrīz 50 tūkstoši vācieši. Vairāk nekā 10 tūkstoši Latvijas iedzīvotāju aizbrauca pēcizceļošanā 1941. gada pavasarī, bet ne visi viņi bija vācieši (Feldmanis, 2012, 47 – 48, 72).

Nozīmīgu ieguldījumu vācbaltiešu kultūras izpētē sniedzis zinātnis vēsturnieks Jānis Stradiņš (1933 – 2019) un mākslas zinātnieks I. Lancmanis (1941). J. Stradiņš, analizējot kultūras saskarsmes un daudz kultūru vides problēmas Latvijas Trešās atmodas kontekstā, secināja, ka „Mēs vienmēr te esam bijuši līdzās ar vācbaltiešiem naidā, izpratnē, savstarpējā piedošanā, izlīdzinājumā, draudzībā. Toreiz un arī tagad” (Stradiņš, 1992, 254). Latvijas vēsturnieku I kongresa atklāšanā 2011. gadā I. Lancmanis ziņojumā „Kurzemes vieta Latvijas un Eiropas vēsturē” piedāvāja jaunu skatījumu uz vācu kultūras ietekmi, paužot neizpratni par mūsdienu Latvijas sabiedrībā izplatīto viedokli par tās it kā svešo dabu. Zinātnieks kategoriski noraidīja šo viedokli un uzsvēra vācu kultūras neapšaubāmo un organisko piederību Latvijas kultūras mantojumam (Feldmanis, 2018, 6).

Vācu ienākšanai Latvijā, viņu vēsturiskajai lomai, kā arī devumam arhitektūrā, mākslā un literatūrā ir veltīta vēsturnieka, etnisko attiecību pētnieka L. Dribina (1931) un mākslas zinātnieka O. Spāriša (1955) monogrāfija „Vācieši Latvijā” (Dribins, Spārītis, 2000). L. Dribina apcerējums par vāciešu vietu Latvijas vēsturē kopš 12. gs. līdz mūsdienām iekļauts kolektīvajā monogrāfijā „Mazākumtautības Latvijā” (Dribins, 2007).

2020. gadā tika izdots vēsturnieka, diplomāta G. Apala un žurnālista M. Zandera kopdarbs „Latvieši, vācbaltieši un Krievija. Polemiska saruna”. Grāmatā meklētas atbildes uz daudziem neērtiem

jautājumiem Latvijas vēsturē: kāpēc vācbaltieši ir izslēgti no latviešu vēsturiskās atmiņas un tiek asociēti ar Jaunajiem baroniem, kāpēc Latvijas Republikas vara nenovērtēja vācbaltiešu nopelnus cīņā pret boļševikiem, kāpēc latvieši līdz pat 1940. gadam par galveno eksistenciālo draudu uzskatīja Vāciju, vāciešus un vācbaltiešus, nevis Krieviju (Apals, Zanders, 2020). Tādējādi šis darbs norāda uz nepieciešamību turpināt šīs svarīgās tēmas izpēti.

Pagaidām maz pētīta ir vācu ietekme Latvijas novadu, tostarp Latgales, vēstures kontekstā. Pētnieki uzskata, ka Latgales reģionālisms ir savādāks nekā dažu Kurzemes un Vidzemes vietu lokālās īpatnības, jo Latgalei piemīt izteikta vēstures, reliģijas un etniskā sastāva specifika, kā arī sava valoda (Apine, Volkovs, 1998, 120). Latgale ir kultūrvēsturisks novads Latvijas austrumu daļā. Mūsdienu Latgales teritoriālā identitātes pirmsākumi meklējami 12. – 13. gadsimta mijā. Šī laika Latgales teritorija latīņu tekstos saukta par Lethia, bet senkrievu rakstos par Lotigolu. Vācu krustnešu iebrukuma rezultātā latgaļu zemes 13. – 14. gadsimtā tika sadalītas starp Livonijas ordeni un Rīgas arhibīskapiju. Pēc Livonijas kara (1558 – 1583) latgaļu zemes nonāca Polijas-Lietuvas valsts sastāvā. Saskaņā ar 1629. gadā pēc Polijas-Zviedrijas kara (1600 – 1629) parakstīto Altmarkas pamiera līgumu Inflantijas vojevodiste (Województwo inflanckie) tika atdalīta no Vidzemes, kas palika zviedru varā. 1772. gadā pēc pirmās Polijas dalīšanas Latgale iekļāvās Krievijas impērijas sastāvā, sākotnēji tā tika pievienota Pleskavas guberņai, pēc tam – Vitebskas guberņai, tas ir, „Latgale bija citu guberņu sastāvā nekā Vidzeme un Kurzeme un līdz pat 1905. – 1906. gadam no vidzemnieku un kurzemnieku puses nemaz netika uztverta par īsti latviešu zemi” (Kursīte, 2005, 17). 16. – 18. gs. valdošo eliti Latgales teritorijā veidoja Livonijas laika vācu dzimtu pēcteči un ieceļojušās jaunās dzimtas ar polisku un lietuvīšu izcelmi, kam vēlāk pievienojās krievu muižniecība. Šajā ziņā stāvoklis Latgalē (Inflantijā) 16. – 18. gs. būtiski atšķīrās no Vidzemes un Kurzemes, kur joprojām privileģēto kārtu veidoja galvenokārt vācieši.

Latgales vēstures historiogrāfijas ieguldījumu vācu ietekmes izpētē ir produktīvi apskatīt, analizējot svarīgākās vācu, poļu, krievu un latviešu autoru pētnieciskās tradīcijas. Vācu ietekmes izpēte Latvijā vispirms saistāma ar vācbaltiešu un vācu historiogrāfiju. Latvijas vēsturnieku skatījumā vācbaltiešu un vācu autoru (H. Fon Bruinings,

F. Bunge, J. Herders, G. Merķelis A. Tranzē-Rozeneks, R. Vitrams un citi) darbi nodēr vispārējai orientācijai Latgales vēstures jautājumos, ļauj dziļāk izprast vācu muižnieku politiku, dzimtbūšanas ieviešanas gaitu un sekas (Apcerējumi, 2003, 66).

Krievu historiogrāfijā ir maz darbu, kas būtu tieši veltīti Latgalei un latgaliešiem. Ir pētījumi, kuros Latgales vēstures jautājumi parādās citu, plašāku vēstures problēmu kontekstā, piemēram, Baltijas un Livonijas, Polijas un Krievzemes vēstures kontekstā (Apcerējumi, 2003, 66). 19. gs. krievu historiogrāfijā, lai attaisnotu Polijas dalīšanu un Baltijas pievienošanu Krievijas impērijai, liela nozīme tika piešķirta idejai par krievu un baltu (tajā skaitā latgaļu) tautu kopīgo etnisko izcelsmi. Šāds skatījums izslēdza krievu pētnieku interesi par mazskaitlīgās vietējas vācu sabiedrības etnisko vēsturi. Nozīmīgi ir arī darbi par vēsturiskās demogrāfijas jautājumiem. 1857. gadā tika publicēts vācu izcelsmes krievu zinātnieka P. Keppena darbs „Devītā revīzija. Pētījums par Krievijas iedzīvotāju skaitu 1851. gadā” (Keppens, 1857). Tajā ir ziņas par Krievijas impērijas iedzīvotāju skaitu un to iedalījums pēc dažādiem demogrāfiskiem rādītājiem vēl pirms Krievijas impērijas pirmās vispārējās tautas skaitīšanas 1897. gadā. P. Keppens atgādināja, ka Vitebskas trīs apriņķus agrāk sauca par Inflantiju, kuru esot veidojušas trīs daļas: „Krievu Inflantija” (Ludzas apriņķis), „Poļu Inflantija” (Daugavpils apriņķa dienviddaļa) un „Vācu Inflantija” (Daugavpils apriņķa ziemeļdaļa, Rēzeknes apriņķis). Autors tuvāk nepaskaidroja šī savdabīgā teritoriālā iedalījuma kritērijus. No tautībām grāmatā ir minētas statistiskas ziņas tikai par ebreju kopskaitu visā guberņā. Starp reliģiskā kulta kalpotājiem minēti 4 luterāņu mācītāji, kurus nosacīti var pieskaitīt pie vācu tautības (Keppens, 1857, 27). Krievijas impērijas robežu tuvumā izvietoto zaldātu – arāju vidū bija ievērojams vācu kolonistu skaits (Keppens, 1857, 13).

No 1861. līdz 1914. gadam tika izdotas 33 Vitebskas guberņas rokasgrāmatas. Katrā no tām ir guberņas un apriņķu ierēdņu saraksti. Piemēram, 1914. gada gadagrāmatā atrodami daudzi vācu tautības personu uzvārdi. Svarīgus amatus Daugavpils pilsētā un apriņķī ieņēma grāfs Pēteris Plāters-Zībergs, grāfs Henrihs Plāters-Zībergs, barons Mirbahs, barons Rūdolfs Engelhards, barons Boriss Korfs, barons Viktors fon Rozenbergs, barons Aleksandrs fon Buhgolcs, barons Makss Fitinhofs-Šēls, Georgs fon Kanuts, Mihails fon Magnuss, Karls Kvelbergs,

Eberhards Lefflers, Aleksandrs Pfeifers, Alvins Litermans, Henrihs Štrauss, Karls Minuss, Ernests Reinsons un citi (Gadagrāmata, 1914).

Raksturojot poļu autoru darbus par Latgali, bieži tiek minēts Dagdas muižnieka, Inflantijas kņazistes kastelāna Jana Augusta Hilzena (1702 – 1767) darbs par Inflantijas, respektīvi, Livonijas vēsturi no pagānisma laikiem līdz 18. gadsimta vidum.¹ Šis 1750. gadā uzrakstītais darbs historiogrāfijā tiek uzskatīts par pirmo plašāko darbu par Latgali (Inflantiju). Sava darba ievadā J. A. Hilzens raksta, ka Polijas muižnieku vecā aristokrātija ir ignorējusi Inflantijas senās un lielās dinastijas no 13. gs. Viņš norāda, ka vācu valodas nezināšanas dēļ netika izzināta šīs zemes vēsture, nav iepazītas senās hronikas vācu valodā (Hylzen, 1750).

1879. gadā Poznaņā tika izdots Latgalē dzimušā barona Gustava Manteifeļa (1832 – 1916) darbs „Inflanty Polskie” (Poļu Inflantija) (Manteifels, 2020). Mūsdienu zinātnieku vērtējumā šis G. Manteifeļa darbs tiek uzskatīts par 19. gadsimta nozīmīgāko sacerējumu, kas veltīts Latgalei. „Poļu Inlantijai” ir 2 daļas – Livonijas vēsture no bīskapa Meinarda laikiem līdz 17. gs. un Poļu Inflantijas vēsture. Poļu Inflantijai veltīto tekstu veido 10 nodaļas, tostarp „Latgales iedzīvotāji: igauņi, lietuvieši, vecticībnieki, krievi, poļu zemnieki (5. nodaļa), muižnieku dzimtu raksturojums (8. nodaļa). Neapstrīdams, ka lielu uzmanību G. Manteifels ir veltījis savas kārtas, t. i., muižniecības likteņiem gan senajā Livonijā, gan Polijas Inflantijā. Apcerē viņš raksturoja 55 vācu muižnieku dzimtas (no tām 8 dzimtas detalizētāk), 44 poļu muižnieku dzimtas, to īpašumus, ieņemamos amatus, dzīves sasniegumus. Darbā šis materiāls aizņem ievērojamu vietu – 8. nodaļas 38 lappusēs (no tām 23 lappuses veltītas vācu dzimtām), pārējo Inflantijas iedzīvotāju dzīves apraksti pēc apjoma ir krietni mazāki (10 lappuses – latvieši, 4 – lappuses ebreji, 4 lappuses – kopā igauņi, lietuvieši, vecticībnieki, krievi, poļu zemnieki) (Manteifels, 2020, 85 – 122). Darba nobeigumā G. Manteifels uzskatīja par nepieciešamību pievērst uzmanību vairākiem autoriem un izdevumiem vācu valodā, kuros sniegtas nepareizas ziņas par Inflantiju (Manteifels, 2020, 150 – 152).

G. Manteifeļa darbu bibliogrāfijas veidotāji ir fiksējuši vairāk nekā 300 šī autora publicētus darbus. Vācbaltu vēsturnieks Heinrihs Dītrihs

---

¹ Pilns grāmatas nosaukums: „Inflantija savā sendienu un daudzpusīgajā līdz pat mūsu gadu simtenim vēsturē un revolūcijās; ar tejiens šļahtas senatnības un cieņas apliecinājumu, ar tiesībām un brīvībām, kas tai kopš veclaikiem un tagad kalpo”.

(Heinrich Diedrich, 1840 – 1914) 1906. gadā hronoloģiskā secībā apkopoja bibliogrāfiju ar G. Manteifeļa 313 darbiem. Nenoliedzami, ka etniskā vēsture bija viens no nozīmīgākajiem virzieniem G. Manteifeļa darbu plašajā diapazonā.

No latviešu autoru darbiem vispirms jāmin apkopojšie pētījumi par Latviju un Latgali, kuros fragmentāri ir minēta vācu ietekme Latgalē. Vēsturnieks E. Dunsdorfs (1904 – 2002) grāmatā „Latvijas vēsture 1710 – 1800”, aplūkojot Latgales īpatnības, min Baltijas vācu vēsturnieka Augusta Vilhelma Hupela (1737 – 1819) veidoto Latgales muižnieku sarakstu, kas tika publicēts 1786. gadā. Tajā minēti 14 vācu muižnieki Bergi, Borhi, Buholci, Hilzeni, Korfi, Kornī, Manteifeļi, Moli, Plāteri, Sasi, Šrēderi, Valdeni, Veisenhofi, Zībergi, pārējie bija poļu un lietuviešu izcelsmes (Dunsdorfs, 1973, 192 – 193). Vācu muižniecības varenību Latgalē E. Dunsdorfs ir apskatījis arī Latgalei veltītajā pētījumā „Skaistā Latgale”. Autors raksturoja Latgales muižniekus 1860. gadā un minēja interesantus datus par lielo muižnieku dzimtcilvēku un ciemu skaitu, kas viņiem piederēja, piemēram, grāfa Borha ģimenei piederēja aptuveni 29000 dzimtcilvēki un 400 ciemi, barona Korfa ģimenei – 14000 un 300 ciemi, grāfu Plāteru-Zībergu ģimenēm – 12000 un 200 (Dunsdorfs, 1991, 40 – 41).

Kultūrvēsturnieks A. Johansons (1922 – 1983) grāmatā „Latvijas kultūras vēsture, 1710 – 1800” atzīmēja vājās saites starp nelatviešiem Latvijas rietumu daļā un Latgalē, bet norāda, ka Latgales vācu muižniekiem Plāteriem un Zībergiem piederēja īpašumi arī Latvijas rietumu novados, un tas nodrošināja kontaktus (Johansons, 1975).

Literāts un politiķis F. Kemps (1876 – 1952) pirmais no latgaliešiem ir devis nopietnāko ieguldījumu Latgales vēstures un kultūras pētīšanā. Savu 1910. gadā izdoto darbu viņš nosauca par kultūrvēsturisku skici par latgaliešiem (Kemps, 1910). Autora skatījumā pārpoļojušies vācieši zaudējuši sakarus ar Baltijas bruņniecību, un Baltijas vācieši esot ienīduši savus Latgales ciltsbrāļus, saukdami tos par vācu idejas nodevējiem un poļu kontušas² pazemīgiem kalpiem (Kemps, 1910, 10 – 11). F. Kemps aizrāda, ka arī pārpoļojušies vācieši, tāpat kā poļi, sapņojuši par Polijas atjaunošanu no Melnās jūras līdz Baltijas jūrai, taču viņi zaudējuši „dzīvības garu” (Kemps, 1910, 11). Apcere

---

² Kontušs – poļu apgērbs.

papildinātā variantā ar nosaukumu „Latgales likteņi” tika izdota 1938. un 1991. gadā.

Pirmais profesionāli izglītotā Latgales vēsturnieka B. Brežgo (1887 – 1957) nozīmīgs pētniecības virziens bija pilsētu vēsture, kuras izpētē (1 grāmata un 10 raksti) saskatāma saikne ar vācu ietekmi Latgales vēsturē. B. Brežgo norāda, ka „[...] ieradušies mūsu zemē, bruņinieki laikā no 1237. līdz 1399. g. uzcēla Latgalē četras pilis: Krustpilī, Daugavpilī, Rēzeknē, Viļakā un Ludzā. Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas pilis bija Latgales administratīvās pārvaldes centri un līdz ar to arī vācu tirdzniecības priekšposteņi Latvijas austrumos [...]” (Brežgo, 1931).

Būtisku ieguldījumu atsevišķu 20. gadsimta otrās desmitgades notikumu izpētē ir devuši H. Soms (Soms, 2016; Soms, 2017; Soms, 2018), J. Šiliņš (Šiliņš, 2013), J. Ciganovs (Ciganovs, 2020), kuri savos pētījumos apskatījuši Vācijas karaspēka kaujas Daugavpils placdarmā 1915. – 1917. gadā, Latgales ieņemšanu 1918. gada februārī, vācu karaspēka atkāpšanos no Latgales 1918. gada decembrī Sarkanās armijas spiediena rezultātā, Latvijas vācu zemessardzes (bij. vācu landesvēra) dalību Latgales atbrīvošanā 1920. gada sākumā. Vēsturnieks Ē. Jēkabsons atsevišķā rakstā izpētījis notikumus Latgalē vācu okupācijas laikā 1918. gadā un pulkveža M. Afanasjeva pamatā no Latgales iedzīvotājiem komplektētās kavalērijas vienību, kas kādu laiku atradās zemessardzes (landesvēra) pakļautībā (Jēkabsons, 1996).

Ievērojams notikums vācu ietekmes pētniecībā Latgales kontekstā bija vērienīgais starptautiskais projekts, kas noslēdzās 2014. gadā ar Romas pāvestam 1888. gadā dāvinātā albuma „Terra Mariana” zinātnisko komentāru izdošanu. Bagātīgi ilustrētā albuma teksta autors bija 19. gs. Latgales pētnieks G. Manteifelis, kurš albumā izmantoja paša agrāk publicētās grāmatas „Inflanty Polskie” teksta fragmentus. Pamatojoties uz šo tekstu, zinātnisko komentāru autori J. Baltiņš, R. Kaminska, A. Priede, H. Soms sniedza paskaidrojumus un papildinājumus aprakstītajiem notikumiem, personībām, ilustrācijām. Tika izmantota jaunākā zinātniskā literatūra dažādās valodās, arhīvu materiāli, kas ļāva konkrētizēt daudzas parādības, arī vācu dzimtu ieguldījumu Livonijā, Inflantijā un 19. gs vēsturē. (Terra Mariana, 2014).

Apskatot vācu ietekmes Latgales teritorijā pētījumus, jāsecina, ka uzmanība šai tēmai tika pievērsta fragmentāri galvenokārt darbos, kas veltīti citām Latgales vēstures un kultūras īpatnībām. 2020. –

2021. gadā Daugavpils Universitātes Humanitāro un sociālo zinātņu institūta pētnieki realizēja Latvijas Zinātnes padomes projektu „Latgales vācbaltieši socioekonomisko attiecību kontekstā 17. gadsimtā – 20. gadsimta sākumā”, kura ietvaros ir veikti pētījumi ar mērķi raksturot vācbaltiešu lomu Latgales multikultūras vidē starpdisciplinārā perspektīvā, analizējot dažādus avotus (aktus, likumu krājumus, periodiku, egodokumentus, folkloras, daiļliteratūras tekstus u.c.). Minētās tēmas izpēte sniedz ne tikai svarīgas ziņas par Latgales vēstures īpatnībām, bet arī iekļauj šī reģiona vēsturi plašākā – Eiropas kontekstā, aktualizējot dažādu Eiropas kultūru mijiedarbības jautājumus gadsimtu gaitā. Kolektīvā monogrāfija iekļaujas etniskās un reģionālās vēstures darbu kontekstā.

Kolektīvo monogrāfiju raksturo plašs pētījumu loks gan hronoloģiskajā, gan tematiskajā ziņā – tiek skatīti dažādi vēsturiskie posmi, sākot ar 16. gadsimtu. Pētījumu avotu bāze ir ļoti daudzveidīga. Tās pamatā ir vairāku valstu (Baltkrievija, Polija, Lietuva, Latvija) arhīvi, periodika dažādās valodās, tiesību akti un likumi, daiļliteratūras darbi, historiogrāfiskā literatūra. Avotu izvēli katrā konkrētajā gadījumā nosaka pētījumu tematika un metodoloģija, kas kolektīvajā monogrāfijā ir ļoti daudzveidīga. Pētījumus ir izstrādājuši dažādu humanitāro zinātņu jomu speciālisti, tādēļ kolektīvās monogrāfijas raksturīgā īpatnība ir starpdisciplināritāte. Vēstures norises un to recepcija ir atklāta no politikas, tiesību zinātnes, etnoloģijas, folkloristikas, literatūrzinātnes, heraldikas u.c. jomu viedokļa.

Grāmatā prezentētajos pētījumos, analizējot vācu ietekmi un vācu kultūras klātesamību Latgales teritorijā, tiek izmantoti apzīmējumi „vācu” un „vācbaltiešu”. Nojēgums „vācbaltieši” tiek izvēlēts pētījumos, kur runa ir par Baltijā (arī Latgales teritorijā) pastāvīgi, vairākās paaudzēs dzīvojošajiem vāciešiem. Kaut arī attiecībā uz Latgales vēsturi šis jēdziens nav plaši izmantots un dažbrīd tiek apstrīdēts, tomēr skatot Latvijas vēsturi vienotā veselumā, nenodalot atsevišķu reģionu vēsturi, tas šķiet produktīvs un pamatots. Savukārt nojēgums „vācu” tiek izmantots pētījumos, kur runa ir arī par vāciešiem, kas ieceļojuši Latgales teritorijā uz īsu brīdi ar mērķi pildīt noteiktus darba vai citus pienākumus. Kā abus aspektus iekļaujošs apzīmējums monogrāfijas nosaukumā un citur ir izmantots vārds „vācu”.

Kolektīvās monogrāfijas struktūru veido ievads un trīs nodaļas, kurās materiāls apvienots tematiskajos blokos, ievērojot hronoloģijas principu: „Politiskās norises Latgales teritorijā”, „Vāciešu dzīves reālijas Latgales teritorijā”, „Vācieši latviešu skatījumā”. Katru monogrāfijas rakstu ir izstrādājis viens pētnieks. Ceram, ka tematisko nodaļu struktūra piešķir darbam labāku lasāmību un pārskatāmību, ļaujot lasītājam vieglāk izvēlēties sev interesējošo materiālu.

Sergeja Ribčonoka pētījums „Plāteru dzimta Latgales vēsturē 16. – 19. gs.” ir veltīts Plāteru (Plāteru-Zībergu) vēsturei un ģenealoģijai. Šīs dzimtas pārstāvji Latgales teritorijā parādījās 15. gadsimta beigās un atstāja Latgales zemes 20. gadsimta 1. pusē. Rakstā ir sniegta biogrāfiska informācija par dažiem nozīmīgākajiem dzimtas pārstāvjiem, tiek apskatīta viņu līdzdalība sabiedriskajā un politiskajā dzīvē, ieguldījums reģiona sociāli ekonomiskajā attīstībā un izglītības un zinātnes sfērā.

Edvards Seliška darbā „Inflantijas (Latgales) muižnieki (šļahtas) Žečpospolitas politiskajos notikumos (1677 – 1764)” norāda, ka jau 17. gadsimtā inflantieši meklēja Lietuvas lielkņazistes ietekmīgāko dzimtu aizbildniecību, kas lielā mērā noteica viņu nostāju, pieņemot svarīgus lēmumus (piemēram, noteiktu kandidātu atbalstīšana vēlēšanās). Inflantieši bija elastīgi savās attiecībās ar dažādām Žečpospolitas politiskajām grupām, mēģinot saglabāt vadošo lomu reģionā, taču vienlaikus bija vērojama arī dažādu dzimtu (piemēram, Plāteru, Borhu, Hilzenu) savstarpējā konkurence. Izmantojot laulības un īpašumu iegādi, inflantieši izvērta savu klātbūtni arī uz Lietuvas vojevodistēm, taču vienmēr saglabāja saikni ar Inflantiju. Pētījuma autors uzskata, ka vācu izcelsmes muižnieku darbību ietekmēja kopienas vienotība un zināma pārākuma apziņa.

Vadima Aniperkova pētījumā „Starp Krieviju un Žečpospolitu: Augusta Plātera politiskās darbības metamorfozes (1792 – 1793)” ir raksturota Poļu Livonijas muižniecības izvēles dilemma starp uzticību Polijas-Lietuvas valstij vai Krievijas impērijai. Aplūkojot Plāteru (Broelu-Plāteru) darbību Polijas Lietuvas valsts sadalīšanas un likvidācijas periodā 18. gadsimta beigās, pētnieks pievērš uzmanību arī citu aristokrātisko dzimtu pārstāvju likteņiem. Pētījumā tiek uzsvērta Krievijas impērijas mērķtiecīgā ekspansija rietumu virzienā, izmantojot visdažādākās politiskās un ekonomiskās sviras, lai sagatavotu vietējo

elīti suverēna nomaiņai pēc iespējas mazāk varmācīgā formā. Tajā pašā laikā tiek parādītas arī šādas pakāpeniskas aneksijas ēnas puses – ilgstoša un postoša armijas uzturēšanās pierobežas joslā, konflikti ar vietējiem iedzīvotājiem un administrāciju.

Teresas Rončkas-Jezjorskas un Pāvela A. Jezjorska pētījums „Vācieši Poļu Livonijas muižnieku dienestā 18. – 19. gadsimtā” ir veltīts vāciešu migrācijas procesiem Latgales teritorijā. Autori aplūko dažādus migrācijas iemeslus, par svarīgākajiem uzskatot vietējās vācu izcelsmes muižniecības vēlmi ekonomiski attīstīt šo provinci, dažādu profesiju (skolotāju, tirgotāju, ārstu u.c.) pārstāvju trūkumu, kā arī vāciešu emigrantu augsto izglītības un kompetenču līmeni. Minēto iemeslu dēļ 18. gadsimtā daudzu ievērojamo Latgales muižnieku dzimtu (Plāteru, Hilzenu, Borhu) mājās parādījās vācu izcelsmes strādnieki. Taču vēstures avoti liecina, ka vācu amatnieku, tirgotāju, skolotāju un citu profesiju pārstāvju kopskaits Latgales teritorijā 18. gadsimtā tomēr nebija liels.

Tatjanas Bogdanovičas pētījums „Vācu muižniecības rekatolizācijas atspoguļojums Dinaburgas jezuītu arhīvā 17. gs.” ir veltīts mazpētītam avotu kompleksam – Dinaburgas jezuītu arhīvam, kas tika publicēts 1940. gadā krājumā „Latvijas vēstures avoti jezuītu ordeņa arhīvos”. Autores uzmanība ir pievērsta jezuītu atskaitēm un to informatīvajam potenciālam attiecībā uz vācu muižniecību Inflantijā. Pētījumā ir apskatīti atskaišu veidošanas apstākļi, analizēta to struktūra un saturs. Rezultātā tiek noskaidrots, ka minētais avots sniedz fragmentāru, bet vēstures pētījumiem svarīgu informāciju gan par vācu muižnieku dzīves reālījām, gan jezuītu priekšstatiem par tā laika ikdienas dzīvi.

Aleksejs Šalanda rakstā „Livonijas muižniecības ģerboņi Žečpospolitas sastāvā 17. – 18. gadsimtā pēc sfragistikas materiāliem”, balstoties uz sfragistikas materiāliem, apskata Livonijas dižciltīgo dzimtu (Borhu, Grotuzu, Zībergu, Knabnofu, Klopmanu, Plāteru, Ropu, Sokolovsku, Tīzenhauzenu, Volkerzamu, Šadursku u.c.) ģerboņus. Izpētītie zīmogi palīdzēja noskaidrot svarīgus zināmos un nezināmos Livonijas muižniecības ģerboņu heraldiskos aspektus, piemēram, ģerboņu figūru formas un to izmaiņas, kroņu veidus. Pētījuma gaitā identificētos zīmogus var iedalīt divās galvenajās grupās: dienesta (zemstu un pilsētas tiesu ierēdņu) un personīgie zīmogu gredzeni (signeti), kurus to īpašnieki izmantoja savu privāto aktu un

korespondences apstiprināšanai. Sfragistikas materiāls ne tikai sniedz svarīgu informāciju Livonijas muižniecības heraldikas un ģenealoģijas pētīšanai, bet arī noder zīmogu īpašnieku karjeras un dienesta kolīziju noskaidrošanai, viņu biogrāfisko datu precizēšanai, polonizācijas procesu un izglītības vēstures izpētei, kā arī rotkaļu amata vēstures un māksliniecisko un estētisko ideju veidošanās pētījumiem.

Uldis Vanags pētījumā „Vāciešu tiesiskais statuss Latgalē 19. gs. Krievijas impērijas tiesību normās un izpildes dokumentos” secina, ka Krievijas impērijas normatīvajos dokumentos apzīmējumu „vācietis” attiecībā uz Latgalē dzīvojošo vācu minoritāti nelieto. Arī konfesonāli nošķirt vāciešus citu reliģisko grupu vidū (jūdaisti, katoļi, luterāņi, uniāti) nav iespējams, jo viņi nepieder kādai konkrētai konfesijai. Vienīgais identifikators, ko iespējams konstatēt līdz 19. gadsimta beigām ir valoda, kuras lietošanas reglamentācija tiek atspoguļota likumos. Pēc 1871. gada atsevišķos izpildu dokumentos ir iespējams atrast identifikāciju pēc pavalstniecības, bet šādas personas ir grūti identificēt kā Latgales vāciešus. Statusa izmaiņas 19. gadsimta laikā parāda pakāpenisku vācu valodas statusa pazemināšanos no privilēģētas valodas uz vienkāršu svešvalodu, kuras zināšanas vairs nav nepieciešamas valsts dienestam.

Anjas Vilhelmi rakstā „Meklējot savas saknes – Līdijas Cinnusas dzīves pieredze” uz vienas sievietes dzīves pieredzes piemēra tiek parādīts sarežģīts etniskās un nacionālās identitātes veidošanās ceļš. Latgales kultūras daudzveidība ļāva Līdijai Cinnusai apzināties sevi kā hibrīdo personību, kurā apvienojas vācu, krievu un latviešu (arī latgaliešu) kultūras. Analizējot Līdijas Cinnusas autobiogrāfiju, autore izmanto Reinharta Koselleka teoriju par pieredzes telpas (Erfahrungsraum) un cerību telpas (Erwartungsraum) konfrontāciju cilvēka dzīves laikā. Pētījumā ir apskatīta Līdijas Cinnusas pieredze Daugavpils un Vitebskas multietniskajā sabiedrībā, kas tiek salīdzināta ar viņas pieredzi, dzīvojot Rīgā, kur tolaik dominēja vācu sabiedrība. Galvenā uzmanība tiek pievērsta tādiem aspektiem kā valoda, izglītība, kontakti un etniskās un nacionālās piederības uztvere.

Henriha Soma pētījuma „Daugavpils vācbaltieši Latgales presē (1920 – 1940)” mērķis ir papildināt priekšstatus par vāciešu (vācbaltiešu) lomu Latvijas Republikas (1920 – 1940) saimniecībā un kultūrā, balstoties uz Daugavpils vāciešu kopienas izpēti. Pētot

Daugavpils vāciešu sabiedrību un tās aktivitātes, viņš atklāj 20. gs. 20. – 30. gadu Latgales preses informatīvo potenciālu. Pētījumā ir sniegtas statistikas ziņas par vāciešiem Daugavpilī, raksturoti vietējo vāciešu nodarbošanās veidi, profesijas un amati, analizēta evaņģēliski luteriskās draudzes darbība, apkopotas ziņas par vāciešu sabiedriski politiskajām aktivitātēm un aprakstīta Daugavpils vāciešu repatriācijas gaita 1939. gadā.

Valentīna Taļerko rakstā „Daugavpils un Daugavpils vācieši Latvijas presē (1934 – 1939)” pievēršas periodam, kas vācbaltiešiem bija īpaši traģisks, jo pēc 1934. gada 15. maija valsts apvērsuma tika uzsākts ceļš uz sabiedrības latviskošanu, ko bieži vien pavādīja etnisko minoritāšu interešu neievērošana. Nedaudzie Daugavpils vācbaltieši, kuri centās aktīvi piedalīties pilsētas dzīvē, veidojot un darbojoties dažādās biedrībās, piedaloties pilsētas mēroga pasākumos u.c., bieži tika ignorēti pilsētas pašpārvaldes un tās preses izdevumu līmenī. Nejūtot pieprasījumu, nesaņemot garantijas vāciešu nacionālās minoritātes attīstībai Latvijas Republikas robežās un kāri tverot informāciju par Vācijas ekonomiskajiem panākumiem, viņiem bija vieglāk izlemt pārcelties no Latvijas, atsaucoties vāciešu fīrera aicinājumam.

Balstoties uz „Latvju tautas anekdošu” leksikas statistisko un semantiski kontekstuālo analīzi, Tatjana Kuzņecova rakstā „Vācieši latviešu tautas anekdotēs (1929 – 1930)” atklāj latviešu attieksmi pret vāciešiem. Etnonīma „vācietis” un tā atvasinājumu lietošanas konteksts apliecina gan vāciešu sistēmveidojošo lomu Latvijas teritorijas sociālajā telpā, gan neviennozīmīgo latviešu attieksmi pret viņiem. Autore konstatē, ka, no vienas puses, latvieši uztvēra vāciešus kā dzīves etalonu, bet, no otras puses, tiecās atteikties no šīs nostājas, pazeminot vāciešu statusu.

Alīna Romanovska pētījumā „Latgales vācbaltiešu tēls latviešu daiļliteratūrā 20. gs. pirmajās desmitgadēs” analizē vācbaltiešu tēlus latviešu un latgaliešu valodā rakstītajā literatūrā par Latgali. Izmantojot imagoloģijas un reģionālistikas atziņas, kā arī pētījumus par vācbaltiešu vēsturi Latgalē, tiek noteiktas vācbaltieša tēla īpatnības, kas ļauj labāk izprast Latgales identitāti, tas ir, analizējot citādo, ļauj izprast sevi. Daiļliteratūras teksti uzrāda dažādu attieksmi pret vācbaltiešiem gadsimtu gaitā dažādās (latviešu un latgaliešu) literārajās tradīcijās.

Liela vienprātība ir vērojama daiļdarbos par 20. gadsimta sākumu, kur vācbaltieši parādās tikai pastarpināti un kā tautība netiek minēti citu (krievu, poļu, ebreju, čigānu, latgaliešu) tautību vidū, kas veido Latgales multikulturālo telpu. Tomēr vācu kultūra ir nemanāmi klātesoša Latgalē, tā veido Latgales tēlu un ir kļuvusi par Latgales identitātes harmonisku sastāvdaļu. To apliecina Latgales ainavā saglabājušās pilis (vai pilsdrupas) un muižas, kuru veidotāji un sākotnējie īpašnieki bieži vien bija vācieši, tautas valodā sastopamie salīdzinoši nedaudzti ģermānismi un folkloras teksti.

Lai paplašinātu kolektīvās monogrāfijas lasītāju loku un padarītu to pieejamu ārzemju pētniekiem, rakstiem latviešu valodā ir pievienoti izvērsti kopsavilkumi angļu valodā. Ņemot vērā kolektīvās monogrāfijas tematisko specifiku, pētījumi varētu interesēt Vācijas, Polijas, Lietuvas, Baltkrievijas un Krievijas speciālistus, jo šīm valstīm monogrāfijā apskatītajā laika periodā ir bijusi kopīga vēsture. Ceram, ka pētījumi būs interesanti Latvijas un ārzemju zinātniekiem, kuri specializējas etniskajā un reģionālajā vēsturē, multikultūras un pierobežas reģionu pētniecībā, kā arī plašākas sabiedrības pārstāvjiem, kuri interesējas par Latgales kultūru un vāciešu vēsturi Latgalē. Kopumā kolektīvajā monogrāfijā apvienotie pētījumi sniedz daudz jauna materiāla un ierosmju turpmākajām diskusijām par Latgales reģionālo savdabību un vāciešu lomu tās veidošanā. Monogrāfijas publicēšana ir viens pirmajiem soļiem pieteiktās tēmas izpētē, kas būtu jāturpina nākotnē.

Avoti un literatūra

Apals, G., Zanders, M. (2020). *Latvieši, vācbaltieši un Krievija. Polemiska saruna*. Rīga: Aminori.

Apine, I., Volkovs, V. (1998). *Slāvi Latvijā. (Etniskās vēstures apcerējums)*. Rīga: Mācību apgāds.

Apcerējumi (2003). Ivanovs, A., Kivrāns, P., Poča, I., Počs, K. *Apcerējumi par Latgales vēstures historiogrāfiju līdz 1945. gadam*. Rēzekne: Latgales kultūras centra izdevniecība.

Bērziņš, V. (atb. redaktors). (2000). *20. gadsimta Latvijas vēsture. I. Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai. 1900 – 1918*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds.

Brežgo, B. (1931). *Latgale*. Apinis, K. *Latvijas pilsētu vēsture*. Rīga: A. Gulbis,.

- Cerūzis, R. (2002). *Vācu faktors Latvijā (1918. – 1939.): politiskie un starpnacionālie aspekti*. Promocijas darbs. 2002. <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/34609>
- Ciganovs, J. (2020). *Pirms simts gadiem Latvijas armija atbrīvoja Rēzekni*. <https://www.sargs.lv/lv/latvijas-neatkaribas-kars/2020-01-21/pirms-simts-gadiem-latvijas-armija-atbrivoja-rezekni>
- Dribins L., Spārītis, O. (2000). *Vācieši Latvijā*. Rīga: Elpa.
- Dribins, L. (2007). Vācieši Latvijā. Dribins, L. (sast.) *Mazākumtautības Latvijā. Vēsture un tagadne*. Rēzekne: Latgales druka, 140 – 162.
- Dunsdorfs, E. (1973). *Latvijas vēsture 1710 – 1800*. Sundbiberga: Daugava.
- Dunsdorfs, E. (1991). *Skaistā Latgale. Latgales vēsturiskās kartes*. Melnburna: Kārļa Zariņa fonds.
- Feldmanis, I. (2012). *Vācbaltiešu izceļošana no Latvijas (1939 – 1941)*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 107 lpp.
- Feldmanis, I. (2018). 1. Vēsturnieku kongresa loma un nozīme. *Latvijas vēsturnieku II kongress. Tēzes*. Rīga. <https://www.izm.gov.lv/iv/pasaules-latviesu-zinatnieku-kongress/vesturnieku-kongresa-tezes1.pdf>
- Gadagrāmata (1914). *Памятная книжка Витебской губернии за 1914 год*. Витебск. http://infobelarus.nlb.by/7n_3085cd/data/6/34.pdf
- Hylzen, A. (1750). *Inflanty w dawnych swych y wielorakich aż do wieku naszego dziejach y rewolucyach, z wywodem godności y starożytności szlachty tameczney tuzież praw y wolności z dawna y teraz jej służących, zebrane y polskiemu światu do wiadomości w ojczystym, cz. 1 – 2*. <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=276046&from=pubindex&dirids=563&lp=32>
- Jēkabsons, Ē. (1996). Latgale vācu okupācijas laikā un pulkveža M. Afanasjeva partizāņu nodaļas darbība Latvijā 1918. gadā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1, 42 – 59.
- Johansons, A. (1975). *Latvijas kultūras vēsture 1710 – 1800*. Stokholma: Daugava
- Kemps, F. (1910). *Latgalieši. Kultūrvēsturiska skice*. Rakstu apgāds „Zemnieka pūrs”. Rīga.
- Кёппен П.И. (1857). *Девятая ревизия. Исследование о числе жителей в России в 1851 г.* Санкт-Петербург. <https://www.prlib.ru/item/407328>
- Kursīte, J. (2005). *Nomales identitātei*. Rīga: Madris.
- Malahovska, L. (1998). „Krievu – vācu faktors” vai „Krievijas – Vācijas faktors”. *Latvijas Vēsture*, 2, 30, 94 – 95.
- Manteifels, G. (2020). *Poļu Inflantija*. No poļu valodas tulkojis Rišards Labanovskis. Rīga: Jumava.
- Medne, V. (2009). *Latvijas Universitātes aspiranti un doktoranti. I daļa. Aspirantūras un doktorantūras personāliju, aizstāvēto disertāciju un iegūto zinātnisko grādu apkopojums 1945 – 2005*. Sastādījusi V. Medne. LU Akadēmiskais apgāds. https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/aspiranti.pdf

„Krievu – vācu faktors” vai „Krievijas – Vācijas faktors” (diskusija pie apaļā galda) (1998). *Latvijas Vēsture*, 4, 32, 95 – 97.

Siliņš, J. (2013). *Padomju Latvija 1918 – 1919*. Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība.

Soms, H. (2016). Latviešu periodiskā prese par kaujām Daugavpils apkārtnē 1915 gadā. *Vēsture: Avoti un cilvēki: Humanitārās fakultātes XXV starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture XIX*. Daugavpils Universitāte; atb. red. I. Saleniece. Daugavpils: Saule, 312. – 324. http://du.lv/wp-content/uploads/2016/01/Vesture_XIX_2016_DRUKA.pdf

Soms, H. (2017). Latviešu periodiskā prese par kaujām Daugavpils apkārtnē 1916. gadā. *Vēsture: Avoti un cilvēki: Humanitārās fakultātes XXVI starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture XX*. Daugavpils Universitāte; atb. red. I. Saleniece. Daugavpils: Saule, 363 – 374. https://du.lv/wp-content/uploads/2016/01/Vesture_XX_2017_tirraksts-1.pdf

Soms, H. (2018). Latviešu periodiskā prese par kaujām Daugavpils apkārtnē 1917. gadā. *Vēsture: Avoti un cilvēki: Humanitārās fakultātes XXVII starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture XXI*. Daugavpils Universitāte; atb. red. I. Saleniece. Daugavpils: Saule, 348 – 358. https://du.lv/wp-content/uploads/2018/01/Vesture_XXI_2018_internets.pdf

Stradiņš, J. (1992). Baltvācieši Latvijas kultūras kopībā. *Trešā atmoda: Raksti un runas 1988. – 1990. gada Latvijā un par Latviju*. Rīga: Zinātne.

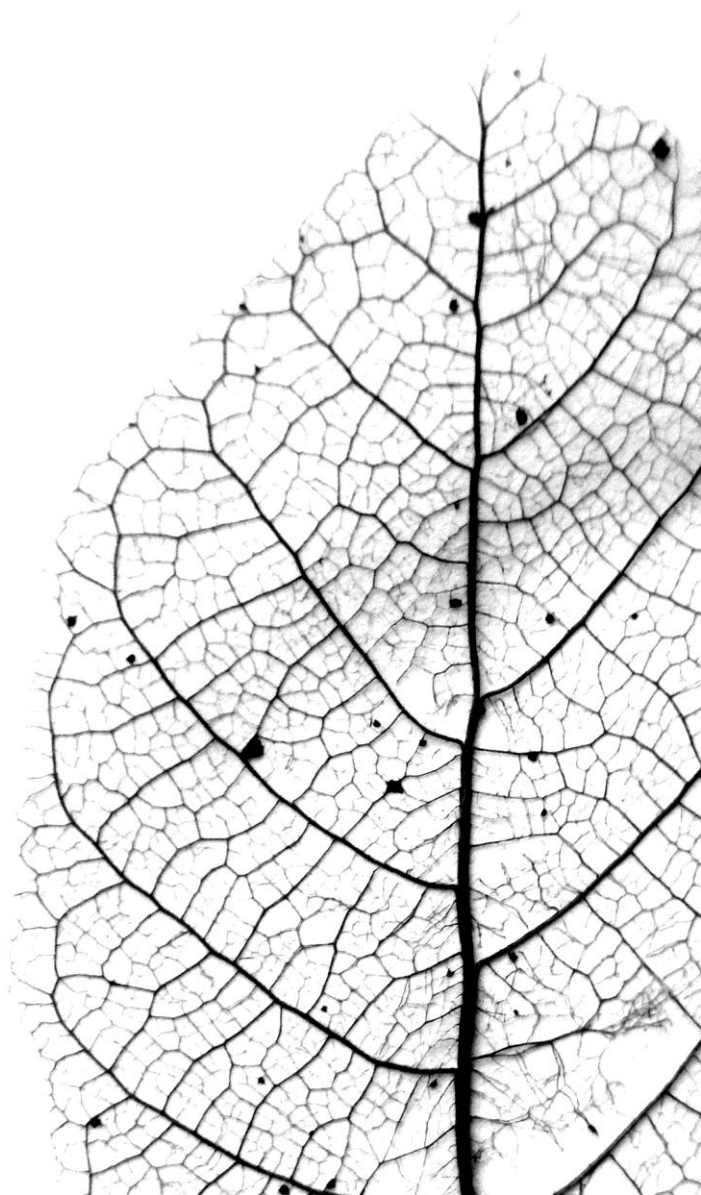
Terra Mariana, 1186 – 1888: albums un komentāri = Album und Kommentare = album and comments = album i komentarze = album ja kommentaarid (2014). Red. A. Levāns, H. Soms. Rīga: Franko Kozimo Panīni apgāds.

Vācbaltieši (2021). *Vācbaltieši*. <https://vesture.eu/Vācbaltieši>

Zelče, V. (2001). „Maksims Duhanovs – Vēsturnieks un Skolotājs. [Sakarā ar M. Duhanova 80. dzimšanas dienu]”. *Latvijas arhīvi*, 2 141 – 146. Pieejams tiešsaistē http://www.arhivi.lv/sitedata/ZURNALS/zurnalu_raksti/141-155-Personalijas.pdf

Zutis, J. (1951). *Baltijas jautājums XVIII gadsimtā*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

**Politiskās norises
Latgales teritorijā**

PLĀTERU DZIMTA LATGALES VĒSTURĒ

16. – 19. GS.

Serguey Rybchonok

The Plater Family in the History of Latgale
in the 16th – 19th Centuries

The noble families of German origin held a dominant position in Livonia since the establishment of the Order. Some of them entered the territory in the 16th century as a result of wars and treaties, today we know this territory as Latgale but in the 17th century as Inflanty Polskie, ruled by the Polish-Lithuanian Commonwealth. The administrative status of Inflanty Polskie was determined in accordance with the constitution adopted in 1677. Representatives of the local Livonian noble families held high positions there, including a large and wealthy family of Broel-Plater (later also Plater-Zeeberg), commonly referred simply as the Platers. Representatives of the Plater family are mentioned by all researchers of the Polish-Lithuanian Commonwealth heraldry. Many members of the family have been described by biographers, and the Platters themselves paid much attention to the study of their genealogy, hence, much has remained unclear and contradictory for almost four centuries. The article provides a systematic insight into the public activities of the Latgale branch of the Plater family, as well as an overview of the main sources of information. The history of the Platers is covered from the first reports of the family's engagement in the political life of the region, including early data of the family's entry into the Baltics from Westphalia. The Platers held their first positions in the administrative structures of the Livonian Order and received their property in Latgale from the Master of the Order. The representatives of the family continued to play an active role in political conflicts and during military conflicts, including the war against Russia and Sweden. At the end of the 17th century, the Platers, who had joined the Reformation, return to Catholicism, which provided additional career opportunities. The representatives of the family were also active adherents of the Catholic Church. However, when Latgale was annexed to the Russian

Empire, the Platers passed into Russian service, and only some members of the family continued to fight for Polish interests. The family merged with the Zeebergs at the beginning of the 19th century and continued the tradition of both families to promote education and the Catholic Church in Latgale and Selia. The representatives of the family emigrated from Russia after the revolution and settled in various countries of the world, however, they continued their active social and scientific activities. Emilija Plater and Leon Plater, the members of the Polish uprising, who lost their lives during the uprising, have become symbols of the family.

Key words: Livonia, Inflanty, Latgale, Courland, genealogy, nobility, Grand Duchy of Lithuania, Rzeczpospolita, Russian Empire

leskats historiogrāfijā

Vācu izcelsmes dižciltīgās dzimtas Livonijā ieņēmušas dominējošas pozīcijas jau kopš ordeņa izveidošanas laikiem. 1561. gadā Livonijas ordenis izveidoja savienību ar Lietuvas lielkņazisti (LLK) un pēc Ļubļinas ūnijas 1569. gadā kļuva par Lietuvas liekņazistes un Polijas karalistes kopīpašumu ar nosaukumu Inflantija (Karwowski, 1873, 94 – 100; Kuntze, 1939, 11 – 14; Jankewicz, 2013, 23 – 30). Pēc virknes zviedrupoļu karu 17. gadsimta 1. pusē un Olīvas miera līguma parakstīšanas 1660. gadā lielākā daļa Inflantijas nonāca Zviedrijas jurisdikcijā, bet austrumu Inflantija (galvenokārt vēsturiskās latgaļu zemes – pamatā Daugavpils, Ludzas, Viļakas, Rēzeknes stārastijas) palika Žečpospolitas sastāvā līdz tās sadalīšanai (Hylzen, 1750, Cz. 1, 360).

Polijas Inflantijas administratīvais statuss tika noteikts saskaņā ar 1677. gadā pieņemto konstitūciju. Tika izveidota atsevišķa Inflantijas hercogiste jeb vojevodiste ar pārējām Žečpospolitas valstīm raksturīgajām institūcijām (gan senāta, gan zemstes līmenī). Inflantijas provinču hierarhisko struktūru un to attīstību īsi, bet diezgan informatīvi aprakstījis Krištofs Mikuļskis (Urzędniczy inflanccy, 1994, 15 – 17).

Inflantijas vojevodistē no 1677. līdz 1795. gadam senatora amatus ieņēmušo personu sarakstu analīze uzrāda pazīstamu vācu izcelsmes uzvārdu pārstāvjus. Vojevodu vidū ir fon Šlēbens, Plāters, fon Felkezarms, Grothūss, fon der Borhs, Zībergs un Vislings (Urzędniczy inflanccy, 1994, 169 – 171), no Kastelāniem: fon Felkezarms, Bergs fon

Karmels, Šrēters, fon Hilzens, Zībergs. (Urzędniccy inflancy, 1994, 125 – 126).

Dinaburgas (Daugavpils) stārasti (šim amatam norādītajā laika posmā vojevodistē bija pilntiesīga stārasta statuss) bija tikai Plāteru dzimtas pārstāvji (Urzędniccy inflancy, 1994, 116). Starp Dinaburgai kaimiņos esošās Lucinas stārastijas īpašniekiem redzam personas ar vārdiem fon der Borhs, Denhofs, Buhholcs (Urzędniccy inflancy, 1994, 190 – 191), savukārt Režicas stārastijas īpašnieku vidū izceļas Korfs (Urzędniccy inflancy, 1994, 201 – 202). Tās neapšaubāmi bija ļoti ietekmīgas ģimenes (dzimtas) reģiona vēsturē. Šajā rakstā mēs īsi aplūkosim Plāteru dzimtas ģealoģiju un vēsturi.

Plāteru dzimta minēta jau Kaspera Niesiecka ģerboņu katalogā (1740): autors sniedz Plāteru ģerboņa attēlu un īsas ziņas par dažiem dzimtas pārstāvjiem (Niesiecki 1740, 609). Arī Jans Augusts Hilzens (Hylzen 1750, Cz. 2, 21 – 24) un Gustavs Manteifelis (Manteuffel 1879, 85 – 87) savos darbos par Inflantijas vēsturi nedaudz apraksta Plāteru dzimtu. Detalizētāko un kritiskāko Plāteru dzimtas ģealoģiju izskata un prezentē Šimons Konarskis monogrāfijā „Plāteri” (Konarski, 1963). Šis pētnieks apzināja un aprakstīja visas dzimtas galvenās līnijas, kā arī to mazākos atzarus (to nosaukumi runā paši par sevi: Inflantijas, Lietuvas, Lielpolijas, Kurzemes u.c.).

Kopumā Š. Konarska darbā ir parādīta vispilnīgākā no autoram tolaik zināmajām Plāteru dzimtas versijām, ietverot informāciju par katru konkrēto dzimtas pārstāvi, kas padara viņa darbu ļoti vērtīgu. Taču autors, sastādot savu paaudžu stratigrāfiju, neveidoja nekādu numerāciju (kā paraugu ņemot T. Žihlinska 19. gs. beigās publicētās ģealoģijas), un, izdodot pētījumu, netika veikta lappušu numerācija. Tas padara gandrīz neiespējamu pareizu zinātnisku atsauču veidošanu uz S. Konarska darbu. Tam nav atsauču sistēmas, tikai katras biogrāfijas beigās pievienots izmantoto avotu un publikāciju saraksts, tādējādi apgrūtinot norādīto avotu un literatūras izmantošanu, jo daudzi no tiem šobrīd mums nav pieejami. Jāuzsver, ka pats autors kritiski vērtēja Plāteru ģealoģijas seno daļu, jo tā lielā mērā tika veidota, pamatojoties uz informāciju no tādiem avotiem kā vēlākās dzimtas leģendas, pašveidoti dzimtas koki un citi dokumenti no Plāteru senču arhīviem, kas tāpēc varēja saturēt neprecīzu informāciju par viņu biogrāfiskajiem datiem, reālajām attiecībām un citiem faktiem, un

attiecīgi to nevarēja pakļaut dokumentārai verifikācijai avotu gandrīz pilnīgas neesamības dēļ (tie nav saglabājušies). Š. Konarskis uzsvēra, ka vairāki avoti palikuši neizpētīti, jo tie viņam nebija pieejami. Tas galvenokārt attiecās uz avotiem, kas toreiz tika glabāti PSRS arhīvos un bibliotēkās, t.i., Latvijas, Lietuvas, Krievijas, Baltkrievijas mūsdienu arhīvos, un viens no nozīmīgākajiem avotiem šajā sērijā ir Lietuvas Metrikas aktu korpuss. Šo iemeslu dēļ pret monogrāfijā publicēto informāciju jāizturas kritiski, ja iespējams, salīdzinot to ar datiem no citiem neatkarīgiem avotiem.

Nesen autoru grupa – Klāss Ļackevičs, Andrejs Pruss-Ņevjadomskis un Tomašs Lenčevskis – vācu valodā izdeva atsevišķu ģerboņu katalogu ar nosaukumu „Kurzemes bruņinieku klanu ģenealģija ...”, kurā ir atsevišķs raksts par Plāteru ģenealģiju (Genealogien, 2004, 53 – 170). Kopumā šis darbs strukturāli ir ļoti līdzīgs iepriekš aplūkotajam Š. Konarska darbam un ir tā saīsināta versija, ko papildina informācija no vairākām publikācijām un mēģinājums turpināt ģenealģiju vēlāk (atgādinu, ka Š. Konarska darbs tika publicēts 1963. gadā). Šī darba neapšaubāma priekšrocība ir tā, ka tam ir pievienotas atsevišķu līniju un zaru grafiskās diagrammas (kopā 19 tabulas).

Š. Konarskis atzīmē šādus nozīmīgus pavērsienus Plāteru dzimtas vēsturē: pirmās ziņas par viņu muižnieku statusu ir no 1620. gada, kad dzimta, pamatojoties uz uzrādītajiem senajiem dokumentiem, tika ierakstīta starp 1. šķiras bruņiniekiem Kurzemes bruņniecības matrikulā („Ritter-Bank” g. Mitau). 1758. gadā Krievijas imperatore Elizabete piešķīra svētā Andreja Pirmaicinātā ordeni Konstantīnam Ludvigam Plāteram, bet 1772. gadā imperatore Katrīna II piešķīra tādu pašu ordeni Kazimiram-Konstantīnam Plāteram. Abi Plāteri ordeņa diplomos tika nosaukti par grāfiem. Uz šo diplomu pamata visi Plāteru un Plāteru-Zībergu ģimeņu pārstāvji no imperatora Nikolaja I saņēma apstiprinājumu par iedzimto grāfa titulu: attiecīgie dekrēti parakstīti 1829. gada 2. augustā un 1843. gada 3. februārī (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 54).

Pirmo atzinību Krievijas impērijas muižniecībā (ar attiecināšanu uz dižciltīgo ģenealģijas reģistra grāmatas 5. daļu – titulētas dzimtas) Plāters saņēma Kurzemē 1774. gada 17. (28.) martā. Plāteru-Zībergu līnijas pārstāvjiem šāda atzišana tur notika 1803. gada 25. decembrī. Ar

laiku dzimtas pārstāvji tika iekļauti Vitebskas, Viļņas un Kauņas guberņu dižciltīgo matrikulās. Vēlāk Plāters saņēma apstiprinājumu savam grāfa titulam Prūsijā un Austroungārijā (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 54).

Pat Š. Konarskis atzīmēja, ka Plāters tikai 17. gadsimta beigās pārgāja katoļticībā un aktīvi iesaistījās Zečpospolititas politiskajā dzīvē. Visā 18. gs. Plāteru dzimta ieņēma diezgan spēcīgu pozīciju valsts elitē: astoņi dzimtas locekļi kļuva par senatoriem (tas ir, viņi ieņēma augstus vojevodu, kastelānu u.c. amatus). Šajā laikā daudzi dzimtas pārstāvji pieņēma izteiktu poļu identitāti, kas izpaudās gan 19. gadsimta vēsturē, gan vēlāk (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 55).

Plāteru ģimenes senākā vēsture

Plāteru dzimta kopumā ir diezgan sazarota un daudzskaitlīga, tādēļ šajā rakstā atgādināsim tikai tās svarīgākos un pazīstamākos pārstāvjus, kas cieši saistīti ar Inflatijas un jo īpaši Latgales vēsturi. Ģints pārstāvjiem nereti pēc tradīcijas bija divi vai trīs kristītie vārdi vai vairāk, tāpēc, lai nepārslogotu lasītāju ar informāciju, šādos gadījumos aprobežojamies ar pirmajiem diviem personas vārdiem.

Saskaņā ar leģendu Plāteri nākuši no Vestfālenes un bijuši pazīstami kopš 13. gadsimta sākuma. Š. Konarskis atzīmēja, ka jau pirms 1210. gada dzīvoja kāds Gumperts, vārdā „von dem Broel genannt Plater”, kas neapšaubāmi piederēja dižciltīgo kārtai. Vēlāk uzvārda rakstība tika reducēta līdz variantiem Broels Plāters vai vienkārši Plāters, t.sk. atsevišķai līnijai – Plāters-Zībergs. 15. gadsimta sākumā avotos minēts Fridrihs fon den Broels, dzimis Plāters († pēc 1438) un viņa dēls Rodžers († pirms 1486). Tieši no Rodžera dēliem S. Konarskis Plāteru ciltsrakstos izdalīja vairākas atsevišķas līnijas: Godarta Vestfālenes līnija (viņš, šķiet, bija Rodžera vecākais dēls), kura pēcnācējiem piederēja Vesthemmerdes īpašums Markijas (Vestfālenē) grāfistē, izmira „pa zobenu” 17. gadsimta vidū, un „pa bizi” 1712. gadā. Rodžera otrais dēls Jans jeb Johans ieradās Livonijā apm. 1475. gadā, kur sākumā kļuva par Karksi voitu un komturu (1501), pēc tam bija Livonijas ordeņa landmaršals (mestra vietnieks) (1502 – 1529), bet pēcnācējus neatstāja (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 57 (tab. 1), 76 – 78).

Rodžera trešais dēls Fridrihs (* ap 1465, † pēc 1533) kļuva par visu Plāteru priekšteci Baltijas valstīs un Žečpospolitas valstīs. Tiek uzskatīts, ka Fridriham piederēja Veisenzē (cits nosaukums ir Platershof, tagad Igaunijā), Maditenas (nav lokalizēts), Nederits vai Indrica u.c. īpašumi. No Fridriha dēliem cēlās trīs atsevišķi zari. Vecākais Johans (1533 – 1564) kļuva par Veisenzē līnijas dibinātāju: šī līnija vēlāk sadalījās divās daļās: 1) Todvenshofi (Tödwenshof), kas izzuda 1822. gadā, un 2) Kenhofi (Könhof), kas izzuda 1909. gadā. Otrais dēls Heinrihs saņēma Indricu un kļuva par tā sauktās „Poļu” līnijas dibinātāju. Jaunākais dēls Fabians saņēma īpašuma kompensācijas no brāļiem un, kā uzskatīja Š. Konarskis, kļuva par atsevišķas „Kurzemes” līnijas dibinātāju. Diemžēl Š. Konarskis nespēja rekonstruēt Kurzemes līnijas ciltskoku, tādēļ tā ģenealoģija mums joprojām nav zināma (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 57 – 60 (1 – 4. tabula), 78 – 87).

Zināms, ka visu „dzīvo Plāteru” sencis, kā to tēlaini nosaucis Š. Konarskis, Heinrihs Frīdriha dēls Plāters (†ap 1546 – 1547) 1537. gadā no Livonijas ordeņa mestra Hermaņa fon Brigeneja-Hazenkampa saņēmis apstiprinājumu par Indricas muižas valdījumu. Viņa vecākais dēls Vilhelms Plāters († līdz 1599. gada 23. martam) kļuva slavens Livonijas karā. Pēc dažiem avotiem, tieši Žečpospolitas karaspēka pulkvedis Vilhelms Plāters 1578. gadā atbrīvoja Dinaburgu no tur izvietotā Maskaviešu garnizona (Hylzen, 1750, Cz. 2, 21; Manteuffel, 1879, 110). Bet Plāteru dzimtu turpināja Heinriha jaunākais dēls un Vilhelma brālis, arī vārdā Heinrihs (miris līdz 1599. gadam). Par viņu zināms vairāk: 1558. gadā viņš saņēma no ordeņa mestra precīzi nenosauktu īpašumu Dinaburgas apkaimē (tā nosaukums un robežas nav zināmas), 1559. gadā apstiprināja Indricas valdījumu, 1561. gadā bija viens no vēstniekiem ordeņa sarunās par pāreju Žečpospolitas pavalstniecībā. Arī šī Heinriha vienīgais dēls bija Heinrihs (†ap 1630). Pēdējais Henrihs mantotajai Indricai pievienoja Vilgāles (Willgahlen) īpašumu, viņa sieva bija Marija Knorra (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 61 (5. tabula), 87).

Starp Heinriha Plātera un Marijas Knorras bērniem minēsim trīs dēlus. Tie ir Heinrihs, Gothards un Vilhelms. No viņiem Heinrihs (miris 1664. gadā), kurš 1620. gadā Kurzemes bruņniecības matrikulā ieraksta dzimtas seno muižniecību apliecināšus dokumentus, bija arī Kurzemes bruņinieku tiesas tiesnesis 1620. – 1636. gadā un karaļa Vladislava IV

elektors 1632. gadā, nomira, neatstājot pēcnācējus (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 88). Pēc Š. Konarska, atsevišķa „Žmudas” līnija sākās no Vilhelma († 1664) (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 74 (18. tabula), 153). Savukārt Gothards (miris 1664. gadā) turpināja Plāteru dzimtas galveno jeb vecāko līniju.

Gothards sāka savu karjeru Žečpospolitas armijā 1632. gadā. 1633. gadā viņš guva panākumus karagājienā pie Smoļenskas. Tur ienaidniekam tika atņemts ievērojams artilērijas ieroču daudzums un Gothards tika iecelts par jauno artilērijas vienību komandieri. Kopš 1637. gada Gothards ir Lietuvas lielkņazistes karaspēka majors. No 1654. g. piedalījies nākamajā Žečpospolitas karā ar Krieviju. Miris 1664. gadā no kaujā pie Roslavļas gūtajiem ievainojumiem. Papildus dzimtajai Indricai viņam piederēja arī Šternbeku īpašumi Vilgāle, Felgena un Vernoviču muiža pie Krāslavas (no 1653. g.). 1641. gadā Gothards saņēma no karaļa Vladislava IV privilēģiju, ar ko apstiprināja zemes piešķiršanu. Viņa sieva bija Jadviga Elizabete Tizenhauza, savukārt viņu bērnu vidū pirmkārt jāatzīmē trīs dēli – Johans Heinrihs (poļu valodā saukts par Jan-Andrei-Henrik), Teofilis Jans (dažkārt rakstīts kā Jan Teofil) un Fabians (Klejn, 1981, 656 – 657).

Johans Heinrihs (ap 1626 – 1696) jau 1650. gadā bija jātnieku rotas (karoga) rotmistrs. Drīz pēc tam viņš piedalījās Žečpospolitas karos ar Zviedriju un Krieviju (1663. gadā bija majors, 1664. gadā Roslavļas aplenkuma laikā tika ievainots). 1669. gadā LLK karaspēka ārzemju autoramenta pulkvedis, Inflantijas vojevodistes vārdā parakstīja karaļa Mihaila Koributa-Višņevicka ievēlēšanu. 1670. gadā pēc karaļa konsensa Plāters no Viļņas gubernatora Mihala Kazimira Paca nopirka Dinaburgas stārstiju. Vairākas reizes bijis Inflantijas vojevodistes sūtnis Žečpospolitas Seimā, 1686. gadā piedalījies „Piltenes” komisijas darbā. Sākotnēji Johans Heinrihs (tāpat kā viņa brāļi) pieturējās pie protestantisma, bet 1695. gada februārī Varšavā kopā ar dēlu publiski atteicās no šīs ticības un pārgāja katoļticībā. Drīz pēc tam, 1695. gada 28. februārī, viņš tika iecelts par Inflantijas gubernatoru, taču amatā viņš nebija ilgi, jo nomira gadu vēlāk. Pirms savas nāves Johans Heinrihs Viļņas misionāriem (fundāciju viņiem 1695. gadā izveidoja viņa brālis Teofilis Jans – skat. zemāk) ziedoja 1000 talerus Dievišķās Providences kapelas celtniecībai pie tempļa un saskaņā ar dzimtas tradīciju tika apbedīts šajā kapelā.

Pēc mantojuma sadalīšanas ar brāļiem 1668. gadā Johans Henrihs saņēma Lielo un Mazo Indricu. Viņam piederēja arī Rugentālas, Dusetas un Antazaves muižas. Pēc viņa rīkojuma Indricas protestantu baznīca tika pārveidota par Svētā Jāņa Kristītāja katoļu baznīcu. 1694. gadā pēc Johana Heinriha lūguma tika izdota vācu valodā rakstīta panegīrija, kas veltīta viņa mātes Jadvigas Elizabetes fon Tīzenhauzenas piemiņai. Johana Heinriha Plātera sieva bija Ludviga Marija fon Grothusa (Konarski, 1963; Wasilewski, 1981, 657 – 659).

Viņa brālis Teofilis Jans (ap 1627 – 1697) 1678. gadā ieņēma Inflantijas voiska amatu. Kopā ar kņazu Mihailu Kazimiru Radzivilu bija sūtņi pie Svētās Romas impērijas imperatora un dienēja Zečpospolitas diplomātiskajā dienestā Vīnē, Prāgā un Lincā (1679 – 1680). No 1683. līdz 1696. gadam vairākkārt tika ievēlēts par sūtņi Seimā. 1683. gadā viņš bija Intūrijas stārasts, Teofilam Janam piederēja arī Veisejas muiža Traķu vojevodistē (1690). Viņš arī pārgāja katoļticībā un 1695. gadā izveidoja fundāciju misionāru ksendziem Viļņā, tajā skaitā mūra baznīcas celtniecībai „Pestīšanas kalnā”.

Teofilis Jans nomira 1697. gada beigās, bērnu viņam nebija (Wasilewski, 1981, 685 – 686).

Johana Heinriha un Teofila Jana brālis ir Antonošas muižas (Viļņas vojevodistē pie Kurzemes robežas) dzimtīpašnieks Fabians. Pēc Š. Konarska teiktā, viņam piederējuši arī Vengriškas, Beistes un Sologubišku īpašumi. Parakstījis karaļa Mihaila Koributa-Višņevetska ievēlēšanas lapu, kurā viņš norādīts kā Lietuvas lielkņazistes horunžijs (1669), 1676. gadā kļuva par Inflantijas horunžiju, no 1688. līdz 1696. gadam bija Inflantijas vojevodistes sūtņis dažādos Seimos. Iespējams, tajā pašā laikā viņš pārgāja katoļticībā. Ziemeļu kara laikā, ko Žečpospolita veica ar Zviedriju, viņš bija Augusta II sekotājs, par ko šis monarhs viņam vispirms piešķīra Inflantijas podkomorija (1702) un pēc tam Inflantijas vojevodas (1705) amatu. Fabians nomira 1709. gadā un pirms nāves testamentā pierakstīja 3000 timpu liela altāra celtniecībai iepriekš minētajā Viļņas Kristus Debesbraukšanas misionāru baznīcā. 1710. gadā viņš tika svinīgi apbedīts Sv. Pāvila kapelā tajā pašā baznīcā. Tur, misionāru baznīcas katakombās, tika apglabāta viņa otrā sieva Kristīna Emerencija fon Korfa († 1728) (Wasilewski, 1981. S. 653 – 654).

Visi šie iepriekš minētie Plāteri piederēja dzimtas galvenajai līnijai un bija vairāk vai mazāk cieši saistīti ar Inflantijas zemēm. Taču

pamazām dzimta auga un apmetās dažādos Zečpospolitas reģionos, tādēļ Š. Konarskis savos pētījumos ģealogijā identificēja tādus atsevišķus atzarus kā Žmudas, Lietuviešu, Lielpolijas u.c. 1664. gadā Žmudas līniju, kā minēts iepriekš, aizsāka Gotharda Plātera brālis Vilhelms (miris 1664. gadā). Iepriekš aprakstītais Johans Heinrihs atstāja sešus dēlus. Divus no tiem Š. Konarskis izdala kā atsevišķu līniju aizsācējus: no Jana Ludviga – Inflantijas un no Fabiana Ksavjera (ap 1679 – 1742) – lietuviešu (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 61 (5. tabula), 62 (6. tabula), 68 (12. tabula)).

Bet atcerēsimies vēl vienu Johana Heinriha dēlu. Ferdinands Fabiāns (ap 1678 – 1739) kļuva par vēl vienu senatoru Plāteru ģimenē. 1713. gadā viņš ieņēma Inflantijas podkomorija amatu, bet 1731. gadā – Vilkomirskas podkomorija amatu. Turpmākajā politiskajā cīņā par Zečpospolitas troni viņš aktīvi atbalstīja Augusta III prasības, par kurām monarhs viņam piešķīra Lietuvas lovcija amatu (1735). 1739. gada 31. martā Augusts III iecēla Plāteru par Lietuvas lielkņazistes galma maršalu, taču viņam, šķiet, nebija lemts ieņemt šo amatu, jo Ferdinands Fabiāns nomira tā paša gada vasarā. Viņa pīšļi tika apglabāti 1740. gadā Viļņas misionāru baznīcā. Ferdinandam Fabiānam piederēja Kurkļu muiža Vilkomiras pagastā un Jodkantē stārstija Trāķu pagastā. Tā kā viņš neatstāja pēcnācējus, viņa īpašumi tika nodoti viņa sievai un radniekiem (Link-Lenczowski, 1981, 654).

Pievērsīsimies pašai Inflantijas līnijai, par kuras dibinātāju Š. Konarskis nosauca Johana Heinriha Plātera un Ludvikas Marijas fon Grothusas dēlu Janu Ludvigu (Genealogien, 2004, 61 (5. tabula)). Jans Ludvigs (miris 1736. gadā) sāka savu karjeru 1698. gadā, kad kļuva par Inflantijas čašņiku. 1700. gadā viņš piedalījās Olkeniku kaujā, bet 1708. gadā pēc vecākā brāļa atkāpšanās saņēma Dinaburgas stārstiju. Viņš bija Inflantijas vojevodistes sūtnis Seimā 1710., 1718. un 1729. gadā. Pēc Augusta II nāves viņš atbalstīja Augusta dēla prasības cīņā par Zečpospolitas troni un 1735. gada 17. novembrī (pēc Antonija Morština nāves) Augusts III iecēla viņu par jauno Inflantijas vojevodu. Jans Ludviks, kā apgalvojis J. Hilzens, baudīja lielu autoritāti Inflantijas muižniecības vidū, ko viņš aprakstīja šo „Patryarchą Inflant” šādi: „nieporównany wódcz i gospodarz, ojciec i opiekun prowincji naszej” (nepārspējams vadonis un kungs, mūsu provinces tēvs un aizstāvis). Lai gan autora vārdos var sajust zināmu Plātera patieso nopelnu

pārspīlējumu, jo tos znots ir teicis par sievastēvu, to pašu uzsvēra Š. Konarskis: „Jego polityka osobista była raczej polityką obrony interesów szlachty inflanckiej i Inflant” (viņa personīgā politika drīzāk bija Inflantijas muižniecības un Inflantijas interešu aizstāvības politika). Tomēr Inflantijas vojevodas amatu Plāters neieņēma ilgi, jo viņš nomira jau 1736. gada novembrī. Apglabāts 1737. gada martā Viļņas misionāru baznīcā (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 91 – 92).

Jans Ludviks Indricu un Rugentāli mantoja no sava tēva, viņam piederēja arī Varnoviči, Hoftenburga, Neiborna un citi īpašumi. 1729. gada 25. janvārī Jans Ludviks par 14 000 pārsistu taleru no Jana Ansgarija un Terēzes no Zamoiski Čapskijiem ieguva Kombuļmuižu (vai Freitagshof) un Krāslavas muižu (ar tāda paša nosaukuma miestīņu), bet pamazām Krāslava pārvērtās par nozīmīgāko Inflantijas Plāteru dzimtas īpašumu un galveno rezidenci (Aftanazy, 1992, 318 – 325). Jana Ludvika sieva bija Rozālija Bržostovska, Viļņas kastelāna Jana Vladislava Bržostovska meita. Rozālija pārdzīvoja savu vīru un nomira 1746. gadā, tika apglabāta Viļņas misionāru baznīcā (Link-Lenczowski, 1981, 659 – 660).

Janam Ludvigam un Rozālijai bija desmit bērni, tostarp četri dēli, no kuriem trīs dēli nomira bez bērniem, un Inflantijas dzimtas līniju turpināja tikai viens – Konstantīns Ludvigs (Genealogien, 2004, 62 – 6. tabula). Bet vispirms atcerēsimies par viņa māsu – Konstanci Kazimiru. Jau pirms 1737. gada meitene bija precējusies ar Janu Augustu Hilzenu – Inflantijas kastelānu (1744), Minskas vojevodu (1754), kurš nomira 1767. gadā. Tas ir tas pats Hilzens, kurš sarakstīja slaveno grāmatu par Inflantijas vēsturi (Hylzen, 1750). 1747. gadā Konstānce kļuva par Zvaigžņu krusta ordeņa dāmu (Austrijas imperatora galmā iedibinātais sieviešu apbalvojums tika piešķirts par lieliem nopelniem kristīgās ticības popularizēšanā). Ir arī zināms, ka viņa piešķīrusi ziedojumu (fundušu) mūra baznīcai Zamošjē (2. att. Lanskoronas baznīcai Šķaunē) (NIAB. F. 1781, op. 26, d. 1484, l. 25), mirusi 1791. gadā (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 93 – 94; Rostworowski, 1962 – 1964, 128 – 29).

Plāteri Krievijas impērijā

Centrālo vieta Plāteru Inflantijas līnijas ģealoģijā 18. gadsimta vidū ieņēma Konstantīns Ludvigs (1722 – 1778), kurš sāka savu karjeru kā Inflantijas voiskis (1735) pēc tam, kad viņa tēvs kļuva par Dinaburgas stārastu (Manteuffel, 1879, 116). Vairākkārt Konstantīns Ludvigs bija Inflantijas vojevodistes vēstnieks dažādos Seimos. 1746. gadā viņš saņēma Lietuvas Lielā rakstveža amatu, 1754. gadā – Polockas kastelāna un 1758. gadā – Mstislavas vojevodas amatu. 1770. gadā Konstantīns Ludvigs kļuva par Traķu kastelānu un ieņēma šo amatu līdz savai nāvei. Zināms, ka 1758. gadā viņš no Krievijas imperatores Elizabetes saņēma Svētā Labticīgā kņaza Aleksandra Ņevska ķeizarisko ordeni. No 1758. līdz 1759. gadam Konstantīns Ludvigs aktīvi veicināja Žečpospolitas karaļa Augusta III dēla Kārļa Kristiana Vettīna nonākšanu Kurzemes tronī, bet 1762. un 1763. gadā – Kārļa aiziešanu un Ernesta Bīrona nonākšanu tajā pašā tronī. 1774. gada 17. – 28. martā Konstantīns Ludvigs Plāters savu ģimeni iekļāva Kurzemes muižniecības matrikulā ar grāfa titulu. Miris 1778. gada martā Krāslavā (Zielińska, 1981, 672 – 675).

Pēc tēva nāves viņš bija mantojis Krāslavas, Kombuļu, Indricas un Isnaudas muižas. Viņam piederēja arī Braslavas apriņķa Pustiņas (Robežnieku) un Nevļjani īpašumi, Kurzemē Grenchofa (Grenči) un Neuborne (Jaunborne) u.c. Tomēr Plāters uzskatīja Krāslavu par savu galveno dzīvesvietu: te kalnā virs Daugavas viņš uzcēla skaistu pili, ko ieskauj liepu parks. Un miesta tirgū 1752. gadā pēc viņa pavēles tika uzcelts rātsnams ar torni un veikaliem.

Krāslavas centrs tika apbūvēts ar mūra mājām amatniekiem, kuri pēc Plātera pasūtījuma tika meklēti Polijā un Vācijā un aicināti uz apmešanos Krāslavā. Plāters plānoja Inflantijas vojevodistē atvērt atsevišķu bīskapiju, kuras katedra būtu izvietota Krāslavā, tādēļ 1755. gadā miestā sākās svētā karaļa Ludviga vārdā nosauktās baznīcas celtniecība, kas tika pabeigta ap 1767. gadu. Tajā pašā laikā tika uzcelta ēka diecēzes semināram. Semināra atbalstam Konstantīns Ludvigs reģistrēja Dinaburgas pagasta Baltinavas muižu, ko 1758. gadā bija nopircis no Volosovskiem. Plāters atņēma jezuītiem aizbildniecību par baznīcu un semināru un uzticēja to misionāru ksendziem (Konarski, 1963; Manteuffel, 1879, 116 – 118).

Konstantīna Ludviga sieva kopš 1744. gada bija kņaziene Augusta Oginska (1724 – 1791), Traču vojevodas kņaza Juzefa (Josifa) Oginska († 1736) un Annas Višņeveckas (kņaza Mihaila Servācija Višņevecka meita) meita. Augusta Plātere 1746. gada 3. maijā saņēma Zvaigžņotā krusta Dāmu ordeni un 1776. gadā no Romas atveda svētā mocekļa Donata relikvijas, kuru izvietojšanai Krāslavas baznīcā iekārtoja īpašu kapliču ar 3 altāriem. Saglabājies svētā Donāta altāra zīmējums, ko savā grāmatā publicējis G. Manteifelis. Augusta Krāslavas baznīcai uzdāvināja arī baldahīnu, kas izgatavota no karaļa Mihaila Višņevecka telts. 1789. gadā atraitne Krāslavā iekārtoja slimnīcu un žēlsirdības māsu māju. Augusta mirusi 1791. gada 24. oktobrī Krāslavā (Genealogien, 2004, 92; Konarski, 1963; Manteuffel, 1879, 117 – 118; Zielińska, 1981, 672 – 675).

Konstantīnam Ludvigam Plāteram un kņazienei Augustai Oginskai bija vismaz astoņi bērni. Mūsu pētījumā mēs pievērsīsimies tikai diviem no tiem, tie ir Augusts Hiacints un Kazimirs Konstantīns. No Kazimira Konstantīna nāk Indricas Plāteru līnija, kurā K. Šimanskis izcēlis zarus (vai, kā mēdz teikt, namus) Šlosbergā un Lielpolijā. Tajā atsevišķi izdala arī Plātera-Zīberga namu (Genealogien, 2004, 62 – 63 (6. – 7. tabula)). No Augusta Hiacinta nāk sava līnija, kas saņēma nosaukumu „Krāslavas nams” (Genealogien, 2004, 67 (11. tabula)).

Plāteru atzara Krāslavā dibinātājs ir Augusts Hiacints Plāters (ap 1750 – 1803) parakstīja karaļa Staņislava Augusta ievēlēšanu (1764), bija Dinaburgas pagasta maršals (1779). 1780. gada maijā viņš Krāslavā uzņēma Krievijas ķeizarieni Katrīnu II, kura bija ceļā uz Polocku. Ap 1780. – 1781. gadu apprecējās ar Annu Rževusku, Lietuvas horunžija Staņislava Rževuska un kņazienes Karolīnas Jekaterinas Radzivilas (viņa bija kņaza Karola Stanislava Radzivila „Pane Kohanku” māsa) meitu. 1784. gada vasaras beigās Plāters bija Nesvižā, kad kņazs Radzivils viesos uzņēma karali Staņislavu Augustu, un tur no monarha saņēma Svētā Staņislava ordeni. Viņš piedalījās Targovickas konfederācijā, pildot Braslavas pagasta maršala funkcijas, lai gan, kā atzīmēja Š. Konarskis, viņam nebija nodoma cīnīties par konfederātiem, jo Plāteram piederēja nekustamie īpašumi Krievijas impērijai pievienotajās teritorijās. 1794. gadā Augusts Hiacints tika apbalvots ar Baltā ērgļa ordeni, un 1797. gadā (jau pēc Inflatijas pievienošanas Krievijai) viņš kā Polockas

vietniecības delegāts piedalījās imperatora Pāvila I kronēšanas pasākumā (Zielińska, 1981, 647 – 649).

Pēc Konstantīna Ludviga nāves 1778. gadā (tajā pašā gadā viņa bērni sadalīja īpašumus savā starpā) Augusts Hiacints kļuva par lielas latifundijas mantinieku. Kurzemē viņam piederēja Grenchofa (Grenči) un Bornmuižas (iespējams Engelburgas) īpašumi, Inflantijā – Krāslavas, Ludvikovas, Kombuļu (vai Freitagmuižas), Dricmuižas, Kazanovas un citi īpašumi. Viņam piederēja arī Vjanuža Disnas pagastā (kopš 1794. gada). Saglabājusies informācija, ka Augusts Hiacints Krāslavā esot uzturējis savu galma teātri. Pēc Š. Konarska domām, šādu teātri varēja izveidot ap 1788./1789. gadu, jo tieši šajā laikā Plāters ar sievu ieradās uz pastāvīgu dzīvi Krāslavā no Nesvižas, kur bija ciemojies pie kņaza Karola Staņislava Radzivila „Pane Kohanku”. Pēc Annas Rževuskas nāves Augusts Hiacints apprecējās ar viņas māsu Teofiliju. Miris 1803. gadā Ukrainā, bet, visticamāk, apbedīts dzimtas Krāslavas īpašumā (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 123; Zielińska, 1981, 647 – 649).

No Augusta Hiacinta Plātera dēliem slavenākais ir Ādams Antonijs Onufrijs (1790 – 1862). Viļņas Universitātes absolvents ap 1830. gadu ieņēma Dinaburgas apriņķa skolu kuratora amatu, bet 1836. gadā tika ievēlēts par vietējās muižniecības maršalu jeb, kā to sauca Krievijas impērijā, muižniecības priekšnieku. Ādams ļoti interesējās par savas dzimtās zemes, t.i., Inflantijas vēsturi, arheoloģiju un dabu, ekonomikas, fizikas un citu zinātņu attīstību un atstāja aiz sevis daudz dažādu zinātnisko rakstu, kas publicēti tā laika pazīstamajos žurnālos (Š. Konarskis sava darba pielikumā sniedz viņa publikāciju sarakstu atsevišķos izdevumos). Pateicoties savām publikācijām, Ādams kļuva par Krakovas Zinātniskās biedrības (Towarzystwa Naukowego) un arī par Viļņas Arheoloģijas komisijas goda biedru (1821), bet 1851. gadā – par Galīcijas Ekonomikas biedrības un Baltijas provinču vēstures un arheoloģijas biedrības korespondētājlocekli. Ādams papildināja savas Krāslavas bibliotēkas krājumus un pie tās izveidoja novada senlietu muzeju. Miris Krāslavā 1862. gada 13. janvārī. Viņa sieva bija Pāvela Grabovska meita Ludviga. Šobrīd Plāteru dzimtas „Krāslavas” līnija ir izmirusi (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 67 (11. tabula), 124; Hayto, 1981, 644 – 646).

Atgriezīsimies pie Plātera līnijas ģenealoģijas Šlosbergā. Konstantīna Ludviga Plātera un Augustas Oginskas dēls Kazimirs

Konstantīns (1749 – 1807) politisko darbību uzsāka 1764. gadā, kad balsoja par Staņislava Poņatovska ievēlēšanu par karali. 1770. gadā viņš ieņēma Inflantijas stārasta amatu. Vairākas reizes viņš tika ievēlēts par Inflantijas vojevodistes vēstnieku dažādos Seimos. Pēc vecākā brāļa Jozefa Vinsenta un viņa dēla Ādama Edvarda nāves 1807. gadā Kazimirs Konstantīns kļuva par Plāteru ģimenes galvu (pēc vecuma) (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 62 (6. tabula)).

Pēc pirmās Žečpospolitas sadalīšanas, lai nepazaudētu Obolas un Bešenkoviču īpašumus, kas viņam piederēja saskaņā ar aizvietošanas tiesībām no Lietuvas hetmaņa, kņaza Mihaila Kazimirs Oginska, Kazimirs Konstantīns deva uzticības zvērestu Krievijas impērijai. Tas uz laiku sarežģīja Plātera un karaļa attiecības, taču viņš drīz vien atguva monarha labvēlību. 1775. gadā Plāters kļuva par Maltas ordeņa kavalieri. 1776. – 1787. gadā viņš vairākas reizes bija Pastāvīgās padomes loceklis un saņēma Svētā Staņislava ordeni (1776). Tajā pašā laikā Kazimirs Konstantīns aktīvi meklēja patronāžu Krievijas impērijas galmā. 1787. gada sākumā viņš saņēma Lietuvas lielā važona amatu un tā paša gada maijā pavadīja Staņislavu Augustu ceļojumā uz Kaņevu un bija klāt karaļa tikšanās reizē ar ķeizarieni Katrīnu II. Šajā sanāksmē ķeizariene Plāteram piešķīra Svētā Aleksandra Ņevska ordeni. Drīz Plāters kļuva par Traķu kastelānu (1790) un Baltā ērgļa ordeņa kavalieri (1791), pievienojās Targovickas konfederācijai un 1792. gada decembrī tās vārdā devās kā vēstnieks uz Sanktpēterburgu. 1793. gada sākumā Kazimirs Konstantīns nodeva Traķu kastelāna amatu savam brālim Jozefam Vincentam. 1793. gada 1. jūnijā karalis viņu iecēla par komisāru sarunām ar Krieviju jautājumā par krievu konfiscēto Maltas ordeņa īpašumu atdošanu. 1793. gada 14. jūnijā Kazimirs Konstantīns kļuva par Lietuvas lielkņazistes apakškancleru un bija pēdējais šajā amatā vēsturē. Plāters arī aktīvi piedalījās Zečpospolitas pēdējā seima darbā Grodņā (1793. gada 17. jūnijs – 23. novembris) (Konarski, 1963; Zielińska, 1981, 665 – 665).

Jau 1773. gadā Kazimirs Konstantīns bija precējies ar Izabellu Ludvigu Borhu, Lielā Kroņa kanclera Jana Andreja Borha meitu, un Annu Ludvigu Zībergu, Inflantijas vojevodas Josafata Zīberga meitu. Viņš nomira 1807. gadā un tika apglabāts Krāslavā (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 94; Zielińska, 1981, 672).

Plāteri-Zībergi

Plāteru Šlosbergas namā vispirms jāatzīmē Mihailu Plāteru (1777 – 1862/3), kurš turpināja dzimtas vecāko līniju. Saskaņā ar ģimenes leģendu Mihails jaunībā bijis T. Kostjuškas adjutants, ko avoti neapstiprina, lai gan viņš tiešām ir piedalījies 1794. gada sacelšanās gaitā. 1803. gada sākumā Mihails apprecējās ar barona Jana Tadeuša Zīberga vienīgo meitu Izabellu Helēnu. Tā paša gada 10./27. jūlijā Krievijas imperators ar savu dekrētu apstiprināja Mihailam tiesības „pievienot savam uzvārdam viņa sievastēva, bijušā Inflantijas vojevodas Jana Tadeuša Josafata dēla Zīberga uzvārdu un turpmāk saukties par grāfu Plāteru-Zībergu.” 1805. gadā Mihailu ievēlēja par Viļņas universitātes goda biedru (veica vizitācijas padotības mācību iestādēs), no 1816. līdz 1819. gadam (?) bija Viļņas civilā gubernatora vietnieks (vicegubernators). Šajā laikā Plāters-Zībergs aktīvi atbalstīja zemnieku atbrīvošanu no dzimtbūšanas un bija vairāku vietējo masonu ložu biedrs.

No tēva Mihails bija mantojis Lielo Indricu, sievas pūrā saņēmis Šlosbergas un Līksnas īpašumus. Viņam piederēja arī citi īpašumi, kas, pēc E. Veršickas aplēsēm, aizņēma apm. 1700 kv. km, kur dzīvoja līdz 15 000 dzimtcilvēku. Mihaila un viņa sievas galvenās dzīvesvietas bija Šlosberga Kurzemē (Aftanazy, 1992, 363 – 367) un Līksna Inflantijā (Aftanazy, 1992, 326 – 330), kuru attīstībā pāris ieguldīja daudz pūļu un naudas. Mihails veica lielus ziedojumus arī baznīcu celtniecībai Ozolmuižā (Uzulmuižā) (1820) un Subatē (1831). Izabella nomira Līksnā 1849. gada 25. novembrī. Viņas inteliģenci īpaši atzīmēja G. Manteifelis: „słynna z cnót i rozumu” (slavena ar saviem tikumiem un saprātu). Mihails nomira 1862. gadā Šlosbergā, bet tika apglabāts blakus sievai (Konarski, 1963; Genealogien 2004, 97; Wereszycka, 1981, 694 – 697).

Mihailam un Izabellai Plāteriem-Zībergiem bija līdz 15 bērniem (daudzi no tiem miruši zīdaiņa vecumā), tostarp četri dēli: Kazimirs Bartolomejs (dažos dokumentos minēts kā Kazimirs Bertolds), Heinrihs Vāclavs (1811 – 1903), Konstantīns (1814 – 1850) un Staņislavs (1823 – 1896) (Genealogien, 2004, 62 – 66, 6 – 10) Pēc Mihaila nāves dēli sadalīja mantotos īpašumus (šeit nosauksim tikai svarīgākos no tiem): Kazimirs Bartolomejs saņēma Šlosbergu, Ilūksti un Subati, Heinrihs Vaclavs – Līksnu, Nīcgali, Ķirupi, Konstantīns – Dvieti un Staņislavs – Kaldabruņu (Genealogien, 2004, 97, 102, 116). Viņi visi, izņemot

Konstantīnu, atstāja neskaitāmus pēcnācējus, kuri vēl bija dzīvi 60. gadu sākumā, kad Š. Konarskis rakstīja savu darbu.

Par galveno jeb vecāko Plāteru-Zībergu dzimtā tiek uzskatīta līnija, kas nāk no Mihaila vecākā dēla Kazimira Bartolomeja (1808 – 1876). Viņa biogrāfijā joprojām ir daudz neskaidrību. Daži pētnieki uzskatīja, ka Kazimirs Bartolomejs bija 1830. – 1831. gada sacelšanās dalībnieks, vēlāk atradās trimdā. Tajā pašā laikā G. Pužiņina savās atmiņās, kā uzsvēra Š. Konarskis, atzīmēja, ka viņš ilgu laiku dienējis cara armijā Kaukāzā. Kazimira Bartolomeja sieva bija Ludvika Teodora Boreviča (laulības notika 1842. gadā Drēzdenē), kura nomira 1866. gadā. 19. gadsimta 60. gados Plāters-Zībergs nopirka Pasu muižu (Pass vel Passy) īpašumu netālu no Bloņas pie Varšavas (līdz 1500 morgiem zemes), kur arī galvenokārt dzīvoja. Kazimirs Bartolomejs nomira Šlosbergā 1876. gada 25. janvārī un tika apglabāts līdās sievai Powonzki kapsētā Varšavā (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 97).

Viens no Kazimira Bartolomeja dēliem Tadeušs Mihails (1843 – 1918) apprecējās ar grāfieni Sofiju Aleksandroviču un saņēma pūrā Konstantinovas muižu, kas kļuva par jaunu ģimenes ligzdu viņa bērniem (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 97). Cits Kazimira Bartolomeja dēls Fēlikss Konstantīns (1849 – 1928.) kļuva par Šlosbergas īpašnieku no tēva puses, bet pēc Oktobra revolūcijas Krievijā pameta šo īpašumu un aizbrauca uz Franciju, kur nomira 1928. gadā. Pēc Š. Konarska teiktā, viņš paņēma līdzi vērtīgo Dievmātes ikonu, kas Šlosbergā glabājās kopš Zībergu laikiem (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 100).

Tālāk Plāteru-Zībergu dzimtas pamatlīniju turpināja iepriekš minētā Tadeuša Mihala mazdēls un Staņislava (1875 – 1911) dēls Tadeušs Fēlikss (1906 – 1978). Viņš izdzīvoja nacistu nometnēs (1940 – 1945) un pēc Otrā pasaules kara apmetās Beļģijā. Tadeušs Fēlikss ir pazīstams kā viens no Polijas Zinātniskā institūta Beļģijā dibinātājiem un pirmais direktors (1947), pēc tam bija tā viceprezidents (kopš 1952. gada). Viņa pirmā sieva bija Adele Elizabete Tiškēviča (1908 – 1960), bet otrā bija Elizabete Viktorija Jansena, Valducas muižas īpašniece Brabantā (Beļģija). Tadeušs Fēlikss Valducē savāca bagātīgu dokumentu kolekciju no Plāteru dzimtas arhīviem un viņu dzimtas relikvijām. Pateicoties Š. Konarskim, kurš savā darbā pieminēja kolekcijas raritātes, tagad mums ir zināma diezgan liela Plāteru dzimtas

ikonogrāfija (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 63 (7. tabula), 98 – 99).

Šī raksta ietvaros mēģinājām īsi pieminēt Plāteru muižnieku dzimtas svarīgākos pārstāvjus. Bet 19. gadsimta vēsturē ir jāatceras vēl vismaz divi. Jau leģendārs kļuvis 1830. – 1831. gada sacelšanās dalībnieces Emīlijas Plāteres (1806 – 1831) tēls, kura piederēja Plāteru ģimenes lietuviešu zaram (Dusjatu nams), kuru Š. Konarskis uzrāda kā Fabiāna Ksaverija (1679 – 1742) pēcnācēju (Genealogien, 2004, 68, 12. tab.). Emīlija bija Františka Ksavjera Plātera un Annas fon der Molas (Mohl) meita. Viņas vecāki izšķīrās ap 1815. gadu, un Anna Mola un Emīlija apmetās uz dzīvi Līksnā pie savas tantes Izabellas Plāteres-Zībergas, kur Emīlija pavadīja savu jaunību. 1831. gada martā viņa pievienojās sacelšanās procesiem. Emīlija cīnījās sava brālēna Cezārija Plātera (1810 – 1869) nodaļā, tostarp piedalījās kaujās pie Dinaburgas. Viņa nomira no slimības 1831. gada 23. decembrī Justianovā (Lietuva) (Konarski, 1963; Genealogien, 2004, 137; Kieniewicz, 1981, 652 – 653).

Vēl viens ģimenes pārstāvis bija 1863. – 1864. gada sacelšanās dalībnieks – Leons Joahims Blažejis Plāters (1836 – 1863), Jozefa Kazimira Plātera un Antoņinas no Peresvet-Soltanu dzimtas dēls. Leons bija Krāslavas nama pamatlicēja Augusta Hiacinta Plātera mazdēls, un viņam piederēja Kazanovas muiža. 1863. gada aprīļa beigās Plāters un viņa vīri pievienojās Zigmunta Buinicka vienībai. Piedalījies kaujās Baltinavas mežos ap Krāslavu un Višķiem. Cara varas iestādes ar vietējo vecticībnieku palīdzību viņu notvēra. Izmeklēšanas laikā Leons uzņēmās atbildību par nemiernieku vienības izveidi, par ko viņam tika piespriests nāvessods. 1863. gada 3. jūnijā Leons tika nošauts Dinaburgas cietoksnī. Viņa vārds tika iemūžināts piemiņas plāksnē (1923. gadā) (Konarski, 1963; Ramotowska, 1981, 677 – 678; Genealogien, 2004, 67 (11. tabula), 125, 127).

20. gadsimta pirmajā pusē Plāteri pameta savu vēsturisko dzimteni, un mūsdienās šīs slavenās dižciltīgās dzimtas pārstāvji dzīvo dažādās Eiropas valstīs, Dienvidamerikā, Ziemeļamerikā un Austrālijā. Mūsdiā, no sniegtās informācijas skaidri redzams, ka šī dižciltīgā dzimta vairākus gadsimtus bija cieši saistīta ar kādreizējām Kurzemes un Inflantijas (latgaļu) zemēm, kas tagad ir Latvijas sastāvā, un to krāšņo vēsturi.

Nav šaubu, ka šajā rakstā ir tikai nelieli pieskārieni atsevišķu dzimtas pārstāvju raksturojumā, kuri, tāpat kā daudzas citas nepieminētās personas, ir pelnījuši vēsturnieku uzmanību un prasa dziļāku izpēti. Galvenais virziens Plāteru dzimtas vēstures izpētē, mūsaprāt, ir visu dokumentālo avotu, kas par šī novada vēsturi glabājas Latvijas un kaimiņvalstu arhīvos, apzināšana, t.i., visu to avotu, kuru nebija Š. Konarska rīcībā. Pirmkārt, tās ir šādas arhīva kolekcijas: 1) 1276. fonds „Plāteri, grāfi” (1501 – 1905, 1946 vienības) Lietuvas Valsts vēstures arhīvā, 2) 1503. fonds „Plāter-Zībergi, grāfi” (1519 – 1875, 398 vienības) Baltkrievijas Nacionālajā vēstures arhīvā un 3) fonds 373 „Archiwum Platerów z Antuzowa” (1508 – 1913, 235 vienības) Varšavas (Polija) galvenajā seno aktu arhīvā. Uzskatām, ka šie materiāli ir nozīmīga daļa no kādreiz plašajiem Plāteru dzimtas atsevišķu līniju arhīviem.

Avoti un literatūra

Arhīva materiāli

Национальный исторический архив Беларуси (*Baltkrievu nacionālais valsts arhīvs*), (BNVA). Fonds 694 (Kņazi Radzivili).

Национальный исторический архив Беларуси (*Baltkrievu nacionālais valsts arhīvs*), (BNVA). Fonds 1781 (Mogīļevas Romas katoļu garīgā konsistorija).

Literatūra

Aftanazy, R. (1992). *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, cz. 1. tom 3. Wrocław-Warszawa-Kraków.

Genealogien kurländisch-ritterschaftlicher Geschlechter die bisher weder im Genealogischen Handbuch der Baltischen Ritterschaften, Teil Kurland, noch im Genealogischen Handbuch des Adels erschienen sind. Bearbeitet von K. Lackschewitz, A. Prus-Niewiadomski und T. Lenczewski, W. Baron v. Buchholtz. Gelsdorf (2004).

Hayto, L. (1981). Plater (Broel Plater) Adam Antoni Onufry (1790 – 1862). *Polski Słownik Biograficzny*, tom XXVI, z. 5. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 644 – 646.

Hylzen, J.A. (1750). *Inflanty w dawnych swych, y wielorakich aż do wieku naszego dziejach, y rewolucjach; z wywodem godności, y starożytności Szlachty tameczney, tudzież praw, y wolności z dawna, y teraz jey służących zebrane, y Polskiemu światu do wiadomości w Ojczystym języku podane*. Wilno.

Jankiewicz, A. (2013). Inflanty i Księstwo Kurlandii i Semigalii – inflanckie „Prusy” trochę inaczej. Kilka uwag o zapomnianej Unii Wileńskiej 1561 roku. *Miscellanea Historycvzno-Archivistica*, tom XX. Warszawa, 19 – 42.

Karwowski, S. (1873). *Wcielenie Inflant do Litwy i Polski 1558 – 1561 roku*. Poznań.

Kieniewicz, S. (1981). Plater (Broel-Plater) Emilia (1806 – 1831). *Polski Słownik Biograficzny*, tom XXVI, z. 5. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 652 – 653.

Klejn, B. (1981). Plater Gotard Jan herbu własnego (zm. 1664). *Polski Słownik Biograficzny*, tom XXVI, z. 5. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 656 – 657.

Konarski, S. (1963). „Platerowie”. *Źródła i opracowania. Buenos Aires – Paris, [in] „Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej”*, tom IV.

Kuntze, E. (1939). *Organizycja Inflant w czasach polskich*. Gdynia.

Link-Lenczowski, A. (1981). Plater Ferdynand Fabian herbu herbu własnego (1678? – 1739). *Polski Słownik Biograficzny*, tom XXVI, z. 5. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.

Link-Lenczowski, A. (1981). Plater Jan Ludwik herbu własnego (zm. 1736). *Polski Słownik Biograficzny*, tom XXVI, z. 5. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 659 – 660.

Manteuffel, G. (1879). *Inflanty Polskie poprzedzone ogólnym rzutem oka na siedmiowiekowa przeszłość całych Inflant*. Poznań.

Niesiecki, K. (1740). *Korona Polska przy Złotej Wolności Starożytnemi Rycerstwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego Kleynotami Naywyższemi Honorami Heroicznym, Męstwem y odwagą, Wytworną Nauką, a nayspierwey Cnotą, nauką Pobożnością, y Świętobliwością Ozdobiona Potomnym zaś wiekom na zaszczyt y nieśmiertelną sławę Pamiętnych w tey Oyczyźnie Synow, podana*, tom III. Lwów.

Ramotowska, F. (1981). Plater (Broel-Plater) Leon Joachim Blazej (1836 – 1863). *Polski Słownik Biograficzny*, tom XXVI, z. 5. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 677 – 678.

Rostworowski, E. (1962 – 1964). Hylzen Jan August herbu własnego (1702 – 1767). *Polski Słownik Biograficzny*, tom X, z. 2. Wrocław-Warszawa-Kraków, 128 – 129.

Urzędnicy Inflanccy XVI – XVIII wieku. (1994). Spisy. Oprac. K. Mikulski, A. Rachuba. Kórnik.

Wasilewski, T. (1981). Plater Fabian herbu własnego (ok. 1628 – 1709). *Polski Słownik Biograficzny*, tom XXVI, z. 5. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 653 – 654.

Wasilewski, T. (1981). Plater Jan Andrzej Henryk herbu własnego (ok. 1626 – 1696). *Polski Słownik Biograficzny*, tom XXVI, z. 5. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 657 – 659.

Wasilewski, T. (1981). Plater Teofil Jan herbu własnego (ok. 1627 – 1697). *Polski Słownik Biograficzny*, tom XXVI, z. 5. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 685 – 686.

Wereszycka, H. (1981). Plater-Zyberk Michał (1777 – 1862 lub 1863). *Polski Słownik Biograficzny*, tom XXVI, z. 5. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 694 – 697.

Zielińska, Z. (1981). Plater (Broel-Plater) Kazimierz-Konstanty herbu własnego (1749 – 1807). *Polski Słownik Biograficzny*, tom XXVI, z. 5. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 665 – 672.

Zielińska, Z. (1981). Plater (Broel-Plater) Konstanty Ludwik herbu własnego (1722 – 1788). *Polski Słownik Biograficzny*, tom XXVI, z. 5. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 672 – 675.

Zielińska, Z. (1981). Plater August Hiacynt herbu własnego (ur. po 1745 – 1803). *Polski Słownik Biograficzny*, tom XXVI, z. 5. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 647 – 649.

INFLANTIJAS (LATGALES) MUIŽNIEKI ŽEČPOSPOLITAS POLITISKAJOS NOTIKUMOS (1677 – 1764)

Edvards Seliška

The Inflanty (Latgale) Nobility in the Political Activities of
the Polish-Lithuanian Commonwealth (1677 – 1764)

The political history and activities of the Inflanty nobility have not been widely studied so far. During the last two decades, Polish and, more recently, Lithuanian historians have launched investigation into some aspects of political, career options of some leading Inflantians. Nevertheless, rather sufficient amount of information is to be found and analysed in Latvian, Polish, Belarusian, Lithuanian, as well as Russian and Ukrainian archives.

This article is based on the data collected from the studies commonly dedicated to the investigations on Lithuanian greater nobility (so called magnates) whereby Inflantians are also appearing in some published sources, as well as in the documents in Polish, Latvian and Lithuanian archives. The main issues of the article are as following:

- specific Inflantian identity (heritage from Livonian knights);
- searching for its place in the Polish-Lithuanian Commonwealth landscape at the end of the 17th century and diplomatic roles;
- “pro-Russian” perception and self-organisational abilities during the Great Northern War (1700 – 1721);
- pragmatic choices made during the War of Polish Succession (1733 – 1736);
- loyalty and fears during the Vettin and Biron (Russian) standoff in Courland (1758 – 1762);
- cautious approach during and after election of Poniatowski and beginning of the state level reforms (1764).

As early as the 17th century, largely related to the military career alongside diplomatic tasks, the Inflatians were looking for the patronage of the most influential families of the Grand Duchy of Lithuania (the Pacs, the Sapiehas, and the Radziwills). The formation of this patron-client relationship forby influences the position of the Inflatians at important moments in history (for example, which candidate is to be supported in the election of the king). At the same time, however, the Inflatians are flexible in their dealing with various political groups in Commonwealth (such as the Czaroryski-Poniatowski “Familia”, the Radziwills, the Sapiehas or the “Republican” camp in general) or considering neighbouring Russia. Internally, there was struggling, sometimes violent, between the Platers and their local clients, as well as the Borchs, who had fewer adherents, for the local leadership in the province. The Hylzens were keeping neutrality in this conflict. These rivalries among big families (other two the Zyberks and the Korffs – though Lutherans) apparently were forbye related to the awareness of the Livonian descent. Through marriage and the acquisition of property, the Inflatians expanded their presence in the voivodeships of Lithuania (including Belarus), hence always maintained contact with Inflatia. Nevertheless, they were aware of their origin and special role in the province and realized that they should not have given up their leading roles. The Hylzens were, perhaps, the most adept at changing political sympathies while the Borchs were trying to keep the most consistent line in the ruling house. The Platers were building network relations with the local minor clients simultaneously being clients to the bigger Commonwealth political players. However, these complicated networks also brought some uneasy times for the Platers who were falling out from the grace of the Radziwills, for example in the 1760s. The primary interest of the provincial nobles was the tax issues, as well as the security of the vulnerability of the external border. The latter aspect forced Inflaty to be very cautious about foreign policy issues (in relations with Russia).

Key words: Inflaty, Borch, Hylzen, Korff, Plater

18. gs. Latgales (turpmāk tekstā lietots šīs teritorijas administratīvais apzīmējums 18. gs. – Inflatija) vēsture aizvien ir ļoti maz pētīts Latvijas vēstures posms. Kā norāda poļu pētniece Rončka-Jeziorska, tad *Poļu Inflatija* bija neformāls, neoficiāls termins, kas tika lietots Rietumeiropā izdotajās kartēs 18. gs. otrajā pusē. (Rączka, 2013,

28) Rakstā izvēlētie gadi aptver posmu no Inflantijas vojevodistes (vienlaikus arī hercogistes/kņazistes (*księstwo Inflanckie*)) juridiskās izveidošanas Žečpospolitas sastāvā līdz pat Žečpospolitas pēdējā valdnieka Staņislava Augusta (Stanisław August Poniatowski, 1732 – 1798) valdīšanas sākumam (1764). 1764. gads poļu historiogrāfijā pieņemts par robežšķirtni jauna posma sākumam Žečpospolitas vēsturē gan ārvalstu iejaukšanās pakāpes dēļ, gan kvalitatīvi jaunu valsts reformēšanas centienu dēļ.

Par Inflantijas muižnieku (inflantiešu) dalību Žečpospolitas politiskajās norisēs informācija meklējama visu to valstu arhīvos, kas līdz 18. gs. otrajai pusei atradās Žečpospolitas sastāvā. Latvijas Valsts vēstures arhīvā (LVVA) atrodams Daugavpils tiesu grāmatas (712. fonds) līdzās saimnieciskajiem, sociālajiem un sadzīves aspektiem (tiesas prāvu materiāli) visai koncentrētā veidā atklāj arī politiskās darbības aspektus, jo saglabājušās arī provinces šļahtas pašpārvaldes sanāksmju (seimiku) instrukcijas deputātiem uz Seimiem. Savukārt Polijas arhīvos līdz šim izdevies atrast plašu korespondences klāstu (arī sākotnēji šifrētu) starp pašiem inflantiešiem, kā arī ar valsts vadošajām politiskajām figūrām vai to pārstāvjiem, kā arī ekonomiskām tēmām veltītus juridiskus priekšlikumus (Čartoriskiem, Mnišekiem, Paciem, Radziviļiem, Sapiehām, karali Staņislavu Augustu u.c.) Galvenajā seno aktu arhīvā (Archiwum Głównie Akt Dawnych, AGAD) Varšavā, Čartorisku bibliotēkā (Biblioteka Czartoryskich) Krakovā. Līdzīgi arī Lietuvas Valsts vēstures arhīvā (Lietuvos Valstybes Istorijos Archyvas, LVIA) un Baltkrievijas Nacionālajā vēstures arhīvā (Національний історический архив Беларусі, НГАБ) atrodama inflantiešu korespondence (tajā skaitā sākotnēji šifrēta) ar Žečpospolitas varas elites pārstāvjiem, tostarp par politiskām tēmām. Pateicība Mag. hist. Tatjanai Bogdanovičai par iespēju iepazīties ar daļu no šo materiālu kopijām.

No publicētajiem avotiem primārie ir 18. gs. gaitā izdotie Seima lēmumi (*Volumina Legum*) par posmu no 1347. līdz 1793. gadam. Šajā kontekstā jāatzīmē, ka 2006. gadā Valda Blūzmas izdotajos *Latvijas tiesību avotos* meklējami arī Ērika Jēkabsona latviski tulkotie lēmumi, kas attiecas uz 16. – 18. gs. Pārdaugavas hercogisti un Inflantiju (Blūzma, 2006, 49 – 188).

Daudz informācijas „drumslu” meklējamas poļu vēsturnieku publicētajos avotos, kuros skarta 18. gs. Žečpospolitas parlamentārisma vēsture. Šajā ziņā nozīmīgs ir Vladislava Konopczyńska (1880 – 1952) (*Konopczyński*, 1907; *Konopczyński*, 1911; *Konopczyński*, 1912; *Konopczyński*, 1937) un agrāko laiku autoru ieguldījums (Jarochowski, 1854; Mienicki, 1928).

20. gs. 1. pusē Latvijā arhīvu speciālists Boļeslavs Brežgo (1887 – 1957) pievērsās Inflantijas un Latgales vēstures aspektiem, bet primāri saimnieciskajai vēsturei, ievadot aprītē virkni dokumentu un faktu, kas ietekmēja vēlāko Latvijas historiogrāfiju (Brežgo, 1938; Brežgo, 1943; Brežgo, 1944; Брежго, 1956а; Брежго, 1956b; Брежго, 1957). Tādas pašas ievirzes ir katoļu garīdznieka, vēstures pētnieka Staņislava Škutāna (1901 – 1995.) publicētie avoti – Inflantijas muižu inventāri (Škutāns, 1974).

Tāpat ziņas par inflantiešiem, kas ļauj spriest par viņu lomu, parādās valsts darbinieku publicētajā sarakstē un atmiņās (piemēram, Hilzenu dzimtai tuvais Viļņas bīskaps-koadjutors un ievērojamais politiķis Juzefs Sapieha: *Wydziałkowska*, 2020; karaļa Staņislava Augusta atmiņas: *Poniatowski*, 1870) vai Krievijas diplomātu 18. gs. otrās puses sarakstē, kas atrodama Krievijas impērijas ārpolitiskajā arhīvā (Архив Внешней Политики Российской Империи) (*Danilczyk*, *Kordel*, *Anipiarkou*, *Łuczak*, *Zielińska*, 2019).

Nozīmīgs izdevums, kas palīdz saprast Inflantijas pārvaldes iekārtu un amatpersonu izraudzīšanos, iesaistīto personu loku, ir Kšistofa Mikuļska un Andžeja Rahubas apkopotie un komentētie Inflantijas (gan Pārdaugavas hercogistes, gan Inflantijas vojevodistes) amatpersonu saraksti (16. – 18. gs.) (*Mikulski*, *Rachuba*, *Gąsiorowski*, 1994).

Ļoti nozīmīgi Baznīcas vēstures avoti, kuros arī meklējama informācija par Inflantijas stāvokli kopumā, ir 1939. g. Rīgas arhidiecēzes bīskapa, profesora Jāzepa Rancāna (1886 – 1969) redakcijā izdotās 1715. un 1749. gada Inflantijas diecēzes vizitācijas (aptvēra gan Kurzemes un Zemgales hercogistes, gan Piltenes, gan Inflantijas teritoriju) (*Szembek*, 1939). Toruņā, kas ir Baltijas jūras zemju un Ziemeļvalstu pētniecības centrs Polijā, 1998. gadā tika izdoti 1761. gada Inflantijas diecēzes vizitācijas materiāli (*Litak*, 1998).

Darbs, kas dod priekšstatu par to, kā inflantieši sevi uztvēra, ir Jana Augusta Hilzena (1702 – 1767) „Inflantija” (Hylzen, 1750). Inflantijas muižniecība bija slikti zināma arī pašā 18. gs. Žečpospolitā, tādēļ J.A. Hilzens mēģināja apkopot gan uz Livoniju un vēlāk Inflantiju attiecināmos dokumentus, gan arī aprakstīt vēsturiskos notikumus un dot vietējās muižniecības raksturojumu. Šajā rakstā J.A. Hilzena darbs izmantots kā historiogrāfisks, nevis vēsturisks avots.

19. gs. nedaudz 18. gadsimta posmam pieskāries Gustavs Menteifelis (1832 – 1916.), vispirms koncentrējoties uz šīs Žečpospolitas provinces šļahtas darbību kultūras laukā (Manteuffel, 1879; Manteuffel, 1897). Pavisam nedaudz skarot (Hilzena dzimtas kontekstā) politiskās darbības aspektus, viņš bija ietekmējies no Juliana Bartošēviča (1821 – 1870) (Bartoszewicz, 1856). Arheologs un vēsturnieks Eistāhijs Tiškēvičs (1814 – 1873), rakstot par Kurzemes hercogistes vēsturi, aktualizē arī inflantiešu lomu 18. gs. 60. gados, kad Ernsts Johans Bīrons atgriežas Jelgavas tronī (Tyszkiewicz, 1870).

Latvijas historiogrāfijā B. Brežgo veikums ir pamatā vēlāk Teodora Zeida (1912 – 1994) (Зейд, 1952, c. 321 – 339) un Vasīlija Dorošenko (1921 – 1992) sociālekonomiskajiem (Dorošenko, 1967, 90 – 93; Dorošenko, 1986, 110 – 114), kā arī Henrika Stroda (1925 – 2015.) demogrāfiskajiem un etniskajiem pētījumiem (Strods, 1989; Стродс, 2013). Arī trimdas autori, piemēram, Edgars Dunsdorfs (1904 – 2002) arī pievērsās saimnieciskajiem jautājumiem (Dunsdorfs, 1973, 193 – 19, 306, 360 – 361, 385, 395, 432, 556 – 557), bet Andrejs Johansons (1921 – 1983) aprakstījis inflantiešu darbību kultūras, literatūras laukā (Johansons, 2011, 8, 58, 60, 63, 106, 112, 121, 178 – 180, 195, 234, 305 – 313, 495 – 496). Sava veida visai skops zināšanu apkopojums Latvijas historiogrāfijā par 18. gs. Inflantiju parādās Ineses Počas (Poča, 2009) un Toms Ķikuta darbos (Ķikuts, 2019, 80), lai gan abos pēdējos gadījumos nav izmantota pieejamā jaunākā literatūra.

Interesanti, ka arī poļu literatūrā pēc 2. pasaules kara Inflantijas izpētē būtiska loma bija neprofesionālam vēsturniekam. Ekonomists Šimons Konarskis (1894 – 1981), heraldikas un ģenealoģijas amatieris, atstājis bagātīgu, vēl šodien izmatojamu Plāteru dzimtas biogrāfisko pārskatu (Konarski, 1967).

20. gs. vidū un otrajā pusē poļu literatūrā Inflantijas muižnieku iesaiste politiskajā dzīvē sāk atklāties biogrāfijās. Poļu Biogrāfiskajā

vārdnīcā (Polski Słownik Biograficzny, PSB), kas iznāk kopš 1935. gada (ar pārtraukumiem no 1939. līdz 1946. gadam un no 1949. līdz 1958. gadam), 53 sējumos ir publicētas Plāteru, Hilzenu, Borhu u.c. biogrāfijas. Tās sagatavojuši vadošie poļu vēsturnieki – V. Konopčinskis, E. Rostvorovskis, Z. Zielińska u.c. No jaunākiem darbiem atzīmējama plaša monogrāfija, veltīta Lietuvas šļahtas politiski ļoti ambiciozajai Zabello dzimtai, kuras kontekstā parādās arī inflantiešu loma iekšpolitiskajās un ārpolitiskās norisēs 18. gs. (Jusupović, 2014).

Poļu vēsturnieku pētījumi, kas veltīti tieši Inflantijai, parādījās 20. gs. 30. gadu otrajā pusē, bet 2. pasaules karš tos pārtrauca. Tā vojevodistes administratīvās iekārtas raksturojumu pēc 1677. gada īsi savā hrestomātiskajā 1939. gadā izdotajā darbā sniedz E. Kunce. (Kuntze, 1939, 42 – 45) Interese par Inflantiju Polijā atdzima tikai 20. gs. 90. gados. Zināms stimuls tālākai pētniecībai bija Mariana Biskupa (1922 – 2012) Latvijas Valsts vēstures arhīvā (LVVA) atrastās Daugavpils tiesu grāmatas (712. fonds) (Dybaś, 1996, s. 111 – 117). B. Brežgo šie materiāli bija zināmi, jo uz tiem viņš ir atsaucies (Брежго, 1957, 33 note 57). Boguslavs Dibass pievērsās Ziemeļu kara norisei Inflantijā (Dibass, 2000; Dibass, 2002), kā arī plašākai inflantiešu pašapziņas analīzei (Dibass, 1999; Dibass, 2019). Pāvels A. Jeziorskis, pamatojoties uz Daugavpils tiesu grāmatām, iezīmēja 18. gs. sākuma Daugavpils sadzīvisko ainu (Jeziorski, 2010), tāpat arī viņš analizējis vienas no visplašāk aprakstītās Inflantijas dzimtas – Hilzenu – politisko karjeru (Jeziorski, 2015; Jeziorski, 2018). Savukārt Kšištofs Zajas (Zajas, 2008, 127 – 131, 213 – 223; Zajas, 2009) un Lukašs Vrubels ir pētījuši lielo dzimtu pašapziņu un arī dalību Žečpospoļitas politiskajā dzīvē (Wróbel, 2018a; Wróbel, 2018b). Būtisks ieguldījums ir B. Dibasa un P. Jeziorska publicētie avoti no jau minētajām Daugavpils tiesu grāmatām, kas aptver desmitgadi no Staņislava Augusta ievēlēšanas 1764. gadā līdz Inflantijas iekļaušanai Krievijas impērijā 18. gs. 70. gados (Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018).

ASV strādājošā vēsturnieka Mindauga Šapokas monogrāfija par Ziemeļu kara norisēm Lietuvā ļauj pamanīt Inflantijas muižnieku vietu Žečpospoļitas (faktiski Lietuvas) un Krievijas attiecībās (Šapoka, 2017).

Jāsecina, ka avotu klāsts un pieejamība ir plaša, taču šis potenciāls līdz šim izmantots ļoti maz. Literatūra par 18. gs. inflantiešu darbību politiskajās norisēs joprojām ir ļoti pieticīga. Dažkārt fragmentāras ziņas

meklējamas darbos, kas veltīti 18. gs. Žečpospolitas parlamentārisma vai politiskās elites biogrāfijās, ļaujot uzreiz saskatīt inflantiešu vietu plašāku norišu kontekstā. Pēdējā desmitgadē gan vairāki poļu vēsturnieki uzsākuši redzamāko inflantiešu biogrāfiju padziļinātu izpēti un dokumentu izdošanu par saimnieciskiem un politiskiem viņu darbības aspektiem.

Raksta mērķis ir iezīmēt Inflantijas muižnieku lomu Polijas-Lietuvas valsts (Žečpospolitas) politiskās dzīves būtiskākajos notikumos 17. gs. nogalē un 18. gs. pirmajās sešās desmitgadēs. Šie notikumi ir Lietuvas pilsoņu karš, Ziemeļu karš, iekšējie nemieri Polijas mantojuma kara laikā. Tāpat arī aplūkota cīņa par Kurzemes hercogistes troni 18. gs. 50. – 60. gados. Tā ir būtiskākā epizode Latvijas vēsturē, mazāk Polijas vai Lietuvas vēsturē, tomēr, analizējot šos notikumus, ir pamanāma inflantiešu loma. Tāpat arī analizējot pieejamo informāciju par inflantiešu un valsts politiskās elites pārstāvju attiecībām, mēģināts konstatēt inflantiešu lomas evolūciju no 1677. līdz 1764. gadam.

Poļu Inflantijas vojevodites (kņazistes) pārvalde

Inflantijai 1677. gadā Seimā (Inflantijas ordinācija) tika piešķirtas vojevodites tiesības ar galvaspilsētu Daugavpilī (Dinaburgā) un pienākumu organizēt seimika sanāksmes kādā no 4 traktiem: Viļakas (Marienhauz), Ludzas (Łucyń), Rēzeknes (Rzezyca) un Daugavpils (Dyneburg). Vienlaikus Inflantija bija arī kņaziste (księstwo), kas poļu vēsturniekos raisa diskusijas par provinci kā Polijas un Lietuvas kondomīniju vai atsevišķu subjektu (Dybaś, 2012, 93; Paluszyński, 2006, 59). Saskaņā ar 1677. gada Seima lēmumu Inflantijas ienākumi pamīšus dalījās starp Polijas (Kroņa) un Lietuvas kasi – vienu gadu Kronim, otru gadu – lielkņazistei, kas faktiski atkārtoja 1589. gada administratīvo un tiesu iekārtu nosakošo dokumentu par Inflantijas ordināciju (Volumina Legum, Opatrzenie dochodów Inflantckich, 1733, 1263 – 1264; Blūzma, 2006, 93).

Inflantijas seimiks Daugavpilī ievēlēja sešus deputātus, ko noteica jau 1674. gada Seims, turpinot 1598. gada lēmumu (Volumina Legum, Konfederacja Generalna Warszawska, 1738, 232; Ibidem, Ordynacja Xięstwa Inflantskiego, 1738, 483; Ordynacja Ziemi Inflanckiej, 1733, 1474; Dibass, 2019, 73). No sešiem divi pārstāvēja Inflantiju, divi Poliju

un divi Lietuvu. Tas pats attiecās uz trijām senāta vietām. Faktiski vietējā šļahta ieņēma laicīgā senatora amatus (vojevoda, pilskungs jeb kaštelāns (kasztelan), trešais bija Inflantijas bīskaps) un pils tiesnešu (sędzia grodzki) amatus, bet zemākā līmeņa amatos (ziemskie), ko izraudzījās pati šļahta, valdīja neskaidrība, tie bieži netika aizpildīti, tos mēdza ieņemt ne no Inflantijas nākusi šļahta (Mikulski, Rachuba, Gaşiorowski, 1994, 18 – 19).

17. gs. nogalē inflantieši, pamatojot ar faktu, ka zemes īpašumi tiem pieder gan Inflantijā, gan Lietuvā, gan Polijā, centās palielināt (neveiksmīgi) savu deputātu skaitu Seimā, piemēram, izraugoties inflantieti, kuram ir īpašums Lietuvā (Wićko, 2014, s. 48). Savukārt 1746. gada Seimā Jans A. Borhs (Jan Andrzej/ Jędrzej Józef Borch, 1713 – 1780), vēlākais Polijas (Kroņa) lielkanclers (kanclerz wielki koronny) mēģināja panākt (arī neveiksmīgi), ka Inflantijas šļahtiči, kuri ieņēma amatus provinces tiesās, drīkst arī Lietuvas lielkņazistes teritorijā īstenot savas funkcijas, īpaši ņemot vērā tos, kam Lietuvā ir zemes īpašumi (Konopczyński, 1912, s. 125; Hylzen, 1750, s. 377).

Inflantijā kopš 16. gs. beigām spēkā bija Lietuvas likumdošana (III statūts), kur būtisks punkts bija, ka zeme un amats piešķirams tikai tam, kurš ir uzņemts lielkņazistes šļahtā. Neposesionāti (kam nebija zemes īpašumu) Inflantijā amatus ieņemt nevarēja, bet deputāti varēja būt (Konopczyński, 1912, 366; Dybaś, 2015, 76). Inflantijas šļahta 1670. gadā izvirzīja Seimā prasību (neīstenojušos), lai visi, kuri cenšas iegūt indegenātu (ārzemju muižnieka uzņemšana Žečpospolitas šļahtā), tiek izskatīti seimikos un lai indigenāts tiktu piešķirts par militāriem nopelniem, nevis pirkti. 1661. gadā seimikā Inflantijas šļahta uzsvēra Prūsijā spēkā esošo *jus indigenatus* principu – ka tikai vietējā šļahta var ieņemt amatus savā provincē (AGAD, Archiwum Tyzenhauzów, f. 351, sygn. G-820, s. 6, 18). 1677. gadā Inflantijas ordinācija bija krietni pielaidīgāka – pielāva iespēju iegūst amatu provincē bez zemes īpašuma Inflantijā, bet pusgada laikā tas bija jāiegādājas (Blūzma, Lietuvas statūts, 2006, 173 – 174; Volumina Legum, Ordynacja Xięstwa Inflantskiego, 1738, 484).

Sigismunda II Augusta 1561. gada privilēģiju pēc gadu desmitiem ilgiem inflantiešu lūgumiem apstiprināja (tātad arī lēņu mantojamību) tikai Staņislavs Augusts 1764. gadā (Volumina Legum, Xięstwo Inflantskie, 1782, 75; Instrukcja posłom na sejm koronacyjny, obranym

na sejmiku w Dyneburgu, 29 X 1764, Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, 189; Kutze, 1939, 10). Mantojamas nebija tikai stārastiju zemes, kaut faktiski 18. gs. tās atradās vienas ģimenes rokās – Hilzeniem Viļakas, Borhiem – Ludzas, Korfiem – Rēzeknes, Plāteriem – Daugavpils stārastija (Mikulski, Rachuba, Gašiorowski, 1994, 201 – 202, Nr. 2180, 2183, 2184; 193, Nr. 2081, 2082, 2083; 191, Nr. 2060, 2061, 2062; 116, Nr. 1108 – 1113).

17. gs. 60. – 70. gados bija centieni (līdzīgi kā 16. gs. nogalē) pārbaudīt zemes īpašumu piederības un mantojamības likumību, taču acīmredzot kara ar Zviedriju un Krieviju apstākļi traucēja iesākto darbu pabeigt, bet vēlāk par šo revīziju tika aizmirsts un par to saglabājies maz informācijas (AGAD, Archiwum Tyzenhauzów, f. 351, sygn. G-778, s. 1 – 3). 1764. un 1768. gadā Seims atzina faktiski pastāvošo stāvokli par likumīgu (Volumina Legum, Xięstwo Inflantskie, 1782, 75; Kuntze, 1939, 45).

17. gs. otrajā pusē, izveidojot Inflantijas vojevodisti, tika pārmantota virkne 16. gs. beigu lēmumu no Žečpospolititas varas posma Livonijā. Vienlaikus Inflantijas vojevodistes pastāvēšanas simtgade aizritēja, inflantiešiem mēģinot panākt plašākas tiesības sev valsts līmeni vai nostiprināt privilēģēto stāvokli savā provincē.

Klienta un patronu attiecību veidošanās

17. gs. beigās un 18. gs.

17. gs. nogalē viens no būtiskākajiem notikumiem inflantiešiem ar vācu izcelsmi, kuri nereti izveidoja sekmīgas militārās karjeras (Rachuba, 1997, 237 – 246), bija konvertēšanās katolicismā. Tam bija saistība ar tālākās karjeras veidošanu. Attieksme pret konvertēšanos bija atšķirīga: Korfi 17. gs. nogalē publiski nosodīja Janu A. Plāteru (Jan Andrzej Plater, 1626 – 1696) par to, ka viņš pārgāja katolicismā. J.A. Plāteram tika izteikts piedāvājums – ja konvertēsies viņš iegūs Inflantijas vojevodas amatu un iekļūšanu valsts elitē – Senātā. (Jeziorski, 2019, 136, note 82). Senāts 18. gs. gaitā izveidojās par vienu no retajām funkcionējošajām Polijas-Lietuvas iestādēm, kas lielā mērā vadīja valsts iekšpolitisko, kā arī diplomātisko lēmumu pieņemšanu. Savukārt Jana Dominika Borha (Jan Andrzej Dominik, mir. 1720) vecāki Gedeons Jans (Gedeon Jan, ap 1640 – 1694) un Halška (Halszka) no Plāteru dzimtas (J.A. Plātera māsa,

mir. pēc 1710) palika luterāņi. Pēc J.D. Borha nāves Halška apprecējās ar Aleksandru Korfu, kurš, visticamāk, tapat kā visi citi Korfi Inflantijā, bija luterānis, tomēr vienlaikus „maksāja nodevu” jaunajiem apstākļiem – dāvāja īpašumus jezuītiem Vipenmuižā, Rēzeknes apkaimē (Konarski, 1967, 34, 138 – 140). Ir ziņas, ka arī vēl 18. gs. nogalē Inflantijā bija saglabājusies protestantiskā šļahta (Skarga Ulrycha Wittena na Ruksze, słuęę wojewody inflanckiego Jozefata Zyberka, w związku z groźbami nastawaniem na życie, 16 VIII 1769, Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, 305).

Līdzās šiem kultūras procesiem pamanāma J.A. Plātera klienta – patrona attiecību veidošanās. 17. gs. otrajā pusē inflantieši lielā mērā bija Žečpospolitas politiskās dzīves jaunpniecēji. Vairākuma nostājas atbalstīšana, piesliešanās spēcīgākajam vai arī neitralitātes ieturēšana bija būtiska iezīme. No 1661. līdz 1673. gadam, kad Inflantija bija zviedru un vēlāk krievu okupēta, seimikus livonieši visbiežāk noturēja Žemaitijā – Pasvalē (Poswol, Pasvalys) (Volumina Legum, Deklaracye Woiewództw i Powiatów WXL, 1737, 828; AGAD, Archiwum Tyzenhauzów, f. 351, sygn. G-820, s. 26). Tas bija Viļņas bīskapijai piederošs ciems, bet šajā laikā par bīskapiem bija gan Sapiehas (Aleksander Kazimierz Sapieha, 1667 – 1671), gan viņiem naidīgie Bialozoru (Jerzy Białozor, 1661 – 1665) un Pacu (Mikołaj Stefan Pac, 1672 – 1684) dzimtu pārstāvji.

1661. gadā seimikā, tāpat kā visos Žečpospolitas seimikos, tika apspriests *vivente rege* jautājums – karaļa pēcteča iecelšana, vēl esot dzīvam valdošajam karalim, lai stiprinātu izpildvaru. Inflantijas seimiks, kā vairums Žečpospolitā, bija noraidošs pret šo ideju (AGAD, Archiwum Tyzenhauzów, f. 351, sygn. G-820, s. 6.; Kaniewski, 2014, 27).

1670. gadā, vēl tikai sākot iekļauties Žečpospolitas politiskajā dzīvē, inflantieši savā pirmsseima seimika instrukcijā attiecībā uz *liberum veto* lietošanu Seimu „noraušanā” bija piesardzīgi un izvairīgi. *Liberum veto* deva tiesības ikvienam deputātam bloķēt Seima pieņemtos lēmumus vai to ieviešanu viņa pārstāvētajā provincē. Inflantieši atzina abu pušu argumentus – slikti, ka Seimu darba paralizēšana iezīmējusies jau kā pārāk bieža prakse (to parasti veica viens deputāts kādas politiskās nometnes interesēs), taču vienlaikus ir jābūt ļoti piesardzīgam, ierobežojot šļahtas *zelta brīvības* (personas un īpašuma neaizskaramība, visu muižnieku juridiskā līdztiesība, valsts

pārvaldes amatus ieņem tikai šļahta, visu būtisko lēmumu pieņemšana tikai ar Seima saskaņojumu, *liberum veto*, monarha ievēlēšana, ticības brīvība) (AGAD, Archiwum Tyzenhauzów, f. 351, sygn. G-820, s. 18).

Plāteru dzimta sāka veidot ciešāku sadarbību ar Lietuvas lielhetmanu (1662 – 1682) un 17. gs. 70. gados ietekmīgāko Lietuvas lielkņazistes magnātu Mihailu Kazimiru Pacu (Michał Kazimierz Pac, 1624 – 1682). Savukārt 1673. gadā kāds no Zibergiem (Zyberk; Sieberg) bija finansējis ap 60 – 100 jātnieku lielu kavalērijas vienību, kura kā Lietuvas armijas vienība piedalījās uzvarā pret turkiem pie Hocimas (mūsdienu Ukrainas-Moldovas pierobeža) (LVIA, 1276. f., 2. apr, 97. l., 7. lp.). M.K. Pacs bija asā opozīcijā valdniekam Janam III Sobieskim (1629 – 1696, valdnieks kopš 1674. gada). 17. gs. otrajā pusē Inflantijā ar M.K. Paca ziņu bija koncentrēti visai būtiski spēki, jo 1678. gadā Zviedrijas karaspēks Henrika Horna (Henrik Horn af Marienberg) vadībā no Zviedru Vidzemes ar klusu karaļa Jana III Sobieska piekrišanu (Gierowski, 2005, 246) devās cauri Kurzemes hercogistei, izraisot hercoga neapmierinātību (Jakovļeva, 2011, 80 – 81), un Žečpospolitai, lai cīnītos pret Brandenburgū.

M.K. Pacs atbalstīja Brandenburgū un deva J.A. Plāteram uzdevumu regulāri ziņot par zviedru karaspēka lielumu, virzību, ko Plāters arī uzcītīgi darīja. Tas deva iespēju laikus sagatavoties uzbrukumam zviedriem, kurus pret Brandenburgū atbalstīja Jans III Sobieskis (BCza, rkp. 1351, s. 169 – 171; LVIA, 1276. f., 2. apr, 97. l., 13. lp.). Iespējams, tam bija arī plašāka militārpolitiska nozīme lielhetmaņa plānos izmantot Inflantiju kā vienu no placdarniem uzbrukumam Zviedrijai, lai atgūtu 1629. gadā zaudēto. Pieļaujams, ka Plāteri, būdami Inflantijas muižnieki, atbalstīja Paca nostāju – atgūt Inflantijas daļu, nevis cīnīties par tiem attālo Prūsiju (Bobiatyński, 2007, 324 – 329; Gomółka, 2020, 47 – 50).

Neapmierinātība ar monarha politiku nenostādīja visus inflantiešus opozīcijā Sobieskiem. Tā Inflantijas vojevoda Oto Frīdrihs Felkerzams (Otto Fryderyk Felkerzamb, 1641 – 1705) bija pilnvarotā persona pārstāvēt vienu no Sobieska dēliem, princi Aleksandru, mantojuma jautājumos (BJ, sygn. 112/61, s. 107). Savukārt Plāteri tradicionāli uzturēja ciešas attiecības ar lielkņazistē dominējošām dzimtām un vienlaikus spēja uzturēt labas attiecības arī ar citiem magnātiem. 17. gs. otrajā pusē Paci konkurēja ar līdz tam Lietuvas

ietekmīgāko dzimtu – Radziviļiem, vēl pirms Sapiehu straujā kāpuma. Plāteru attiecības ar Radziviļiem arī meklējamas 17. gs. beigās. 1685. gadā J. A. Plāters lūdza Radziviļiem un viņu kalvinistu klientiem palīdzību strīdā par zemes īpašumu ar Brandenburgas kūrfirstu (AGAD, AR, dzial V, Plater Jan Andrzej, mikrofilm nr A-67751, sygn. 11823, s. [1] – [4]; Janas, 1996 – 1997, 169). Jana Andžeja jaunākais brālis Jans Teofīls (miris 1697. g., iespējams, ātrāk kļuvis par katoli kā brālis), Inflantijas vojskis (wojski; atbildīgs par šļahtiču ģimeņu drošību un kārtību traktā kara laikā), no 1679. līdz 1683. gadam, kad aug saspīlējums Viduseiropā sakarā ar Osmaņu impērijas agresiju, darbojas Sv. Romas impērijā kā diplomātiskais aģents Lietuvas vicekanclera Mihala Kazimira Radzivila (Michał Kazimierz Radziwiłł, 1635 – 1680) uzdevumā (AGAD, AR, dzial V, Plater Jan Teofil, wojski inflandzki, mikrofilm nr A-67753, sygn. 11825, s. 1 – 86; BCza, rkp. 1376, s. 462 – 463, 467 – 469). Tas nav neparasti, ka ievērojamas magnātu dzimtas pārstāvis uztur savus diplomātiskos aģentus, īpaši apstākļos, kad attiecības ar Janu III Sobieski bija sarežģītas (Skrzypietz, 2014, 185 – 191; Konarski, 1967, 34 – 39).

Savukārt Sapiehu ietekme Inflantijā meklējama kopš 17. gs. 70. – 80. gadiem, kad par pirmo Inflantijas pārstāvi Seimos tika izraudzīts Sapiehu no metnē esošais Vikavišķu šļahtičs Vladislavs Staņislavs Sokolovskis (Władysław Stanisław Sokołowski, pirms 1652. gada – ap 1701. gadu). Viņam bija īpašumi Rušonu apkaimēs Inflantijā. V.S. Sokolovskis, gan 17. gs. pašā nogalē, acīmredzot nomainīja no metni un pieslējās t.s. Lietuvas republikāņiem, kuri bija opozīcijā varu Lietuvā monopolizējušajiem Sapiehām. Sākotnēji karaļa vēlēšanās 1697. gadā viņš atbalstīja Francijas kandidātu Fransuā grāfu Kontī (François Louis de Bourbon de Conti, 1664 – 1709), kurš vēlēšanās ieguva vairākumu balsu. Taču pēc neilga iekšējo nemieru posma, pārsvaru gūstot citam kandidātam – Saksijas karalim Augustam II Stiprajam Vetīnam (August II Mocny, Wettin), V.S. Sokolovskis 1699. gadā atbalstīja Vetīna ievēlēšanu (Rachuba, 2000 – 2001, 206 – 207). Arī cits Inflantijas deputāts balsoja par Vetīnu (pārstāvēja arī Upitu Lietuvas lielkņazistē) – Vilhelms Frīdrihs Buholcs (Wilhelm Fryderyk Buchholz/Bucholc, miris pēc 1715. gada), protestants, bija saistīts ar Sapiehām (Volumina Legum, Articuli Pactorum Conventorum, 1739, 41; Wićko, 2014, 49).

Ar karaļa Augustu II Stiprā galmu cieši saistīts bija diplomāts un izlūks Juzefs Kosa (Józef Kos), Inflantijas vojevoda no 1709. līdz

1713. gadam. Monarha uzdevumā viņš piedalījās mēģinājumos veidot pret Osmaņu impēriju koalīciju, kā arī sekoja līdzī Britu impērijas darbībām Hābsburgu zemēs un Itālijā (BCza, rkp. 462, s. 65 – 71, 325 – 327, 401 – 409; rkp. 464, s. 1 – 6.; Gierowski, 2005, 237).

Korfu, kuri saglabāja luterānismu, saikni ar Biržu atzara (kalvinistu) Radziviļiem 17. gs. iedibināja viens no tobrīd ievērojamākajiem kavalērijas komandieriem Žečpospoļitā Mikolajs Korfs (Mikoļaj Korff, miris 1659. gadā) un viņa brālis Vilhelms Ernests (Wilhelm Ernest, miris 1669. gadā). Korfu pārvaldībā kopš 16. gs. beigām atradās Krustpils – būtisks cietoksnis, kas sedza Radziviļu īpašumus Žemaitijā no ziemeļiem. Viņi abi bija atbalstījuši Biržu Radziviļus, kuri sagrāva Polijas-Lietuvas ūniju un pārgāja Zviedrijas pusē 1655. – 1660. gada kara laikā. Mikolajam Korfam, līdzīgi kā Plāteriem, bija īpašumi Traķu vojevodistē (Kotarski, Przyboś, 1968 – 1969, 71 – 72; Link-Lenczowski, 1981, 654; Bobjatiņskis, 2015, 52; Szembek, 1939, 26). Rēzeknes stārasts Mikolajs Korfs (Mikoļaj Korff, miris 1709. gadā) bija uzticams Lietuvas lielkanclera Karola Staņislava Radzivila (Karol Stanisław Radziwiłł, 1669 – 1719.) klients, Korfu finansiālā atkarība arī bija šo attiecību sastāvdaļa (AGAD, AR, dziaļ V, mikrofilm nr A-63064, Korff Mikoļaj, sygn. 7233, s. 1, 5, 8, 16 – 17.) M. Korfs pildīja Radziviļu norādes, organizējot savas stārastijas muižnieku atbalstu Lietuvas lielkanclera politiskajām pozīcijām 1699. gada Inflantijas seimikā. Tas, ļoti iespējams, nostādīja M. Korfu automātiski opozīcijā Plāteriem un Borhiem, kuriem attiecības ar K. Radziviļu bija neuzticības pilnas. Viens no aizdomu iemesliem varēja būt tas, ka no K. Radzivila bija atkarīgi Seima komisijas lēmumi par lēņu mantojamību – inflantiešiem ļoti būtisku jautājumu (Wićko, 2014, 48 – 49).

Mikolajs Korfs (Mikoļaj Korff, miris 1755. gadā) lūdza Karolam Staņislavam Radzivilam 1713. gadā panākt, izmantojot savus kontaktus ar caram Pēterim I tuvo Lietuvas lielhetmanu L. Pociēju, savai stārastijai nodokļu atvieglojumus (AGAD, AR, dziaļ V, mikrofilm nr A-63064, Korff Mikoļaj, sygn. 7233, s. 10). 1732. gadā Jans Plāters saistībā ar parādiem lūdza palīdzību vienam no ietekmīgākajiem un bagātākajiem Žečpospoļitas magnātiem Mihailam Radzivilam Rībeņko (Michał Kazimierz Radziwiłł „Rybeńko” 1702 – 1762), kā arī sarūpē dāvanas patronam (AGAD, AR, dziaļ V, mikrofilm nr A-67756, Plater Jan, sygn. 11828, s. 1 – 3, mikrofilm nr A-67758, sygn. 11830, s. 12, 13; LVIA,

1276. f., 2. apr, 97. l., 15 lp.). Savukārt 1733. gadā Ferdinands Plāters, būdams Inflantijas pirmsseima seimika vadītājs (maršals), apliecināja vēstulē Riberņko, ka nodrošinās inflantiešu atbalstu Radzivilu tiesībām uz īpašumiem karaliskajā Brestas ekonomijā (*ekonomia brzeska*) (AGAD, AR, dziaļ V, Plater Ferdynand, łowczy litewski, mikrofilm nr A-67750, sygn. 11822, s. 1 – 2. Hedemann, 1939, 181). 1742. gadā J. Plāters Riberņko uzdevumā meklēja aizdevumu Kurzemes hercogistē (AGAD, AR, dziaļ V, mikrofilm nr A-67757, Plater Jan, sygn. 11829, s. 5 – 6; Zielińska, 1981, 660 – 661; Szwaciński, 2011, 49, 64), 1757. gadā Jans Ludviks Plāters lūdz Radzivilam palīdzību panākt, lai cits Radzivilu klients Lietuvā A.J. Staševskis (Andrzej Jan Staszewski) atdod Plāteram bēgušos zemniekus (AGAD, AR, dziaļ V, Plater Jan, mikrofilm nr A-67758, sygn. 11830, s. 14.; Jusupović, 2014, 190).

Par Hilzenu dzimtas aizbildņiem sākotnēji tika uzskatīti Plāteri, vēlāk Sapiehas, no kuriem sākotnēji viņi bija arī finansiāli atkarīgi, bet jau 18. gs. Sapiehas bijuši parādā lielas summas Hilzeniem, kuri to vēlējās izmantot ietekmes iegūšanai pār Sapiehām. 1738. gadā J.A. Hilzenam Seimā un pēc tam citviet Lietuvas lielkņazistes kanclers Jans Frideriks Sapieha (Jan Fryderyk Sapieha, 1680 – 1751), ar kuru viņu vienojusi personīga draudzība, izkārtoja virkni amatu – tajā skaitā Braslavas stārasta un Inflantijas pilskunga (kaštelāna) (Rostworowski, 1962 – 1964, 128 – 129; Manteuffel, 1879, 22 – 23; Bartoszewicz, 1856, 217; Jeziorski, 2018, 419; (Wydziałkowska, 2020, 100).

Būtiska bija arī vietējo vadošo dzimtu saradošanās gan savā starpā, gan mēģinājumi saradoties ar Lietuvas vadošajām, redzamākajām dzimtām (Sapiehas, Belozori, Zabello, Visņioveckī, Ogiņski, Tizenhauzi; vēl 17. – 18. gs. mijā bija izplatīta laulāšanās ar Kurzemes dzimtām – piemēram, ar Rundāles īpašniekiem pirms Bīrona,– Grothusiem (Курюкин, 2006, 169), šādi nezaudējot lokālās varas monopolu. Tā Borhi bija saradojušies gan ar Sapiehām, gan Plāteriem. Vēlākā Polijas lielkanclera (Wielki kanclerz Koronny) Jana Andžeja Borha aizbildnis bērņībā bija Daugavpils stārasts, vēlākais Inflantijas vojevoda (1735) Jans Ludviks Plāters (Jan Ludwik Plater, ap 1690. – 1736. gadu) (Manteuffel, 1879, 32; LVIA, 1276. f., 1. apr., 1374. l., 1. lp.).

Inflantijas šļahtas skaitliskuma un tās dinamikas kontekstā jāatzīmē, ka 1670. gada pirmseima seimika instrukciju parakstīja ap 30

muižnieku, bet gadsimtu vēlāk, 1765. gadā, uzskaitīti ap 85 zemes īpašnieku šļahtiču vīriešu dzimtes pārstāvji (AGAD, Archiwum Tyzenhauzów, f. 351, sygn. G-820, s. 24.; Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, 210 – 222). Sīko šļahtu skaits, ņemot vērā pieejamos datus, bija neliels. 1772. gadā Krievijas varas iestāžu veiktā Rēzeknes trakta lustrācija uzrādīja, ka no kopējā iedzīvotāju skaita (ap 54 000) par šļahtičiem bez zemes vai vienu zemes īpašumu ir 305 personas. (LVVA, 1881. f., 1. apr., 8. l. 75., 152., 162. – 163., 171., 186., 194., 199., 215., 244., 256., 258., 275., 283., 290., 291., 305., 346., 524., 542., 545., 589., 597., 644., 661. – 662., 732., 818., 853., 868., 1172., 1188., 1193., 1240. lp.). Tas atšķir Inflantiju no kaimiņu Žemaitijas, kur sīko šļahtu bija krietni vairāk (Sikorska-Kulesza, 1995, 11).

Skaitliski neliela, taču, dzīvojot Žečpospolitas robežteritorijā, Inflantijas šļahta spēja visai ātri iegūt vadošo Lietuvas dzimtu labvēlību, pildot militārus, diplomātiskus un finansiālus uzdevumus. Inflantieši demonstrēja elastību – nostājoties spēcīgākā pusē vai arī ieturot neitralitāti. Līdzās šīm vertikālajām saitēm tika veidotas arī horizontālas saites, inflantiešu dzimtām saradoties savā starpā vai arī ar Lietuvas dzimtām. Inflantieši iegādājās īpašumus arī Lietuvā, nezaudējot saikni ar dzimto provinci.

Lietuvas pilsoņu karš un Ziemeļu karš (17. gs. beigas – 18. gs. sākums)

Kaut tieša karadarbība Ziemeļu kara laikā Inflantiju neskāra, tās teritorija, līdzīgi kā 1655. – 1667. g. karā (AGAD, Archiwum Tyzenhauzów, f. 351, sygn. G-820, s. 6 – 9.), kalpoja kā visu karojošo pušu sirojumu teritorija. Arī 1700. gadā notiekošais Lietuvas pilsoņu karš (Sapiehu cīņa pret pārējo Lietuvas muižniecību) bija jūtams Inflantijā. Inflantijas muižnieki demonstrēja prasmi ātri pārorientēties, kas viņiem raksturīgi arī vēsturiski izšķirīgos brīžos vēlāk – vēl pašās 17. gs. beigās Plāteri tika identificēti kā cieši Sapiehu sabiedrotie (Wićko, 2014, 49). Izšķirošajā Olkeniku (jeb Valkininku) kaujā jau pret Sapiehām piedalījās arī Jana Ludvika Plātera brālis, Lietuvas armijas virsnieks Fabiāns Ksaverijs Plāters (Fabian Ksawery Plater, 1679 – 1742) (Konarski, 1967, 105). No Tērbatas 1704. gada rudenī pārziemošanai Inflantijā ienāca krievu vienības. 1702. gada Preobraženskas vienošanās

paredzēja, ka Pēteris I apņemas sniegt finansiālu un militāru palīdzību Lietuvas lielkņazistei, apmaiņā pret to izmantojot Druju kā militāro bāzi un Daugavu militārajam transportam (Jakovļeva, 2009, 51; Gierowski, 2005, 233 – 234). Jau 1701. gadā virkne Kurzemes hercogistes muižnieku ar Zībergiem priekšgalā, kuriem piederēja īpašumi gan Inflantijā, gan hercogistē, meklēja aizsardzību pie Lietuvas šļahtas pret sirojošajām zviedru un Sapiehu vienībām (Wićko, 2019, 184 – 185). Pēc zaudējuma pilsoņu karā Sapiehas meklēja palīdzību pie Zviedrijas karaļa Kārļa XII un tādēļ atbalstīja 1704. gadā izraudzīto Staņislavu Leščinski (Stanisław Leszczyński, 1677 – 1766; valdnieks no 1704. līdz 1709. gadam, no 1733. līdz 1736. gadam). Bija paredzēts, ka krievi atbalstīs tos, kuri ir pret zviedriem, karali Staņislavu Leščinski un Sapiehām.

Inflantieši publiski uzsvēra grūto materiālo stāvokli. 1703. gadā seimā viņi norādīja, ka nevēlas, lai inflantiešu lēņi tiktu aplikti ar kādiem papildu nodokļiem armijas vajadzībām (Volumina Legum, Deklaracye Woiewództw i Powiatów W.X.L, 1739, 131); 1710. gada Varšavas Lēmējpadomē (*Walna Rada Warszawska*), kas aizvietoja Seimu, aicināja panākt Krievijas karaspēka aiziešanu no Inflantijas, jo tā klātbūtne ļoti apgrūtinājusi tradicionālo tirdzniecību ar kokmateriāliem ar vienīgo provinces izeju uz ārpusauli – Rīgu (Mienicki, 1928, 140, 309; Дорошенко, 1985, 129, 140 – 142; Brežgo, 1944, 70; Pāvulāne, 1975, 66 – 67; Grasmāne, 1973, 221 – 222; Dibass, 2000, 53 – 54; Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, 11 – 12, 243).

No 1707. līdz 1709. gadam bija izveidota Inflantijas zemessardze provinces aizsardzībai Fabiāna Kazimira Borha (Fabian Teofil Kazimierz Ksawery Borch, miris 1716. gadā) vadībā, kurš no 1707. līdz 1710. gadam bija Ludzas stārasts un Lietuvas lielkņazistes artilērijas ģenerālis (amats/tituls, nevis militārā pakāpe). Vietējās inflantiešu militārās vienības cīnījās ar Sapiehu spēkiem. Jau kopš 1589. gada Inflantijai bija pienākums uzturēt spēkus savu robežu aizsardzībai (Volumina Legum, Obrona Inflancka, 1733, 1262 – 1266). Tāpat kā Borhs, arī Daugavpils stārasts Jans Ludviks Plāters un Francišeks Zībergs (Franciszek Zyberk) pievienojās 1710. gada Vetīna un savienību ar Krieviju atbalstošajai Sandomiras konfederācijai (Volumina Legum, Recess Generalney Sandomirskoy Konfederacyi, 1739, 204). Ir ziņas, ka Frīdrihs Korfs (Fryderyk Korff) dienēja Mihala Viņņovecka (Michał Serwacy Wiśniowiecki 1680 – 1744) kavalērijas vienībā (Konarski, 1967,

37). Sapiehām savukārt bija tikai izdevies panākt, ka pamatā ar Kurzemes hercogisti saistītie Grothūzi (Grothuz) mainīja nostāju un atbalstīja Leščinski, nevis vairs Vetīnus (Wróbel, 2018b, 180). J.L. Plāters, kurš bija prokrieviskā Lietuvas lielhetmaņa Ludvika Pociēja (Ludwik Konstanty Pocięj, 1664 – 1730; vairākkārt mainīja uzticību Vetīniem un Leščinskim) uzticības persona, 1710. gadā atradās krievu nometnē kopā ar Rīgas aplencējiem. Vājas Žečpospolitas centrālās varas apstākļos Lietuvas lielkņazistes seimiki paši bez centrālās varas iesaistes sūtīja pie Krievijas militārajiem vadītājiem delegācijas, lai panāktu vienošanos par krievu karaspēka uzvedību, izmitināšanu, nodevu iekasēšanu (Šapoka, 2017, 91, 93 – 94). Jana Plātera galvenais uzdevums, uzturoties Rīgā, kas tobrīd bija svarīgs saziņas punkts starp Lietuvu un Krieviju, bija nodrošināt, ka Lietuvas lielkņazistes eksports (graudi un kokmateriāli) turpinās ceļu pa Daugavu cauri Rīgai, netraucēti nonākot krievu kontrolētajā Livonijā. Piemēram, J.L. Plāters ziņoja Radziviļiem par Krievijas spēku komandiera feldmaršala A. Meņšikova (Алекса́ндр Дани́лович Ме́ншиков, 1673 – 1729) plāniem meklēt pārtiku Krievijas armijai Lietuvā (AGAD, AR, dziaļ V, mikrofilm nr A-67754, Plater Jan, sygn. 11826, s. 4 – 5). Sapiehas 1711. gadā lūdza J. Plāteru, kurš tobrīd rezidēja Rīgā, apliecināt Meņšikovam Sapiehu dzimtas uzticību Augustam II. 1712., 1713. gadā J. Plāters parakstījās kā Polijas un Lietuvas vēstnieks, Lietuvas Rezidents. Infantijas seimiks kā viens no retajiem saglabāja uzticību Augustam II 1715. gadā, kad Žečpospolitā brieda jauns pilsoņu karš pret Saksijas karaspēku un Vetīnu tronī. J. Plāters gan pats tika primāri saistīts ar prokrievisko orientāciju un lielhetmani Pociēju, kurš šajā jaunajā pilsoņu karā palika neitrāls (Šapoka, 2017, 94, 107, 142, 145, 166.; BCza, rkp. 466, s. 3 – 6). 1717. g. Seims lēma Plāteram atlīdzināt 6500 tālerus par misiju, ko pildīja pie Krievijas karaspēka un cara. Šo summu saņēma tikai viņa dēls Vilhelms Plāters 1768. gadā – 64 000 zlotu (jeb ap 8000 tāleru) (Jan August Hylzen, 1750, Część pierwsza, 398; Volumina Legum, 1782, 831). Šāda summa 18. gs. otrajā pusē varēja atbilst gada ieņēmumiem no vienas stārastijas (karaļa īpašuma, ko pārvaldīja viņa iecelts šlahtičs) (Heitzman, 1909, 27 – 28).

Plašākā kontekstā jāapzinās, ka Sandomiras konfederācija, kas pakāpeniski pārauga prokrieviskajā nometnē, kura tādā vai citā formā pastāvēja līdz pat 1795. gadam, veidojās apstākļos, kad Polijas-Lietuvas valsts Krievija bija vienīgais ārējais sabiedrotais, kas varēja stāties pretī

Zviedrijai, kura kopš 1704. gada bija padarījusi Žečpospolitu par savu vasaļvalsti. Inflantijas šļahta šajā gadījumā bija pragmatiska un, līdzīgi kā daudzi citi Lietuvas lielkņazistē, pirmkārt, vēlējās uzturēt labas attiecības ar kaimiņu Krieviju un vienlaikus pildīt savus tā brīža aizbildņa uzdevumus. Piemēram, Jans Plāters, būdams Pociēja sūtnis, 1710. gadā apmeklēja Pēteri I Sanktpēterburgā un brīdināja, ka Krievijas interesēm tikai kaitēs Augusta II plāni Lietuvas kanclera amatā Pociēju aizstāt ar 1700. gadā Lietuvas pilsoņu karā sakauto prozviedrisko Sapiehu. Pocienam krievu atbalsts bija būtisks, jo arī Sapiehas pēc 1709. gada, kad Augusts II pēc Kārļa XII sakāves amnestēja viņus, sāka meklēt Pētera I atbalstu (Šapoka, 2017, [101], 139; Dibass, 1999, 71 – 74).

Salīdzinājumā situācija Kurzemes hercogistē – krievu karaspēks iebruka un postīja Augškurzemi līdz pat Ilūkstei (tātad arī Plāteru, Zībergu īpašumus) (Стродс, 2013², 16). Zībergu īpašumi, tajā skaitā jezuīti, Kurzemes hercogistē Ilūkstes apkaimēs piedzīvoja laupīšanu un maksājamo nodevu nastu gandrīz katru gadu no 1700. līdz 1721. gadam (izņemot 1700., 1703., 1711. un 1721. gadu) (leskatam saimnieciskais stāvoklis 18. gs. sākuma Latgalē: Škutāns, 1974, 1712. godā Rēzeknes starostijas inventārs, 184 – 186; Szembek, 1939, 21 – 28). Kara sākuma posmā pārmaiņus sakši, zviedri, krievi un lietuvieši (acīmredzot abās pusēs karojošie) laupīja, ņēma pārtiku, patvaļīgi iekasēja nodokļus. Iespējams, Augustu II atbalstošo Lietuvas spēku nedisciplinētība ir pārspīlēta – no vietējiem iedzīvotājiem tika ievāktas smagas kontribūcijas, taču tas tika darīts visai organizēti, ar Pociēja ziņu. 1719. gadā krievi pieprasīja Kurzemē stacionējošajiem spēkiem maksāt uzturdevas jeb *porcijas*. (Šapoka, 2017, 54, 94).

Lietuvas 1700. gada pilsoņu karā Inflantijas šļahtas vairākums atbalstījis pret Sapiehām vērsto opozīciju, tātad atkal vairākumu (Mienicki, 1928, 309 – 301). 1710. gadā Varšavas Lēmējpadomē (aizstāja Seimu) Inflantiju pārstāvošais Jans Ludvigs Plāters, Fabians Borhs, Francisks Zībergs un Kurzemes hercogistes muižnieks Ādams Kazimirs Kostjuško, neraugoties uz Augusta II amnestiju pret Staņislava Leščinska atbalstītājiem, savas vojevodistes šļahtas izstrādātajā instrukcijā pieprasīja atgūt no Sapiehām līdzekļus, ko tie bijuši parādā valstij. Žečpospolitā Sapiehas par atbalstu Kārlim XII tika uzskatīti par nodevējiem, kam atņemami visi īpašumi un pat dzīvība (Jarochowski, 1854, 95 – 96, 105 – 107). Iespējams, par īpašu lojalitātes apliecinājumu

Sapiehu pretiniekiem var liecināt, ka jau pēc Lietuvas pilsoņu kara noslēguma 1703. gadā Ļubļinas seimā inflantiešu šļahta savās instrukcijās atsevišķi uzsvēra, ka t.s. Neiburgas īpašumi (Dobra Neuburskie) nedrīkst tikt aplikti ar jebkādiem papildu, privātiem (seima neapstiprinātiem) nodokļiem. Ārējā iebrukuma un iekšējo nemieru apstākļos to īstenot gan nebija iespējams. Šie īpašumi vairāku desmitgažu gaitā bija strīdus un bruņotu konfliktu iemesls starp Sapiehām un Radziviliem, un 1703. gadā Radzivili bija pārņēmuši tos savā īpašumā (Volumina Legum, Deklaracye Woiewodztwy i Powiatow W.X.L, 1739, 131; Lesiński, 1996, 122). Iespējams, Plāteri 18. gs. 20. gadu nogalē nomāja kādu šo Neiburgas īpašumu kopas zemēm Upitā ar gada ienākumiem 60 000 tāleru (Raczyński, 1843, 193).

Inflantiju J.A. Hilzens savā „Inflantijā” uzskata tikai par Žečpospolitās rokās palikušo daļiņu no lielāka Livonijas veseluma – Vidzemes, Kurzemes hercogistes, Igaunijas. Inflantijas šļahta neatzina par likumīgu savā seimika instrukcijā 1661. gada seimu, Olivas mieru, kas atstāja Vidzemi un Dienvidigauniju Zviedrijas valdīšanā (AGAD, Archiwum Tyzenhauzów, f. 351, sygn. G-820, s. 2). Vēl 1728. gada un arī pat vēl 18. gs. otrās puses seimika instrukcijās (uz Seimu) deputātiem norādīts aktualizēt jautājumu par 1704. gada Narvas vienošanos starp caru Pēteri I un karali Augustu II par Krievijas solījumu pēc Ziemeļu kara 1700. – 1721. gada atdot Žečpospolitai t.s. Zviedru Livonijas daļu (Volumina Legum, Traktat Powtorny z Jego Cárskim Weliczeństwem, 1739, 168; Dibass, 2019, 74; Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, 33). J. Plāters rakstīja Radzivilam, ka cars turēs solījumu, atdodot Žečpospolitai Rīgu un Livoniju; tāpat Plāters, esot Pēterburgā un Rīgā, uzturēja prasību samazināt krievu kontribūcijas apjomus Žečpospolitās zemēs un izvākt Krievijas karaspēku no Lietuvas 1711. – 1712. gadā (kas devās uz Pomerāniju karā pret Prūsiju) (AGAD, AR, dziaļ V, mikrofilm nr A-63064, Korff Mikołaj, sygn. 7233, s. 5; Šapoka, 2017, 94, 97). Jāatzīmē, ka cars Pēteris I sākotnēji bija solījis Zviedru Vidzemes nodošanu nevis Žečpospolitai, bet tieši Vetīnu dinastijai. Tas pēc 1710. gada apgrūtināja Žečpospospolitās diplomātu sarunas ar krieviem par pārējās Inflantijas (Vidzemes un Dienvidigaunijas) atgūšanu, jo sakšu diplomāti (formāli pārstāvēt to pašu valsti, ko poļi-lietuvieši) paralēli mēģināja panākt Livonijas atdošanu tieši Vetīnu dinastijai (Gierowski, 2005, 237).

Šīs prasības uzturēšanu Seima diskusijās var uzskatīt par naivumu vai arī rutīnu atgādināt par sevi. Taču, iespējams, tam bija sava racionālā puse – 1766. gadā jaunievēlētais Staņislavs Augusts cerēja „iemainīt” šo savulaik cara doto solījumu, apzinoties, ka Krievija netaisās atdot teritorijas, pret Krievijas atbalstu (arī finansiālu) Žečpospolitais armijas skaitliskajai palielināšanai (aukcijai). Tas bija aktuāli laikā, kad pastāvēja plāni Polijas-Lietuvas valsti iekļaut Krievijas ārlietu vadītāja Nikitas Paņina (Никита Иванович Панин, 1718 – 1783) veidotajā Ziemeļu savienībā (Kosińska, 2018, 866).

Lietuvas pilsoņu kara un Ziemeļu kara laikā inflantieši demonstrēja spēju politiski un militāri pašorganizēties, Kopš šī laika līdz pat 18. gs. otrajai pusei Krievijas faktors kļuva par neatņemamu inflantiešu apsvērumu daļu. Inflantiešu attieksme pret Krieviju bija pragmatiska, redzot to kā neizbēgamu sabiedroto, no kuras arī tika sagaidīta saistību pildīšana. Cita starpā tas attiecās uz visas Livonijas atgūšanu, tā kā inflantieši uzskatīja sevi vai vismaz pauda, ka ir piederīgi visai Livonijai, nevis tikai Inflantijas vojevodistei.

Pilsoņu karš Žečpospolitā Polijas mantojuma kara laikā (18. gs. 30. gadi)

Pēc Augusta II nāves 1733. gadā iesākās kārtējās cīņas ar ārvalstu iesaisti starp Staņislava Leščinska un Vetīnu kandidāta Augusta III atbalstītājiem. Lietuvas šļahtas un, pirmkārt, vadošo dzimtu kā Ogiņski, Radziviļi, Višņovecki, arī Sapiehas, kuri arī pēc zaudētā pilsoņu kara nebija izstumti no valsts elites, nostāja bija svārstīga, nogaidoša. Krievu diplomātiem Sapiehas solīja nebalsot par Francijas atbalstīto Leščinski, Radziviļi uzturēja kontaktus ar visām ieinteresētajām pusēm, bet beigās vairums atbalstīja Leščinski. Savukārt Vetīnu atbalstīja, kam neiebilda Krievija un Prūsija, šļahtas mazākums. Pastāvošo republikānisko iekārtu aizstāvošajām dzimtām (daļa Potocku (Potocki), Lietuvā – lielākā daļa Radziviļu (Radziwiłł), Sapiehu (Sapiecha), Višņovecku (Wiśniowiecki), Ogiņsku (Ogiński)), šķiet, lielākā interese bija nepieļaut, ka tronī ievēl apgaismības garā īstenojamu reformu reprezentējošo, Krievijas atbalstīto Poņiatovsku-Čartorisku *Famīlijas* pārstāvi (sīkāk: Seliška, 2019, 121). Tāpat arī abām pusēm bija būtiski saņemt finansiālo

atbalstu no Pēterburgas un Versajas (Герье, 1862, 180 – 183; Macuk, 2005, 58 – 60).

Inflantijas šļahta bija sašķelta savu politisko simpātiju dēļ un vienlaikus arī demonstrēja spēju ātri pārorientēties. No vienas puses, tiek uzskatīts, ka J.A. Hilzens un viņa brālis, vēlākais Smoļenskas bīskaps Ježijs Mikoļajs (Jerzy Mikołaj Hylzen, 1692./1693. – 1775. g.) vienmēr atbalstīja Vetīnus un Augustu III (Bartoszewicz, 1856, 210 – 213; Manteuffel, 1879, 21 – 22). Sākot ar 1735. gadu, J.A. Hilzens bija Inflantijas sūtnis uz visiem Seimiem. 1735. gada seimikā viņš uzstāja, lai vietējā inflantiešu šļahta zvēr neatbalstīt Staņislavu Leščinski un lai tā pievienojas pret Leščinski vērstā karaspēka noņemšanai, jo Inflantija pirmā kristu par upuri Vetīnus atbalstošajām lielvalstīm (Krievijai), sakšu dinastijas atiebībai/ pilsoņu karam. Arī citi Hilzenam tuvā Sapiehas klienti minēja šos argumentus (Герье, 1862, 180 – 183).

Cik noprotams, tad Hilzena (arī Borhu) nostāja bija mazākumā uz kopējā inflantiešu fona, kuri 18. gs. 30. gados atšķirībā no 18. gs. sākuma sākotnēji atbalstīja Leščinski. Lai gan Ferdinands Fabians Plāters (1678(?) – 1739), iespējams, sākotnēji, tāpat kā J.A. Hilzena sievastēvs un sākotnējais patrons J.L. Plāters, bija balsojis par Staņislavu Leščinski (Link-Lenczowski, 1981, 654), vēlāk viņš pārgāja Augustu III atbalstošajā noņemšanā. F. Plāters bija pro-Vetīnu Varšavas konfederācijas konsiliārs (padomnieks – konfederācijas vadītāja maršala vietnieks) un iesaistīts arī krievu spēku pārvietošanās cauri Žečpospolitai organizēšanā, kuri devās pret Staņislava Leščinska atbalstītājiem un nelielo Francijas armijas desantu, kas bija nostiprinājies Gdaņskā (AGAD, AR, dzieło V, Plater Ferdinand, lowczy litewski, mikrofilm nr A-67750, sygn. 11822, s. 3 – 4).

Inflantijas 19. gs. pētnieks G. Manteifelis un arī savas dzimtas vēstures pētnieks Ādams Plāters (Adam Antoni Onufry Plater, 1790 – 1862) gan atzīmēja tikai Leščinskim simpātisko Plāteru nostāju, neminot vēlāko nostājas maiņu. B. Dibass jau ir skeptiskāks par šādu viennozīmīgu skatījumu (Plater, 1842, 38; Manteuffel, 1879, 27; Dibass, 2000, 58), norādot, ka, ja 18. gs. 30. gados bija kāds brīdis, kad Plāteri atbalstīja Leščinski, tomēr to nevar retrospektīvi attiecināt uz Lietuvas pilsoņu kara laiku 17. – 18. gs. mijā. Pašā pilsoņu kara sākumā Plāteri tika uzskatīti par Sapiehu atbalstītājiem un Sapiehas savukārt atbalstīja

pro-zviedru Leščinski Žečpospoļitas tronī. Taču tas nenozīmē, ka 18. gs. pašā sākumā Plāteri atbalstīja Leščinski.

Vadmotīvs J.A. Hilzena un F.F. Plātera piesardzībai izteikti atbalstīt vienu vai otru troņa kandidātu bija izvairīšanās no pilsoņu kara un ārzemju (Krievijas) intervences. Ziemeļu kara posts un Krievijas tuvums Inflantijā bija jūtams. Iespējams, tā var skaidrot, kādēļ J.A. Hilzens aicināja nepretoties arī Staņislavu Leščinski atbalstošai šļahtai (Rostworowski, 1962 – 1964, 128 – 129), bet vēlāk F.F. Plāters aicināja atbalstīt pro-Vetīnu Radzivilus, lai panāktu jau ienākušā Krievijas karspēka aiziešanu (Lisek, 2021, 240 – 241; Volumina Legum, Recess wszystkich desideriorum do przyszlego Seymu, 1739, 86; Burba, 2006, 9 – 42). Tātad jebkurā gadījumā viņi aicināja būt tobrīd vairākuma, spēcīgākā pusē. Līdzīgi arī Lietuvas lielkņazistē Leščinska atbalstīšanā šļahtu kavēja bailes no nonākšanas Vetīnus atbalstošās Krievijas okupācijā. No Inflantijas vojevodistes atbalsts Leščinskim pēc 1733. gada bija ļoti zems (Sliesoriūnas, 2003, 65; Wołoszyn, 2014, 108 – 121; Dygdała, 2003, 69). Arī jautājumā par Krievijas karaspēka atrašanos Žečpospolitā Hilzens bija uzmanīgs – aicināja nevis uzsākt karu, jo tas būtu bezjēdzīgi pārspēka priekšā, bet būt gatavībā sasaukt šļahtas zemessardzi (Manteuffel, 1879, 22; Bartoszewicz, 1856, 215 – 216). Tiesa, iespējams, Hilzens apzinājās, ka tie ir tikai patriotiski vārdi un reālu militāro spēju šai zemessardzei nebūtu un to pat nemēģinātu sasaukt, kā tas arī notika Pirmās dalīšanas laikā.

Nostājas maiņas sakarā, pārejot no Staņislava Leščinska atbalstītāju nometnes Vetīnu nometnē, labs piemērs ir otrā plāna šļahtičs, Inflantiju vairākkārt seimos (1720., 1733., 1736. g.) pārstāvējušais Braslavas *podkomorzy* (tiesnesis, kas atbildīgs par zemes īpašumu robežu noteikšanu)¹ Antons Rudomina Dusiackis (Antoni Ludwik Rudomina Dusiacki, miris 1756. gadā), kuram bija arī īpašumi Inflantijā (Teresmuiža ?). Līdz 1735. gadam viņš, būdams cieši saistīts ar Polijas primātu Teodoru Potocki (Teodor Andrzej Potocki, 1664 – 1738; *interrex*, kurš *interregnum* posmā bija pagaidu valsts vadītājs) un ietekmīgo magnātu Janušu Višņovecki (Janusz Antoni Wiśniowiecki, 1678 – 1741), sadarbojās (par finansiālu atbalstu) gan ar Francijas vēstnieku Antuānu de Monti (Antoine-Felix de Monti, markiz de Monti, 1684 – 1738), gan ar krievu vēstnieku Frīdrihu fon Lēvenvoldi (Friedrich Kasimir von Löwenwolde; Фридрих Казимир Левенвольде, 1692 –

1769). T. Potockim bija labas attiecības ar Vīnes un Pēterburgas galmu (Gierowski, 2005, 250), un viņš izmantoja A. Rudominu kā sūtni pie carienes Annas Joanovna, mēģinot panākt atbalstu Leščinskim. Tostarp Višņoveckis deva A. Rudominam norādījumus apsūdzēt Pēterburgas galma daudzus vāciešus (tātad arī Ernstu Johanu Bīronu), ka tie vainojamo anti-Leščinska noskaņojuma izveidošanā Krievijā. A. Rudomina biogrāfs Palkijs uzskata, ka 1735. gadā, sekojot lielo Lietuvas magnātu piemēram, viņš pārgāja Augusta III noietnē (kā Braslavas sūtnis) un 1736. g. pacifikācijas seimā pārstāvēja Inflatiju. A. Rudomina bija saistīts ar Janušu un Mihailu Višņovecki, vieniem no aktīvākajiem anti-Sapiehu cīnītājiem 17./18. gs. mijā un tuviem Radzivilu līdzgaitniekiem. Lietuvas magnāti, ja sākotnēji atbalstīja Leščinski, tad pārgāja Vetīnu noietnē arī tādēļ, ka zuda motivācija atbalstīt Leščinski kā pretspēku Čartorisku-Poņiatovsku ambīcijām. Tādēļ Lietuvas magnāti steidzās uzlabot attiecības ar Krieviju (Palkij, 1989 – 1991, 668 – 670.; Герье, 1862, 355 – 361, 450 – 451; Macuk, 2005, 60).

18. gs. 30. – 50. gados Žečpospolitā viens no centrālajiem jautājumiem bija karaspēka palielināšana (aukcija). A. Rudomina 18. gs. 30. gadu otrajā pusē bija Seima nozīmētas komisijas vadītājs, kuras mērķis bija uzlabot stāvokli valstī, mazināt ārvalstu iejaukšanos valsts lietās. A. Rudomina, par to saņemot kukuļus, atbalstīja Radzivilu un Lietuvas lielhetmana Mihaila Višņovecka intereses – apzināti viltot (samazināt) īpašumu ienesīgumu, lai samazinātu nodokļu slogu, neapliekot ar nodokli armijas vajadzībām Neiburgas īpašumus, kā to vēlējās Sapiehu vadītā grupa (Palkij, 1999, [19] – 44).

1733. – 1736. gada epizode parāda, ka Plāteri un Hilzeni kā inflantiešu vadošās dzimtas visai izteikti pieņem lēmumus, rēķinoties ar Krievijas iespējamo iejaukšanos. Iespējamās individuālās politiskās simpātijas tiek nodalītas no galvenā vadmotīva – pēc iespējas izvairīties palikt mazākumā, tā kaitējot sev un provincei.

Inflantiešu iekšējā politiskā konkurence un iesaistīšanās cīņās par Kurzemes hercogistes troni (18. gs. 40. – 60. gadi)

Latvijas vēstures epizodi, kad par Kurzemes hercogu kļuva Augusta III dēls Saksijas princis Kārlis (Karl Christian Joseph Ignaz Eugen Franz Xaver von Polen und Sachsen, 1733 – 1796; hercogs: 1758 – 1763) var uzsākt ar Borhu dzimtas raksturojumu. Tā bija saistīta gan ar Inflantiju, gan Kurzemes hercogisti. Ludzas stārstas Fabiāns Borhs (Fabian Kazimierz Borch, miris pēc 1710. gada), kurš apzināti un aktīvi saistīja dzīvi ar militāro un administratīvo karjeru Žečpospolitā, un viņa brālis Jans Dominiks, kaut lielāko daļu dzīves bija luterānis, atbalstīja baziliāņu (uniātu) mūku ordeņu darbību Jēkabpilī, kā arī dāvināja īpašumus jezuītiem Vārkavā. (Рончка-Езиорска, Езиорски, 2019, 191 – 194; Litak, 1998, XXXIX). Borhu dzimtas redzamākais 18. gs. pārstāvis Jans, kurš kļuva par Polijas (Kroņa) lielkancleru, bija aktīvs Vetīnu atbalstītājs. Līdz I dalīšanai viņam bija uzskatos salīdzinoši konsekventa politika tēls, bet pēc 1772. gada Jans Borhs gāja uz kompromisiem starp personīgajiem uzskatiem un apstākļiem, ko nevarēja mainīt.

Viņš konsekventi atbalstīja Vetīnus gan Žečpospolitā tronī, gan arī Kurzemes hercogistes tronī, bija pret Braunšveigas Ludviku Ernestu (Ludwig Ernst z Brunswiku-Lüneburga-Bevern, 1718 – 1788) 1741. gadā, gan pret Ernsta Bīrona atgriešanos tronī 18. gs. 50. gadu nogalē. J. Borhs bija pret *Famīlijas* reformu iecerēm, ko atklāti demonstrēja 1746. gada Inflantijas seimika instrukcijā. Pretestību noteica arī bažas par Krievijas militāro iejaukšanos, ja kādas reformas tiktu īstenotas, un tad pirmā ciestu Inflantija. Ārpolitikas sadaļā J. Borha ietekme Inflantijas instrukcijā izpaudās nostājā pret jebkādu Žečpospolitā iesaisti Eiropas konfliktos, pat aicinot sodīt tos, kuri aicina iesaistīties aliansēs. Taču, kamēr *Famīlijai* bija labas attiecības ar karali, tikmēr J. Borhs pēc nepieciešamības bija gatavs ar viņiem sadarboties, tostarp izstrādājot un īstenojot 18. gs. 60. gados ilgi loloto monetāro reformu (Zielińska, 1983, 249 – 251; Konopczyński, 1911, 277; Konopczyński, 1936, 311 – 313; *BCza, rkp. 747, s. 571 – 575*; Dylewski, 2011, 217). 18. gs. politisko grupējumu attiecību neviennozīmību apliecina tas, ka *Famīlijas* pārstāvis – Staņislavs Poņiatovskis – 1756. gadā bija apmeklējis J. Borhu savos centienos (tie bija sekmīgi, kaut pats Seims nenotika) iegūt mandātu kā Inflantijas deputāts no vietējā seimika. Šajā laikā *Famīlija* bija nonākusi opozīcijā Augustam III

(kaut politisko karjeru izveidoja kā viņa tēva Augusta II favorīti), bet J. Borhs bija Vetīnu atbalstītājs. *Famīlija* un no 1755. līdz 1758. gadam Pēterburgā kā britu un sakšu diplomāta statusā esošais Staņislavs Poņiatovskis uzskatīja, ka E.J. Bīronam nodarīta netaisnība un pazemota pati Žečpospolita – cita valsts izrīkojas ar tās vasali pēc saviem ieskatiem. Viņi bija pret Kārļa atrašanos Jelgavas tronī (Poniatowski, 1870, 228, 424). Šie bija tipiski 18. gs. Žečpospolitas diplomātijas piemēri – diplomāts, kurš vienlaikus pārstāv arī zināmas privātās ārpolitiskās iniciatīvas (Gierowski, 2005, 246). Savukārt J. Borhs Augusta III uzdevumā bija sūtnis Pēterburgā Kurzemes hercogistes jautājumos, lai pārliecinātu Katrīnu II atstāt Kārli hercogistes tronī. Krievijā viņš sastapās ar nicinošu attieksmi un pamanīja īpašo labvēlību, kādu baudīja Poņiatovskis Pēterburgas galmā (Konopczyński, 1936, 311; Tyszkiewicz, 1870, 47).

Konstantīns Ludviks Plāters (Konstanty Ludwik Plater, 1722 – 1778), kurš kā Žečpospolitas komisārs bija nozīmēts kalpot Kurzemes hercogam, bija hercoga Kārļa padomnieks un pēdējais Žečpospolitas pārstāvis, kurš pameta Jelgavu jau pēc Bīrona atgriešanās tronī (Plater, 1842, 39; Manteuffel, 1879, 33; Купукин, 2006, 391 – 392). Vēlāk K.L. Plāters bija Daugavpils stārasts (1735 – 1761), Polockas kaštelāns (1754 – 1758) un Mstislavas vojevoda no 1758. līdz 1770. gadam, Lietuvas lielkņazistes Galvenā Tribunāla maršals 1754. gadā (Jeziorski, 2010, 412). Rēzeknes stārasts Frīdrihs Zigmunts Korfs (Fryderyk Zygmunt Korff) bija nozīmēts no Kurzemes hercogistes muižniecības puses svinīgi sagaidīt Saksijas Kārli Jelgavā no Pēterburgas, kur Kārlis bija saņēmis carienes Elizabetes atbalstu saviem centieniem iegūt troni. Kārlim Mikołajjs Korfs bija netīkams, un vēstulē savai uzticības personai K.L. Plāteram viņš to sauca par dzīvnieku (Tyszkiewicz, 1870, 61).

Vienlaikus Plāteru un Borhu starpā (attiecīgi Konstantīns Ludviks un Jans Andžejs/Jendžejs) 18. gs. 40. gados pastāvēja skaļas nesaskaņas par to, kuram Inflantijas seimikā pienākas noteicošie amati. Jāatzīmē, ka ar Plāteriem rēķinājās – tā 1722. gadā ar Lielpolijas (Wielkopolska) Kšicku dzimtu (Krzyccy) saistītie muižnieki lūdza Plātera atbalstu saviem diviem kandidātiem uz ievēlēšanu Seimā (BCza, rkp. 1164, s. 167 – 168). Jāatzīmē, ka Plāterus vēl 17. gs. beigās, 18. gs. sākumā ar Kšickiem vienoja nostāja pret Sobieska Baltijas politiku (Gomółka, 2020, 49). 1745. gadā Borhu un Plāteru strīds noveda pie Inflantijas šļahtas

šķelšanās divās naidīgās nometnēs, kur neztika arī bez vardarbīgām sadursmēm. J. A. Borhu atbalstīja tikai no Rēzeknes trakta nākošais un ar Borhiem kopš 18. gs. sākuma saistītās Soltanu dzimtas pārstāvis Juzefs (Józef Soltan). Plāteru pusē bija lielākā daļa: Borkovski, Kornī, Korfi, Kublicki, Moli (Mohl), Riki (Ryk) Sokolovski, Tīzenhauzi, Žebrovski (un Plāteru klienti Šadurski (Haratym, 2009 – 2010, 390 – 392)). Neraugoties uz to, vadošo lomu ieguva J. A. Borhs. J.M. Hilzens šajā strīdā, šķiet, ieņēma neitrālu nostāju (viņa māsa bija precējusies ar Šadurski; Hilzenu sarakste ar māsu 1733. g.: MNW, sygn. 806, s. 1 – 12). J.A. Hilzenam gan savukārt 1744. gadā bija kāds plašāk nezināms konflikts ar J.A. Borhu. Nesaskaņas tika risinātas kā daļa no plašākas Lietuvas amatu sadales starp politiskajām grupām. Ar *Famīlijas* vadītāja Mihala Čartoriska (J.A. Borhs nepiederēja pie viņa atbalstītājiem) un Viļņas bīskapa-koadjutora Juzefs Staņislavs Sapieha (Józef Julian Stanisław Sapieha, 1708 – 1754.) starpniecību izdevās puses samierināt. (BCza, rkp. 706, s. 65 – 68, 69 – 71, 90; Zielińska, 1983, 184, 217 – 218; Manteuffel, 1879, 23; Wydziałkowska, 2020, 103). Jāatzīmē, ka 18. gs. 70. gados J.A. Borha meita apprecējās ar Kazmiru Konstantu Plāteru (Kazimierz Konstanty Plater, 1749 – 1807).

Jau Fabians Plāters 1744. gadā Kurzemes hercogistē līdzās fon Mīrbaham kļuva par vienu no *majoristu* grupas vadītājiem. Šī grupa nevis iestājās par Bīrona atgriešanu Mītavas tronī (kā arī hercogistes valdību-oberrāti), bet gan par plašu pilnvaru nodošanu hercogistes valdībai, lai atbrīvotos no cara ierēdņiem, kuri hercogistē darbojās kopš pēdējās Ketlera atraitnes Annas Joanovnas ierašanās Jelgavā. Šos ierēdņus vainoja nolaidībā un nesaimnieciskumā (Стродс, 1993, 87 – 89; Seraphim, 1896, 617). Jāatzīmē, ka Inflantijas šļahtai bija atšķirīgi uzskati par Bīronu – tā 1752. gada seimā J.A. Hilzens aicināja Augustu III iestāties par izsūtījumā esošā E.J. Bīrona tiesībām uz Jelgavas troni. Iespējams gan, ka šādi paziņojumi (Hilzens nebija vienīgais kurš aicināja atbrīvot Bīronu) bija saistīti ar vēlmi notušēt ārpolitiski prokrievisko nostāju (*Konopczyński, 1937, 86; Konopczyński, 1907, 88*). Šāds viedoklis, ka Bīrons ir atjaunojams tronī, bija arī Kurzemes muižniekiem un tobrīd arī pašam Augustam III. Tā kā šo ideju neizdevās realizēt, Augusts III izlēma virzīt sava dēla Kārļa kandidatūru (Стродс, 1993, 93, [100]). Tostarp Krievijas puse 10 gadus vēlāk sarunās ar sūtni J. Borhu izmantoja šo kādreizējo Augusta III prasību atjaunot Bīronu kā pretargumentu Žečpospolitas protestiem (Tyszkiewicz, 1870, 47).

Pēc carienes Elizabetes nāves hercogs Kārlis zaudēja Pēterburgas labvēlību un Pēteris III un vēlāk Katrīna II atbalstīja Bīrona atgriešanos. Kārlis atteicās pamest Jelgavu un tas noveda pie bruņotām sadursmēm ar Krievijas armijas vienībām, kas devās uz hercogisti no Rīgas. Vadošais Kauņas šļahtičs un Kurzemes hercoga militārajā dienestā esošais Antonijs Zabelo (Antoni Zabiełło, 1709 – 1776) kopā ar Janu Ludviku (1720 – 1764; Fabiana Ksavērija dēls, nejaukt ar tēvoci, arī Janu Ludviku) un Konstantīnu Ludviku Plāteru bija gatavi ar bruņotu spēku aizstāvēt Žečpospolitais tiesības noteikt Jelgavas troņa saimnieku. Plāni par Krievijas vēlmi ieņemt Inflantiju figurēja kopš 18. gs. 40. gadiem (Zielińska, 1983, 197; Łukowski, 1977, 33, note 13). Viņi uz hercogistes un Lietuvas robežas pulcēja pāris desmitus dragūnu, un 1763. gada sākumā Jelgavā arī notika vairākas bruņotas sadursmes starp šo šļahtas grupu un Krievijas karavīriem (Курюкин, 2006, 391 – 392; Tyszkiewicz, 1870, 49 – 50, 66; Seraphim, 1896, 626). Tuvums/robeža ar Inflantiju, iespējams, ietekmēja arī Kurzemes hercogistes noskaņojumu dažādos reģionos – piemēram, hercogistes visvairāk uz austrumiem esošo apgabalu (starp Lietuvas lielkņazisti un Inflantiju, tātad Aizlauces un Ilūkstes draudzes novadi) muižnieki 18. gs. 20. gados pēc hercoga Ferdinanda nāves visspēcīgāk esot atbalstījuši iespēju iekļaut hercogisti kā vojevodisti Žečpospolitais sastāvā (Стродс, 1993, 178).

Pieļaujams, ka bija nozīme arī bažām par Inflantijas iekļaušanu Krievijas impērijā, jo šādām baumām bija pamats. 1756. gadā Pēterburgā radās vēlāk gan neīstenota ideja, ka Žečpospolitai piederošo Baltkrievijas daļu, Inflantiju un Kurzemes hercogisti pievienotu Krievijas impērijai, bet Žečpospolita apmaiņā iegūtu Austrumprūsiju. Šo plānu apspriešanās jebkurā gadījumā ne Žečpospolita, ne Saksija nebija iesaistīta (Gierowski, 2005, 246; Стродс, 1993, 95). Militāri Inflantija 18. gs. 60. gados bija neaizsargāta, kaut tika maksāti nodokļi 60 – 100 jātnieku lielas vienības uzturēšanai, kuras nekad provincē nebija, un virsnieki regulāri piesavinājās karavīru *porcijas*, samazinot faktisko vienību skaitu (Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, Instrukcja posłom na sejm koronacyjny, obranym na sejmiku w Dyneburgu, 29 X 1764, 189, 192, 193; Instrukcja posłom na sejm zwyczajny, obranym na sejmiku w Dyneburgu, 25 VIII 1766, 240 – 242; Ciesielski, 2013, 86). Līdzīgas sūdzības un atziņas šajā laikā sastopamas arī kaimiņu Polockas vojevodistes deputātu instrukcijās (Bujnicki, 1847,

Instrukcyja PP. Posłom Województwa Połockiego na Sejm Elekcyjny 1764 roku, 15, 17).

18. gs. vidū inflantiešiem arī provinces iekšienē bija izveidojušās patronu un klientu attiecības, kurās, šķiet, visspēcīgākie jutās Plāteri. Tā kā Borhi parādīja sevi kā veiksmīgus Plāteru konkurentus, tas vienmēr negarantēja ieceru īstenošanu. Pieļaujams, ka Borhiem veicās, balstoties uz konsekventu valdošās dinastijas (Vetīnu) atbalstīšanu, jo Inflantijā Borhus atbalstīja mazākums. Tomēr starptautiskajā arēnā inflantieši izjuta bezspēcību un Krievijas noteicošo lomu attiecībā uz Kurzemes hercogisti un iespējamo Inflantijas piederības nākotni.

Inflantijas seimiki un attiecības ar lielo magnātu dzimtām (18. gs. 50. – 60. gadi)

1752. gadā Čartorisku atbalstītājs, tobrīd Polijas Finanšu tiesas (Trybunał Skarbowy Koronny) komisārs Antons Kosovskis (Antoni Kossowski, 1701 – 1771) nodēvēja Inflantiju par „pa pusei fiktīvu vēlēšanu apgabalu” (*Konopczyński, 1907, 81, note 1*). Tas, iespējams, bija saistīts ar faktu, ka šajā laikā visas sešas deputātu vietas no Inflantijas ieguva *galma partija* un to atbalstošā *Famīlija*. Jāatzīmē, ka 18. gs. 50. gados ap Varšavas galmu pulcējās noņemne, ko vadīja (savā starpā konkurējoši) sakšu pirmais ministrs Heinrihs Brūls (Heinrich von Brühl, 1700 – 1763) un viņa znots Ježijs Mnišehs (Jerzy August Wandalin Mniszech, 1715 – 1778). Šī grupa atradās starp *Famīliju* un magnātiem-republikāņiem, ar kuriem pārmaiņus sadarbojās (Schmitt, 1886, 107).

Taču arī Inflantijā bija sava iekšējā dinamika. Plāteri mēģināja uzturēt līdzsvaru starp *Famīliju*, Radziviļiem un citām Lietuvas šļautas grupām. Šis valsts un reģionālā līmeņa politiskās grupas gan savstarpēji cīnījās par ietekmi seimikos, gan sporādiski arī vienojās par ietekmju sadali. Ferdinanda Plātera sarakste ar Radziviļiem pirms 1738. gada seimikiem, kuri izvirzītu kandidātus uz Seimu, liecina, ka Plāteri gribēja būt vietējā mēroga noteicēji. Viņi norādīja, ka izvirzītie kandidāti no Lietuvas (pienācās divas vietas) kopumā rada konkurenci, kuras dēļ, lai izraudzītos deputātus, ar vienu seimiku var nepietikt. Iespējams, būs nepieciešams pagarinājums vai pat jālūdz atļauja karalim sasaukt vēl vienu seimiku (kas jau ticis „norauts”) – tāpat viss ievilkots. Plāters ar Radziviļiem saskaņoja, piemēram, seimiku instrukcijas un atskaitījās par

tur iekļauto, savukārt kā atalgojumu par centību viņam izkārtoja amatu Inflantijas *podkomorzy* (AGAD, AR, dziaļ V, Plater Ferdynand, lowczy litewski, mikrofilm nr A-67750, sygn. 11822, s. 26). Plāters aicināja Radzivilus vienoties ar Lietuvas lielkancleru Sapiehu (kurš bija precējies ar Riberņko māsu) par tālāko rīcību. No Inflantijas par sūtņiem kļuva Jans Plāters, kurš pats iepriekš 1732. gadā atskaitījās Radzivilam *Riberņko* par viņa norāžu izpildi attiecībā uz seimiku vadīšanu (AGAD, AR, dziaļ V, Plater Jan, mikrofilm nr A-67755, sygn. 11827, s. 5 – 6), un J.A. Hilzens (AGAD, AR, dziaļ V, Plater Ferdynand, lowczy litewski, mikrofilm nr A-67750, sygn. 11822, s. 18 – 21). Sapiehu un Radzivilu konkurence bremsēja paša F. Plātera karjeru, kura paaugstinājumu par Lietuvas galma maršalu karalis apturēja, lai divu Lietuvas lielo dzimtu pārstāvji var vienoties par sev vēlamu amatu iegūšanu, tā kā F. Plāteram, ieņemot jauno amatu, iepriekšējais paliktu vakants (Wydziałkowska, 2020, 76 – 77).

Plāteri bija iesaistīti arī sarežģītās varas cīņās Lietuvas lielkņazistes seimikos (pie kuriem piederēja arī Inflantija). No vienas puses, viņi vienmēr manifestēja uzticību Radziviliem (Konarski, 1967, 106). Tas izpaudās Inflantijas kaimiņu – Upitas seimikā 1746. gadā. Seimiks sašķēlās divos neatkarīgos – viens pietuvināts Radziviliem, un tajā bija Plāters, bet otrā – jaunās, ambiciozās dzimtas Zabello radnieks Staņislavs Ludviks Rassels (Russel) atšķēlās un sasauca savu seimiku. Abos seimikos izvēlētos galu galā neatzina par likumīgiem sūtņiem. No otras puses, tas pats Zabello bija vienojies ar Radziviliem un arī ar *Famīliju/Čartoriskiem* (kaut Radzivili un Čartoriski bija oponenti, bet šajā kandidatūras jautājumā vienojās) virzīt savu kandidātu Inflantijas seimā. Taču te vienoti pret viņu kandidātu un, atbalstot Lietuvas lielkanclera Jana Friderika Sapiehas (Sapiehas 18. gs. 40. gados bija Čartorisku oponenti) kandidātu, nostājās Konstantīns Ludviks Plāters, Jans Hilzens un Jans Borhs (AGAD, AR, dziaļ V, Plater Jan, mikrofilm nr A-67758, sygn. 11830, s. 5 – 6; Jusupović, 2014, 190 – 191; Wójciuk, 2011, 271), kas, neraugoties uz iekšējiem strīdiem, liecina par Inflantijas šļahtas vēlmi atkal noturēt savas noteicošās pozīcijas un nepakļauties ārējiem iespaidiem. Šajā gadījumā Radzivilu atbalstītā kandidāta noraidīšana bija otršķirīga. Primāri tas bija skaidrs inflantiešu signāls ambiciozajam Kauņas šļahtičam Zabello, ka necietīs mēģinājumus izplest savu ietekmi uz kaimiņu reģioniem, jo Zabello bija iniciējis Radzivila kandidātu Inflantijā.

Savukārt 1748. gadā seimiks pieņēma J.A. Borham netīkamu Inflantijas instrukciju deputātiem. Tā bija tapusi pēc *Famīlijas* norādēm par plašu reformu nepieciešamību. Spiedienu uz inflantiešiem pastiprināja tas, ka ar Sapiehām un pastarpināti arī ar *Famīliju* saistītais Lietuvas deputāts Mihals Epereišijs (Michał Epereyszy) apstrīdēja Jana Plātera, kurš tobrīd bija Radzivilu pusē, ievēlšanu no Vilkskomežas (Ukmerģes) uz Lietuvas lielkņazistes Galveno Tribunālu (Trybunał Główny) (AGAD, AR, dział V, Plater Jan, mikrofilm nr A-67758, sygn. 11830, s. 9 – 10; Jusupović, 2014, 183; Zielińska, 1983, 251 – 252). Jāatzīmē, ka valstī bija četras augstākās instances tiesas – Polijas un Lietuvas Galvenais Tribunāls (Trybunał Główny) un finanšu, armijas lietas skatošais Polijas un Lietuvas Fiskālais Tribunāls (Trybunał Skarbowy). 18. gs. vidus parlamentārās krīzes laikā līdzās senātam šīs tiesas bija vienīgās valsts pārvaldi nodrošinošās institūcijas, kaut arī te zēla korupcija un nepotisms. Iekšpolitiskās cīņas sāka paralizēt vēl pēdējo funkcionējošo institūciju darbu.

Politiskās cīņas savijās arī ar privātajiem strīdiem – laikā, kad Kārlis mēģināja saglabāt sev Jelgavas troni, J.L. Plātera attiecības pasliktinājās gan ar Radziviļiem, gan ar *Famīliju*, ar kuru bija sadarbojies un kura bija viņu aizstāvējusi pret Radziviļiem. Aizstāvību Plāters bija meklējis pie pretējās politiskās nometnes – *Famīlijas*, jo Vilkskavišķu seimikā 18. gs. 50. gadu beigās ar saviem bruņotajiem cilvēkiem atbalstīja savu znotu, Radzivilu klientu, Šaķu stārstu Strutiņski (Józef Strutyński) (šī dzimta tradicionāli bija izteikti prokrieviska). Taču J. Strutiņskis bija kritis Radzivilu nežēlastībā, un līdz ar Strutiņska aizstāvēšanu arī Plāteri zaudēja Radzivilu atbalstu. Strutiņskis bija izdevis meitu (Plātera mazmeitu) par sievu Janam Ciehanovieckim (Jan Ciechanowiecki), Opesku stārstam. Taču Strutiņskis neesot ievērojis vienošanos par meitas pūru. To papildināja arī politiskie apsvērumi, jo Strutiņskis bija Radzivilu klients, bet Ciehanovieckis – *Famīlijas* klients. 1757. gadā Ciehanovieckis apsūdzēja Plāteru un Strutiņski, ka tie nošāvuši viņa brāli. Plāters lūdza Radzivila protekciju. Konflikts izvērtās, un jau 18. gs. 60. gados tika nogalināts J. Strutiņskis (AGAD, AR, dział V, Plater Jan, mikrofilm nr A-67758, sygn. 11830, s. 15 – 18; Nuruszewicz, 2009, 95 – 96, note 522). Jans Ludviks kopīgi ar brālēnu Konstantu Ludviku bija atbalstījis sakšu princi Jelgavas tronī, savukārt hercogs Kārlis lūdza ietekmīgo Lietuvas magnātu, Radzivila *Ribeņko* dēlu, vienu no visbagātākajiem aristokrātiem Eiropā, Karolu Radzivilu *Panie Kohanku*

(Karol Stanisław Onufry Jan Nepomucen Radziwiłł „Panie Kochanku, 1734 – 1790) apžēloties tiesā pār J.L. Plāteru. 1763. gadā J.L. Plāters jebkurā gadījumā nomira (Zielińska, 1981, 660 – 661; Tyszkiewicz, 1870, 83, 107).

Cits piemērs, kur vērojama nevis statistiska līdzsvara uzturēšana provinces līmenī, bet gan aktīva, nepārtraukta ceļu meklēšana valsts līmeņa karjeras izveidei, ir Hilzeni. J.A. Hilzena un dēla Juzefa Hilzena (Józef Jerzy Hylzen, 1736 – 1786) politisko manevru laikā viņiem, šķiet, bija saistība ar visām nozīmīgākajām politiskajām grupām. Sākotnēji J.A. Hilzens ar brāli, vēlāko Smoļenskas bīskapu J.M. Hilzenu, lai iegūtu Augusta III labvēlību, tuvinājās H. Brūla un J. Mnišeha *galma partijai*. Hilzeni paši bija pirmā paaudze, kas uzaugusi Inflantijā, jo vēl viņu tēvs Georgs Konstants Hilzens (Jerzy Konstanty Hylzen) bija Kurzemes hercogistes muižnieks ar īpašumiem Kandavā, kas dažkārt poļu literatūrā raisīja nepatiku, aizdomas pret Hilzenu *vāciskumu*. (Niesiecki, 1839, s. 400.; Jeziorski, 2018, s. 418; Bartoszewicz, 1856, s. 216). J. Mnišeha tēvs 1713. gadā bija cedējis Georgam Konstantam Viļakas stārstiju (Mikulski, Rachuba, Gaşiorowski, 1994, 193, Nr. 2080). J. Mnišeha uzdevumā Hilzeni novēroja situāciju krievu okupētajā Kurzemes hercogistē 18. gs. 40. – 50. gados, kur norisinājās izsūtītā Bīrona un tā pretinieku politiskās cīņas. Arī J.A. Hilzena uzstāšanās Seimos, iespējams, bija saskaņota ar J. Mnišehu (piemēram, Bīrona jautājumā). Viņa brālis, jau būdams bīskaps, 1746. gadā ziņoja H. Brūlam par antikreviskajiem un antisakšu noskaņojumiem (nepamatotas runas par Žečpospolitās sadalīšanu) Baltkrievijas vojevodistēs. Šo bažu kontekstā jāatzīmē, ņemot vērā šlahtas aso reakciju uz jebkādu *zelta brīvību* (teorētiski – parlamenta kontroli pār izpildvaru) aizskaršanu, ka inflantieši bāžījās par iekšējiem valsts nemieriem. Tos varētu izmantot kaimiņvalstis, un Inflantija ciestu kā viena no pirmajām. Inflantieši 18. gs. 40. gados seimikos iebilda pret Seima limitēšanu – pārcelt seima darbību, saglabājot līdz pārcelšanas brīdim pieņemtos lēmumus un deputātu pilnvaras. Limitēšanas mērķis bija, ieviešot to 1712. gadā, ierobežot *liberum veto* ļaunprātīgu izmantošanu (Konopczyński, 1912, 267).

Mnišehs savukārt palīdzēja bīskapam kārtot zemes robežu strīdus ar Kurzemes hercogistes īpašniekiem. Vienlaikus J.A. Hilzens arī sadarbojās ar *Famīliju* (nodrošināja Staņislavam Poņiatovskim deputāta

vietu no Inflantijas, ja netiktu ievēlēts no cita seimika). Taču sadarbība ilga tikai līdz brīdim (1752. gadam), kad *Famīlijai* attiecības ar valdnieku pasliktinājās (BCza, rkp. 706, s. 92 – 93, 99, 106, 118; Wróbel, 2018a, 45; Rostworowski, 1962 – 1964, 128 – 129; *Konopczyński, 1907, 88; Zielińska, 1983, 205*). J.A. Hilzens turpināja pieturēties pie valdošās grupas, kas sastāvēja jau no *galma partijas* un nu tai tuvās republikānisko, antireformu magnātu grupas. Tādējādi J.A. Hilzens baudīja arī uzticamā Vetīnu sabiedrotā M.K. Radzivila *Ribeņko* atbalstu amatu iegūšanā. Ārpolitiski gan visas vadošās Žečpospolitas politiskās nometnes orientējās uz Krieviju. Izņēmums bija Potocku grupa, kas orientējās uz Prūsiju (*Konopczyński, 1937, 247; Schmitt, 1886, 107*).

17. – 18. gs. gaitā inflantieši pakāpeniski uzkrāja politisko pieredzi un jau 18. gs. vidū bija pamanāmi Žečpospolitas (Lietuvas) iekšpolitiskajās cīņās. Viņi spēja citu provinču šļahtai demonstrēt zināmu solidaritāti, aizstāvēt savu dominēšanu Inflantijā. Aizvien dziļāka un plašāka iesaiste iekšpolitiskajās cīņās (arī laulību un zemes iegādes rezultātā) radīja arī sarežģījumus un risku krist patrona nežēlastībā. Piesliešanās tam vai citam politiskajam grupējumam diez vai bija saistīta ar vienotu uzskatu un dziļu pārliecību. Šeit gan atkal jāatzīmē Borha konsekvence un lojalitāte. Viens orientieris, kas pamanāms – neatbalstīt tos priekšlikumus, kuri varētu apdraudēt valsts (un tādējādi pierobežā esošās Inflantijas) iekšējo mieru.

Nobeigums

Šis ieskicējums par Inflantijas šļahtas parādīšanos Žečpospolitas politiskajā dzīvē ļauj izdarīt vairākus secinājumus. Jau 17. gs., lielā mērā saistībā ar militāro karjeru, inflantieši meklēja Lietuvas lielkņazistes ietekmīgāko dzimtu aizbildniecību (Pacu, Sapiehu, Radzivilu), tādēļ inflantieši politiskajā arēnā parādījās kā valsts valdošo personu interešu īstenotāji, aģenti. Inflantiešiem veidojās izpratne par patrona un klienta attiecību nozīmi, un šis modelis tika piemērots arī pašā provincē starp vadošajām un mazāk ietekmīgajām dzimtām (piemēram, Plāteru-Šadursku vai Borhu-Soltanu attiecības). Iespējams, ka veidojās arī horizontālas saites – starp inflantiešiem un citu provinču pārstāvjiem, ar kuriem bija vienoti politiskie uzskati (piemēram, Plāteru un Kšicku attiecības). Tas nenozīmēja, ka nevarēja pastāvēt arī zināma

emancipācija un sociālā izaugsme (Hilzenu gadījums). Tā kā situācija varas virsotnē varēja strauji mainīties, inflantieši jau agri – Lietuvas pilsoņu kara laikā 17. un 18. gs. mijā – demonstrēja elastību savās attiecībās ar dažādiem patroniem vai politiskajām grupām. Īpaša nozīmē izdarītajās politiskajās izvēlēs bija Krievijas, kā arī Inflantijas militārās neaizsargātības faktoram. Ja vēl 18. gs. sākumā inflantieši, kuri bija veidojuši militārās karjeras, spēja demonstrēt militāro organizētību, tad 18. gs. gaitā militārais vājums mudināja uz izlīgumu. Uz Krieviju tika liktas gan cerības kā sabiedroto (Ziemeļu kara laikā), gan bija bailes no tās kā intervences spēka – tā bija gan Polijas mantojuma karā, gan, atbalstot hercogu Kārli Jelgavas tronī. Attiecībā uz iekšējām reformām inflantiešu primārais vadmotīvs bija izvairīties no radikālām darbībām, jo tās var radīt iekšējos nemierus, kaimiņu iejaukšanos, kā rezultātā Inflantija ciestu.

Paralēli tam provincē norisinājās arī iekšējās cīņas par vadošo lomu (Plāteru un Borhu konkurence). Vadošo dzimtu vidū (varbūt tas saistīts ar apziņu par livonisko izcelsmi) pamanāms arī zināms korporatīvisms pretoties citu provinču šļahtas mēģinājumiem ietekmēt politiskos procesus Inflantijā. Pildot kādas valsts līmeņa politiskās grupas (vai pat vairāku) norādījumus provinces politiskās dzīves organizēšanā, inflantieši nostiprināja savu ietekmi pār provinci. Politiskajiem uzskatiem īpašas nozīmes nebija, kaut 18. gs. vidū pamanāma tuvināšanās ap galmu un karali esošajai grupai. Inflantieši, pateicoties laulībām un īpašumu iegādei, izvērta savu klātbūtni arī uz Lietuvas (tajā skaitā Baltkrievijas) vojevodistēm, taču vienmēr saglabāja saikni arī ar Inflantiju. J.A. un J.J. Hilzens, iespējams, ir visveiklākie, mainot politiskās simpātijas, bet J.A. Borhs mēģina ieturēt viskonsekventāko līniju (uzticību valdošajam namam). Hilzenu gadījums aplūkojamajā laika posmā neizraisīja kādas puses atreibību. Plāteri savukārt ieņēma ar provinces politiskās dzīves organizēšanu saistītus amatus un bija visvairāk saistīti ar Lietuvas dzimtām, veidojot savu klientu vai partneru loku. Vienlaikus aizvien lielākas pieredzes gūšana un iesaistīšanās politiskajā ikdienā radīja arī sarežģījumus.

Avoti un literatūra

Nepublicētie avoti

Archiwum Glowne Akt Dawnych (AGAD)

- Archiwum Tyzenhauzów, f. 351, sygn. G-778, G-820,
- Archiwum Radziwiłłów (AR), dział V,
  - Plater Ferdynand, lowczy litewski, sygn. 11822
  - Plater Jan Andrzej, sygn. 11823
  - Plater Jan Teofil, wojski inflandzki, sygn. 11825
  - Plater Jan, sygn. 11826
  - Plater Jan, sygn. 11827
  - Plater Jan, sygn. 11828
  - Plater Jan, sygn. 11829
  - Plater Jan, sygn. 11830
  - Korff Mikołaj, sygn. 7233

Biblioteka Czarotorskich w Krakowie (BCza)

- rkp. 462 (Cod. chart. saec. XVIII. fol. pag. 672. var. manscr, corio fusco et charta glutinata compactus. Collectionis Szembekianae, (v. cod. N 446.) vol. XV., 1712)
- rkp. 464 (Akta z czasów Augusta II, Zbiór Szembeka, t. XVII, 1712)
- rkp. 466 (Cod. chart. Saec. XVIII. fol. pag. 796. var. manscr, corio fusco et charta glutinata compactus. Collectionis Szembekianae, (v. cod. N 446.) vol. XIX., 1713)
- rkp. 706 (Korespondencja różnych osób z sekretarzem koronnym Ogrodzkim, 20 luty 1745 – 22 kwiecień 1754)
- rkp. 747 (Zbior różnych Papierow y Pism Mennicznych sub titulo Miscellenea Monetaria Polonica et Prussica a 7 Januarii 1765 ad 4 Ianuarii 1782 et varia de 6 Novembris 1752 ad 20 Decembris 1762. Acta Publica apographa, quae res Thesauri Regni et nummarias tempore Augusti III et Stanislai Augusti Regnum Poloniae illustrant)
- rkp. 1164 (Wypisy z źródeł historycznych do historii końca w. XVII zebrane przez Józefa Aleksandra Jabłonowskiego oraz listy różnych osób z lat 1714 – 1722)
- rkp. 1351 (Cod. chart. saec. XVII in 4to pag, 314 var. man, scr, co rio albo et charta glutinata compactus. Inv. „Listy do Michała Paca 1659 – 1693 (str. 413))
- rkp. 1376 (Zbiór akt, instrukcji sejmikowych i listów z lat 1613 i 1659 – 1690/ przeważnie listy do Jana Sobieskiego i jego sekretarza Adama sarnowskiego)

Biblioteka Jagiellonska w Krakowie (BJ)

- sygn. 112/61 (Halina Żdzitowiecka-Jasieńska materiały do studiów do bezkrólewia po Janie III)

Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA)

- LVVA, 1881. f., 1. apr., 8 (Rēzeknes apriņķa muižas un ciemi (1772))

Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)

- 1276. f.,
  - 1. apr., 1374. I
  - 2. apr., 97. I.

Muzeum Narowowy we Warszawie (MNW)

- sygn. 806

НГАБ7

- 1503 фонд, 1 опись
  - 118 дело
  - 125 дело

Стродс, Г. (2013). Шведская политика в оккупированном Курляндском герцогстве в 1701 – 1709 гг. *Ziemeļu karš: rakstu manuskripti, arhīva materiālu kopa*. Prof. Heinriha Stroda ģimenes dāvinājums LU Bibliotēkai.

Publicētie avoti

Blūzma, V. (2006). Poļu un zviedru laiku tiesību avoti, 1561 – 1795. Apsītis R, Blūzma, V., Lazdiņš, J. (red.) *Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2. sēj.* Rīga: Juridiskā Koledža, 49 – 188.

Brežgo, B. (1938). *Latgola dažu XVI – XIX gs. dokumentu gaismā*. Rēzekne: V. Lōcis.

Brežgo, B. (1943). *Latgolas inventari un generalmēreišonas zem'ū aproksti/ red., 1695. – 1784*. Daugavpils: V. Lōcis.

Brežgo, B. (1944). *Latgolas vēstures materiāli*. Daugavpils: V. Lōcis.

Bujnicki, K. (1847). Instrukcja PP. Posłom Województwa Połockiego na Sejm Elekcyjny 1764 roku. Bujnicki, K. (Ed.) *Rubon, Tom VIII*, Wilno: Józef Zawadzki.

Danilczyk, A., Kordel, J., Anipiarkou, V., Łuczak, S., Zielińska, Z., (2019). *Instrukcje i reskrypty do ambasadorów rosyjskich w Rzeczypospolitej w latach 1772 – 1794*. Warszawa, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk (IH PAN). Wydawnictwo Neriton.

Dybas, B., Jeziorski, P., A., Wisniewski, T. (2018). *Szlachta polsko-inflancka wobec przelomu. Materiały z Dyneburskich Akt grodzkich i ziemskich z lat 1764 – 1775*. TNT.

Jarochowski, K. (1854). Diariusz sejmiku lubelskiego extraordinarynego dwuniedzielnego die 19 junii anno 1703 zaczętego. In *Teka Gabriela Junoszy Podolskiego. Tom 1.* (s. 78 – 109). Poznań: Kamieński i Spółka.

Konopczyńskiego, W. (1911). *Dyaryusze sejmowe z wieku XVIII. Tom I. Dyaryusz sejmiku z r. 1748. Diaria comitiorum Poloniae saeculi XVIII i Diarium comitiorum anni 1748*. Biblioteka Kórnicka.

Konopczyński, W. (1912). *Dyaryusze sejmowe z wieku XVIII. Tom II. Dyaryusz sejmiku z r. 1746. Diaria comitiorum Poloniae saeculi XVIII i Diarium comitiorum anni 1748*. Biblioteka Kórnicka.

Konopczyński, W. (1937). *Dyaryusze sejmowe z wieku XVIII. T. III. Dyaryusze sejmów z lat 1750, 1752, 1754 i 1758. Diaria comitiorum Poloniae saeculi XVIII i Diarium comitiorum anni 1748*. Biblioteka Kórnicka.

Litak, S. (1998). *Akta wizytacji generalnej diecezji inflanckiej i kurlandzkiej czyli piltynskiej z 1761 roku*. Towarzystwo Naukowe w Toruniu (TNT).

Mienicki, R. (1928). *Diariusz Walnej Rady Warszawskiej z r. 1710*. Wilno: Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

Naruszewicz, T. (2009). Źródła do dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego i Podlasia. In Maroszka J. (ed.). *Repozytorium wiedzy. Opisy parafii diecezji wileńskiej z 1784 roku, Tom 3. Dekanat Olwita*. Bakałarzewo, Józef Maroszek.

Poniatowski, S., A., (1870). *Pamiętniki*, Tom 3. Drezno, I. Kraszewski.

Škutāns, S. (1974). *Dokumenti par klaušu laikim Latgolā*. [Minhene]: Latgaļu izdevnīceiba.

Szembek, C. (1939). *Relatio episcopi a. 1715. Latvijas Universitates Raksti. Romas katoļu teoloģijas fakultates serija, 1, 1*. Rīga: LU, 21 – 28.

Volumina Legum. (1733). Volumen Secundum: Ab Anno 1550. Ad Annum 1609. Acta Reipublicæ Continens, Warszawa: Drukarnia J. K. M. y Rzeczypospolitey, Collegium Warszawski Scholarum Piarum.

Volumen Quartum. (1737). Ab Anno 1641. Ad Annum 1668. Acta Reipublicæ Continens. Warszawa: Drukarnia J. K. M. y Rzeczypospolitey, Collegium Warszawski Scholarum Piarum.

Volumen Quintum. (1738). Ab Anno 1669. Ad Annum 1697. Acta Reipublicæ Continens, Warszawa: Drukarnia J. K. M. y Rzeczypospolitey, Collegium Warszawski Scholarum Piarum.

Volumen Sextum. (1739). Ab Anno 1697. Ad Annum 1736. Acta Reipublicæ Continens. Warszawa: Drukarnia J. K. M. y Rzeczypospolitey, Collegium Warszawski Scholarum Piarum.

Volumen Septimum. (1782). Ab Anno 1764. Ad Anno 1768. Acta Reipublicæ Continens. Warszawa: Drukarnia J. K. M. y Rzeczypospolitey, Collegium Warszawski Scholarum Piarum.

Wydziałkowska, P.M. (2020). *Z dawnych podróży. Fragmenty diariusza i wybrane listy biskupa koadiutora wileńskiego Józefa Sapiehy (170 – 1754)*. Peplin: Bernardinum.

Literatūra

Bartoszewicz, J. (1856). *Znakomici mężowie w XVIII wieku. Wizerunki historycznych osób, tom 2*. Petersburg: B. M. Wolff.

Bobyński, K. (2007). Michał Kazimierz Pac a polityka bałtycka Jana III Sobieskiego. Nagielski, M. (ed.) *Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej obojga narodów ze Szwecją w XVII wieku, Fasciuli Historici*, tom 8, Warszawa: DIG, 311 – 335.

Bobjatiņskis, K. (2015). Bauska Žečpospolitas un Zviedrijas kara laikā 1658. – 1660. gadā. *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 1, 48 – 69.

Burba, D. (2006). Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasiuntinių veikla Abiejų Tautų Respublikos Seimuose 1733 – 1736 metų politinio-karinio konflikto metu. *Parliamentary Studies*, 6, 9 – 42.

- Ciesielski, T. (2013). Potencjał militarny Rzeczypospolitej Obojga Narodów w okresie polskiej wojny sukcesyjnej 1733 – 1735. Wybrane aspekty. *Klio*, 25, 2, 81 – 117.
- Dorošenko, V. (1967). Latgale XVIII gadsimtā un tās pievienošana Krievijai 1772. gadā. A. Drīzulis (red.) *Latvijas PSR vēsture; sāsināts kurss*. Rīga: Zinātne, 90 – 93.
- Dorošenko, V. (1986). Latgale XVIII gadsimtā un tās pievienošana Krievijai 1772. gadā. A. Drīzulis (red.) *Latvijas PSR vēsture. No vissenākajiem laikiem līdz mūsdienām*, 1, 3. Rīga: Zinātne, 110 – 114.
- Dibass, B. (1999). Latgale (Poļu Inflantija) Lielā Ziemeļu kara laikā – Daugavpils pils Tiesas grāmatu atspoguļojumā. Misāns, I. (red.) *Kurzeme, Vidzeme, Latgale. Reģionālsms un identitāte vēsturē. Konferences materiāli*. Rīga, N.I.M.S., 66 – 74.
- Dibass, B. (2000). Latgale Ziemeļu kara laikā Daugavpils pils tiesas grāmatās. *Latvijas Arhīvi*, 1, 51 – 63.
- Dibass, B. (2002). Inflantijas zemes 1676. gada galvasnaudas nodokļa reģistrs. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 3, 152. – 179.
- Dibass, B. (2019). Jaunas valstis vai provinces? Livonijas (dienvidu) apgabali Polijas-Lietuvas muižnieku republikā. Kļava, V. (red.) *Latvijas teritorija agrīni modernā laikmeta politiskajā dimensijā 16. – 18. gadsimtā*. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 66 – 79.
- Dunsdorfs, E. (1973). *Latvijas vēsture, 1710 – 1800*. [Uppsala]: Daugava
- Dybaś, B. (1996). Księgi grodzkie dyneburskie w łotewskim Państwowym Archiwum Historycznym w Rydze. *Zapiski Historyczne*, 61, 4, 111 – 117.
- Dybaś, B. (2012). Profesor Marian Biskup i Polskie badania nad Inflantami. *Zapiski Historyczne*, LXXVII, 4, 87 – 100.
- Dybaś, B. (2015). Inflanty nowożytnie – czynniki szlacheckiej migracji versus stabilizacji. *Klio*, 35, 4, 69 – 83.
- Dygdała, J. (2003). Saskie próby infiltracji środowisk szlacheckich podczas bezkrólewia 1733 roku. *Kwartalnik Historyczny*, CX, 4, 47 – 70.
- Dylewski, A. (2011). *Historia pieniądza na ziemiach polskich*. Warszawa: Carta Blanca Sp. z o.o. Grupa Wydawnicza PWN.
- Gierowski, J., A. (2005). Polish diplomatic service during the country's personal union with Saxony. Labuda, G., Michowicz, W. (eds.) *The history of Polish diplomacy*. Warszawa: The Sejm Publishing Office, 225 – 267.
- Gomółka, M. (2020). Polityka bałtycka Jana III Sobieskiego – założenia, działania, bilans. *Colloquium pedagogika – nauki o polityce i administracji*, 1, 41 – 60.
- Grasmane, I. (1973). *Daugava un Rīgas eksports XVIII gs. beigās un XIX gs. pirmajā pusē*. Rīga: Zinātne.
- Haratym, A. (2009 – 2010). Jan Szadurski. Romanowski, A. (ed.) *Polski Słownik Biograficzny (PSB)*, tom 46. Warszawa: PAN, 390 – 392.
- Hedemann, O. (1939). *Dzieje Puszczy Białowieskiej w Polsce przedrozbiorowej (w okresie do 1798 roku). L'histoire de la forêt de Bialowieza (jusqu'a 1798)*. Warszawa.
- Heitzman, H. (1909). *Dochody starostwa Ruskiego od początku XVI wieku*, Tarnów: Fundusz Naukowy.

Hylzen, J. A. (1750). *Inflanty w dawnych swych i wielorakich aż do wieku naszego dziejach i rewolucjach, z wywodem godności i starożytności szlachty tamecznej, tudzież praw i wolności z dawna i teraz jej służących, zebrane i polskiemu światu do wiadomości w ojczyznym języku podane*. Wilno: Drukarna J. K. M. Akademicka Societatis Jesu.

Jakovļeva, M. (2009). Karadarbība Kurzemes hercogistē un Lietuvas pierobežā (1703. gada vasara – 1705. gads). *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 3, 49 – 70.

Jakovļeva, M. (2011). Cīņa par Kurzemes un Zemgales hercogistes pastāvēšanu Ketleru dinastijas laikā (1561 – 1737). *Latvijas Arhīvi*, 3, 64. – 88.

Janas, E. (1996 – 1997). Sienicki Wespazjan (zm. 1689). In **Markiewicz, H. (ed.)** *PSB, Tom XXXVII*. Warszawa, PAN, 169.

Jeziorski, A. (2003). *Historia gospodarcza Polski*. Warszawa: Key Text.

Jeziorski, P., A. (2010). Dyneburg w ostatnim stuleciu istnienia Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Przyczynek do dziejów społecznych i gospodarczych miasta. In Walczak, W., Łopatecki, K., *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej, tom 2*. (409 – 439). Białystok: Benkowski Publishing & Balloons.

Jeziorski P., A. (2015). Hylzenowie w Gdańsku. Szkic do dziejów elit dawnego województwa inflanckiego. *Zapiski Historyczne*, LXXX, 3, 151 – 168.

Jeziorski, P., A. (2018). Awans społeczno-majątkowy polsko-inflanckich Hylzenów w XVIII wieku. Źródła sukcesu i przyczyny upadku. Багдановіч, І., Э. (ed.) *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі. Да 220-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча. (Беларусіка = Albaruthenica; кн. 38)*, (418 – 424), Мінск: Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт.

Jeziorski, P., A. (2019). Z dziejów luteranizmu w łatgalii w tzw. czasach polskich (1561 – 1772). *Odrodzenie i reformacja w Polsce*, LXIII, 119 – 154.

Johansons, A. (2011). *Latvijas kultūras vēsture*. Rīga: Jumava.

Jusupović, M. (2014). *Prowincjonalna elita litewskaw XVIII wieku. Działalność polityczna rodziny Zabiellów w latach 1733 – 1795*. Warszawa: IH PAN; Wydawnictwo Neriton.

Kaniewski, J. (2014). *Sejmiki koronne wobec problemów wewnętrznych Rzeczypospolitej za panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego (1669 – 1673)*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Ķikuts, T. (2019). Latvija Krievijas impērijas sastāvā: tradīciju pārvērtības 18. – 19. gs. Goldmanis, J. (red.) *Varas Latvijā. No Kurzemes hercogistes līdz neatkarīgai valstij. Esejas*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Konarski, S. (1967). *Platerowie*. Buenos Aires-Paryż: Dorre.

Konopczyński, W. (1907). *Sejm grodzieński 1752 r. Kwartalnik Historyczny* 21, 59 – 104, 321 – 378.

Konopczyński, W. (1936). Borch Jan Jędrzej (zm. 1780). Konopczyński, W. (ed.) *PSB, Tom II*. Warszawa: PAN, 311 – 313.

Kosińska, R. (2018). Sejmiki poselskie 1766 roku. *Kwartalnik Historyczny*, CXXV, 4, 861 – 899.

- Lesiński, J. (1996). Spory o dobra Neuburskie. *Miscellanea Historico-Archivistica*, VI, 95 – 132.
- Lisek, A. (2021). Spis posłów z Wielkiego Księstwa Litewskiego i ich postawa na sejmie pacyfi kacyjnym 1735 roku. *Rocznik Lituanistyczny*, 7, 229 – 269.
- Łukowski, G., T. (1977). *The szlachta and the Confederacy of Radom, 1764 – 1767/68: a study of the Polish nobility*. Institutum Historicum Polonicum Romae.
- Macuk, A. (2005). Szlachta województwa nowogródzkiego wobec elekcji Stanisława Leszczyńskiego i Augusta III w 1733 r. *Przegląd Historyczny*, XCVI, 1, 41 – 60.
- Kotarski, H., Przyboś, A. (1968 – 1969). *Korff Mikołaj (zm. 1659)*. Rostworowski, E. (ed.) *PSB*, tom XIV. Warszawa: PAN, 71 – 72.
- Kuntze, E. (1939). Organizacja Inflant w czasach polskich. Borowik, J. (ed.) *Polska a Inflanty. Seria Balticum, zeszyt 14, Pamięnik Instytutu Bałtyckiego*, tom 34. Gdynia: Instytut Bałtycki.
- Link-Lenczowski, A. (1981). Plater Ferdynand Fabian (1678? – 1739). Rostworowski, E. (ed.) *PSB*, tom XXVI. Warszawa: PAN, 654.
- Manteuffel, G. (1879). *Inflanty Polskie, poprzedzone ogólnym rzutem oka na siedmiowiekową przeszłość całych Inflant*. Poznań: J. K. Żupański.
- Manteuffel, G. (1897). *Księstwo Inflantskie XVII. i XVIII. stulecia. Przegląd wybitniejszych jego postaci*. Kraków: W.L. Anczyc.
- Mikulski, K., Rachuba, A., Gąsiorowski, A. (1994). *Urzędnicy inflanccy XVI – XVIII wieku. Spisy. Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII – XVIII wieku*, tom IX, Biblioteka Kórnicka.
- Niesiecki, K. (1839). Hylzen, In Bobrowicz, J., N. (ed.) *Herbarz Polski*, tom IV. Lipsk: Breitkopf i Haertel, 398 – 400.
- Palkij, H. (1989 – 1991). Rudomina Dusiacki Antoni Ludwik (zm. 1756). Markiewicz, H. (ed.) *PSB*, tom XXXII. Warszawa: PAN, 668 – 670.
- Palkij, H. (1999). Praca komisji aukcji wojska w latach 1736 – 1738. *Kwartalnik Historyczny*, CVI, 1, 19 – 44.
- Paluszyński, T. (2006). *Czy Rosja uczestniczyła w pierwszym rozbiore Polski czyli co zaborcy zabrali Polsce w trzech rozbiorach?* Poznań: Rys.
- Pāvulāne, V. (1975). *Rīgas tirdzniecība ar meža materiāliem XVII – XVIII gs. No Rīgas ekonomisko sakaru vēstures ar krievu, baltkrievu, ukraiņu un lietuviešu zemēm*. Rīga: Zinātne.
- Plater, A. (1842). Krótka historyczno-chronologiczna wiadomość o dawnym Dynaburgu i o fortecy dynaburskiej od roku 1667, o jej garnizonie, arsenale, tudzież o starostach dynaburskich. Bujnicki, K. (ed.) *Rubon*, Tom I. Wilno: Józef Zawadzki, 19 – 57.
- Poča, I. (2009). *Latgale Žečpospojitas varā. 16. gs. II puse – 18. gs. beigas*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.
- Rachuba, A. (1997). Armia Wielkiego Księstwa Litewskiego jako czynnik unifikacji narodowej i kulturowej. *Przegląd Historyczny*, LXXXVHI, 2, 237 – 246.
- Rachuba, A. (2000 – 2001). Sokołowski Władysław Stanisław (zm. 1701?). **Markiewicz, H. (ed.)** *PSB*, tom XL. Warszawa: PAN, 206 – 207.

- Rączka-Jeziorska, T. (2013). *Polsko – inflandzka literatūra romantyczna. Praca doktorska*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
<http://www.sbc.org.pl/Content/89798/doktorat3425.pdf>
- Raczyński, E. (1843). *Obraz Polaków i Polski W XVIII. wieku czyli zbiór pamiętników*, tom 18. Poznań: Księgarnia Nowa.
- Rostworowski, E. (1962 – 1964). Hylzen Jan August (1702 – 1767). **Rostworowski, E. (ed.)** *PSB*, tom X. Warszawa: PAN, 128 – 129
- Šapoka, M. (2017.) *Warfare, Loyalty, and Rebellion: The Grand Duchy of Lithuania and the Great Northern War, 1709 – 1717*. Routledge.
- Schmitt, H. (1868). *Dziej panowania Stanisława Augusta*, tom I. Lwów: W. Manecki.
- Seliška, E. (2019). Žečpospólitas dalīšanas (1772 – 1795) – to vērtējums poļu vēsturiskajā literatūrā. *Latvijas Universitātes žurnāls. Vēsture*, 7/8, 103 – 130.
- Seraphim, E. (1896). *Geschichte Liv-, Est- und Kurlands von der „Aufsegelung“ des Landes bis zur Einverleibung in das russische Reich. Die Provinzialgeschichte bis zur Unterwerfung unter Russland*, bd. 2. Reval: Kluge.
- Sikorska-Kulesza, J. (1995). *Deklasacja drobnej szlachty na Litwie i Białorusi w XIX wieku*. Warszawa: Ajaks.
- Skrzypietz, A. (2014). Radziwiłłowie a polityka Jana III Sobieskiego w latach 1684 – 1696, Arkadiusz Malejka, Katowice 2012. Recenzja. *Wieki Stare i Nowe*, 6, 11, 185 – 191.
- Sliesoriūnas, F. (2003). The General Confederation of the Grand Duchy of Lithuania (1734 – 1736). *Lithuanian Historical Studies*, 8, 1, 61 – 94.
- Strods, H. (1989). *Latgales iedzīvotāju etniskais sastāvs 1772. – 1959. g.* Rīga: Latvijas Universitāte.
- Szwaciński, T. (2011). Protekcja rosyjska udzielana przedstawicielom szlachty litewskiej u progu Wojny siedmioletniej. Postawienie problemu. *Kwartalnik historyczny*, CXVIII, 1, 47 – 83.
- Tyszkiewicz, E. (1870). *Źródła do dziejów Kurlandii i Semigalii*. Kraków.
- Wićko, D. (2014). Kampania przedsejmowa 1699 roku w Wielkim Księstwie Litewskim. *Zapiski Historyczne*, 79, 2, 29 – 53.
- Wićko, D. (2019). Początek szwedzkiej interwencji w Wielkim Księstwie Litewskim w końcu 1701 roku. *Rocznik Lituanistyczny*, 5, 161 – 191.
- Wołoszyn, A., L. (2014). Litwini wobec dwóch elekcji Stanisława Leszczyńskiego. Ziober A. (ed.) *Wolna elekcja w dawnej Rzeczypospolitej. Procedura-przebieg-publicystyka*. Wrocław: Piotr Kalinowski, 108 – 121.
- Wójciuk, M., T. (2011). Warszawa Przemoc, przymus i perswazja na sejmikach litewskich i inflanckich w dobie saskiej w świetle korespondencji. *Barok. Historia-Literatura-Sztuka*, XVIII/1, 35, 251 – 282.
- Wróbel, Ł. (2018a). Źródła do dziejów magnackiego rodu. O egodokumentach trzech pokoleń Hylzenów. *Klio*, 45, 2, 37 – 59.

- Wróbel, Ł. (2018b). Hylzenowie, Platerowie i Tyzenhauzowie: szlachta inflancka i jej rola w życiu politycznym osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej. *Res Gestae*, 6, 175 – 185.
- Zajas, K. (2008). *Nieobecna kultura. Przypadek Inflant Polskich*. Kraków: Universitas.
- Zajas, K. (2009). Gustaw Manteuffel projektuje Inflanty. Zajas, K. (ed.) *Manteuffel, G. Inflanty Polskie oraz Listy zdand Bałtyku*, Kraków: Universitas.
- Załęski, S. (1905). *Jezuici w Polsce*, tom IV. Kraków: L. Anczyc.
- Zielińska, Z. (1981). Plater Jan Ludwik (zm. 1763). Rostworowski, E. (ed.) *PSB*, tom XXVI. Warszawa: PAN, 660 – 661.
- Zielińska, Z. (1981). Plater Kazimierz Konstanty. Rostworowski, E. (ed.) *PSB*, tom XXVI. Warszawa: PAN, 665 – 672.
- Zielińska, Z. (1983). *Walka „Familii” o reformę Rzeczypospolitej 1743 – 1752*, Warszawa: PAN.
- Брежго, Б. (1956a). *Очерки по истории крестьянских движений в Латгалии 1577 – 1907*, Рига: Академия наук ЛССР.
- Брежго, Б. (1956b). Шляхетские наезды и латгальские крестьяне 1646 – 1785. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 10, 5 – 16.
- Брежго, Б. (1957). „Латгальские крестьяне в аренде и залоге в феодально-крепостническое время.” *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 5, 23 – 36.
- Герье, В. (1862). *Борьба за польский престол в 1733 г.* Москва: В. Грачев и К°.
- Дорошенко, В. (1985). *Торговля и купечество Риги в XVII веке*. Рига: Zinātne.
- Зейд, Т. (1952). Латгалия в XVIII в. И ее присоединение к России. Страздинь, К.Я., Зутис, Я.Я., Крастынь, Я.П., Дризул, А.А. (ред.). *История Латвийской ССР*, том 1. Рига: АН ЛССР, 321 – 339.
- Курукин, И., В. (2006). *Бирон*. Москва: Молодая гвардия.
- Рончка-Езиорска, Т., Езиорски, П. А. (2019). Базилианский «монастырь» в Якобштадте в свете источников из архива графов Борхов в Вараклянах. *Vēsture: avoti un cilvēki. XXVIII*. Daugavpils: Daugavpils Universitāte, 191 – 194.
- Стродс, Х. (1993). *Курляндский вопрос в XVIII веке*, том II. Рига: Латвийский Университет.

STARP KRIEVIJU UN ŽEČPOSPOLITU: AUGUSTA PLĀTERA POLITISKĀS DARBĪBAS METAMORFOZES (1792 – 1793)

Vadzim Anipiarkou

Between Russia and the Polish-Lithuanian Commonwealth:
Metamorphoses of August Plater's Political Activity (1792 – 1793)

August Hyacinth Plater (1750 – 1803) belonged to the part of the Latgale nobility who shared German origin, Polish political culture and gradual integration into the Russian imperial space. As a result of the first partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth (Rzeczpospolita) (1772), much of the estate of the Plater family, including the city of Kraslava, inherited by A.G. Plater from his father Constantine Ludwig in 1778, was found in the newly marked borders of the Russian Empire. In order to preserve these lands, the Platers had not only to take the oath of allegiance to the neighbouring monarchs as their new subjects, but also were inclined to show their loyalty to the political interests of the partition states. The given dilemma of optation – the determination of a new geography of political priorities – among others affected Augustus Hyacinth. In 1780 (or 1781) he married Anna Rzhევusskaya, “Panie Kochanku”, a niece of the Vilna governor Karol Stanislaw Radziwill. This marriage created an additional (strong, hence short-term) field of attraction on the part of Rzeczpospolita, as it tied A.G. Plater with a wide range of political and economic interests of Nesvizh (the centre of the largest estate (ordination) of the Radziwill family in the Grand Duchy of Lithuania. In 1788 – 1792, the Four-year (Great) Sejm of Rzeczpospolita was held. During this period, marked by reforms, including the adoption of the liberal Constitution on May 3 (1791) in Warsaw, Russia temporarily lost its political control over Rzeczpospolita, which hitherto existed in the form of a protectorate. At the beginning of the Sejm, Anna Plater, who was expecting a child, with her husband August Hyacinth temporarily moved from the Russian part of their estate to Rzeczpospolita, which was in a sense a demonstrative act, noting in

their private correspondence the desire that the child be born in free country and served in the future particularly Rzeczpospolita. A year after the adoption of the Constitution on May 3, Russia imposed its troops to the neighbouring state (1792) and achieved the abolition of all reforms, furthermore, another year later, together with Prussia it carried out the second partition of Rzeczpospolita (1793). The formal reason (justification) for the Russian military intervention was the emergence of a military-political alliance of the Polish-Lithuanian gentry, opposing the reforms (under the guise of a confederation created in St. Petersburg and later proclaimed in the border town of Targowica in the territory of the Polish Crown). On both sides of the border, the Targowica Confederation was initially perceived as a politically unscrupulous phenomenon, controlled from the outside and posing a threat to the further existence of the Rzeczpospolita. A.G. Plater's participation in it as the head of one of the regional confederations (in the Braslav district of Rzeczpospolita nearest to Kraslava), defined, on the one hand, a case of external political recruitment (in the context of A.G. Plater's obvious economic dependence on Russia). The formation of local confederations was carried out by Russian politicians and the military with the active involvement of the nobles who owned land or held administrative positions in the Empire; A.G. Plater learned about the position assigned to him from Shimon Kossakovsky, a Russian lieutenant-general (of Lithuanian origin), who arrived in Kraslava on May 6, two weeks prior the outbreak of the military intervention, and a day before in St. Petersburg he received special powers to determine in advance the composition of local confederations. On the other hand, in the aforementioned episode of A.G. Plater's biography (featuring proposal rather than an appointment), there was also a motive shared by one part of the local nobility to recognize (and admit) the obvious geopolitical conjuncture (against the background of marked increase in the significance of Russia in the region and the phased liquidation of Rzeczpospolita). An additional argument in favour of such a statement is the biography of Casimir Constantin Plater, a brother and permanent addressee of Augustus Hyacinth's correspondence, – a member of the General Lithuanian Confederation (1792 – 1793) and the last Lithuanian sub-chancellor (1792 – 1795), whose political career in the Polish-Lithuanian Commonwealth was associated with the pro-Russian political orientation and adherence to the Russian embassy in Warsaw.

Key words: Plater, the Polish-Lithuanian Commonwealth, Rzeczpospolita, German, Russian Empire

Ievads

„Inflanty nigdy nie podnosiły buntów przeciw państwu, nie łączyły się ani ze Szwedami, ani z Moskwą w czasie wojen; stanęły murem przy Konstytucji 3 maja, a Targowica nie miała tam wcale stronników” (Inflantieši nekad nedumpojās pret valsti, viņi nebija saistīti ne ar zviedriem, ne ar Maskavu karu laikā; visi kā viens aizstāvēja 3. maija Satversmi, bet Targovicai tur vispār nebija atbalstītāju) (Inflanty, 1991, 5). Šis apgalvojums, kas pausts ievērojamā vietējās polonizētās muižniecības pārstāvja Jozefa Veisenhofa (Danowska, 2015) vēstulē, popularitāti un vietu zinātniskajā literatūrā ieguva ar Rišarda Manteifeļa-Scēges (Ryszard Manteuffel-Szoega) starpniecību, kurš savos darbos popularizēja poļu historiogrāfijas klasiķi Gustavu Manteifeli (Manteuffel, 2009, 7). Minētā citāta kontekstā jāatzīmē, ka pats Manteifelis savos pētījumos par Inflantijas vēsturi ignorēja Augustu Hieronīmu Hiacintu Plāteru (1750 – 1803), kura politiskā biogrāfija bija saistīta ar diezgan ievērojamu daļību „Targovices” konfederācijā, kur viņš bija vienas no Braslavas rajona konfederācijām vadītājs. Tieši šai A. Plātera politiskās biogrāfijas daļai no 1792. līdz 1793. gadam tiks pievērsta uzmanība šī raksta ietvaros.

Ar „konfederāciju” Žečpospolitā saprata pagaidu militāri politisko aliansi, kas veidojās noteikta politiska mērķa sasniegšanai. Konfederācija apvienoja šļahtiču (dižciltīgo) kārtas pārstāvju grupu, kuru vārdi tika ierakstīti atsevišķā aktā. Viņi deva zvērestu kopīgi darboties uzdevuma izpildes labā un cīnīties pret tiem, kas traucē to īstenot. Konfederātu mērķi bija saistīti ar problēmām, ar kurām valsts nenodarbojās vai nerisināja par labu šļahtiču kārtas vai tās daļas interesēm; pēdējā gadījumā konfederāti vērsa savas darbības pret valsts institūcijām un augstākajām amatpersonām, kas gribēja piespiest viņus pildīt savus postulātus. Konfederāciju aptvertajās teritorijās valsts aparāta darbība tika pilnībā vai daļēji apturēta, bet varas funkcijas tika nodotas „tautai – šļahtai” „tautas” ievēlētu pārstāvju veidā, kuri tādējādi veidoja jaunu ārkārtas varu. Pēdējā Žečpospolitas karaļa Staņislava Augusta (1764 – 1795) valdīšanas laikā ievērojami palielinājās konfederāciju skaits, taču tās visas, izņemot Baras konfederāciju (1768 – 1772), tika izveidotas pēc kaimiņvalsts Krievijas iniciatīvas. Viens no konfederācijas uzdevumiem bija bloķēt Žečpospolitā briestošās reformas, lai kavētu tās politiskās sistēmas atvēršanos. Tā

1792. gada maijā konfederācija tika proklamēta kā protests pret 1791. gada 3. maija konstitūciju, un tās akta izsludināšanas vieta – Targovica – laika gaitā politiskajā žurnālistikā pārvērtās par sinonīmu valsts nodevībai. Targovicas konfederācijas akts tika izveidots Sanktpēterburgā, un Krievija to izmantoja kā formālu iemeslu karadarbības uzsākšanai ar Žečpospolitu, lai pēc tam kopā ar Prūsiju un Austriju likvidētu Polijas-Lietuvas valsti otrās (1793) un trešās (1795) sadalīšanas rezultātā (Smoleński, 1903; Wolański, 1922; Rolnik, 2000; Šmigelskytė-Stukienė, 2003; Аніяркоў, 2017, 336 – 351).

Optācijas problēma

Kā zināms, Targovicas konfederācija bija ar Četrgadū (Lielā) Seima reformām (1788 – 1792) neapmierinātās poļu muižniecības opozīcijas apvienošanās (no formālā viedokļa – patstāvīga iniciatīva) (Smoleński, 1903; Wolanski, 1922; Rolnik, 2000; Šmigelskytė-Stukienė, 2003; Аніяркоў, 2017, 336 – 351). Faktiski tā kļuva par instrumentu Krievijas impērijas militāri politisko uzdevumu īstenošanai. Konfederācijas ģenēze, kas tika izveidota pēc Katrīnas II tiešajiem rīkojumiem, Krievijas politiskās sarakstes kontekstā attiecas uz 1790. gadu (Аніяркоў, 2019), bet viens no faktoriem, kas šo prokrievisko konfederāciju piepildīja ar aktīviem dalībniekiem, bija Žečpospolitas pirmā sadalīšana. 1772. gada sadalīšana noveda pie trešdaļas Polijas-Lietuvas valsts teritorijas atsavināšanas, ar jaunajām robežām skarot vairuma magnātu un lielas daļas vietējās šļahtas ģimeņu īpašumus. Lai saglabātu savas zemes, to pārstāvjiem bija ne tikai jādod uzticības zvērests kā jauniejiem pavalstniekiem kaimiņu monarhiem, bet arī arvien vairāk jāņem vērā valstu – sadalītāju politiskās intereses. Šī izvēles dilemma (jaunas politisko prioritāšu ģeogrāfijas noteikšana) cita starpā skāra arī Plāteru dzimtu, kuras spilgtākais pārstāvis 18. gadsimta pēdējā trešdaļā tomēr bija nevis A. Plāters, bet gan viņa vecākais brālis (un pastāvīgs korespondences adresāts) Kazimirs Konstantīns Plāters (1749 – 1807), konservatīvs publicists un valstsvīrs ar veiksmīgu karjeru Žečpospolitas varas gaitēnos – Traču kastelāns (1790) un Pastāvīgās padomes loceklis (1776 – 778, 1784 – 787). K.K. Plātera veiksmīgā politiskā karjera Žečpospolitā lai cik tas nebūtu pretrunīgi, lielā mērā bija saistīta ar viņa prokrievisko orientāciju.

Staņislava Augusta valdīšanas laikā abi Plāteri izrādīja vēlmi palikt karaļa galma politisko interešu orbītā. Pirms Četru gadu Seima reformām šajā stratēģijā nebija būtisku pretrunu, jo Žečpospolitas politiskā sistēma darbojās kā Krievijas protektorāts, piedāvājot dažāda veida karaļa un Krievijas vēstniecības kompromisus valsts pārvaldē. Situācija radikāli mainījās pēc tam, kad Žečpospolita atstāja Krievijas ietekmes sfēru. Staņislava Augusta pievienošanās patriotiskajam vairākumam Četru gadu Seimā radīja atklātu konfliktu starp viņu un Krievijas interesēm Varšavā, kura atrisināšanai Katrīna II nolēma galīgi likvidēt Žečpospolitu (1795). Šādas politiskās konjunktūras svārstības vistiešākajā veidā atspoguļojās Augusta H. Plātera biogrāfijā. 1780. gadā (vai 1781. gadā) viņš apprecējās ar Viļņas vojevodas Karola Staņislava Radzivila „Pan Kohanku” brāļameitu Annu Rževusku. Šī laulība radīja papildu (spēcīgu, bet īslaicīgu) tuvināšanos Žečpospolitai, jo tā saistīja A.H. Plāteru ar plašu Nesvižas (Radzivilu dzimtas lielākais centrs) politisko un ekonomisko interešu loku. Četru gadu seima sākumā stāvoklī esošā Anna Plātere un viņas vīrs Augusts Hiacints uz laiku pārcēlās no saviem īpašumiem Krievijas teritorijā uz Žečpospolitu – savā ziņā viņi to darīja demonstratīvi, kā motīvu pārbraukšanai atzīmējot savā sarakstē ar K.S. Radzivilu vēlmi, lai bērns piedzimtu brīvā valstī un turpmāk kalpotu tieši Žečpospolitai. A. H. Plāters uzsvēra savas sievas īpašo lomu šajā lēmumā: „Z niewolnego kraju, do wolności ... spiesznie wybrałem się z familią ... Wiadomości publiczne o sejmie teraźniejszym, nie mogą jak nas wszystkich wiernych jej (Polijai – V.A.) synów cieszyć ... Żona moja połów swój postanowiła odbyć w Polsce, spodziewająca się rycerza wystawić na usługę Rzeczypospolitej, chce jego widzieć urodzonym w wolności” (No vergu valsts uz brīvību ... es steidzos kopā ar ģimeni ... Publiskās ziņas par pašreizējo seimu nevar neiepriecināt mūs visus viņas (Polijas – V.A.) uzticīgos dēlus. Sieva nolēma dzemdēt Polijā, cerot nodot bruņinieku Žečpospolitas dienestā, vēlas redzēt viņu piedzimstam brīvu) (AGAD, AR, dz. V, sygn. 11820, k. 67). Gadu pēc konstitūcijas pieņemšanas 1791. gada 3. maijā Krievija ieveda savu karaspēku kaimiņvalstī (1792) un panāca visu reformu atcelšanu, bet gadu vēlāk kopā ar Prūsiju veica Polijas otro sadalīšanu (1793).

Paša A.H. Plātera politiskās darbības rezultāti bija mazāk pamanāmi: no 1779. gada oktobra līdz 1780. gada jūnijam Augusts ieņēma Dinaburgas (mūsdienu Daugavpils) maršala amatu, un 1780. gadā viņu ievēlēja par Braslavas apriņķa vēstnieku (ievēlēja tiesa,

seimā viņš neieradās). 1788. gadā A. Plāters atkal mēģināja kļūt par vēstnieku (šoreiz no Inflantijas kņazistes), taču, nesaņemot Staņislava Augusta atbalstu, zaudēja vēlēšanās (Zielińska, 1981). Situācijā, kad Žečpospolitais iekšienē pēc viņa nebija politiska pieprasījuma, A. Plāters savu aktīvo darbību koncentrēja galvenokārt Inflantijas daļā, kas 1772. gadā tika inkorporēta Krievijas impērijā. 1729. gadā Plāteri nopirka Krāslavu, kas pēc pirmās sadalīšanas (lielākoties tuvās Žečpospolitais robežas dēļ) uz kaimiņos esošās Dinaburgas pakāpeniskas pagrimšanas fona kļuva par reģiona ekonomisko un kultūras centru. 1778. gadā no sava tēva (Konstantīna Ludviga Plātera (1722 – 1778)) mantojis Krāslavas īpašumus, Augusts pabeidza vietējās pils celtniecību (1791) (Urbański, 1929, 124), kā arī nodibināja Krāslavā dzimtļaužu teātri (pirmo Latgalē). Pateicoties savas mātes Augustas, dzim. Oginskas, pūlēm, pilsētā 1789. gadā izveidoja slimnīcu un pie vietējās Sv. Ludviķa baznīcas turpināja darboties Garīgais seminārs. Līdzās relatīvās reliģiskās tolerances politikai (domātas pirmās desmitgades pēc sadalīšanas) Plāteru lojalitāte Krievijas impērijai pastiprina daļu valsts dzimtcilvēku nodošanu viņam nomā (papildinformāciju par Krāslavu skatīt: Manteuffel, 1879, 85 – 87; 114 – 119; Księstwo inflanckie, 1897, 23 – 47, 161 – 179; Inflanty, 1901, 959 – 965; Z dziejów Kościoła, 1905, 401 – 428; Krasław, 1901, 6; Kallas, 1901, Plater, 1842, 49 – 65).

No kaimiņos esošās Braslavas Žečpospolitais teritorijā, kur no 1792. gada maija līdz 1793. gada septembrim A. Plātera vadībā darbojās vietējā konfederācija, Krāslava taisnā līnijā ir aptuveni 30 km attālumā. Šī attāluma pārvarēšana kopā ar robežu, kas pastāvēja kopš 1772. gada (līdz mūsdienām), Augustam Hiacintam nozīmēja ievērojamu dzīves apstākļu maiņu un ieraušānu militāri politisko notikumu virpulī, ko kaimiņvalstī mākslīgi izraisīja Krievijas iejaukšanās.

Politiskā rekrutēšana

A. Plātera dalība konfederācijā bija tipisks piemērs parādībai, ko var nosaukt par ārēju politisku vervēšanu no Krievijas puses. Lietas būtība ir situācijā, ka Krievijas impērijas vadība, ievēdot armiju kaimiņvalsts teritorijā, nevēlējās izskatīties pēc militāra konflikta iniciatores. Deklarācijā, ko 1792. gada 18. maijā iesniedza Krievijas

vēstnieks Varšavā J.I. Bulgakovs, teikts, ka Žečpospolitai karš nav pieteikts un Krievijas karaspēka ievešana skaidrota ar lūgumu no pašu vietējo iedzīvotāju – muižnieku vidus, kuri protestējot pret savas valdības rīcību veidot prokrieviskas konfederācijas (Сборник, 1903, 1 – 8). Lietuvas lielhercogistes teritorijā vietējo Targoviešu un viņu krievu kuratoru primārais uzdevums bija organizēt parakstu vākšanu zem konfederāciju aktiem, ko bija paredzēts izsludināt Ušačos, Halopeničos un Braslavā – Krievijas robežai tuvākajos administratīvajos centros. Šo vietējo konfederāciju iepriekšēja sagatavošana tika veikta Krievijas pusē, kaimiņos – Polockā, Oršā un Krāslavā, aktīvi iesaistot muižniekus, kuriem piederēja zeme vai kuri ieņēma administratīvus amatus Krievijas impērijā. Zemes īpašums vai vismaz radnieku – zemes īpašnieku atrašanās otrpus robežai radīja samērā legālu iespēju viņu politiskajai darbībai Žečpospolitas teritorijā, bet Krievijas zemes īpašnieka vai amatpersonas statuss garantēja viņu kontrolēšanas iespējas un bija par pamatu uzticībai no Pēterburgas puses. Daži no šiem cilvēkiem nonāca konfederācijas organizētāju vidū pēc savas iniciatīvas, pamatoti cerot saņemt pienācīgu atlīdzību no Krievijas impērijas vadības, citi – drīzāk piespiedu kārtā, baidoties pazaudēt vietējās Krievijas varas iestāžu labvēlību. Tomēr simptomātiski ir tas, ka daļa muižnieku, kuri parakstīja vietējos konfederāciju aktus Krievijas impērijas teritorijā (Polockā, Oršā un Krāslavā), pēc tam, pretēji saviem solījumiem Krievijas augstmaņiem, aizbildinoties ar dažādiem ieganstiem, uz Ušačiem, Holopeničiem un Braslavu nedevās, tādējādi izvairoties no dalības oficiālajā konfederāciju proklamēšanā Žečpospolitas teritorijā. Abās robežas pusēs konfederācija jau sākotnēji tika uztverta kā netīra politiskā spēle, kas tiek vadīta no valsts ārpuses ar mērķi radīt draudus tālākai Žečpospolitas pastāvēšanai (РГВИА, f. 41, ap. 1/199, l. 174, lpp. 141 – 142. РГАДА, f. 7, ap. 1, l. 2791).

Acīmredzot A. Plāters par viņam paredzēto Braslavas konfederācijas maršala (vadītāja) amatu uzzinājis no Šimona Korvina Kosakovska, kurš Krāslavā ieradās 6. maijā divas nedēļas pirms Krievijas militārās intervences sākuma. Tāpat kā A. Plāteram, arī Š. Kosakovskim bija vecākais brālis, kurš ilgus gadus bija saistīts ar Krievijas vēstniecību Varšavā (šajā gadījumā runājam par Inflantijas bīskapu Juzefu Kosakovski) un kuru 1790. gadā Katrīna II pēc Grigorija Aleksandroviča Potjomkina ieteikuma (Бумаги князя, 1895, 14; Катрина и Потёмкин, 1997, 401, 905) uzņēma Krievijas militārajā dienestā ģenerālmajora

pakāpē. Nākamo divu gadu laikā viņš tika paaugstināts par ģenerālporučiku un bija viena no galvenajām personām Targovicas kustības organizēšanā Lietuvas lielkņazistē (sīkāk: Dolinskas, 2003; Tokarz, 1959, 42 – 56; Konopczyński, 1968 – 1969, 288 – 293; Łojek, Jerzy, 1962; Upadek konstytucji, 1976; Kądziała, 1995, 561 – 574; Ilovaisky, 1870). Krievijas impērijas ārpolitikas arhīvs (KIAA) saglabājis Lietuvas konfederācijas izveides plānu, ko Š.K. Kosakovskis sarakstījis uzturēšanās laikā Sanktpēterburgā (AVPRI, f. „Krievijas un Polijas attiecības”), op. 79/6. Datne, 1519, I 1 – 2v.). Šajā dokumentā, kas datēts ar 1792. gada 8. aprīli, Krievijas impērijas vadībai tika iesniegts to personu saraksts, kuras varētu būt saistītas ar turpmāko prokrievisko konfederāciju organizēšanu kā to vadītāji (maršali) un padomnieki (konsuli) atsevišķās Lietuvas lielkņazistes vojevodistēs un pagastos.

Attiecībā uz Braslavas pagastu tika atzīmēts, ka: „Dans le district de Brasław – maréchal Oginski sujet mixte. Conseillers: Burzynski le staroste, Manuczy, Żaba, Rudnicki, Oginski, Szmigielski. En cas de quelque changement, Plater seigneur de Krasław, sujet de Sa Majesté, peut remplacer le maréchal Oginski” (Braslavā – maršaloks Oginskis, kuram ir jaukta (*dubultā* – V.A.) pilsonība. [Konsuli: Bužinskis, stārasts, Manucci, Żaba, Rudņickis, Oginskis, Šmigeļskis. Jebkuru izmaiņu gadījumā Krāslavas īpašnieks Plāters, Viņas Majestātes pavalstnieks, var aizstāt maršaloku Oginski] (Visdrīzāk domāts Mihals Kleofass Oginskis (poļu: Michał Kleofas Ogiński), Lietuvas mečņiks, vai Tadeušs Oginskis (skat. zemāk). Ignācijs Bužinskis (poļu Ignacy Burzyński) Braslavas stārasts, topošais Lietuvas lielkņazistes ģenerālkonfederācijas konsuls no Inflatijas kņazistes. Iespējams: Staņislavs Manucci (poļu Stanisław Manuczy, itāļu: Manucci), topošais Lietuvas lielkņazistes ģenerālkonfederācijas konsuls no Braslavas pagasta. Iespējams: Nikolajs Żaba (poļu Miķaļaj Żaba), topošais Braslavas pagasta konfederācijas konsuls. Iespējams: Jans Rudņickis (poļu: Jan Rudnicki), topošais Lietuvas lielkņazistes ģenerālkonfederācijas konsuls no Braslavas pagasta. Iespējams: Tadeušs Oginskis (poļu: Tadeusz Ogiński) – trešais to personu sarakstā, kuras parakstījušas (kā Braslavas podstarasts (bijušais?)) vietējās konfederācijas aktu 10. V 1792., iespējams, Ježijs Šmigeļskis (poļu Jerzy Szmigielski), Braslavas rotmistrs) (KSEVA f, 12., ap. 1., L. 218. lpp. 62., lpp. 63.).

Kā redzams, vēl 1792. gada aprīlī Sanktpēterburgā Braslavas konfederācijas vadītāja loma tika uzticēta nevis Plāteram (viņa kandidatūra tika izskatīta tikai kā rezerves, pat neiekļaujot konfederācijas padomnieku lokā), bet gan Oginskim. Visticamāk citētajā dokumentā bija runa par Lietuvas mečņiku, nesenā pagātnē – Žečpospolitas vēstnieku Nīderlandē Mihailu Kleofasu Oginski, kuram notikumu priekšvakarā (1791) Katrīna II – acīmredzot saistībā ar plāniem iesaistīt nākotnē konfederācijā – atļāva pieņemt Krievijas pavalstniecību un ar to uz laiku atdeva Oginsku dzimtas zemes Austrumbaltkrievijā (pēc pirmās sadalīšanas atsavinātās). Tomēr 1792. gada aprīlī Mihails Kleofass jau iepriekš pameta Žečpospolitu, un atgriezies viņu targovicieši un Krievijas varas iestādes spēja piespiest tikai septembrī, izmantojot jaunu īpašumu sekvestāciju (sīkāk: Anipyarko, 2017, 17 – 28). Acīmredzot 1792. gada maija sākumā, jau zinot par M. Kleofasa Oginska aizbraukšanu, Š. Kosakovskis brauca uz Krāslavu, tajā skaitā ar Braslavas konfederācijas maršaloka amata piedāvājumu A. Plāteram. Pārsteidzoši, ka ziņojumā par šo braucienu Š. Kosakovskis Krievijas militārajai vadībai pavēstīja tikai to, ka uzturējies Krāslavā no 6. līdz 9. maijam „uz sarunām ar Suļistrovska kungu, pirmās brigādes komandieri (Lietuvas lielkņazistes nacionālās kavalērijas spēkos) un daudziem citiem virsniekiem un privātpersonām”, ar kuriem viņš vienojās slepeni tikties pie Daugavas; tajā pašā laikā viņš nekādi nepieminēja Plāteru (Dienas piezīmes 1863, 21 – 104). Maz ticams, ka tas bija saistīts ar zināmu svārstīšanos no pēdējā puses. Vienā no 1803. gada vēstulēm (ko zinātniskajā apriņķī aktualizēja Z. Zeļinska) A. Plātera sieva Teofila, dzimusi Ržeuska (1762 – 1831), kritizējot vīru par piekrišanu pievienoties Braslavas konfederācijas vadībai, viņa lēmumu skaidroja ar „rakstura vājumu” (Zielińska, 648 – 649). Šos vārdus gan varētu saistīt nevis ar patieso lietu stāvokli, bet gan ar mēģinājumu rehabilitēt A. G. Plāteru, kura dalību Targovicē 19. gadsimta sākumā poļu sabiedrība nosodīja. Bet, ja pieņemam, ka kaut kāds spiediens no Š. Kosakovska puses tiešām ir bijis, tad tas neapšaubāmi bija nozīmīgs. Targovickas konfederācijas izveidošanas priekšvakarā Kosakovskim izdevās iegūt Krievijas ķeizarienes jaunā favorīta Platona Aleksandroviča Zubova uzticību, un īpašās attiecībās ar Zubovu un regulārā sarakste ļāva viņam daļēji īstenot paša lēmumus (tostarp lēmumus personāla jautājumos) Krievijas vadības vārdā (Šmigelskytė-Stukienė, 2017, 24 – 47). Šādos

apstākļos A. G. Plāteram (pat abstrahējoties no pēdējā personīgajiem motīviem un uzskatiem – ne līdz galam avotu trūkuma dēļ mums zināmiem) Braslavas konfederācijas maršala amata ieņemšana bija drīzāk nozīmējums, nevis piedāvājums.

Dalība konfederācijā – apstākļi un motīvi

Mūsdienās informācija par Braslavas konfederācijas izveidošanu ir zināma galvenokārt no Krievijas militārajiem avotiem, no kuriem lielākās daļas izcelsme savukārt ir saistīta ar Krievijas karaspēka daļu ģenerālanšefu (vadītāju) Mihailu Ņikitiču Krečetņikovu. Vēl pirms karaspēka ievešanas Lietuvas lielkņazistē (22. maijā) M.N. Krečetņikovs uz Sanktpēterburgu nosūtīja pirmo trīs vietējo konfederāciju aktu kopijas, tostarp pielikumā viņa ziņojumam Katrīnai II no 18. maija – arī Braslavas pagasta (KVVA, f. 12, op. 1, d. 218, l. 40). Šajā dokumentā, kas šobrīd glabājas Krievijas Valsts seno aktu arhīvā (KVVA, f. 12, op. 1, d. 218, l. 59 – 63 ob.), bija iekļauts oriģināls, 64 muižnieku parakstīts teksts ar protestu pret Četru gadu seima darbību Varšavā, savukārt Polockas un Oršas konfederāciju akti burtiski atkārtoja Targovicas konfederācijas akta saturu. Jāatzīmē, ka no formālā viedokļa tieši Braslavas pagasta konfederācija bija agrākā no visām Žečpospolitā izveidotajām konfederācijām, jo tās akta datums (10. maijs) apsteidza ne tikai citu Lietuvas lielkņazistes konfederāciju veidošanas laiku, bet arī oficiālo (14. maijs) Targovices ģenerālās kroņa konfederācijas pasludināšanas brīdi. Uz akta kopijas, kas nosūtīta uz Sanktpēterburgu, bija norādīts, ka to ir apliecinājis ar zīmogu un izdevis Braslavas pagasta rakstvedis un reģents Voicehs Vandalovskis (KVVA, f. 12, ap. 1, l. 218 lpp. 63ob). Nav zināms, vai pats dokuments patiešām bija iekļauts vietējās Zemstes tiesas aktu grāmatās (pieņemam, ka, visticamāk, nē), turklāt visi iepriekš minētie akti bija provizoriski, jo tiem joprojām bija nepieciešama publiskās proklamēšanas procedūra. Braslavā tā notika 28. maijā, tāpat kā citviet, tikai pēc tam, kad pilsētu bija ieņēmis Krievijas karaspēks. Tajā pašā laikā galvenā loma konfederācijas darbības sākotnējā organizēšanā tika uzticēta nevis A. Plāteram, neraugoties uz viņa nosaukšanu 10. maija aktā par maršaloku, bet gan Suginas stārstam Janam Rudņickim, kurš darbojās kā Š. Kosakovska uzticības persona. Pēdējais, lai kontrolētu konfederāciju veidošanos uz vietas, nosūtīja uz katru no Krievijas armijas korpusa štābiem savus

pārstāvjus, kuri bija apveltīti ar ārkārtējām pilnvarām: tā piemēram: J. Rudņickis, kurš uz Braslavu devās no Dinaburgas kopā ar Krievijas ģenerāļporučika Vasilija Vasiljeviča Dolgorukova korpusu, saņēma pavēli nepieļaut nekādas izmaiņas akta tekstā, ja nepieciešams, pēc saviem ieskatiem mainīt vietējās konfederācijas sastāvu līdz pat maršalokam, pārņemt kontroli pār pagasta naudas līdzekļiem un izmantot krievu karaspēku pret tiem, kas nepakļaujas konfederācijai. V. V. Dolgorukova korpusu Braslavā ienāca 1792. gada 26. maijā. Draudzes baznīcās tika izkārts plakāts, kurā izskaidroti Krievijas armijas ienākšanas iemesli un aicinājums vietējai muižniecībai apvienoties konfederācijā (Dienas piezīmes, 1863, 25, 36, Polijas lietas, 1887, 262 – 300;). Tikai 28. maijā, akta pasludināšanai noteiktajā dienā, no Krāslavas ieradās A. Plāters. Papildus, lai veicinātu konfederācijas izveidi, no Rīgas ieradās Nikolajs un Staņislavs Manucci, pēdējais no viņiem (pretēji 10. maija aktam un, šķiet, paša A. Plātera viedoklim) kļuva par Braslavas pagasta pārstāvi Targovicas kustības vadībā.

Savā ziņojumā Katrīnai II Krečetņikovs Braslavas konfederācijas rašanos aprakstīja šādi:

„Šī mēneša 17. datumā (runājam par veco kalendāru – V.A.) Breslavjā tika atvērta konfederācija. Uz to pilsētā sanākusē poļu muižniecība ar dzīvīgi uztvēra Jūsu Ķezariskās majestātes labvēlību un aizbildniecību. Pirmajā pēcpusdienas stundā baznīcā manifests draudzei tapa nolasīts, pēc tam uzrunu teica konfederācijas maršaloks grāfs Plāters, kam sekoja grāfs Manucci. Abi atstāja spēcīgu iespaidu. Tam sekoja zvērests maršalokam un visiem muižniekiem; visubeidzot, pateikušies Dievam, visi muižnieki, simts divdesmit pieci cilvēki, to apstiprināja ar parakstiem. Ģenerāļporučiks kņazs Dolgorukovs īpaši uzteic maršala grāfa Plātera un speciāli šim gadījumam no Rīgas atbraukušo grāfu Manucci, degsmi, kas bija veicinājuši šī akta izdošanos; atzinīgi vērtē arī ģenerāļporučika Kosakovska rekomendētā stārasta Rudņicka centienus saglabāt visā labāko kārtību” (M.N. Krečetņikovs – Katrīna II, Ushachi, 19 (30) V 1792, SIRIO, 47. sēj., 354. lpp.).

Optimisms bija nerakstīts likums un to Krečetņikova ziņojumu, kas nonāca uz Katrīnas II galda, rakstīšanas neatņemama sastāvdaļa. Tajā pašā laikā Kračetņikovs Krievijas kara kolēģijai papildus iesniedza ģenerāļporučika V.V. Dolgorukjva vēstuli ar būtībā pretēju saturu:

„Breslavļā es visai maz cilvēku atradu, kuri būtu noskaņoti labvēlīgi pret mūsu nodomu. Grāfs Plāters, lai gan uzņemas būt maršals, bet redzams, ka viņš maz sajēdz un maz apmeklējis šīs vietas, bet atbrauca tur grāfs Manucijs ar savu dēlu, kurš nupatās bija Varšavā, un abi cilvēki ir saprātīgi un, šķiet, ļoti pieķērušies mūsu lietai, bet viņi ne pārāk labi domā par ģenerāli Kosakovski. Tēvs man jautāja, vai es atstāju vismaz piecsimt cilvēku vietējā rajonā, un, ja ne tā, tad tas nevar nekādi noturēties, lai arī daži parakstīsies, bet, tiklīdz karaspēks izies, viņi teiks, ka spiesti bijuši to parakstu nodarīt” (KVKVA, f. 41., daļa 1/199. L. 174. lpp. 143.).

Kā redzams, V.V. Dolgorukijs, daloties savos novērojumos tieši no notikuma vietas, cita starpā piemin, viņaprāt, A. Plātera kā maršaloka zemo intelektuālo līmeni un kompetenci. Atstājot citam gadījumam Braslavas konfederācijas darbības aprakstu, tikai īsi atzīmējam, ka Krievijas karaspēka klātbūtnē visas vietējās pašvaldības pilnvaras tika nodotas tās jurisdikcijā, kas prasīja A. Plāteram papildu laiku un pūles, dažādas zināšanas, tostarp tiesu un fiskālas, kuru viņam būtībā nebija. „Jestem jak błędna owca, cła pograniczne w powiecie, ile mogłem, opatrzyłem osobami aprobowanymi from Generalności i zaprzysiężonymi” (Es kā tā pazudušā aita, cik vien varēju, Ģenerālkonfederācijas apstiprinātajiem un zvērinātajiem cilvēkiem pagastos uzliku muižošanas pienākumus), A. Plāters attaisnojās, aprakstot Š. Kosakovskim savus pasākumus vietējo nodokļu kontrolei (Biblioteka Jagiellońska, rkps 4436, t. 1, k. 140). Vēl viens no viņa steidzamajiem uzdevumiem bija visu zemes īpašnieku bez izņēmuma zvērestu pieņemšana. Rezultātā šis process iecerēto divu nedēļu vietā ievilkās uz sešiem mēnešiem (pēdējie muižnieku akcesi – dokumenti par individuālu pievienošanu konfederācijai Braslavā datēti ar 1792. gada oktobri) (BNVA f. 1897, ap. 1, L 1, lpp. 67ob.) un notika psiholoģiski nervozā gaisotnē, ko papildus vietējās muižniecības negatīvajai attieksmei pret konfederātiem veicināja iekšējās pretrunas viņu vidē, kā arī nemitīgās konfliktsituācijas, kas radās vietējiem iedzīvotājiem un pašiem konfederātiem ar Krievijas karaspēku (Lietuvas lielkņazistes austrumu rajonos karaspēka piespiedu nodrošināšana ar pārtiku un lopbarību izraisīja masveida badu) (Anipyarkoŭ, 2016, 201 – 211). Konfederāti, darbojoties kā starpnieki šajā procesā, pārvērtās par pastāvīgu pretenziju objektu gan no vietējās muižniecības puses, kas bija neapmierināta ar viņiem uzliktajiem pienākumiem, gan no Krievijas

karaspēka puses, kura komandieri, reaģējot uz neregulārajām piegādēm, piespiedu kārtā konfiscēja produktus no iedzīvotājiem (LVIA. SA 5817. l. 1-32v) (Аниперков, 138 – 181).

Jāpiebilst, ka par Krievijas karaspēka pastāvīgo maršu un kontramارشu teritoriju kļuva ne tikai Braslavas pagasts, bet arī pierobežas Krāslava, kurā A. Plāters, kā redzams no tālāk sniegtā vēstules fragmenta viņa vecākajam brālim Kazimiram Konstantīnam, nepārstāja iegriezties, neraugoties uz saviem Braslavas konfederācijas maršaloka pienākumiem.

„Moskwa u mnie stojąca w tych dniach wychodzi, sam Szepelow do Witebska ma mieć komendę nad wojskami na Białorusi stojącemu, generał Berkman z pułkiem swoim [ma] wychodzić do Petersburga, Obrezkow z pułkiem swoim do Inflant Szwedzkich, Baszkiry, Kozacy i Kałmycy do Aremburga (sic!) nazad do swojej kwatery powrócą, uwolnieni więc będziemy od tak ciężkich postojów, spokojnej nader słodyczy doznając” (Maskava, kas šajās dienās stāv pie manas mājas, brauc prom, pats Šepelovs komandēs karaspēku Baltkrievijā, stāvot Vitebskā, ģenerālis Berkmanis un viņa pulks brauc uz Sanktpēterburgu, Obrezkovs ar savu pulku uz Zviedrijas Livoniju, baškīri, kazaki un kalmiki uz Orenburgu un atgriezīsies savās nometnes, tā kā mēs, atbrīvojušies no tik smagas uzturēšanas, izbaudīsim, tāpat kā iepriekš, miera saldumu) (LVIA, f. 1276, b. 195, l. 47.)

„Miera saldums”, ko Augusts Plāters saistīja ar Krievijas karaspēka izvešanu no Krāslavas, nebija iespējams bez Krievijas vadības pārliecības par pilnīgas militāri politiskas kontroles nodibināšanu pār situāciju Zečpospolitā, bet tuvākajā nākotnē, saglabājoties neapslāpētiem politiskās un militārās pretošanās perēkļiem, tās pakāpenisku likvidēšanu. Ja mēģinām sekot targoviešu piemēram un viņu politiskās darbības rezultātu vērtējumā abstrahēties no morāli ētiskajiem aspektiem, kas saistīti ar politiskās atbildības „nastu” (tā drīzāk uzgūla nevis uz viņu, bet jau uz pēcnācēju pleciem), varam konstatēt, ka no „aukstā” aprēķina viedokļa Plāteru pozīcija konfederācijā bija labi nospēlēta „partija”. A. Plāters, paliekot uz vietas, izmantoja vietējās prokrieviskās konfederācijas vadītāja statusu, lai, cik tas bija iespējams armijas nekontrolētas darbības situācijā, pēc iespējas uzraudzītu ģimenes īpašumu drošību, savukārt vecākais brālis tajā pašā laikā iekļuva Targovicas kustības centrālajā vadībā ar iespēju personīgi

mijiedarboties ar Krievijas politiskās elites pārstāvjiem, tostarp tieši Sanktpēterburgā. Ziemeļu galvaspilsētā abu Plāteru dalība konfederācijā nepalika nepamanīta (arī personīgi no ķeizarienes Katrīnas II puses, kura, reaģējot uz ziņām par Braslavas konfederācijas izveidi, rakstīja M.N. Krečetņikovam 1792. gada 24. V [3 VI]: „Uzslavējot Braclavas konfederācijas maršala grāfa Plātera (sic), arī grāfu Manucci un stāraista Rudņicka labo gribu, ar dieva ziņu pieņemam viņu atzinību pelnošo uzcītību savas tēvijas labā, kura, protams, neatstās viņus bez taisnīgas atlīdzības” (KVSAA, f 1239, ap. 3, L. 65008, lpp. 70 – 70 ob.)) un kļuva par nākamo soli viņu integrācijā Krievijas impērijas augstākajā kārtā.

Avoti un literatūra

Avoti

Archiwum Główny Akt Dawnych (*Centrālais Vēstures Arhīvs*), (AGAD), Warszawa, Archiwum Radziwiłłów (AR), dział V, sygnatura 11820.

Biblioteka Jagiellońska (*Jagelonu bibliotēka*), (BJ), Kraków, rkps. 4155

Biblioteka Jagiellońska (*Jagelonu bibliotēka*), (BJ), Kraków, rkps. 4436, tom 1, k. 140

Lietuvos valstybinis istorijos archyvas (*Lietuvos valsts vēstures arhīvs*) (LVIA), f. 1276, Vilniaus vaivadijos paramos akademiniam jaunimui komitetas Vilniuje, Wojewódzki Komitet Wileński Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej.

Lietuvos valstybinis istorijos archyvas (*Lietuvos valsts vēstures arhīvs*) (LVIA), Senieji aktai (SA) 5817. I. 1-32v.

Lietuvos valstybinis istorijos archyvas (*Lietuvos valsts vēstures arhīvs*) (LVIA), fondas 1276, 2, 195

Архив внешней политики Российской империи (*Krievijas Impērijas ārējās politikas arhīvs Maskavā*) (KIAPA), Москва, фонд «Сношения России с Польшею», опись 79/6, дело 1519.

Национальный исторический архив Беларуси (*Baltkrievijas nacionālais vēsturiskais arhīvs*), (BNVA), фонд 1897, опись 1, дело 1, Браславский конфедератский суд.

Российский государственный архив древних актов (*Krievijas valsts seno sktu arhīvs*), (KVSAA), фонд 1239, Московский дворцовый архив (объединенный фонд).

Российский государственный архив древних актов (*Krievijas valsts seno sktu arhīvs*), (KVSAA), фонд 12, XII. Дела о Польше и Литве – (коллекция) Государственного архива Российской империи.

Российский государственный архив древних актов (*Krievijas valsts seno sktu arhīvs*), (KVSAA), фонд 7, опись 1, дело 2791: “Дело о полоцком шляхтиче Иосифе

Григоровиче, говорившем дерзкие слова, чтоб здешний край снова стал польским, 1792.”

Российский государственный архив древних актов (*Krievijas valsts seno sktu arhīvs*), (KVSAA), фонд 12, опись 1, дело 218

Российский государственный архив древних актов (*Krievijas valsts seno sktu arhīvs*), (KVSAA), фонд 1239, опись 3, дело 65008

Российский государственный военно-исторический архив (*Krievijas valsts militārās vēstures arhīvs*) (KVMVA), фонд 41, опись 1/199, дело 174

Literatūra

Danowska, E. (2015). *Józef Weyszenhoff (1860 – 1932) – pisarz, bibliofil, kolekcjoner. Nieznane oblicze twórcy*. Kielce.

Dolinskas, V. (2003). *Simonas Kosakovskis. Politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763 – 1794*. Vilnius.

Hedemann, O. (1930). *Historja powiatu brastawskiego*. Wilno.

Inflanty, Inflanty...: wspomnienia rodzinne, zebrał R. Manteuffel-Szoego (1991). Oprac. Z. Szopiński. Warszawa.

Instrukcje i reskrypty do ambasadorów rosyjskich w Rzeczypospolitej w latach 1772 – 1794 (2019). Oprac. A. Danilczyk, J. Kordel, V. Anipiarkou, S. Łuczak, współpraca Z. Zielińska. Warszawa.

Kądziela, Ł. (1995). *Szymon Kossakowski herbu Ślepowron, w: Hetmani Rzeczypospolitej Obojga Narodów*. Warszawa.

Kallas, O. (1901). *Krasław w Inflantach polskich*. Warszawa.

Konarski, Sz. (1967). *Platerowie*. Buenos Aires – Paryż.

Konopczyński, W. (1968 – 1969). *Kossakowski Szymon Marcin. Polski Słownik Biograficzny, tom XIV*. Wrocław.

Kraszewski, J.I. (1859). *Mogiły; Abracadabra / dwa fragmenta J. I. Kraszewskiego oraz przepisany przez tegoż Djariusz podróży z Warszawy do Petersburga hrab. Kazimierz Konst. de Bröhl Platera, starosty inflanckiego, później podkanclerza litews. w 1792 roku odbytej*. Warszawa.

Łojek J. (1976). *Upadek konstytucji 3 maja. Studium historyczne*. Wrocław.

Łojek, J. (1962). *Misja Debolego w Petersburgu w latach 1787 – 1792. Z dziejów stosunków polsko-rosyjskich w czasach Sejmu Czteroletniego*. Wrocław.

Manteuffel, G. (1879). *Inflanty Polskie poprzedzone ogólnym rzutem oka na siedmiowiekową przeszłość całych Inflant, przedmowę napisał J. I. Kraszewski*. Poznań.

Manteuffel, G. (1897). *Księstwo inflanckie XVII i XVIII stulecia. Przegląd Powszechny, tom 53*.

Manteuffel, G. (1901). *Inflanty. Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana, tom 29 – 30*. Warszawa.

Manteuffel, G. (1901). *Krasław*. Warszawa.

- Manteuffel, G. (1905). Z dziejów Kościoła w Inflantach i Kurlandii. *Kwartalnik Historyczny*, tom 16.
- Manteuffel, G. (2009). „*Inflanty Polskie*” oraz „*Listy znad Bałtyku*”. Kraków.
- Plater, J. (1842). *Rzut oka na Inflanty*, tom 12. Rubon.
- Rolnik, D. (2000). *Szlachta koronna wobec konfederacji targowickiej (maj 1792 – styczeń 1793)*. Katowice.
- Smoleński, W. (1903). *Konfederacja targowicka*. Kraków.
- Šmigelskytė-Stukienė, R. (2003). *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792 – 1793 metais*. Vilnius.
- Šmigelskytė-Stukienė, R. (2017). Kosakovskijų ir Platono Zubovo ryšiai Rusijos intervencijos ir antrojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo kontekste. *Istorija*, 105, 1, 24 – 47.
- Tokarz, W. (1959). *Polityka wojskowa konfederacji targowickiej, w: Rozprawy i szkice*, tom 2, Militaria. Warszawa.
- Urbański, A. (1929). *Memento kresowe*. Warszawa.
- Wolański, A. (Tadeusz Soplica) (1922). *Wojna polsko-rosyjska 1792 r., tom 1 – 2*. Poznań.
- Wróbel, Ł. (2018). Hylzenowie, Platerowie i Tyzenhauzowie: szlachta inflancka i jej rola w życiu politycznym osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej. // *Res Gestae: czasopismo historyczne*, tom 6.
- Zielińska Z. (1981). Plater August Hiacynt h. Własnego. *Polski Słownik Biograficzny*, tom XXVI, 4, 647 – 649.
- Zielińska, Z. (1981). Plater (Broel-Plater) Kazimierz Konstancy h. własnego, *Polski Słownik Biograficzny*, tom XXVI, 4, 665 – 672.
- Аниперков, В. (2021). Наш партизан»: личность и служебная карьера Шимона Коссаковского в свете российской дипломатической и военной корреспонденции (1790 – 1794). *XVIII amžiaus studijos*, том 7, Вильнюс.
- Аниперков, В.В. (2020). Под маской сотрудничества: конфликты российских войск и пророссийских конфедераций на землях Великого княжества Литовского в 1792 – 1793 гг. *Исторический вестник*, том XXXIII, 138 – 181.
- Аніпяркоў, В. (2017). Некаторыя асаблівасці фарміравання інстытутаў Таргавіцкай канфедэрацыі (на прыкладзе беларускіх зямель Вялікага Княства Літоўскага). *Вялікае Княства Літоўскае: палітыка, эканоміка, культура: зб. аўкувых артыкулаў*, у. 2, ч. 1, уклад. А.А. Скеп’ян. Мінск, 336 – 351.
- Аніпяркоў, В.В. (2005). Таргавіцкі гетман Шыман Касакоўскі ў ацэнках сучаснікаў і ўяленнях нашчадкаў. *Асоба ў гісторыі: гераічнае і трагічнае: матэрыялы Другой міжнарод. навук.-практ. канф. студэнтаў, аспірантаў і маладых вучоных, прысвеч. памяці У.У. Мелішкевіча*. Брэст, 12 – 13 ліст. 2004 г., рэд. рада: А.М. Вабішчэвіч [і інш.]. Брэст, 112 – 117.
- Аніпяркоў, В.В. (2006). Апошні гетман ВКЛ. Таргавіцкі шлях Шымана Касакоўскага, *Беларускі гістарычны часопіс*, 9, 44 – 52.

Аніяркоў, В.В. (2012). Генезіс Таргавіцкай канфедэрацыі. *Гісторыка-археалагічны зборнік*, 27, 59 – 64.

Аніяркоў, В.В. (2016). *Гандаль правіянтам і фуражом у 1792 – 1793 гг. у кантэксте адносін паміж шляхтай Вялікага Княства Літоўскага і войскамі Расійскай імперыі in Гісторыя гандлю на тэрыторыі Беларусі: зборнік навук. арт., уклад. А. А. Скеп'ян. Мінск, 201 – 211.*

Аніяркоў, В.В. (2017). Два далучэнні Міхала Клеафаса Агінскага да Таргавіцкай канфедэрацыі. *Беларускі гістарычны часопіс*, 4, 17 – 28.

Бумаги князя Григория Александровича Потемкина-Таврического (1895). *Сб. воен.-ист. Материалов*, 8. Воен. учен. ком. Главного штаба, под ред. акад. Н. Ф. Дубровина. Санкт-Петербург.

Дела Польши 1792 года. (Из бумаг М.В. Каховского, М.Н. Кречетникова и других) (1887). *Сборник Русского Императорского Исторического общества, под наблюдением Н. Ф. Дубровина*, том 47. Санкт-Петербург.

Дневные записки о движении и действиях войск русских в Великом княжестве Литовском и Польше в 1792 году, находившихся под начальством генерал-аншефа Михаила Никитича Кречетникова (1863). *Чтения в императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете*, 4. Москва.

Екатерина II и Г.А. Потемкин. Личная переписка 1769 – 1791 (1997). Подготовил В.С. Лопатин. Москва, 1997.

Иловайский, Д. (1870). *Гродненский сейм 1793 года. Последний сейм Речи Посполитой*. Москва.

Сборник документов, касающихся административного устройства Северо-Западного края при императрице Екатерине II (1792 – 1796) (1903). Виленская комиссия для разбора древних актов; председатель Ф.Н. Добрянский. Вильно.

THE GERMANS IN THE SERVICE OF THE POLISH-LIVONIAN NOBILITY IN THE 18TH – 19TH CENTURY

Teresa Rączka-Jeziorska, Paweł A. Jeziorski

Vācieši Poļu Livonijas muižnieku dienestā 18. – 19. gadsimtā

Vēsturiskā Latgale (Latgola), kas teritoriāli sakrita ar tā dēvēto Polijas Inflantiju un Inflantijas vaivadiju (pazīstama arī kā Inflantijas kņaziste), pastāvēja no 1677. līdz 1772. gadam un gadsimtiem ilgi bija dažādu tautu un reliģiju līdzāspastāvēšanas vieta. Vāciešu skaits šeit bija neliels, turklāt kā migranti viņi koncentrējās tikai vietējos cietokšņos, pilīs un miestos pie tām, parasti neskarot lauku apvidus. Polijas-Lietuvas valsts valdīšanas laikā (1582) Latgale kļuva par poļu, lietuviešu, baltkrievu un krievu, bet no 17. gadsimta otrās puses – arī par ebreju migrācijas mērķi. Šī procesa rezultātā Latgalē izveidojās daudzi etniski daudzveidīgi anklāvi.

Vācieši apskatāmajā laika posmā (18. – 19. gs.) bija viena no vismazāk sastopamajām tautībām Latgalē, nekad nepārsniedzot 1% iedzīvotāju. Vismazāk vāciešu bija lauku apvidos, biežāk viņi apmetās Latgales privātajos miestos. Polijas-Lietuvas aristokrātija, kā, piemēram, Broelu-Plāteru dzimta, 18. gadsimtā ekonomikas uzlabošanai centās ievest Latgalē vācu tirgotāju un amatnieku grupas. Šāda politika gan bija daudz plašāka parādība, jo 18. gadsimta vidū vācu ieceļotājus labprāt veda arī uz Prūsiju (Herzogliches Preußen), Austrijas impēriju un Livonijas krievu daļu. Plāteru ģimene gan gribēja galvenokārt ebreju kolonistus, bet vienlaicīgi arī tirgotājus, starp kuriem savukārt dominēja vācieši. Pateicoties vācu amatniekiem, Latgalē sāka ražot dažāda veida audumus, kā arī aukstos un šaujāmieročus, dažādus juvelierizstrādājumus. Tomēr kopumā vāciešu pieplūdums Latgalē tolaik bija diezgan simbolisks, jo vācu kolonistu skaits nebija tik liels, kā varētu spriest pēc to ietekmes uz tirdzniecību. Vācu tirgotājus galvenokārt varēja atrast privātos Latgales miestos, piemēram, Borhu dzimtas īpašumos.

Vāciešus sastopam arī turīgo Polijas-Livonijas muižniecības galma kalpotāju vidū, īpaši bijušajās livoniešu dzimtās ar vācu saknēm. Daļa no šiem galma kalpotājiem bija no mazāk turīgām vācu muižnieku dzimtām, kuras lielākā vai mazākā mērā jau bija polonizētas. Dažkārt dižciltīgo kalpu varēja iecelt pat tā sauktajos „trimdas amatos” (t. i., tajos, kas saistīti ar teritorijām, kas palikušas ārpus Polijas-Lietuvas valsts robežām un kontroles), kam bija tīri titulārs raksturs un nebija nekādu pienākumu vai privilēģiju. Bieži var konstatēt, ka šādas attiecības ar kādu konkrētu dižciltīgo dzimtu pastāv ļoti ilgu laiku, dažkārt pat vairākas paaudzes.

Publikācijā minēti vairāki nabadzīgākas muižniecības piemēri, kas savu sociālo statusu spēja saglabāt, tikai kalpojot turīgāku muižnieku galmos. Atrodoties vietējās elites pārstāvju dienestā, viņi saskatīja iespēju iegūt savam sociālajam statusam atbilstošu praktisku muižniecību, nodibināt ilgstošus kontaktus vai iegūt pieredzi, kas kādreiz varētu nodrošināt politisko karjeru. Turīgākās vācu muižniecības vai vācu izcelsmes muižniecības gadījumā dienests Polijas-Livonijas elites galmos arī dažkārt bija glābiņš no sociālās deklasifikācijas draudiem finansiālu vai politisku iemeslu dēļ.

Jāsecina, ka vācu muižniecība un polonizētā muižniecība ar vācu saknēm, apkalpojot vecās Polijas Livonijas dižciltīgās elites turīgākos pārstāvjus, dažkārt veica atbildīgas funkcijas muižnieku muižu pārvaldīšanā, nereti būdami uzticamības personas savu darba devēju saimēs. Tas nozīmēja ne tikai daudzas privilēģijas, bet arī pienākumus, kas ne vienmēr bija patīkami un slavējami. Šo saikņu dēļ viņiem bieži nācās piedalīties, piemēram, kaimiņu karos, kas bija bieža parādība Polijas-Lietuvas muižnieku starpā. „Kunga ierēdņiem” bija jāaizstāv savu darba devēju intereses bieži vien ar ieročiem rokās, pakļaujot sevi tiesu darbiem un reālām dzīvības briesmām.

Kamēr mēs zinām diezgan daudz par vācu muižniecību vai vismaz muižniecību ar vācu saknēm, kas meklēja dienesta vietas Polijas Livonijā, vācu plebeji, kuri dienēja kopā ar Polijas-Livonijas muižniecību, saglabātajos avotos gandrīz nav atrodam. Tomēr Latgales dokumentos tādi parādās, piemēram, kāds „Godfrīds” kalpoja par sulaini lielajā un etniski daudzveidīgajā Konstancijas Hilzenas, dzimušas Plāters, galmā. Mihaela Jana Borha un viņa sievas Eleonoras Kristīnes mājkalpotāju rindās arī bija daudzi vācieši.

Polijas-Livonijas muižniecības dienestā parādās arī vācu mājskolotāji. Vairumā gadījumu viņi bija vienkāršas izcelsmes, un viņu galvenais uzdevums bija mācīt svešvalodas, īpaši vācu un franču valodu. Polijas-Livonijas elitei bija finansiālās iespējas nodarbināt ļoti augstas kompetences skolotājus. Kā piemēru var minēt slaveno vācu filozofu Johanu Gotlību Fihti, kurš Varšavā ieradās 1791. gada pavasarī, neveiksmīgi cenšoties ieņemt jaunā Ludvika Augusta Plātera audzinātāja amatu.

Bez dažādajiem vācu pasniedzējiem Polijas-Livonijas muižniecības galmos sastopam arī vācu ārstus. Vecajā Poļu Livonijā bija ārkārtīgi grūti saņemt profesionālu medicīnisko palīdzību. Pacienti, kuri meklēja specializētāku palīdzību, bija spiesti izmantot jezuītu aptieku Dinaburgā (Daugavpilī), kuru vācieši, kas bija specializēti aptiekāru palīgi, bija paņēmuši apakširē no jezuītiem. Arī Plāteru ģimenei no Krāslavas galmā bija profesionāls ārsts – „doctor medicinae” Simons Pīters Plēve. Korfu ģimene no Križborkas (Krustpils) nodarbināja „doctor medicinae” Kristianu Jākobu Lutzi.

Apkopotā informācija par vāciešiem un citiem ar vācu saknēm, kuri 18. un 19. gadsimtā kalpoja Polijas-Livonijas muižniecībai, neatspoguļo kopējo situācijas mērogu un sarežģītību. Tekstā izlaistas daudzas vecās poļu Livonijas galma dzīves sfēras, kurās līdzdarbojās vācieši (arī kā mākslinieki). Tas galvenokārt saistīts ar nopietniem trūkumiem saglabātajā avotu bāzē. Šīs nepilnības arī neļauj precīzi definēt, cik vāciešu 18. un 19. gadsimtā apkalpoja Polijas-Livonijas muižniecību.

Apkopojot līdzšinējos novērojumus, jāatzīmē arī tas, ka Polijas-Livonijas eliti apkalpojošā vācu muižniecība nereti tika savervēta no Latgalē ilgstoši dzīvojošām un nereti jau polonizētām ģimenēm. Daudzi dienestā esošie vācu muižnieki, kuri gadiem ilgi pildīja pārvaldnieku funkcijas dažādos īpašumos, bieži kļuva par savu darba devēju uzticības personām. Šo procesu neapšaubāmi ietekmēja viņu intelektuālās kompetences un augstāks izglītības līmenis un, visbeidzot, lielāka potenciālā darba devēja uzticība, ņemot vērā ilgo pazīšanos kā cilvēkiem, kas nāk no viena sociālā slāņa.

Pētījums veltīts vācu izcelsmes dienesta personām Latgales teritorijā 18. – 19. gadsimtā, aplūkojot pamatā divas sociālās kategorijas – muižnieku un personiski brīvo personu aktivitātes Polijas-Lietuvas dienestā tajās profesijās, informāciju par kurām iespējams atrast saglabātajos laikmeta informācijas avotos. Norādot uz salīdzinoši nelielo vāciešu īpatsvaru Latgalē, vienlaicīgi tiek atklāts arī, cik būtiska loma šai minoritātei bijusi Latgales vēsturē un cik etniskumā balstītās korporatīvās saites ir palīdzējušas saglabāt nacionālās identitātes izjūtu cauri gadsimtiem.

Atslēgas vārdi: Latgale (Latgola), Poļu Livonija, Livonijas vaivadija, Poļu Livonijas muižnieki, vācu minoritāte, vācu izcelsmes Livonijas muižnieki

Key words: Latgale (Latgola); Polish Livonia; Livonian Voivodeship; the Polish-Livonian nobility; the German minority; the Livonian nobility with German roots

Introduction

The historical Latgale (Latgola), corresponding to the so-called Polish Livonia and the Livonian Voivodeship (also known as the Duchy of Livonia) that existed from 1677 to 1772 was for centuries a place of coexistence of various nations and religions (Manteuffel, 1905; Fijałek, 1923; Hellmann, 1954; Strods, 1989; Manteuffel, 2009, 207 – 239; Gil, 2019; Jeziorski, 2019, 119 – 154; Dybaś, Jeziorski, 2021, 232 – 238). By the Middle Ages, Orthodox Ruthenians and Catholic Germans had begun to arrive in these areas inhabited by the native Latgalians. However, the scale of these migrations, especially in the case of the Germans, was small, and in addition, this migration was concentrated only in local strongholds, castles and hakerwerks (a settlement by a castle), usually excluding rural areas (cf. Schiemann, 1887, 3). This situation remained as such until after the collapse of the monastic state in Livonia and the clerical rule there.

Resulting from the war with the Grand Duchy of Moscow, begun in 1558 and soon entered into by both the neighbouring Grand Duchy of Lithuania and, later, the Polish Crown, this region finally came under the rule of the Polish-Lithuanian state (1582). Then encompassed by the larger state's structures, Latgale also became a target for Polish, Lithuanian and Belarusian migration, and, from the second half of the 17th century, also for Jewish migration (cf. Leitane, 2001, 293; Alexandrowicz, 2004, 59). Initially, it was mainly Polish nobility, and to a lesser extent Lithuanian and Ruthenian nobility, who were encroaching on Latgale territory in an attempt to replace the Livonian nobility, who themselves had German roots but had lived there for several centuries (cf. Manteuffel, 1897; Manteuffel, 1912; Jeziorski, 2012). Over time, the colonization of the Latgalian village began thanks to peasants brought from Polish, Lithuanian and Belarusian lands, who were mainly Catholics and Uniates. The potential of Old Believers who were arriving from beyond the eastern border from the 17th century (Никонов, 2008; comp. Žilko, Mekšs, 1997), as well as settlers coming from Courland or even Estonia, was also used. This process did not displace the indigenous Latgalian population, who still dominated the area (especially in rural regions). However, it led to the formation of many ethnically diverse enclaves throughout Latgale.

Emergence

In the period under analysis (18th – 19th centuries), the Germans were one of the least numerous nationalities in Latgale. For example, according to the data from 1871, 452 Germans lived in the Lyutsinsky Uyezd, where they numbered only 0.6% of the total population of the uyezd (Strods, 1989, 190; comp. *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca*, 2012, 856). They were the least common in rural areas. Conversely, they appeared more frequently in private-owned Latgalian towns.

An example of this can be seen in the town of Krasław (Krāslava), owned by the Broel-Plater family from 1729, where lived a group of German merchants and craftsmen. Representatives of the Plater family (especially Konstanty Ludwik Plater, 1722 – 1778) tried to make German settlers, mainly craftsmen and merchants brought from Warsaw or directly from German territories, one of the pillars of Krasław's development (Manteuffel, 1883, 617; Manteuffel, 1901, 10). They could have been encouraged to take such steps by the phenomenon of settling Germans, especially craftsmen (e.g., clothiers) in noble estates, as observed in other regions of the Polish-Lithuanian Commonwealth (cf. Kuc-Czerep, 2021, 41 – 45) (*In the mid-18th century, German settlers were also eagerly brought, among others, to the Ducal Prussia (Herzogliches Preußen), the Austrian Empire and the Russian part of Livonia, so it was a much wider phenomenon (Lepucki, 1938; Strods, 1989, 175; Małtek, 2003, 437 – 438; Kuc-Czerep, 2021, 40 – 41)*). The correspondence of Konstanty Ludwik Plater to his son, Kazimierz Konstanty, shows that attempts were also made to bring new settlers to Krasław from Mitawa (Jelgava). The Plater family wanted mainly Jewish settlers, but also merchants, among whom the Germans dominated. This helped to develop local trade that had fallen into decline due to the Russian troops stationed in Polish Livonia and its vicinity (a letter from Konstanty Ludwik Plater to his son, Kazimierz Konstanty, Krasław Cf. LVIA, 1276. f., 2. apr., 117. l., 149v. lp.).

The efforts of the Plater family brought tangible results (cf. Zielińska, 1981, 674). This is evidenced by German-sounding names amongst Krasław merchants, such as Witten and Witt (this may be the same person), who were Krasław burghers who, among others, traded in grain and were mentioned as doing so in the period 1771 – 1773 (LVIA, 1276. f., 2. apr., 117. l., 138. lp. (the letter of Augusta Plater to

her son, *Kazimierz Konstanty Plater, probably Krasław, 2nd half of May 1772*); Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, no. 71). Perhaps the aforementioned Krasław merchant is associated with Ulrych Witten, who in 1769 lodged a complaint against a certain Ruksza, a servant of Jozafat Zyberk. Witten was to be attacked three times by Ruksza (successively during the market in Krasław in 1768, during the pre-parliamentary meeting in Daugavpils in September, 1768, and, finally, during the visit of Jozafat Zyberk in Krasław in August, 1769). Ruksza was supposed to insult him in public, threaten him with a weapon, and finally the third time he said: "If I don't meet you any more, I won't shoot you in the head, and then pay as for a German" (Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski 2018, no. 46) (*Also: LVIA, 1276. f., 2. apr., 117. l., 119v. lp. (the letter from Konstanty Ludwik Plater to his son, Kazimierz Konstanty, Krasław, 25.03.1772); LVIA, 1276. f., 2. apr., 117. l., 199. lp. (the letter from Konstanty Ludwik Plater to his son, Kazimierz Konstanty, Krasław, 16.01.1773)*). Thanks to German craftsmen, various types of cloth started to be produced in Krasław, as were edged weapons and firearms, goldsmithery and jewellery (Manteuffel, 1901, 10; Gloger, 1958, 8, 31; Matuszewski, 1989, 138). In turn, the merchants, working closely with the town's owners, contributed to the development of commercial connections within Krasław. For instance, the aforementioned merchant from Krasław, Witt, provided the Plater family with boats to facilitate the river transport of grain (*LVIA, 1276. f., 2. apr., 117. l., 138. lp. (the letter of Augusta Plater to her son, Kazimierz Konstanty Plater, probably Krasław, 2nd half of May 1772)*). It should be noted that Witt was one of the trusted associates of the Broel-Plater family, which is confirmed by the fact that in September of 1771 he was entrusted with the delicate mission of providing the Confederates of Bar with a certain amount of money obtained from an inventory carried out at one of the duty collection points on the Daugava river ("przykomorek Przystań") (Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, no. 71).

Noble servicemen

Overall, the influx of Germans, both to Krasław and Latgale, was rather symbolic at that time (cf. Strods, 1989, 175), as the German settlers were not as numerous as their effect on commerce might suggest. Besides, for some Germans, Krasław turned out to be only a

short stop, and after a while some of them decided to migrate further. This is what Dawid Beniamin Hartiens did, who moved from Krasław to Vilnius in 1789 (Urbanavičius, 2009, 520). Under Russian rule, the atmosphere also began to change towards the “foreigners” and “free people” who were directly in the service of the Broel-Plater family, or who lived in their Krasław, which included the vast majority of the German population. Rumours, appearing in the fall of 1772, regarding a double-standard in taxation, biased against such “foreigners” and “free people”, particularly frightened Konstanty Ludwik Plater (*Cf. LVIA, 1276. f., 2. apr., 117. l., 182 – 182v. lp. (the letter from Konstanty Ludwik Plater to his son, Kazimierz Konstanty, Krasław, 23.10./2.11. 1772)*). The attitudes of the Germans living in Krasław towards the owners of the town also changed. When, at the turn of 1772 and 1773, the project of locating a post station in Krasław was considered, Witten, a citizen of Krasław, was one of the people willing to run it and reportedly sent his people to officials in Połock (Polotsk) on this matter. Everything indicates that it took place without Konstanty Ludwik Plater being aware of that (*LVIA, 1276. f., 2. apr., 117. l., 199. lp. (the letter from Konstanty Ludwik Plater to his son, Kazimierz Konstanty, Krasław, 16.01.1773)*).

Of course, Krasław (Krāslava) was no exception. German merchants could also be found in other private-owned Latgalian towns, e.g., located in the estates of the Borch family (*Cf. ЛННБ України ім. В.Стефаника, Ф. 13. Оп. 47. Л. 91, 139v: Kirchner (1769); ЛННБ України ім. В.Стефаника, Ф. 13. Оп. 47. Л. 95v, 105, 107v, 110, 117v, 118v – 119v, 120v, 121v, 124, 128, 129, 135: Haller from Warklany (Varakļāni) (1770 – 1775); ЛННБ України ім. В.Стефаника, Ф. 13. Оп. 47. Л. 112v: Wilde from Warklany (Varakļāni) (1770); ЛННБ України ім. В.Стефаника, Ф. 13. Оп. 47. Л. 119v: Szylder (1773)*).

We also encounter Germans among the court servants of the wealthy Polish-Livonian nobility, with particular reference to the former Livonian families with German roots, such as the Broel-Plater, Hylzen (von Eckeln genannt Hülsen), Borch (von der Borch) and Korff families. For example, those who remained in the service of the Borch family (see the table below) may well have been German (*See also: ЛННБ України ім. В.Стефаника, Ф. 13. Оп. 161*).

Table. **Stewards in the service of the Borch family (1769 – 1788)**

Date	Name and function	Source
1769	Nabel, the steward of Prele (Preiji)	ЛННБ України ім. В.Стефаника, Ф. 13. Оп. 47. Л. 92v, 135
1775	Sommer(s), the steward of Prele (Preiji)	ЛННБ України ім. В.Стефаника, Ф. 13. Оп. 147. Л. 170b, 172
1775 – 1788	Haller (Johann von Haller), the steward of Galleny (Galēni)	ЛННБ України ім. В.Стефаника, Ф. 13. Оп. 3. Л. 9v; Оп. 49. Л. 60, 90 – 90v, 93 – 103, 126 – 138; Оп. 147. Л. 234a-b, 235 – 250, 252 – 274, 268
1778	Folkman(n), the steward of Galleny (Galēni)	ЛННБ України ім. В.Стефаника, Ф. 13. Оп. 47. Л. 90, 102v

Johann von Haller, aforementioned in the table, in addition to the management of the estates entrusted to his care, also travelled with agricultural products to Riga (ЛННБ України ім. В.Стефаника, Ф. 13. Оп. 147. Л. 263 [1776]). Haller's wife, unknown by name, was in turn responsible for the management of the manor barns in Galleny (Galēni) in 1777, cf. ЛННБ України ім. В.Стефаника, Ф. 13. Оп. 147. Л. 251.

We also meet numerous Germans, perhaps from Riga, in the entourage of the wife of Michał Jan Borch – Eleonore Christina (1766 – 1844) (cf. ЛННБ України ім. В.Стефаника, Ф. 13. Оп. 47. Л. 140 – 180; Оп. 51. Л. 189). However, this should not come as a surprise, given that she was the daughter of the Livonian Governor-General George Browne and had a special relationship with Riga (von der Borch 1794).

Some of the court servants we are interested in came from German noble families, which, to a greater or lesser extent, had already been Polonized. They included Jan Jerzy Kampen, who in 1767 was nominated the Royal Cupbearer (*podczaszy*) of Parnawa (Pernau) (Mikulski, Rachuba, 1994, no. 425). The nobility of his ancestors (von Kampen) and their German roots were well known at the time (LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 9. l., 90 – 91v. lp. [15.02.1773]; Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, 74, no. 122; LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 94. l., 47 – 47v. lp.; Heymowski, 1964, 29 – 30). Kampen was associated with the Hylzen house for a long time and was one of their most trusted servants. Already in 1765, he had accompanied the voivode of Minsk, Jan August Hylzen, with his wife Konstancja, their eldest son Józef Jerzy, and, finally, a certain Hojer, during their visit to Spa in Belgium (Wdowik,

2017, 236: “Monsieur Kampen Gentilhomme Polonois”). The Voivode of Minsk, on his death in 1767, left a certain amount of money to Kampen, which was later paid to him in instalments, thus proving his special devotion to the servant (LMAVB, F9-268. f. 15v. lp.). According to the accounts of Konstancja Hylzen, Kampen supervised the Hylzen's estates and the transportation of movable property between them, purchased various things (e.g., wine) and was sent on missions to Riga, Vilnius and Warsaw, among other destinations. Due to his holding the responsibility for financial settlements with servants and hired men (among others), considerable sums of money regularly passed through Kampen's hands (LMAVB, F9-268. f., 5, 6 – 7, 8, 9 – 9v, 11, 13v-14, 15 – 16, 17v-18, 20v, 22v, 23v-25, 26 – 26v, 33 – 34, 37, 38v, 46v, 51v, 53v. lp.; LNA LVVA, 712. f., 2. apr., 15. l., 179. lp.). In the years 1773 – 1774 he was the steward of Dagda (LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 146. l., 89v – 90. lp.; Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, 93 – 95, no. 195 – 197).

At the same time as Jan Jerzy Kampen, a certain “Woysben” (“Voszben”, “Voysben”, “Wosben”, “Wozben”) was in the service of Konstancja Hylzen. In her home accounts from the period 1768 – 1769, he is mentioned as a former steward in Pyłda (Pilda), who left behind unfinished accounts (LMAVB, F9-268. f., 39v, 45v. lp.). It can be assumed with a high degree of probability that he is the same person as Jakub Wossben, a Royal Cupbearer (*podczaszy*) of Parnawa (Pernau), who apparently died at some point before 26 August, 1767 (Mikulski, Rachuba, 1994, no. 424). Interestingly, after his death, another servant of Konstancja Hylzen, the aforementioned Jan Jerzy Kampen, was nominated the Royal Cupbearer (*podczaszy*) of Parnawa (Pernau). It is very likely that Konstancja herself was directly behind that appointment (*Comp. BCz.*, 732. f., 685. lp. (the letter from Konstancja Hylzen nee Plater to the Polish King, Stanisław August Poniatowski, 10.06.1788); *BCz.*, 727. f., 385 – 387. lp. (the letter from Konstancja Hylzen nee Plater to the Polish King, Stanisław August Poniatowski, 08.05.1790)). Such cases of this type of protection were normal in the Polish-Lithuanian Commonwealth, and the “office” of the Royal Cupbearer (*podczaszy*) of Parnawa (Pernau) was among the so-called “exile offices” (i.e. those related to the areas remaining outside the borders and control of the Polish-Lithuanian state) that had a purely titular character and did not involve any obligations or privileges (Czeppe, 1999, 77 – 88; Mikulski, 2017, 72 – 73).

Little is known about Jakub Wossben. The home accounts of Konstancja Hylzen mention items belonging to him (including packages with his books), which were transported from Vilnius to Dagda, apparently after his death (LMAVB, F9-268. f., 12v, 65v. lp.). Possible relatives of his may have included Karol Piotr Vossben (Wossben, Wosbeyin), the Pantler (*stolnik*) of Parnawa (Pernau) in 1767 (LVIA, 1505. f., 1. apr., 152. l., 16. lp. [1762]; Mikulski, Rachuba, 1994, no. 607; Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, 90, no. 185 [1774]) and possibly Jan “Wodzbun” (Wossben?), mentioned in 1777 as the Pantler (*stolnik*) of Parnawa (Pernau) (Mikulski, Rachuba, 1994, no. 614), as well as a Jesuit from the Minsk province, Aleksander Woyzbun (1726 – 1765) (Grzebień, 2004, 761). In the years 1768 – 1769, Karol Vos(s)ben (Fozbeyn, Wosben) and his son Jerzy are also mentioned in the context of a conflict with the Hylzen family and for this reason they were referred to as “unfriendly servants” (LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 115. l., 400 – 401. lp.; 712. f., 1. apr., 116. l., 164v. lp.).

Observing the fate of the noble service of the leading families of the old Polish Livonia and, above all, those servants of German descent, we can also easily see that, in some cases, the relationship with a particular noble household extended for a very long time, sometimes even for several generations. For example, in the 18th century, there were representatives of the Plat (Platt) family in the service of the Korff family from Kryżbork (Krustpils), perhaps coming from the impoverished Kashubian nobility with German roots (from the former Człuchów powiat) (Pragert, 2015, 217 – 219, 394). In 1735, a certain Samuel Plat (Platt) appeared as Subprefect (*podstarości*) of Rzeżyca (Rēzekne) in the service of the Korff family (LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 86. l., 49 – 50v. lp.), while in 1771, a Plat (Platt), first name unknown, was a steward in Kryżbork (Krustpils) (Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, no. 57). It should be added that at that time there was another Platt family active in Livonia, namely Andrzej Platt, the Ensign (*chorąży*) of His Majesty (the Polish king), who in 1768 in Dyneburg (Daugavpils) signed the instruction for Livonian deputies delegated to the parliament (Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, no. 38), as well as Krzysztof Platt, in 1772 a “courtier” of priest Jerzy Powśłowski, the general governor of the Livonian bishopric and the parish priest of Lucyn (Ludza) and Marienhaus (Viļaka) (Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, no. 87). The

Platt family of that period living in the Livonian voivodeship had probably already been Polonized, at least in part.

The Szteyn (Stein) family, German nobility whose predecessors were living in Livonia already under Swedish rule, were connected to the Korff family for a longer time (LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 120. l., 265 – 266. lp. [16.11.1774]; Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, 95, no. 200; LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 94. l., 105 – 105v, 169. lp.; Heymowski, 1964, 49). In 1750 Jan Szteyn was the Subprefect (*podstarości*) of Rzeżyca (Rēzekne) (LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 97. l., 175. lp.), while in 1771 the same office was held by Ulrych Szteyn (Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski 2018, no. 76), a relative of the former (cf. LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 120. l., 265 – 266. lp. [16.11.1774]; Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, 95, no. 200; LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 94. l., 105 – 105v, 169. lp.; Heymowski, 1964, 49). By the early 18th century, the Szteyn family had already established themselves well in the Livonian voivodeship. In 1707, a certain Jerzy Stein (Sztein) was to hold the office of Deputy Pantler (*podstoli*), Royal Cupbearer (*podczaszy*) or Chamberlain (*podkomorzy*) of Dorpat (Tartu) (Mikulski, Rachuba, 1994, no. 166). Probably, the very same Jerzy Stein, still alive in 1731, was to be the Sword-bearer (*miecznik*) of Livonia (1713) (Mikulski, Rachuba, 1994, no. 1344). In 1767, Michał Stein was also mentioned as the Quartermaster (*oboźny*) of Livonia (Mikulski, Rachuba, 1994, no. 1389). It is difficult to verify the information given in 1774 on the possession of land held by the Szteyn family in the Great Duchy of Lithuania (cf. LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 120. l., 265v. lp. [16.11.1774]; Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, 95, no. 200). However, we find members of the Szteyn family among the officers of the 3rd foot regiment of the Lithuanian Field Hetman's Own (*3 Regiment Pieszny Buławy Polnej Litewskiej*). Kazimierz Szteyn served there at least in the period 1772 – 1783 (he achieved the rank of major), while Michał Szteyn served there at least from 1779 to 1786 (in the rank of captain commanding a company) (Machynia, Rakutis, Srzednicki, 1999, 366, 368). Earlier, when Michał Józef Massalski was the Lithuanian Field Hetman (1744 – 1762), Ernest Szteyn (probably the same person as Krzysztof, the Ensign (*chorąży*) of the Polish king, son of Jan, mentioned in 1774), was to receive the rank of Ensign in one of the Lithuanian infantry regiments (cf. LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 120. l., 265v. lp. [16.11.1774]; Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, 95, no. 200).

The Wossben (Vossben), Kampen, Platt and Szteyn families mentioned above are examples of poorer nobility that were able to maintain their social status only by serving at the courts of wealthier nobles. But those courts – especially those belonging to the wealthiest and most influential families – were also places where one could meet noble youth from richer families. By being in the service of the representatives of the local elite, they saw an opportunity to acquire a practical gentility appropriate to their social status, to establish long-term contacts or to acquire experience that could one day lead to a political career. Such an attitude was also familiar to representatives of the German nobility, or the originally German but now Polonized nobility, active in the period of our interest in the so-called Polish Livonia. The figure of Ignacy Szreders (Schröders, Schröeder), who in the years 1765 – 1769 was repeatedly mentioned as a “courtier” of Jozafat Zyberk, later the Voivode of Livonia (1769 – 1775), can serve as one example (Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, no. 9, 10, 25; LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 116. l., 46. lp.). In the period 1765 – 1784 he was the Rittmeister (*rotmistrz*) of Livonia (LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 116. l., 46. lp.; Brežgo, 1943, 144), and later, for many years he served as the District Clerk (*pisarz ziemski*) of Livonia (Mikulski, Rachuba 1994, no. 1410). Ignacy was the son of Antoni, and his brothers could have been Wincenty, Józef and Stefan, mentioned in 1784 (Brežgo 1943, 144). Ignacy's father was probably the same person as the Prosecutor (*instygator ziemski*) of Livonia in 1766 – 1773 (Mikulski, Rachuba, 1994, no. 1231; Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, no. 25, p. 253; no. 35, 41, 82, 120), as well as the nobleman, who in 1779 was publicly called a loafer and a drunkard, and as a result of the accusation of complicity in attempts of fraud and extortion, he miraculously avoided the corrective facility in favour of two weeks of arrest in Daugavpils (LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 74. l., 206 – 209v. lp.). Ignacy Szreders came from a family that was present in Livonia already in the 16th century, which substantially grew in the following centuries (LNA LVVA, 712. f., 2. apr., 9. l., 56 – 56v. lp. [09.02.1773]; Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, no. 120; LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 94. l., 104 – 104v, 168v. lp.; Heymowski, 1964, 43; *Genealogisches Handbuch*, 2015, 435 – 450). His Polish-Livonian relatives held lower land offices in the 18th century (after 1772 only titular) (Mikulski, Rachuba, 1994, no. 1230 – 1231, 1366, 1819). The Szreders family related to the so-called Polish Livonia, however, were

noblemen and property owners – they had owned small properties in this area since the 16th century (Górna Jasza and Dolna Jasza with a number of villages that, according to the data from 1784, were held by six members of the Szreders family, including the aforementioned Ignacy) (cf. Brežgo, 1943, 143 – 144). The Szreders family maintained their rather high status until the 19th century (cf. Bujnicki, 2001, 98, 164).

In the case of the wealthier German nobility or nobility with German origins, service at the courts of the Polish-Livonian elite was also sometimes a rescue from the threat of social declassification, e.g., for financial or political reasons. Hence, there is little surprise at such situations as the one recorded in 1769, when Ludwik Szyryn (von Schereen, Schürren), a representative of an old and once wealthy family (allegedly coming from Croatia) (cf. LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 121. l., 30 – 31v. lp. [11.02.1775]; Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, no. 144; LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 94. l., 107 – 107v, 169v – 170v. lp.; Heymowski, 1964, 49 – 50; Mikulski, Rachuba, 1994, no. 1335, 1471), served as the steward of the Liwenmujža (Līvani) estate belonging to the Korff family (LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 116. l., 119a – 119av. lp.).

To sum up, the German nobility and Polonized nobility with German roots, serving the wealthier representatives of the noble elite of the old Polish Livonia, often performed responsible functions in the administration of noble estates, often being trusted members of their employers' households. That entailed numerous privileges, but also duties that were not always pleasant and glorious. Due to these connections, they often had to take part in, for example, neighbourly conflicts, of which there was a lot between the Polish-Livonian nobility. For example, at the end of July, 1711, Jerzy Konstanty Hylzen's "Bukmujža [Ezernieki] clerk", a certain "Cirkimbach", on the order of his master, raided Brodaysz (Brodaiža), the property of the Weyssenhoff family (LVIA, 1505. f., 1. apr., 130. l.). The "Lord's officials" had to defend the interests of their employers, often with arms in hand, exposing themselves to wounds and lawsuits (*See the lawsuit against Ludwik Szyryn, the steward of the Liwenmujža (Līvani) estate, of 1769: LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 116. l., 119a – 119av. lp. The event in question was part of a long and bloody customs conflict that the Korff*

family waged against the tax officials of the Polish-Lithuanian state (Dybaś, Jeziorski, Wiśniewski, 2018, no. 57 – 62)).

Ordinary Germans in service

While we know quite a lot about the German nobility, or at least nobility with German roots, seeking service in Polish Livonia, German plebeians serving with the Polish-Livonian nobility are almost elusive in the preserved sources. Yet they also appear in Latgale. For example, a certain “Godfryd” (1768 – 1769) served as a butler at the large and ethnically diverse court of Konstancja Hylzen née Plater (LMAVB, F9-268. f., 41, 44v. lp.). He probably was – as the name suggests – a German or a person associated with the German culture. Numerous Germans were also present in the ranks of the domestic servants of Michał Jan Borch and his wife, Eleonore Christina (cf. ЛННБ України ім. В.Стефаника, Ф. 13. Оп. 103 – 110, 114 – 118). The sight of a German woman managing a nobleman’s kitchen and house in Latgale at the turn of the 18th and 19th centuries had to be so common that it is no surprise to contemporary readers that there is a “lively [...] German woman Buttermilch” managing the household as one of the main characters in the novel *Wędrówka po mały drogach* by Kazimierz Bujnicki (1788 – 1878), himself a sharp observer of Polish-Livonian realities (Bujnicki, 1841, 194 – 195; comp. Samborska-Kukuć, 2008; Рончка 2012; Rączka-Jeziorska, 2016, 183 – 192).

German tutors also appear in the service of the Polish-Livonian nobility. In most cases, they were of non-noble origin and their main task was to teach foreign languages, especially German and French. The level of their education varied, although the representatives of the Polish-Livonian elite had the financial capacity to employ teachers of very high competencies (Rączka-Jeziorska, 2019). As an example, one can mention the famous German philosopher Johann Gottlieb Fichte (1762 – 1814), who, troubled by financial problems, came to Warsaw in the spring of 1791, making efforts to take the position of the tutor of young Ludwik August Plater (1775 – 1846), son of the castellan of Troki (Trakai) Kazimierz Konstanty (1749 – 1807) and Ludwika née Borch. Failing to find favour in the eyes of his student's parents, who also questioned his linguistic competence, Fichte finally resigned from

applying for the aforementioned job (Kraushar, 1913, 34 – 50; Rączka-Jeziorska, 2018, 146 – 147; Rączka-Jeziorska, 2019, 107 – 108).

The services of German-speaking tutors were also used by Eleonore Christina, wife of Michał Jan Borch, who supervised the education of her children (Rączka-Jeziorska, 2018, 131). A certain Wolf, the tutor of Emilia Plater, who spent a large part of her childhood and teenage years in Latgale (mainly in Likсна, the property of the Plater-Zyberk family) was also German (Rączka-Jeziorska, 2018, 351). As shown by the example of the Limanowski family (first half of the 19th century), owners of a small Podgórz estate (on the Daugava) (cf. Rączka-Jeziorska, 2018, 345 – 346), German tutors also visited the houses of the poorer nobility. In the case of the Limanowski family (comp. Rączka-Jeziorska, 2021), that was a Polonized German woman Emilia Knoch and Hening from Mitawa (Jelgava), “a real German type, always thoroughly washed, brushed and shaved” (Limanowski, 1957, 29) who taught his pupils German and Russian (Rączka-Jeziorska, 2018, 136, 144).

In addition to various German tutors we also encounter German doctors at the courts of the Polish-Livonian nobility. In the old Polish Livonia, access to professional medics was extremely difficult. It is not without reason that on the pages of *Pamiętniki księdza Jordana* [Father Jordan's Diaries] by Kazimierz Bujnicki there appears the character of a doctor, a “learned German”, who must be brought all the way from Courland (Bujnicki, 1852, 216). Patients looking for more specialized help were forced to use the Jesuit pharmacy in Dyneburg (Daugavpils), where also Germans worked, or count on the fact that there would be a manor house in the area with a well-stocked first aid kit and an enlightened host, who would make proper use of it (Rączka-Jeziorska, 2018, 218 – 221; cf. Arabas, 2006). Such was the fate of the Polish diarist and poet Marcin Matuszewicz (1714 – 1774), who fell ill at the beginning of the 1740s during his stay in Druja (Друя). He recovered only thanks to the help of a Jesuit pharmacist from Daugavpils and the intervention and care of Rozalia Plater née Brzostowska, the wife of the Voivode of Livonia Jan Ludwik, whose pharmacy (in Krasław) was very famous (Matuszewicz, 1986, 184 – 185). Some of the Germans were specialized pharmacy helpers (comp. LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 97. l. 186v. lp. [1750]: “Friderik Plank”; LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 97. l. 30 –

31v. lp. [11.07.1759]: “Godfryd Lamhard”). Some of them connected to the Dyneburg (Daugavpils) pharmacy were subletting it from the Jesuits (cf. Grzebień, 2004, 140). The Plater family from Krasław (Krāslava) also had a professional doctor at their court. In 1769, a certain Simon Peter Plehwe, “doctor medicinae” is mentioned at this position, to whom the Voivode of Mścislaw (Мсціслаў) Konstanty Ludwik Plater owed at least 120 florins (LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 116. l., 60 – 60v, 63, 67, 165v – 166. lp.). Professional doctors (*although they were not only Germans*) were also in service of other wealthy families of the Polish-Livonian nobility. Of course, not all of them employed private medics. For example, in 1794 a doctor from Dyneburg (Daugavpils), certain Broze, was brought to Warklany (Varakļāni) (cf. ЛННБ України ім. В.Стефаника, Ф. 13. Оп. 47. Л. 194). However, as early as in 1811 – 1818, the Borchs paid their own doctor (cf. ЛННБ України ім. В.Стефаника, Ф. 13. Оп. 47. Л. 201v; Оп. 51. Л. 133, 135, 136, 139, 143, 146, 148, 150, 152, 230, 234, 238, 241, 243.). Józef Jerzy Hylzen used the services of Swiss medics (Rostworowski, 1964, 185, 207), while in 1774, two doctors (unfortunately of unknown names) were in Bukmujža (Ezernieki) at the side of the dying Katarzyna Hylzen, née Działyńska, the wife of Justynian Gracjan Hylzen; after her death they even performed an autopsy and posted a diagnosis on the cause of her death (Gazeta Warszawska, no. 29 [09.04.1774]; Jeziorski, 2020, 459 – 461), while the Korff family from Kryżbork (Krustpils) employed “doctor medicinae” Christian Jakob Lütze, who received for life the Assoten estate (Polish: Assoty Wielkie and Assoty Małe) for his services (*See his testament of 18 December 1757: LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 116. l., 71 – 71v. lp.*). In 1769, his widow (Anna Margaretha née Fölknerin), who, with the consent of the Korff family, continued to lease that estate, entered into a property conflict with her late husband's nephew, Martin Leonhard Daniel Lütze, who was also a doctor (LNA LVVA, 712. f., 1. apr., 116. l., 84 – 84v. lp.).

Conclusions

The information collected above about Germans and people with German roots who served the Polish-Livonian nobility in the 18th and the 19th centuries does not reflect the scale and complexity of the overall situation. The text omits many spheres of court life of the old

Polish Livonia, in which the Germans were present (also as artists). That was mainly due to serious gaps in the preserved source database. These shortcomings also do not allow for a precise definition of how numerous were the Germans serving the Polish-Livonian nobility in the 18th and the 19th centuries. It seems, however, that in the leading families of the old Polish Livonia that had German roots and estates located outside Latgale (especially in Courland), the percentage of the German servants was much higher.

Summarising the previous observations, it is also worth noting that the German nobility serving the Polish-Livonian elite was often recruited from families that had lived in Latgale for a long time and often were already Polonized. Things were quite different in case of the plebeian servants. The newcomers from beyond the borders of the old Polish Livonia were also merchants brought in during the 18th century. Unlike the plebeians, the nobility received more responsible tasks. Many of the German nobles in service were stewards, and they often infiltrated the group of trusted servants of their employers. Undoubtedly, it was influenced by their intellectual competences and a higher level of education, and, finally, the higher level of trust in relation to people known to the potential employer for a long time and coming from the same (at least nominally) social class.

Bibliography

Biblioteka Czartoryskich w Krakowie (hereafter – BCz.), 727 f.; 732 f.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (hereafter – LNA LVVA), 712. f.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Vilnius (hereafter – LMAVB), F9-268. f.

Lietuvos valstybes istorijos archyvas, Vilnius (hereafter – LVIA), 1276. f.; 1505. f.

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника (hereafter – ЛННБ України ім. В. Стефаника), Ф. 13.

Alexandrowicz, S. (2004). Osadnictwo żydowskie na ziemiach litewsko-białoruskich od XV do XIX w. (Cechy szczególne). *Świat Niepożegnany: Żydzi na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej w XVIII – XX wieku*. Ed. by K. Jasiewicz. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk: 45 – 63.

Arabas, I. (2006) *Apteczki domowe w polskich dworach szlacheckich. Studium z dziejów kultury zdrowotnej*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk.

Borch, M.J. von der (1794). *Histoire de la vie de George de Browne, comte du Saint-Empire, gouverneur général de Livonie et d'Esthonie, général en chef des armées des Sa Majesté l'impératrice de toutes les Russies, chevalier des ordres de St. André, St. Alexandre Newski et St. Włodimir de Russie, de l'aigle blanc de Pologne, et de Ste. Anne de Holstein, seigneur héréditaire des terres de Smilten, Segewold, Palkmar et Galenhoff etc. etc.*, Riga: I. F. Hartknoch.

Brežgo, B. (1943) *Latgolas inventari un generalmēreišonas zem'ū aproksti 1695. – 1784*. Daugavpilī: V. Lōča izdevnīceiba. xxxv.

Bujnicki, K. (1841). *Wędrówka po małych drogach. Szkice obyczajów na prowincji*, vol. 2. Wilno: Drukiem Józefa Zawadzkiego. x.

Bujnicki, K. (1852). *Pamiętniki księdza Jordana. Obrazem Inflant w XVII wieku*, vol. 2. Wilno: Drukiem Józefa Zawadzkiego.

Bujnicki, K. (2001). *Pamiętniki (1795 – 1875)*. Ed. by Paweł Bukowiec. Kraków: Collegium Columbinum.

Czeppe, M. (1999). »Tytularne« urzędy ziemskie w czasach Augusta III. *Kwartalnik Historyczny*, 106, 3, 77 – 88.

Dybaś, B., Jeziorski, P.A. (2021). „Lettgallen (1558 – 1802)”. In: *Das Baltikum. Geschichte einer europäischen Region*. Vol. 2: *Vom Beginn der Frühen Neuzeit bis zur Gründung der modernen Staaten*. Ed. by K. Brüggemann, D. Henning, R. Tuchtenhagen. Stuttgart: Anton Hiersemann Verlag, 221 – 241.

Dybaś, B., Jeziorski, P.A., Wiśniewski, T., eds. (2018). *Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu. Materiały z dyneburskich akt grodzkich i ziemskich z lat 1764 – 1775*. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu; Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk.

Fijałek, J. (1923) Kościół rzymsko-katolicki w Inflantach pod władztwem polskiem (1582 – 1772/95). *Kwartalnik Teologiczny Wileński*, 1, 2, 177 – 198.

Gazeta Warszawska, 29 [09.04.1774].

Genealogisches Handbuch der Baltischen Ritterschaften (Neue Folge) (2015). Vol. 5. [Hamburg]: Verband der Baltischen Ritterschaften e.V.

Gil, A. (2019). *Kościół wschodnie w Inflantach i ich zaplecze w okresie od XIII do początku XIX wieku. Konteksty – uwarunkowania – tradycje*. Lublin: Wydawnictwo KUL.

Gloger, Z. (1958). *Encyklopedia staropolska ilustrowana*. Vol. 1. Warszawa: Wiedza Powszechna.

Grzebień, L., ed. (2004). *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564 – 1995*. Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”; Wydawnictwo WAM.

Hellmann, M. (1954). *Das Lettenland im Mittelalter. Studien zur ostbaltischen Frühzeit und lettischen Stammesgeschichte, insbesondere Lettgallens*. Münster; Köln: Böhlau Verlag. XXII.

Heymowski, A., ed. (1964). „Herbarz szlachty Inflant Polskich z 1778 roku.” In: *Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej*, vol. 2. Buenos Aires, 9 – 58.

Jeziorski, P. A. (2020). Katarzyna z Działyńskich Hylzenowa i jej testament. Karta z dziejów polsko-inflanckich elit szlacheckich u schyłku XVIII wieku. In: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, vol. 14. Ed. by W. Walczak, K. Wiszowata-Walczak. Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 445 – 472.

Jeziorski, P.A. (2012). Właściciele majątków ziemskich na terenie Inflant Polskich u schyłku XVI wieku. In: *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej* vol. 3, *Inflanty Polskie*. Ed. by W. Walczak, K. Łopatecki. Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 51 – 79.

Jeziorski, P.A. (2019). Z dziejów luteranizmu w Łatgalii w tzw. czasach polskich (1561 – 1772). *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, 63, 119 – 154.

Kraushar, A. (1913). Filozof Jan Bogumił Fichte w Warszawie. (Rok 1791). In: *Idem, Okruchy przeszłości*. Warszawa; Kraków: Gebethner i Wolff – G. Gebethner i Spółka, 34 – 50.

Kuc-Czerep, M. (2021). *Niemieckojęzyczni mieszkańcy Warszawy. Droga do obywatelstwa w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej*. Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk.

Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca. 2 sējums. Лингвотерриториальный словарь Латгалии. В 2 томах (2012). Vol. 1. Ed. by I. Šuplinska. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.

Leitane, I. (2001). Die jüdische Dimension der Stadt Lettlands: Eine Typologie. In: *Die Stadt im europäischen Nordosten: Kulturbeziehungen von der Ausbreitung des Lübbischen Rechts bis zur Aufklärung. Beiträge anlässlich des „II. Internationalen Symposiums zur deutschen Kultur im Europäischen Nordosten“ der Stiftung zur Förderung Deutscher Kultur (Aue-Stiftung) Helsinki vom 10. bis 13. September 1998 in Tallinn, Estland*. Ed. by R. Schweitzer, W. Bastman-Bühner, J. Hackmann. Helsinki-Lübeck: Aue-Stiftung, 281 – 296.

Lepucki, H. (1938). *Działalność kolonizacyjna Marii Teresy i Józefa II w Galicji 1772 – 1790: z 9 tablicami i mapą*. Lwów: Skład Główny: Kasa im. J. Mianowskiego, Instytut Popierania Polskiej Twórczości Naukowej.

Limanowski, B. (1957) *Pamiętniki (1835 – 1870)*. Warszawa: Książka i Wiedza.

Machynia, M., Rakutis, V., Srzednicki, Cz. (1999). *Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777 – 1794. Spisy. Sztab, kawaleria, artyleria, wojska inżynierskie i piechota*. Kraków: Księgarnia Akademicka. Wydawnictwo Naukowe.

Małtek, J. (2003). Migracje ludności niemieckiej, polskiej i litewskiej na ziemię pruskie w XIII – XVIII wieku. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 4, 431 – 441.

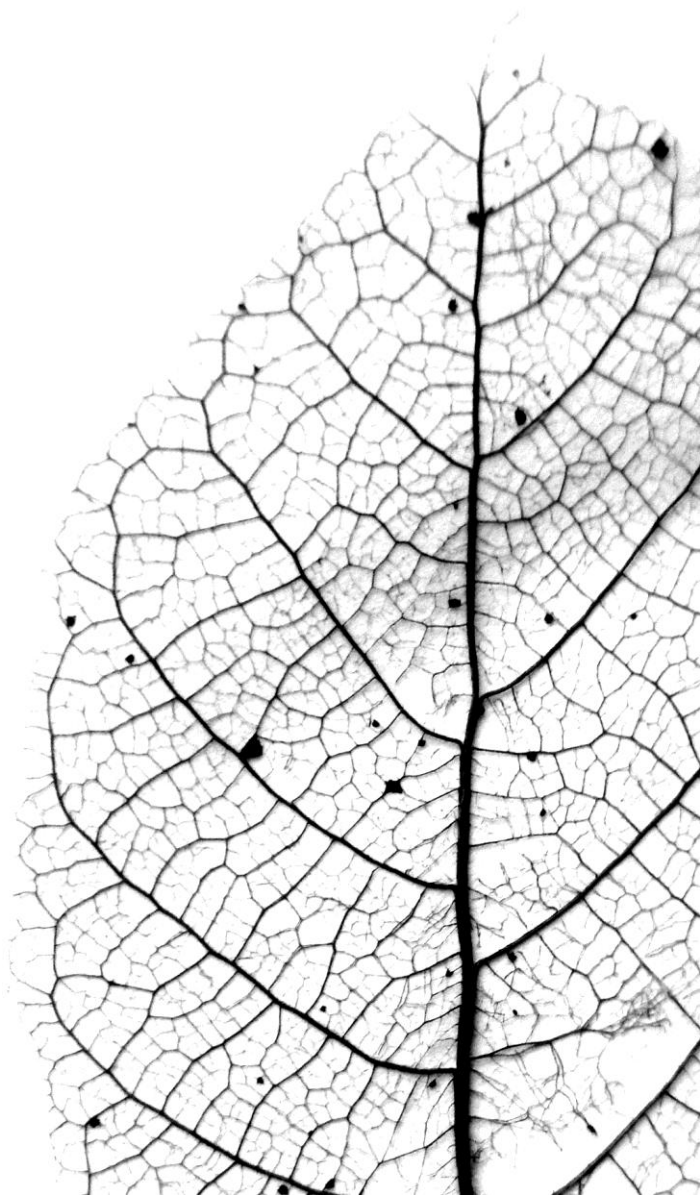
Manteuffel, G. (1883). Krasław. In: F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, eds. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Vol. 4. Warszawa: Nakładem Władysława Walewskiego. Druk „Wieku”, Nowy Świat, 59, 616 – 619.

- Manteuffel, G. (1897). *Księstwo Inflanckie XVII. i XVIII. stulecia. Przegląd wybitniejszych jego postaci*. Kraków: Druk W.L. Anczyca i Spółki.
- Manteuffel, G. (1901). *Krasław*. Warszawa: Wydawnictwo „Kroniki Rodzinnej”.
- Manteuffel, G. (1905). *Z dziejów Kościoła w Inflantach i Kurlandyi (od XVI-go do XX-go stulecia)*. Warszawa: Skład jedyny u ks. proboszcza mitawskiego.
- Manteuffel, G. (1912). *O starodawnej szlachcie krzyżacko-rycerskiej na kresach inflanckich*. Lwów: Główny skład w księgarni Gubrynowicza i Syna.
- Manteuffel, G. (2009). *Inflanty Polskie oraz Listy znad Bałtyku*. Ed. by K. Zajas. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.
- Matuszewicz, M. (1986). *Diariusz życia mego*, vol. 1: 1714 – 1757. Ed. by B. Królikowski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Matuszewski, A. (1989). Julian Kołaczkowski i jego ‘Wiadomości dotyczące się przemysłu i sztuki w dawnej Polsce’ z 1888 r. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 34, 1, 133 – 142.
- Mikulski, K. (2017). Podwójna obsada urzędów ziemskich, urzędy „tytularne”/ „nielegalne” w Rzeczypospolitej w XVII – XVIII w. – kilka uwag wstępnych. *Zapiski Historyczne*, 82, 2, 71 – 83.
- Mikulski, K., Rachuba, A., eds. (1994). *Urzędnicy inflanccy XVI – XVIII wiek. Spisy*. Kórnik: Biblioteka Kórnicka.
- Pragert, P. (2015). *Herbarz szlachty kaszubskiej*, vol. 4. Gdańsk: Wydawnictwo Oskar.
- Rączka-Jeziorska, T. (2016). *Romantyzm polsko-inflancki. Sylwetki, teksty, archiwa*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich.
- Rączka-Jeziorska, T. (2018). *Inflanckie pitoreski. Kultura dworu ziemiańskiego dawnych Inflant Polskich w XIX wieku*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN.
- Rączka-Jeziorska, T. (2019). Migracje zarobkowe czy intelektualne? Przykład guwernerów na dworach dawnych Inflant Polskich (XVIII – XIX w.). In: *Granice i pogranicza*. Ed. by P. Guzowski, M. Liedke, W. Walczak. Białystok: Polskie Towarzystwo Historyczne, 97 – 109.
- Rączka-Jeziorska, T. (2021). ‘Narodowe serce’ polskich Inflantczyków. Zapis jego pracy oraz diagnostyka w XIX wieku według Józefa i Bolesława Limanowskich. In: *Projektowanie niepodległości i dziedzictwo polszczyzny. W stulecie odzyskania niepodległości*. Ed. by W. Ratajczak, M. Osiewicz. Poznań: Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 111 – 122.
- Rostworowski, E. (1964). La Suisse et la Pologne au XVIIIe siecle. In: *Échanges entre la Pologne et la Suisse du XIVE au XIXe siecle. Choses – hommes – idées*. Genève: Librairie Droz, 139 – 211.
- Samborska-Kukuć, D. (2008). *Polski Inflantczyk Kazimierz Bujnicki (1788 – 1878). Pisarz i wydawca*. Kraków: Collegium Columbinum.
- Schiemann, Ch. (1887). *Rußland, Polen und Livland bis ins 17. Jahrhundert*, vol. 2. Berlin: G. Grote’sche Verlagsbuchhandlung.

- Strods, H. (1989). Skład etniczny ludności Łatgalii (b. Inflant Polskich) w latach 1772 – 1959. *Przegląd Zachodniopomorski*, 4, 33/ 3 – 4, 161 – 210.
- Urbanavičius, A. (2009). *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661 – 1795 metais*. Sgrašas. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.
- Wdowik, A. (2017). Zdrojowe salony Europy. Polacy w Bath oraz Spa w 2. połowie XVIII wieku (w świetle wybranych źródeł biblioteczno-archiwalnych w Wielkiej Brytanii oraz Belgii). *Wiek Oświecenia*, 33, 205 – 232.
- Zielińska, Z. (1981). Plater (Broel-Plater) Konstanty Ludwik. In: *Polski słownik biograficzny*, vol. 26. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 672 – 675.
- Žilko A., Mekšs Ē. (1997). Старообрядчество в Латвии: вчера и сегодня. *Revue des études slaves*, 69, 1 – 2, 73 – 88.
- Никонов, В. (2008). *Староверие Латгалии. Очерки по истории староверческих обществ Режицкого и Люцинского уездов (2-я половина XVII – 1-я половина XX вв.)*. Резекне: Резекненская Кладбищенская старообрядческая община.
- Рончка, Т. (2012). „Маленькие ‘вещи’ Казимира Буйницкого.” In: *Prace naukowe młodych filologów Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego*, vol. 1. Ed. by A. Gasz, G. Wilk. Katowice: Uniwersytet Śląski w Katowicach; Studenckie Koło Naukowe „Sojuz”, 113 – 121.

**Vāciešu dzīves reālijas
Latgales teritorijā**

VĀCU MUIŽNIEKI DINABURGAS JEZUĪTU ARHĪVA ATSKAITĒS 17. GS.

Tatjana Bogdanoviča

German Nobility in the Reports of the Dinaburg Jesuit Archives in the 17th Century

The Dinaburg Jesuit Archive is a well-known source for both Latvian and foreign researchers. The archive was published in 1940 – 1941 by the Dutch Jesuit J. Kleijentjen. During the interwar period, he served in Latvia and studied Jesuit history in Latvia. According to J. Kleijentjen, his intention was to find and publish all available documents on the activities of Jesuits in that time territory of Latvia. In search of documents, he visited the archives of several countries (Latvia, the Netherlands, the Vatican, Poland, etc.), resulting in a collection of sources in two parts. The Jesuit archives of Dinaburg were published in the first half of 1940, and its continuation, i.e. personal catalogues, in the second half of the same year.

Despite the fact that the archive is publicly available and several historians refer to it, for example, B. Brezgo, E. Dunsdorfs, H. Strods, P. Jeziorski, the materials of these archives have been little studied from the point of view of source research and it is still uncovered with regard to the informative potential of the materials. Therefore, the author of the current article sets two tasks: the first is to determine the specifics of the published sources, the second is to identify the informative potential of the documents, emphasizing the issues related to the Baltic German nobility.

When describing any source of history, one must first find out the circumstances it was formed in. The beginning of the Jesuit activity in the territory of both Latvia and Latgale is related to the name of Stefan Batory (1575 – 1586). With his support, a Jesuit college was established in Riga in 1582, and the Jesuits carried out their mission activity not only in Vidzeme, but also in Latgale, which was first mentioned in 1606.

However, an independent Jesuit mission in the territory of Latgale was established in 1630, which in 1631 received the status of a residence. A number of factors may be named that have determined the establishment of the residence. The first is the Polish-Swedish War, in which the Polish-Lithuanian Commonwealth lost Vidzeme – a part of the Duchy of Lifland, with Latgale the only territory that remained there. Consequently, the Riga Jesuit College and residence in Cesis were closed, hence part of the Jesuits went to Polotsk College to continue the mission of Latgale there. The second factor is the funding of noble patrons. To operate in the territory of Latgale, the Jesuits necessitated a stable economic base, such as the donations of land and money from Alexander Korvin Gonsievsky, Alfons Lucki, as well as Siberg and Ludinghauswolf.

However, when analysing the activities of the Jesuits in the territory of Latgale in the 17th century, it must be admitted that there were many impediments. They were associated with the Polish-Swedish and Polish-Russian wars, epidemics and natural cataclysms. Nevertheless, the Jesuit residence gradually developed and formed a mission network. Thus, the 17th century Jesuit order in the territory of Latgale had a “time of survival”, the newly established house had to prove its viability in difficult working conditions. In such difficult circumstances, the Dinaburg residence was formed and functioned, which could not be reflected neither in its content nor in its informative potential.

The Dinaburg Jesuit Archive, published between 1940 and 1941, contains several types of documents: annual reports, catalogues, letters, deeds, obituaries, and etc. All documents were published in the original language, Latin, without translation. J. Kleijentjen divided them into four large groups. Three of them – annual reports *Historia residentia Duneburgensis*, annual reports *Litterae annuae residentia Duneburgensis*, and appendices – were published in Part One of the collection, while the personal catalogues, i.e. *catalogi primi* and *catalogi breves*, in Part Two. When creating the structure of the archive, J. Kleijentjen was guided by two principles: the genre of a document and the traditions of Jesuit archiving. However, when publishing the catalogues separately, J. Kleijentjen fragmented the archive, which may interfere with the perception of it as a single whole.

According to the Jesuit order, documents such as reports, catalogues, and legal acts were required to have two copies apart from the original, but researchers at present know only the version sent to the Roman Curia, as documents from the Dinaburg Jesuit archives were destroyed during a fire in the early 19th century. The annual reports *Historia residentia Duneburgensis S.J.* and *Litterae annue Dinaburgensis* are more important for the research of the Baltic German nobility. *Historia* contains information about the

development of the residence and momentous events in Dinaburg and the territory of Latgale. Reports on the years 1634 – 1699 are published in the collection. Unfortunately, researchers have an incomplete set of documents, i.e. some documents dated from 1630 to 1634, from 1636 to 1650 and from 1651 to 1669 are missing. *Litterae* are accounts of spiritual activity, it contains a number of the sacraments accepted. However, when working with this inventory, it is necessary to remember that the data were collected during Easter, an important festival, so they do not reflect the real situation. In addition, the Jesuit orders did not exist in a definite report form, its scope and structure were not strictly defined, all of which remained with the creator of the report. Therefore, references contain the author's subjective vision, it is manifested in the selection and detail of the events, in the perception seen. All this adds value to the informative potential of the archive materials.

The main theme of the Dinaburg Jesuit Archive is the activity of the Jesuits in Dinaburg. However, the Jesuits did not live in a confined space. To a large extent, their activities depended on the favour of the local nobility, and, from the very beginning of the residence, the contacts were established with the members of the noble family, including the Baltic Germans. In total, only six families are referred to in the archive. According to G. Manteifelis, in the 17th century, 23 families of the German-Baltic nobles lived in the territory of Latgale. Thus, the source provides information on their relatively small number. The most frequently mentioned ones are Ziberg, Plater and Ludinghaus Wolf, wherein the Zibergs and the Platers are the leaders in terms of frequency of reference. Three families: the Borchs, the Korffs and the Grothuss are mentioned only a number of times. The dense reference is due to several factors. First of all, it is the location of the noble families. In the difficult conditions of Latgale, the Jesuits mostly worked within the framework of the Dinaburg tract, thus they came into more contact with its nobility: the Zibergs, the Platers and the Ludinghaus Wolfs. The Borchs, the Korfs and the Grothuss, on the other hand, lived far away and had less contact with them. The second factor is the participation of a particular family of nobles in the development of the residence. In this respect, the Ziberg family stands out, which allowed the Jesuits to build missions on their property and sustained them financially. The commemoration of Ludwinghaus Wolf is associated with both the donations and the accession of Juris Wolf. The mention of the Plater family, on the other hand, is linked to the land lawsuits. It was relevant in the 80's of the 17th century so the name of Plater has often been mentioned since then. During the trial, Jan Andrew Plater allied with the Jesuit opponents, and the Jesuits did not conceal their negative attitude towards Plater, calling him a villain. The third factor is the case of the conversion of the Lutheran German-Baltic nobility. These cases were important to the Jesuits as, firstly, they testify

to the success of the Jesuits and, secondly, each nobility is a potential supporter. It is in this context that Borch and Grothus are more frequently mentioned in the sources.

It is noteworthy that nobles are not always called by a name. They are most commonly referred to by occupation, so in case of Jan Andrzej Plater, the word *starosta* is used more frequently, while in case of other nobles, a “respected superior”. This could indicate that it was not a specific surname that was significant for the Jesuits, but the position of this person in society. The more respected and influential a person was, the more the Jesuits could benefit from it, especially in the difficult conditions of Latgale. One cannot but mention that the most frequently used adjective is *Lutheran*; however, it should be noted that there is no negative connotation, just a statement of fact. The predisposition towards this word foregrounds the activity of the Jesuits in the field of recatholization of the nobility.

In general, in the course of analysis of the archive materials it was found out that the information about the German-Baltics is fragmentary, hence significant as it shows the relationship between the Jesuits representing the Polish–Lithuanian Commonwealth and Polish culture. Moreover, it is possible to follow the gradual recatholization of the Baltic German nobles, which in turn was one of the aspects of polonization.

Key words: Inflantij, Dinaburg, Baltic-Germans, Jesuits, Jesuit archive

Ievads

Inflantijas vācu muižniecības izpēte aizsākās jau 18. gadsimtā. Pirmais zināmais darbs ir tapis 1750. gadā, tā bija Jana Augusta Hilzena monogrāfija, veltīta Inflantijas vēsturei. Šajā darbā tika izcelta vācu muižniecības izcelsme no senajām dzimtām, viņu pārākums par pārējiem Inflantijā dzīvojošajiem muižniekiem. Mūsdienās ar Inflantijas pētniecību, tajā skaitā vācu muižnieku tēmu, nodarbojas galvenokārt poļu vēsturnieki. Pēdējā desmitgadē tika publicēta virkne zinātnisko rakstu, kas aktualizē vācu muižniecības jautājumu, kā arī P. Jeziorska un B. Dibasa monogrāfija „Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu: materiały z dyneburskich akt grodzkich i ziemskich z lat 1764 – 1775”. Taču šajos pētījumos tiek izvirzīts galvenokārt viens vācu muižniecības darbības aspekts – politiskā darbība. Šāda tematiskā ierobežotība izskaidrojama ar avotu pieejamību. Saskaņā ar B. Brežgo (1943)

pētījumiem lielākā daļa no dokumentiem pazuda 1905. un 1917. gada revolūciju laikā, palikušā daļa tika izvesta un šobrīd atrodas dažādu valstu arhīvos. Tā ir Lietuvas metrika (Krievijas Seno aktu arhīvā Maskavā), Dinaburgas pilsētas tiesu grāmatas (Latvijas Valsts vēstures arhīvs), Plāteru dzimtas fondu dokumenti (Lietuvas Valsts vēstures arhīvs, Varšavas seno aktu arhīvs, Ļvovas Valsts vēstures arhīvs), kā arī atsevišķi dokumenti, kas glabājas Polijas, Zviedrijas un Vācijas muzejos un bibliotēkās. Tādējādi kvalitatīvai un daudzpusīgai Inflightijas vācu muižniecības pētīšanai ir nepieciešama plašāka un daudzveidīgāka avotu bāze un jaunu avotu ieviešana zinātniskajā aprītē. Viens no šādiem avotiem varētu būt Dinaburgas rezidences jezuītu arhīva komplekss, ko 1940. – 1941. gadā publicējis Holandes jezuīts J. Kleijentjens. Starpkaru posmā viņš kalpoja Latvijas draudzēs un nodarbojās ar jezuītu vēstures pētīšanu. Kā raksta pats J. Kleijentjens, viņa iecere bija atrast un nopublicēt uz to laiku visus pieejamos dokumentus par jezuītu darbību Latvijas teritorijā. Dokumentu meklējumos viņš apmeklēja vairāku valstu arhīvus (Latvijas, Holandes, Vatikāna, Polijas u.c.), kā rezultātā tapa avotu krājums divās daļās. Dinaburgas jezuītu arhīvs tika publicēts 1. daļā 1940. gadā, bet tā turpinājums – personu katalogi 2. daļā 1941. gadā. Liela daļa no publicētajiem avotiem (137 vienība) attiecas uz 17. gadsimtu. Tādējādi Dinaburgas jezuītu rezidences arhīvs, kas brīvi pieejams ne tikai Latvijas Nacionālajā bibliotēkā, bet arī kā interneta resurss (<http://lingua.id.lv/LatinPages/Dunaburgensis.pdf>), iegūst īpašu vērtību 17. gadsimta Inflightijas vēstures, tajā skaitā vācu muižniecības izpētē.

Latvijas historiogrāfijā par pirmo Dinaburgas jezuītu arhīva pētījumu var uzskatīt krājuma sastādītāja J. Kleijentjena (1940) plašo ievadu krājuma 1. daļas nodaļai „Historia Residentia Duneburgensis S. J”. Tā tika sadalīta 3 apakšnodaļās, ievērojot hronoloģisko principu (I posms 1630 – 1700, II posms 1700 – 1761, III posms 1761 – 1820). J. Kleijentjens neveica dokumentu avotpētniecisko analīzi, bet, pamatojoties uz tiem, mēģināja izklāstīt ārējo Dinaburgas jezuītu rezidences vēsturi. Viņa darbs pēc būtības ir dokumentu pārstāstīšana. Vēlāk daudzi Latvijas pētnieki izmanto J. Kleijentjena ievaddaļu savos pētījumos. Tā vēsturnieks E. Dunsdorfs (1962) atsaucās uz to monumentālajā darbā „Latvijas vēsture 1600 – 1710”, vēsturnieks H. Strods (1996), pamatojoties uz J. Kleijentjena pētījumu, uzrakstīja monogrāfijas „Latvijas katoļu baznīcas vēsture” nodaļu par Romas

katoļu baznīcas darbību Latgalē, mākslas zinātniece K. Ogle (2008) izmantoja promocijas darba un monogrāfijas izstrādē, arī ārzemju pētnieki, piemēram, poļu vēsturnieki P. Jeziorskis (2010) un A. Mariani (2012) pievērsa uzmanību J. Kleijentjena darbam. Taču jāatzīst, ka Dinaburgas jezuītu arhīvs joprojām ir maz pētīts, jo neviens no pētniekiem nav veicis detalizētu šī avota kompleksa analīzi.

Iepriekšminētais pārliecina par nepieciešamību veikt Dinaburgas jezuītu rezidences arhīva avotpētniecisko analīzi, tādēļ šī raksta mērķis ir, veicot Dinaburgas arhīva atskaišu analīzi, atklāt dokumentu informatīvo potenciālu, akcentējot jautājumus, kas saistīti ar vācu muižniecības dzimtām.

Jezuīti Inflantijā 17. gadsimtā

Jebkurš vēstures avots ir noteiktas vēsturiskās realitātes fragments, tādēļ informatīvā potenciāla noteikšanai nepieciešams saprast vidi, kurā tas veidojās un eksistēja, respektīvi, jānoskaidro jezuītu ordeņa darbības apstākļus Inflantijā 17. gadsimtā.

Jezuītu darbības aizsākumi gan Latvijas, gan Latgales teritorijā ir saistīti ar Stefana Batorija (Stefan Batory, 1575 – 1586) vārdu. Ar viņa ierašanos Rīgā 1582. gadā aizsākās Pārdaugavas hercogistes (citos avotos Inflantijas) t.s. rekatolizācija. 16. gadsimta sākumā Livonijā dižciltīgo atbalstu iegūst reformācijas kustība, un rezultātā uz Pārdaugavas hercogistes dibināšanas brīdi luterticība kļūst par dominējošo konfesiju. Kā uzsver vācu vēsturnieks J. Haide (2014), ar rekatolizāciju Stefans Batorijs centās panākt Rīgas autonomijas un vācu muižnieku pozīcijas novājināšanu Pārdaugavas hercogistē. Tādēļ pēc Stefana Batorija lūguma 1583. gadā pāvests Gregors XIII (Gregorius PP. XIII, 1572 – 1585) apstiprināja jezuītu kolēģijas dibināšanu Rīgā pie sv. Jēkaba baznīcas (Heide, 2014).

Rīgas jezuītu kolēģijas atskaites liecina par to, ka 17. gadsimta sākumā jezuīti veica misijas darbu ne tika Vidzemes teritorijā bet arī Inflantijā (Kleijentjens, 1941). Pirmo reizi tā ir pieminēta 1606. gada jezuītu tēva Jāņa Stribinga (Joannes Stribingius) atskaitēs (Kleijentjens, 1941). Viņš rakstīja par iedzīvotāju garīgo aprūpi Rozitenas (mūsdienu Rēzekne) un Lucinas (mūsdienu Ludza) rajonā (Kleijentjens, 1941).

Spriežot pēc turpmākajām atskaitēm, misijas darbam Inflantijā nebija fragmentārs raksturs, tas bija regulārs.

No 1614. gada „Inflantijas misiju” pārņēma Vendenes rezidence. Tagad tā paplašinājās līdz Dinaburgai (mūsdienu Daugavpils) un Rušonas ezeram (Kleijentjens, 1941). Taču Vendenes rezidences darbība tika pārtraukta 1625. gadā, Zviedrijas karaspēkam ieņemot pilsētu. Turpmākais „Inflantijas misijas” liktenis līdz šim brīdim nebija skaidrs. Tā J. Kleijentjens uzskatīja, ka pēc Vendenes rezidences slēgšanas jezuītiem pastāvīgais pieturas punkts Inflantijā tika nodibināts tikai ap 1629. gadu Dinaburgā (Kleijentjens, 1940). Savukārt poļu pētnieks S. Zalenskis (1905) apgalvoja, ka jezuītu mītne Dinaburgā paradījās ne ātrāk par 1630. gadu, jo ap šo laiku provinciālis Pampiliuss Lambertenguss (Pompilius Lambertengus), sekojot pāvesta pavēlei, iecēla jezuītu Pēteri Kulesi (Petrus Kulesius) par Dinaburgas rezidences superioru. B. Brežgo un H. Strods mēģināja noskaidrot jezuītu misijas likteni laika posmā no 1625. līdz 1630. gadam. Tā B. Brezgo (1943) apgalvoja, ka jau 1620. gadā daži Vendenes rezidences jezuīti apmetās Dinaburgā un veica šeit misijas darbu, bet H. Strods (1996) rakstīja, ka jezuīti no Vendenes pārcēlās uz Dinaburgu 1625. gadā un jau 1626. vai 1628. gadā atvēra misiju. Taču precīzāku informāciju par jezuītu darbību Inflantijā iespējams iegūt no Lietuvas provinces personu katalogiem (VUB, f. 83). No tiem var uzzināt, ka pēc Vendenes rezidences slēgšanas jezuīti J. Stribings un Jānis Švarcs (Joannes Schwartz) 1625. gadā devās uz Polockas kolēģiju, no kurienes turpināja misijas darbu Livonijā (missionarius ad Livones) jeb Inflantijas teritorijā. Tādējādi misijas darbs netika pārtraukts, bet par tā atbalsta punktu kļuva Polockas kolēģija.

1625. gadā Smoļenskas kanoniķis Aleksandrs Korvins Gosievskis (Aleksandr Korwin Gosiewski) piešķīra Inflantijas misijai līdzekļus dievnama celtniecībai un uzdāvināja topošajai katoļu draudzei daļu no Aulejas muižas. Kā vesta *Dinaburgas misijas un rezidences dibināšanas akts (Origo Residentia Duneburgensis et missiones Jesuitarum per Livoniam ulteriorem)*, tādā veidā Smoļenskas kanoniķis izpildīja kaujas laikā Dievam doto solījumu (Kleijentjens, 1940). 1630. gadā karalis Sigismunds III piešķīra jezuītiem zemes privilēģiju uz Aulejas muižu (Kleijentjens, 1940). Tā apstiprināja ne tikai jezuītu tiesības uz zemes īpašumiem, bet arī tiesības veidot pastāvīgo mītņi Inflantijā. Ar šo notikumu ir saistīta „Inflantijas misijas” statusa maiņa. Lietuvas

provinces personu katalogā par 1630. gadu parādījās atsevišķs ieraksts *missio Livonica* jeb Livonijas misija (VUB, f. 83).

Par Livonijas misijas vadītāju kļuva P. Kulesis. Kopā ar viņu Livonijas misijā kalpoja J. Stribings, Jānis Švarcs (Joannes Schwartz) un Juris Elgers (Georgius Elger) – jezuīti, kas ilgstoši strādāja par misionāriem šajā teritorijā, zināja vietējo valodu, tradīcijas un darba apstākļus (Kleijentjens, 1940).

Livonijas misija pastāvēja tikai gadu. Jau 1631. gadā Lietuvas provinces katalogā tās vietā parādījās ieraksts – *residentia Dinaburgensis* (VUB, f. 83). Tas nozīmēja ne tikai statusa paaugstināšanu, bet arī to, ka misijai tika noteikts pastāvīgas uzturēšanas punkts – Dinaburga. Izradījās, ka Dinaburgas stārasts Alfons Lackis (Alphonsus Lacki) 1630. gadā uzsāka dievnama celtniecību pilsētā un uzaicināja šeit jezuītus (Ogle, 2008). Acīmredzot baznīcas, draudzes, saimniecības esamība pierādīja jezuītu ordeņa vadībai Livonijas misijas dzīvotspēju, kā rezultātā tā ieguva rezidences statusu.

Dinaburgas rezidence pastāvēja no 1631. līdz 1761. gadam, kad tai piešķīra kolēģijas statusu. Sarežģītākais tās pastāvēšanas posms bija 17. gadsimts. Tas bija laiks, kad Inflantiju plosīja kari, epidēmijas un dabas katastrofas, kas radīja postījumus rezidences saimniecībai un apgrūtināja jezuītu kalpošanu šeit. Tā, piemēram, kad 1656. gadā krievu karaspēks ieņēma Dinaburgu, jezuīti uz laiku pārtrauca savu darbību pilsētā un kopā ar pārējiem iedzīvotājiem aizbēga uz Kurzemes teritoriju, visdrīzāk uz Ilūksti, kas piederēja ordeņa atbalstītājam Zībergam (Siberg) (Bogdanoviča, 2015).

Tomēr, neraugoties uz grūtībām, Dinaburgas rezidence pakāpeniski attīstījās. 17. gadsimta 30. gados tai piederēja Aulejas muiža, kā arī 10 akri aramzemes pie Līksnas (Kleijentjens, 1940). Tos jezuītiem uzdāvināja vācu muižnieks Georgijs Līdinghauzens-Volfs (Georgius de Ludenghausen Wolff), kurš 1596. gadā, Rīgas kolēģijas jezuītu iespaidots, atteicās no lutercības un kopā ar dēliem pieņēma Romas Katoļu baznīcas sakramentus (Bogdanoviča, 2018). Savukārt 1643. gadā Dinaburgas stārasts A. Lackis uzdāvināja jezuītiem daļu no Izvaltas muižas. Pārējo muižas daļu jezuīti atpirka paši (Bogdanoviča, 2018). Tādējādi, kā uzsvēra paši jezuīti, divas muižas veidoja drošu un stabilu ekonomisko pamatu rezidences eksistencei (Kleijentjens, 1940). Tas savukārt ļāva palielināt brāļu skaitu un paplašināt darbības sfēras.

Tā rezidences dibināšanas sākumposmā šeit kalpoja 5 – 8 brāļi, bet 17. – 18. gadsimta mijā to skaits pieauga līdz pat 14 cilvēkiem (Kleijentjens, 1941). Spriežot pēc rezidences personu katalogiem, lielāka daļa no jezuītiem kalpoja misijās (Kleijentjens, 1941). Līdz 17. gadsimta 90. gadiem rezidence organizēja misijas galvenokārt savos īpašumos, reti izejot ārpus Dinaburgas trakta robežām. To var izskaidrot, pirmkārt, ar kara darbībām (poļu-zviedru karš no 1655. līdz 1661. gadam un poļu-krievu karš no 1655. līdz 1667. gadam), kas apgrūtināja un padarīja bīstamu pārvietošanos Inflantijas teritorijā. Otrkārt, postījumi no kara, epidēmijām un dabas stihijām radīja zaudējumus jezuītu saimniecībai. Kā rakstīja paši jezuīti, tās atjaunošana prasīja gan finanses, gan cilvēku resursus (Kleijentjens, 1940). Treškārt, pastāvīgo misiju ierīkošana bija atkarīga no muižnieku labvēlības. Pēc G. Manteifeļa (1897) datiem, Inflantijā dzīvoja 23 vācu muižnieku dzimtas, no kurām ietekmīgās bija četras: Plāteri (Plater), Borhi (Borch vai Borck), Hilzeni (Hylzen) un Korfi (Korff). Tiem piederēja plaši zemes īpašumi Inflantijā un nozīmīgi amati provinces pārvaldē. Tā Jans Andžejs Plāters (Jan Andrzej Plater) 1670. gadā no karaļa Mihala Koributa Višņovecka (Michał Korybut Wiśniowiecki) saņēma privilēģiju „consensus ad cedendum” uz Dinaburgas stārastiju. Stārasta tituls palika Plāteru dzimtā līdz pat 1788. gadam (Jeziorski, 2010). Borhu dzimtas pārstāvji ieņēma stārastu amatus Ludzā, Hilzeni Viļakā, bet Korfi 1585. gadā no karaļa Stefana Batorija saņēma īpašumā Krustpils pili (Manteufel, 1897).

Saskaņā ar Lietuvas statūtu katrs muižnieks savos īpašumos bija absolūts valdnieks (Dunsdorfs, 1956). Tas nozīmēja, ka jezuītu misionāri varēja darboties tikai katoļticīgo muižnieku īpašumos. Taču līdz 17. gadsimta 90. gadiem to skaits nebija liels, jo dominējošā konfesija bija luterāņu. Neraugoties uz to, 17. gadsimtā Dinaburgas jezuītiem izdevās nodibināt misijas tīklu Zībergu, Šadursku, Lidinghauzenu-Volfu īpašumos, kā arī savās muižās – Aulejā, Izvaltā un Liksnā (Kleijentjens, 1940).

Tādējādi 17. gadsimts jezuītu ordenim Inflantijas teritorijā bija „izdzīvošanas laiks” – jaundibinātajai mājai sarežģītajos darba apstākļos vajadzēja pieradīt savu dzīvotspēju. Šādos sarežģītos apstākļos veidojās un funkcionēja Dinaburgas rezidences arhīvs, ietekmējot tā saturu un informatīvo potenciālu.

Dinaburgas jezuītu arhīva raksturojums

No 1940. līdz 1941. gadam publicētajā Dinaburgas jezuītu arhīvā ir dažāda veida dokumenti: ikgadējās atskaites, katalogi, vēstules, akti, nekroloģi utt. Visi dokumenti tika publicēti oriģinālā valodā – latīņu, bez tulkojuma. J. Kleijentjens sadalīja tos 4 lielās grupās. Trīs no tām – ikgadējās atskaites „*Historia residentia Duneburgensis*”, ikgadējās atskaites „*Litterae annuae residentia Duneburgensis*”, pielikumi „*Appendices*” (citi dokumenti, kas pēc žanra neietilpst nevienā no iepriekš minētajām grupām, un to nelielais skaits neļāva krājuma sastādītājam izdalīt tos atsevišķā grupā) – tika publicēti krājuma 1. daļā (Kleijentjens, 1940), bet personu katalogi – „*catalogi primi*” un „*catalogi breves*” – 2. daļā (Kleijentjens, 1941). Veidojot arhīva struktūru, J. Kleijentjens pamatojās uz diviem principiem: dokumenta veids un jezuītu arhivēšanas tradīcijas. Tiesa gan, nav saprotams, kas pamudināja krājuma sastādītāju nodalīt katalogus no pārējā Dinaburgas jezuītu arhīva dokumentu kompleksa un publicēt tos krājuma 2. daļā nodaļā „*Catalogi personarum et officiorum Residentiarum Soc. J. In Latvia*” (Latvijas teritorijas Jēzus Biedrības rezidenču personu un amatpersonu katalogi) (Kleijentjens, 1941). Tajā tika iekļauti arī citu Latvijas teritorijā dibināto jezuītu māju katalogi, tādēļ var pieņemt, ka J. Kleijentjena uztverē katalogi bija pašpietiekams dokumentu komplekss. Šī rīcība, no vienas puses, atvieglo dažādu jezuītu struktūrvienību personālsastāva salīdzināšanas procesu, kā arī jezuītu rotācijas izsekošanu Latvijas teritorijas ietvaros, taču, no otras puses, tā sadrumstalo Dinaburgas rezidences/kolēģijas arhīvu, kas var apgrūtināt tā uztveri kā vienotu dokumentu kopumu.

Dinaburgas jezuītu mājas arhīvs gāja bojā 19. gadsimta sākumā ugunsgrēka laikā, tādēļ publikācijas pamatā ir kopijas, kas glabājas Romas kūrījas arhīvā. Saskaņā ar jezuītu ordeņa lietvedības noteikumiem tādiem dokumentiem kā atskaites, katalogi, juridiskie akti, izņemot oriģinālu, bija jābūt diviem dokumenta norakstiem. Patlaban pētniekiem ir zināms tikai Romas kūrījai sūtītais variants. Izņēmums ir „*catalogi breves*”, kas saglabāts divos variantos – provinces arhīva un kūrījas arhīva kopijas, tāpēc nav iespējams veikt dokumentu oriģināla un kopiju salīdzinošo analīzi. No vienas puses, tas ir liels zaudējums, jo nav iespējams noteikt, vai dokumentu tekstā ir veiktas izmaiņas, kā arī šo izmaiņu apjomu un raksturu. Bet, no otras puses, tas uzsver izdotā

Dinaburgas jezuītu arhīva unikalitāti un nozīmi, jo šobrīd tas ir vienīgais brīvi pieejamais avotu komplekss par Latgales teritorijas vēsturi 17. – 18. gadsimtā.

Lielāka nozīme vācu muižniecības Inflantijā pētniecībā ir ikgadējām atskaitēm. Pirmā atskaišu grupa ir „*Historia residentia Duneburgensis S. J.*”. Tās ir ikgadējas atskaites, kas ietver informāciju par rezidences attīstību un būtiskiem notikumiem Dinaburgā un Inflantijā. Krājumā tiek publicētas atskaites par 1634. – 1699. gadu, sakārtojot tās hronoloģiskā secībā. Diemžēl pētnieku rīcībā ir nepilnīgs dokumentu komplekts – trūkst dokumentu par vairākiem gadiem: no 1630. līdz 1634. gadam, no 1636. līdz 1650. gadam un no 1651. līdz 1669. gadam. Šobrīd nav drošu versiju par šo dokumentu likteni. Ir skaidrs, ka tas nav saistīts ar rezidences/kolēģijas darbības pārtraukšanu, jo personu katalogi liecina, ka Dinaburgas rezidence un vēlāk kolēģija darbojās bez pārtraukuma, pat pilsētas krievu okupācijas laikā 1656. – 1667. gadā (Bogdanoviča, 2015). Tomēr dokumentu saglabāšanos varēja ietekmēt gan iekšējie faktori, piemēram, Romas kūrrijas arhīvu darbinieku nolaidība, kas bija īpaši aktuāla problēma 17. gadsimtā, gan ārējie faktori, tādi kā kari, nelaimes gadījumi, dokumentu pārvešana no viena arhīva uz otru, bet, lai sniegtu precīzāku atbildi par trūkstošo dokumentu likteni, nepieciešama papildu izpēte.

Pēc avotu pētniecības klasifikācijas atskaites ir pieskaitāmas pie lietvedības dokumentiem. Tā ir tipveida dokumentu grupa, kas veidota saskaņā ar jezuītu lietvedības noteikumiem. Tā atskaitēm *historia* bija jābūt veidotām pēc konkrēta formulāra (Friedrich, 2021). Taču avotu analīzes laikā tiek konstatēts, ka 5 dokumenti – par 1634., 1635., 1650., 1681., 1682. gadu – tika sastādīti, neievērojot to. Atskaites par 1634. un 1635. gadu satur tipisku *historia* informāciju par atskaites gadu, rezidences darbību un apkārtējiem notikumiem, bet šajos dokumentos ir iekļauts arī brāļu garīgās darbības apraksts un svēto sakramentu pieņemušo uzskaitē, kas bija raksturīga citu atskaišu grupai *Litterae annue* (Kleijentjens, 1940). Tas var būt izskaidrojams ar diviem apstākļiem. Pirmkārt, kā uzsver M. Fridrihs (2021), tikai 16. gadsimta beigās – 17. gadsimta sākumā ordenī tika pabeigts *historia* formulāra noformēšanas process, otrkārt, neskaidra izpratne par dokumentācijas noformēšanu ir tipiska jaundibinājumiem, kas pēc būtības bija Dinaburgas jezuītu rezidence 17. gadsimta 30. gados. Savukārt

1650. gads izceļas ar to, ka atskaitē ir izklāstīta īsa rezidences dibināšanas vēsture un tikai pašās beigās ir ierakstīta informācija par svarīgākajiem notikumiem aizvadītajā gadā (Kleijentjens, 1940). Tas bija Dinaburgas rezidences jubilejas gads – apritēja 20 gadi kopš tās dibināšanas, un acīmredzot tas pamudināja atskaites sastādītāju atkāpties no *historia* rakstīšanas tradīcijas. Bet 1681. – 1682. gada atskaites ir visīsākās, kurās rakstīts, ka attiecīgajā gadā rezidencē nekas būtisks nav noticis (Kleijentjens, 1940). Ņemot vērā, ka dokumentu ar šādu saturu pieņēma provinciālis un sūtīja to tālāk uz kūrīju, var pieļaut, kā arī šāda atskaišu rakstīšanas prakse ordenī pastāvēja.

Jezuītu ordeņa lietvedības noteikumi nereglamentēja atskaišu apjomu (Friedrich, 2021), tādēļ apjoma ziņā Dinaburgas jezuītu *historia* ir dažādas – no 18 vārdiem (1681., 1682. gadā) līdz 643 (1635. gadā), tomēr 17. gadsimtā dominē dokumenti ar vairāk nekā 200 vārdiem (17 no 32 vienībām), jeb 1,5 – 2 lapaspuses rokrakstā. Tas norāda uz to, ka atskaišu rakstīšanas process nebija formāls un to sastādīji atbildīgi attiecās pret šo uzdevumu.

Dinaburgas jezuītu arhīva *historia* atšķiras ne tikai pēc apjoma, bet arī pēc leksikas, rakstīšanas stila, satura, kas norāda uz to, ka katram dokumentam bija noteikts autors. Tomēr Dinaburgas arhīva gadījumā ir sarežģīti noteikt autoru. Pirmkārt, nav pieejami oriģināli, tādēļ nav iespējams izpētīt dokumenta sastādītāja rokrakstu. Otrkārt, lai noteiktu autoru, kas saskaņā ar jezuītu ordeņa lietvedības tradīciju varēja būt superiors/rektors vai ministrs, nepieciešami personāla saraksti, bet krājumā publicētie katalogi ir fragmentāri. Bet iespējams veikt valodas lietojuma analīzi un dokumentu struktūras izpēti, kas arī ir autorības radītāji. Tā analīzes laikā atklājās, ka tikai nelielai dokumentu daļai ir līdzīga uzbūve un stilistika – izmantoti vienādi vārdu savienojumi, tropi, teikuma konstrukcijas. Tās ir atskaites par 1634. – 1635. gadu un par laika posmu no 1672. līdz 1675. gadam. Laika posmā no 1672. līdz 1675. gadam autors visdrīzāk bija superiors Jānis Nisvandts (Joannes Niswandt), jo minētajos gados ministri bieži mainījās, tas noteikti varēja atspoguļoties rakstīšanas stilā. 1634. – 1635. gada atskaitēm pašlaik nav iespējams noteikt autoru. Tas varēja būt gan superiors P. Kulesis, gan ministrs J. Stribings, jo abi divi minētajā laika posmā ieņēma tam nepieciešamos amatus.

Historia lingvistiskā analīze norāda uz ļoti būtisku faktu avotu pētniecībā – biežu atskaišu sastādītāju maiņu. Tādēļ tām piemīt augsta subjektivitātes pakāpe – konkrēta autora „es”, kas noteikti ietekmē ne tikai rakstīšanas stilu, bet arī faktu atlasu un uztveri. No vienas puses, tas apgrūtina darbu pētniekam, kuram jāņem vērā subjektivitātes aspekts, bet, no otras puses, palielina avota informatīvo potenciālu. Tomēr jāatzīmē, ka, neraugoties uz veiktajiem pētījumiem atskaišu autorības jautājumā, šī problēma joprojām prasa papildu detalizētāku izpēti.

Nākamā dokumentu grupa ir atskaites *Litterae annuae residentia Dinburgensis*. Šī atskaišu grupa ietver informāciju par attiecīgās mājas jezuītu garīgo darbību. Saskaņā ar jezuītu ordeņa lietvedības sistēmu *litterās* vajadzēja būt iekļautām ziņām par vietējo iedzīvotāju konfesionālo piederību un ticības tradīcijām, kā arī informācijai, kas atspoguļoja jezuītu panākumus garīgajā darbībā: pieņemto sakramentu skaitu, konversijas gadījumus, konkrētus rīcības piemērus vietējo iedzīvotāju katehizācijā un katolizācijā, tajā skaitā brīnumu aprakstus, kas notika, pateicoties svētajiem sakramentiem, ūdenim, eļļai, vīrakam vai lūgšanai. Tādējādi, kā uzsver jezuītu ordeņa pētnieks M. Fridrihs (2008), *litterām* bija didaktisks raksturs. Tās bija sava veida metodiskais līdzeklis garīgās darbības veikšanai. Ar *littera* palīdzību ordeņa vadība centās pārvaldīt jezuītu uzvedību visdažādākajos apstākļos (Friedrich, 2008), tomēr informatīvā potenciāla noteikšanai ir būtiski, ka ordeņa vadība nebija izstrādājusi atskaišu formulāru, tādēļ materiāla atlase, dokumenta struktūra, apjoms palika tā sastādītāja ziņā.

Publicētajā krājumā *litteras* ir sakārtotas hronoloģiskā secībā. Agrākais dokuments ietver informāciju par 1636. gadu, bet vēlākais – par 1809. gadu. Līdzīgi kā ar *historia*, šajā atskaišu grupā trūkst dokumentu par vairākiem 17. gadsimta gadiem: no 1630. līdz 1636., no 1637. līdz 1641. gadam, par 1642. – 1643. gadu, 1649. gadu, no 1651. līdz 1664. gadam un par 1679. – 1680. gadu. Salīdzinājumā ar *historia* ir saglabājušās vairāk *littera* atskaites par pirmajiem rezidences pastāvēšanas 20 gadiem. Tādējādi, saliekot kopā *historia* un *littera*, var iegūt informāciju par rezidences jezuītu darbību un apkārtējiem notikumiem laika posmā no 1634. līdz 1650. gadam, lai gan šī informācija tomēr ir fragmentāra. Savukārt par laika posmu no 1651. līdz 1664. gadam pētnieku rīcībā nav nekādas informācijas, jo par šo laiku trūkst gan *historia* gan *littera*.

Pēc struktūras un apjoma 17. gadsimta *litteras* ir atšķirīgas. Rezidences pastāvēšanas pirmajos 20 gados dokumenti ir apjomīgi, vidēji tie satur 400 vārdus jeb 1,5 – 2 lpp. rokrakstā, vēlākajā laikā šis apjoms samazinājās uz pusi. To var izskaidrot ar izmaiņām ordeņa lietvedības sistēmā. 17. gadsimta vidū tā kļuva sakārtotāka, un, lai gan atskaišu formulārs joprojām netika izveidots, tomēr jau pastāvēja rekomendācijas atskaišu rakstīšanai. Rekomendācija noteica, ka *litterās* jābūt iekļautai uzskaites informācijai par sakramentu pieņemušo skaitu un konversijas gadījumiem, kas attiecās uz dažādiem notikumiem, tad pierakstīt vajadzēja tikai tos, kas apliecināja ordeņa varenību un brāļu veiksmīgo darbību.

Dinaburgas rezidences arhīva *littera* satur gan verbālo tekstu, gan obligāto uzskaites informāciju. Uzskaites informācija ir integrēta atskaišu pamattekstā, bet bieži vien nav saistīta ar tekstu, kas bija vispārpieņemta prakse jezuītu ordenī. Tikai 17. gadsimta 40. gados atskaišu autors saturiski apvienoja tekstu ar uzskaites datiem.

Jezuītu ordeņa pētnieki atzīmē, ka jezuītu atskaites gan *historia*, gan *littera* ir būtisks vēstures avots vietējas vēstures pētniecībā, to nozīmīgumu noteica galvenokārt autoru nosacītā brīvība materiālu atlasē un aprakstu veidošanā. Tas, no vienas puses, izceļ avota subjektivitāti, bet, no otras, paaugstina tā informatīvo potenciālu.

Dinaburgas jezuītu arhīva atskaišu informatīvais potenciāls vācu muižniecības izpētē

Katrā vēstures avotā ir informācija, ko var raksturot ar diviem kritērijiem. Pirmais ir informācijas nodošanas veids. Saskaņā ar šo kritēriju informācija var būt tieša – tīša jeb tas, kas ir rakstīts, pateikts, attēlots, un netieša – netīša, tā atklājas, analizējot to, kā tiek rakstīts, teikts vai attēlots. Otrais kritērijs ir avota saturs. Jebkura teksta saturu iespējams analizēt trijos līmeņos:

- 1) dzīves reāliju līmenis. Piemēram, tā ir informācija par dažādām personām, toponīmi, notikumi, datumi un skaitļi, cilvēku darbības apraksti, dabas un lietu pasaules apraksti utt.,
- 2) priekšstatu līmenis par cilvēku, notikumiem, dažādām pasaules parādībām utt. Saskaņā ar avota tapšanas apstākļiem no tā var

gūt informāciju gan par esošajiem, gan par formējošajiem priekšstatiem par cilvēku un dažādām pasaules parādībām. Turklāt priekšstati var būt apzināti jeb tas, ko autors vēlējās pateikt, un neapzināti, ko var atklāt, analizējot informācijas pasniegšanas formu,

- 3) domāšanas veida līmenis, kas atklāj avota autora pasaules redzējuma īpatnības.

Nemot vērā Dinaburgas jezuītu arhīva atskaišu kā vēstures avota īpatnības, no tiem iespējams iegūt gan tīšu, gan netīšu informāciju, kā arī veikt analīzi visos trīs līmeņos, tomēr Inflantijas vācu muižniecības pētīšanai būtiskāks ir dzīves reāliju un priekšstatu līmenis.

Arhīva dokumentu satura statistiskā apstrāde parādīja, ka vācu muižniecības pārstāvji tiek pieminēti 31 reizi: 24 reizes *historia* (14 no 31 atskaites) un 7 reizes *litterae*. Pēc pieminēšanas biežuma muižniecības tēma ieņem 3 vietu aiz tādām tēmām kā Dinaburgas jezuītu garīgā darbība un rezidences ekonomiskā attīstība. Tas norāda uz tēmas nozīmīgumu jezuītiem. Lielā interese par vācu muižniecību galvenokārt saistīta ar to, ka jezuīti, zināmā mērā atrodoties sev svešā teritorijā ar ierobežotiem finanšu līdzekļiem, bija ieinteresēti saņemt dažāda veida atbalstu, galvenokārt materiālu. To apstiprina fakts, ka vācu muižnieki ir pieminēti galvenokārt *historia* – atskaitēs, kuru mērķis bija aprakstīt rezidences attīstību, tajā skaitā ekonomisko. Savukārt mazā interese par muižniekiem *littera* atskaitēs acīmredzot tiek saistīta ar to mērķi – sniegt statistiskus datus, kā arī dalīties ar garīgās darbības metodēm, tādēļ šajās atskaitēs jezuīti pievērš uzmanību vācu muižniekiem tikai konversijas gadījumos, kas notika ordeņa iespaidā.

Vācu muižnieki tiek pieminēti jau pirmajās Dinaburgas jezuītu arhīva atskaitēs. 1634. gada *historia* tiek rakstīts: „Dižciltīgais vīrs, bet Lutera piekritējs, piešķīris saviem zemniekiem līdzekļus, lai viņi godinātu katoļu ticību, un pats ar savu sievu piedalījās dievkalpojumā, stīvējot ceļgalos” (Kleijentjens, 1940). Savukārt *historia* par 1636. gadu jezuīti ierakstīja šādu ziņu: „Ģimenes tēvi un citi, pēc izcelsmes ievērojami (lai gan viņi iepriekš izvairījās no sakramentiem kā sev jaunas un dīvainas lietas), mūsu iespaidā atgriezās pie sakramentu godināšanas.” (Kleijentjens, 1940). Tātad viena no vācu muižnieku pieminēšanas tēmām ir saistīta ar jezuītu vēlmi parādīt ordeņa vadībai panākumus garīgajā darbībā, it īpaši ievērojamo vietējo ģimeņu lokā. Šī tēma būs

aktuāla arī turpmākajos gados. Dinaburgas jezuīti atskaitēs piefiksēja katru konversijas gadījumu. Turklāt, ja atgriešana katoļu ticībā notika ietekmīgākajā Inflantijas ģimenē, tad tika pierakstīts arī muižnieku vārds, kā piemērus var minēt Grothuzu (Grotthusz) un Borhu dzimtas pārstāvjus, kuri saskaņā ar *littera* katoļu sakramentus pieņēma 1695. un 1696. gadā, citos gadījumos jezuīti ierakstīja: ievērojams cilvēks (vir illustris) (Kleijentjens, 1940). Jāatzīmē, ka pirmajā rezidences pastāvēšanas desmitgadē nevienā no pieejamajām atskaitēm nav pieminēti personvārdi, kas ir viens no galvenajiem personas lingvistiskajiem identifikatoriem. Tas netīšā veidā norāda uz zināmu atsvešinātību starp jezuītiem un Inflantijas iedzīvotājiem, tajā skaitā vācu muižniekiem. Šo situāciju var izskaidrot ar to, ka rezidences darbības sākumposmā savā veidā ir notikusi jezuītu „aklimatizācija” vietējos apstākļos, līdz ar to cieša saskarsme vēl nav izveidojusies, tāpēc vācu muižnieku raksturojums ir ļoti nekonkrēts, abstrakts.

Ar laiku šī situācija mainījās, pirmie personvārdi jezuītu dokumentos parādījās 17. gadsimta vidū, bet pirmā zināmā konkrētas vācu dzimtas pieminēšanas notiek 1670. gadā, un tā bija Zībergu (Siberk vai Sieberk) dzimta. Turpmākajās atskaitēs tiek pieminētas vēl 5 dzimtas: Plāteri, Līdinhauzeni-Volfi (Ludinghausen Wolff), Borhi, Grothuzi, Korfi. Personvārdu pieminēšana liecina gan par izmaiņām jezuītu – vācu muižnieku saskarsmē, gan par jezuītu un muižnieku satuvināšanos. 17. gadsimta vidū, pateicoties jezuītu darbībai dažādās jomās, komunicēšana ar apkārtējo pasauli kļuva intensīvāka, kas veicināja jezuītu sociālās vides apgūšanu Inflantijā. Tās rezultātā notiek Inflantijas iedzīvotāju, tajā skaitā vācu muižnieku, pāriešana no kategorijas „slikti pazīstams” un „svešs” uz kategoriju „atpazīstams”, „savs” vai „cits”, kas ir loģisks, secīgs rezidences attīstības ceļš. Šo domu apstiprina gan pieminēšanas konteksts, gan arī tropi, ko izmanto jezuīti savās atskaitēs. Kā piemēru var minēt ierakstu 1670. gada *historia*, kurā teikts, ka Zībergu dzimta ir viena no jezuītu galvenajām atbalstītājām kopš zviedru-poļu un krievu-poļu kariem. Sibilla Zīberga karu laikā sniedza jezuītiem patvērumu savā mājā un, kā izteicās paši jezuīti, „rūpējās kā māte par bērniem” (*quo matres in propriam sobolem ferri solitae*) (Kleijentjens, 1940). Šis salīdzinājums liecina par ļoti tuvām, gandrīz radnieciskām attiecībām. Cits piemērs – jezuīti atskaitēs piemin muižnieku amatus, zemes īpašumus, radnieciskās saites (Kleijentjens, 1940). Tas viss liecina par rezidences brāļu labo informētību, kas

iespējama tikai ciešu kontaktu gadījumā. Nepieciešams pieminēt, ka blakus vācu muižnieku vārdiem (izņemot Zībergus un Līdinhauzenus-Volfus, kuri bija katoļi) jezuīti pierakstīja konfesionālo piederību – luterānis vai „luterāņu sekta” piederīgs (*secta lutheranus*) (Kleijentjens, 1940). Tas norāda uz to, ka zināma distance starp jezuītiem un vācu muižniekiem turpināja pastāvēt, taču tagad viņi bija pazīstami, bet konfesionālās piederības dēļ sveši. Konversijas gadījumā vārds „luterānis” pazūd no dokumentiem. Kā piemēru var minēt Grothuzus un Borhus, pēc 1695. gada un attiecīgi 1696. gadā viņi vairs netiek raksturoti kā luterāņu konfesijai piederīgi (Kleijentjens, 1940). Šī informācija var palīdzēt izsekot muižnieku konversijas gadījumus, ja tie nenotika jezuītu iespaidā. Tā vārds ‘luterānis’ blakus Plāteru vārdam netiek lietots kopš 1698. gada, tiesa gan, jāatzīmē, ka ‘muižnieks’ pēdējo reizi ir pieminēts 1691. gadā. Tātad viņa konversija notika starp 1692. un 1698. gadu. Šo faktu apstiprina arī dzimtas pētnieks Š. Konarski (Konarski, 1967), kurš savā monogrāfijā, pamatojoties uz dažādiem avotiem, secina ka J. A. Plātera atgriešana Romas katoļu baznīcā notika starp 1694. – 1695. gadu. Savukārt Korfu par luterāni devēja vēl 18. gadsimtā (Kleijentjens, 1940). Tas arī norāda uz to, ka vācu muižniecības rekatolizācijas process bija ilgstošs un noslēdzās tikai 17. gadsimta beigās. Turklāt ne vienmēr tas notika jezuītu iespaidā, kā tiek uzskatīts Latvijas historiogrāfijā (Strods, 1996). Ir drošas ziņas tika par 4 dzimtu konversijas gadījumiem: Zībergiem, Līdinghauzeniem-Volfiem, Borhiem un Grothuziem. Ir apšaubāmi, ka jezuīti, kuriem bija būtiski parādīt panākumus garīgajā darbībā, noklusētu kādas ietekmīgas dzimtas atgriešanas gadījumu. Atskaišu teksta analīze ļauj saprast jezuītu attieksmi pret muižniekiem kā luterāņiem. Tā varēja būt neitrāla, kas izpaužas kā fakta konstatēšana, un negatīva, kas saistīta galvenokārt ar konfliktu starp jezuītiem un Plāteru par zemes īpašumiem (Kleijentjens, 1940). Šajā gadījumā apzīmējums ‘luterānis’ tiek izmantots, lai uzsvērtu Plātera naidīgo noskaņojumu un lai veidotu antagonismu „labie katoļi jezuīti” – „launais luterānis Plāters” (Kleijentjens, 1940). Lai gan jāatzīmē, ka attieksme pret luterāņiem kā tādu ir negatīva, to sauc par ķecerību, sektu, salīdzina ar nezāli (Kleijentjens, 1940). Bet acīmredzot jezuītiem attiecībā pret vācu muižniekiem bija svarīgāka viņu izcelsme, turklāt daži no tiem, neraugoties uz piederību luterānismam, atbalstīja jezuītus, piemēram, Gedeons Borhs (Gedeon Borch) (Kleijentjens, 1940).

Konkrēto dzimtu pieminēšana notika vairāku faktoru ietekmē. Pirmkārt, saistībā ar viņu dzīvesvietu Dinaburgas traktā vai teritorijās, kas bija tam blakus. Kara darbība, vāji attīstīta infrastruktūra, epidēmijas un dabas katastrofas apgrūtināja jezuītu darbību, tāpēc 17. gadsimtā tā noritēja galvenokārt tuvākajās apkaimēs. Tādējādi ciešāka saskarsme un attiecības veidojās ar vietējiem muižniecības dzimtu pārstāvjiem, kuru starpā bija minētās dzimtas. To apstiprina arī satura statistiskā apstrāde, kas uzrādīja, ka visbiežāk ir pieminētas dzimtas, kas dzīvoja Dinaburgā vai pie tās: Plāteri, Zībergi un Līdinhauzeni-Volfi. Savukārt Korfi, Borhi un Grothuzi, kas dzīvoja ārpus Dinaburgas trakta, tiek pieminēti tikai dažas reizes. Otrkārt, pastiprināto jezuītu uzmanību var izskaidrot ar to, ka Zībergi, Plāteri, Līdinhauzeni-Volfi, Borhi un Korfi bija ievērojamas amatpersonas Inflantijā, kuru labvēlība bija nepieciešama Dinaburgas rezidencei, kas visa 17. gadsimta garumā centās izdzīvot sarežģītajos apstākļos. Ne velti atskaitēs blakus muižnieku vārdiem tika pierakstīts amats, piemēram, Jans Andžejs Plāters – Dinaburgas stārasts (pilsētas galva – *Andreas Plater capitaneus Duneburgensis*), Korfs (vārds dokumentos netiek pieminēts) kā Krustpils stārasts (*capitaneo in Krugstell*), bet Gedeons Borhs – Inflantijas zemes tiesnesis (*Gedeon von Bork judex terrestris Livoniae*) (Kleijentjens, 1940). Taču jāņem vērā, ka laika gaitā amati varēja mainīties un diemžēl pēc šī avota tam nav iespējams izsekot, tādēļ tie ir aktuāli tikai attiecīgajam gadam. Turklāt nevar izslēgt kļūdas amatu minēšanā, tāpēc šī informācija ir jāpārbauda citos avotos. Treškārt, noteiktu dzimtu pārstāvju pieminēšana ir saistīta ar tādām jezuītiem būtiskām tēmām kā konversija (Borhu un Grothusu gadījums), atbalsts jezuītu darbībai (Borhu, Korfu gadījums) vai konfliktsituācijas (Plāteru un Līdinhauzenu-Volfu gadījumā) (Kleijentjens, 1940). Jezuītu īpašo interesi par Inflantijas dižciltīgajiem un to nozīmi rezidencei apstiprina arī J. Līdinhauzenu-Volfa raksturojums. Viņš 17. gadsimta vidū kļuva par jezuītu tēvu. Pirmo reizi dokumentos Juris ir pieminēts 1678. gada *historia* (Kleijentjens, 1940). Raksturojot viņu, atskaites autors uzsver Jura izcelsmi, raksta, ka tēvs nāk no senas dižciltīgo dzimtas ar lielu ietekmi Inflantijā „nobilis, eaque antiquissima inter Livones prosapia oriundum” (Kleijentjens, 1940). J. Līdinhauzens-Volfs bija pirmais no Inflantijas vācu muižniecības, kas iestājās ordenī. Šis fakts pirmām kārtām apstiprināja ordeņa vadībai Dinaburgas jezuītu panākumus garīgajā darbībā. Otrkārt, J. Līdinhauzenu-Volfa klātbūtne

rezidencē deva iespēju uzlabot finansiālo stāvokli, ne velti atskaitēs tiek atzīmēts, ka viņš nāk no bagātas dzimtas un viņam pieder plaši zemes īpašumi, kas pēc iestāšanas ordenī kļuva par rezidences kopīpašumu (Kleijentjens, 1940). Treškārt, dižciltīgas personas iestāšanās ordenī deva iespēju vietējiem jezuītiem paplašināt savu ietekmi, dibinot viņa īpašumos jaunas misijas, veidojot ciešākus kontaktus ar viņa radniekiem un citiem dižciltīgo pārstāvjiem. Tādējādi tas bija Dinaburgas rezidences ceļš uz materiālo un sociālo ieguvumu.

Dinaburgas jezuītu atskaitēs visbiežāk ir pieminēti 2 muižnieku dzimtu pārstāvji: Jans Andžejs Plāters – 6 reizes un Juris Līdinhausens-Volfs (Georgius Ludinghausen Wolff vai Georgius Wolff) – 5 reizes. Tik bieža pieminēšana tiek saistīta ar konfliktsituāciju par Aulejas muižu starp Dinaburgas jezuītiem un Inflantijas bīskapu Nikolaju Poplavski (Nicolaus Poplawski), un Plāteru, kurš bija bīskapa pusē (Kleijentjens, 1940). Šī muiža bija galvenais ienākumu avots, tādēļ bīskapa un Plātera mēģinājums to atņemt sagādāja jezuītiem lielas raizes un pārdzīvojumus. Tā nu Aulejas muižas tēma un konflikts tās dēļ kļuva par pamata sižetu 1678. – 1699. gada *historia* atskaitēm (Kleijentjens, 1940). Šajās atskaitēs tika izveidots skaidri nolasāms antagonisms J. Līdinhausena-Volfa personā, kurš iemiesoja visus Dinaburgas jezuītus pret J. A. Plāteru. Antagonisma veidošanai un pastiprināšanai atskaišu autors/-i izmantoja dažādus izteiksmes līdzekļus. Tā J. Volfs ir raksturots kā ievērojamas, senas un ietekmīgākās dzimtas pārstāvis, bet neko līdzīgu J. A. Plātera raksturošanā nevar atrast nevienā no atskaitēm. Viņa dižciltīgā izcelsme un augstais sociālais statuss tika noklusēts, vienīgais, kas pieminēts, ir stārasta amats, kas, skatoties no uzrakstītā konteksta, bija vienkārši fakta konstatācija, nevis augstā statusa izcelšana. Turklāt *historia* par 1678. gadu tiek pretnostatītas šo personu radnieciskās saites. Tā jezuītu tēva gadījumā ir pierakstīts, ka viņam esot asins radniecība gan ar vietējiem Zibergiem gan ar Pacu (Pac) dzimtu, kas bija ietekmīgākā Lietuvas lielkņazistes dzimta (Kleijentjens, 1940). Vairāki tās pārstāvji uz to laiku ieņēma ļoti augstus amatus. Tā, piemēram, Hristofors Zigmunds Pacs bija Lietuvas lielkņazistes kanclers, Nikolajs Stefans Pacs ieņēma Viļņas bīskapa amatu, bet Mihails Kazimirs Pacs bija Lietuvas hetmanis. Savukārt Dinaburgas stārasta gadījumā asinsradniecība ar ievērojamām dzimtām ir noklusēta, bet ir zināms, ka Plāteri arī veidoja radnieciskas saites ar ietekmīgām dzimtām, piemēram, Tīzenhauzeniem (Tiesenhausen) un Voiniem (Voina)

(Kornarski, 1967). 17. gadsimta muižniekiem asins radnieciskās saites bija ļoti nozīmīgas, ne velti katra dzimta centās veidot radniecību ar ietekmīgākajām un bagātākajām dzimtām, tādējādi nostiprinot un palielinot savas dzimtas nozīmi aristokrātijas vidū. Tāpēc J. Līdinhauzena-Volfa ģimenes saišu izcelšana un šī fakta noklusēšana J. A. Plātera gadījumā var liecināt par mēģinājumu mazināt pretinieka sociālo nozīmi. Minētā konflikta apraksts atklāj vēl vienu pētniecībai potenciālu tēmu – muižnieku savstarpējā s attiecības īpašuma kontekstā.

Nobeigums

Dinaburgas rezidences jezuītu atskaites, lai gan nav publicētas pilnā apjomā un sniedz informāciju tikai par 6 vācu muižnieku dzimtām Inflantijā, tomēr ir būtisks vēstures avots muižniecības tēmas izpētē. Šis avots sniedz informāciju par vietējās vācu muižniecības dzīves reālijām 17. gadsimtā, laika posmu, par kuru pētnieku rīcībā esošais avots klāsts ir ļoti ierobežots. Atskaitēs, pirmkārt, ir iespējams atrast ziņas, kas ļauj spriest par vācu muižniecības sociālo raksturojumu: ieņemamajiem amatiem, konfesionālo piederību, radnieciskajām saitēm, īpašumiem utt. Lai gan jāpiezīmē, ka, ņemot vērā avota specifiku, šīs ziņas tomēr ir fragmentāras. Otrkārt, esošais avots ir pilns ar dažādiem tropiem, kas padara to vērtīgu attieksmes līmeņa pētīšanai. Analizējot atskaišu saturu, iespējams ne tikai noteikt jezuītu attieksmi pret vācu muižniekiem, bet arī izsekot izmaiņām tajā.

Tādējādi informācija, kas iegūta no šī avota, var būt labs papildinājums jau zināmajiem faktiem no Lietuvas metrikas un Dinaburgas pilsētas tiesas grāmatām, kas šobrīd ir biežāk izmantotie avoti vācu muižniecības pētījumos.

Avoti un literatūra

- Bogdanovica, T. (2018). Dinaburgas jezuītu misijas un rezidences dibināšanas apstākli. *Vēsture: avoti un cilvēki*, XXI. Daugavpils Universitāte, 43 – 49.
- Bogdanoviča, T. (2015). Inflantijas rekatolizācija 1582. – 1629. gads. *Latvijas arhīvi*, 3, 52 – 62.
- Brežgo, B. (1943). *Latgolas inventari un generalmēreišonas zemju aproksti 1695. – 1784*. Daugavpils: V. Lōča izdevnīceiba.
- Brežgo, B. (1943). *Latgolas pagōtne*. Daugavpils: V. Lōča izdevnīceiba.
- Dunsdorfs, E. (1962). *Latvijas vēsture 1600 – 1700*. Stokholma: Daugava.
- Dybaś, B., Jeziorski, A. P. (2018). *Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu: materiały z dyneburskich akt grodzkich i ziemskich z lat 1764 – 1775*. Torun, Warszawa: Towarzystwo Naukowe w Toruniu; Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk.
- Friedrich, M. (2021). *A Jesuit Culture of Records?: The Society of Jesus, the Life Cycle of Administrative Documents, and the Late Medieval and Early Modern History of Bureaucratic Information*. HuffPost. <https://www.jesuitportal.bc.edu/publications/symposia/2019symposium/symposia-friedrich/>
- Friedrich, M. (2008). *Circulating and Compiling the Litterae Annuae. Towards a History of the Jesuit System of Communication*. HuffPost. <https://archive.org/details/AHSI-2008/page/n1/mode/2up>
- Hylzen, J. A. (1750). *Inflanty W dawnych swych, y wielorakich aż do wieku naszego dziejach y rewolucyach; z wywodem godności y starożytności Szlachty tameczney, tudziesz praw, y wolności z dawna, y teraz jey służących Zebrane y Polskiemu światu do wiadomości w Oyczystyni języku Podane*. Wilno: Drukarnia Akademicka.
- Jeziorski, P. A. (2010). Dynaburg w ostatnim stuleciu istnienie Rzeczypospolitej obojga narodów. Przyczynek do dziejów społecznych i gospodarczych miasta. *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, vol. 2, Białystok, 409 – 439.
- Kleijntjens, J. (1940). *Latvijas vēstures avoti jezuītu ordeņa archīvos*. 1. daļa. Rīga: Latvju Grāmata.
- Kleijntjens, J. (1941). *Latvijas vēstures avoti jezuītu ordeņa archīvos*. 2. daļa. Rīga: Latvju Grāmata.
- Konarski, S. (1967). *Platerowie*. Paryz: Buenos Aires.
- Manteuffel, G. (1897). *Księstwo inflanckie XVII i XVIII stulecia: przegląd wybitniejszych jego postaci*. Krakow: W. L. Anczyc.
- Mariani, A. (2012). Jezuici w Inflantach i w Kurlandii (1700 – 1773). Między wielką polityką a elitą lokalną. *Zapiski Historyczne*, LXXVII, 4, 113 – 138.
- Minakowski M. J (2013). *Elita inflancka czyli łotewska. Elita Rzeczypospolitej tom XIV województwo inflanckie czyli część dzisiejszej Łotwy w granicach Rzeczypospolitej*. Krakow: Dr Minakowski Kraków.
- Ogle, K. (2008). *Societas Jesu ieguldījums Latvijas arhitektūras un tēlotājas mākslas mantojumā*. Rīga: Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts.

- Shore, P. (2019). *The Voices of Memoria: Diaria, Historiae, and Annuarial as Records of Experience in the Pre-suppression Society*. HuffPost. <https://jesuitportal.bc.edu/publications/symposia/2019symposium/symposia-shore/>
- Strods, H. (1996). *Latvijas Katoļu baznīcas vēsture*. Rīga: Poligrāfists. *Vilņas Universitātes bibliotēka (VUB)*, f. 83 Mikrofilmas, l. 56.
- Wrobel, L. (2018). Hylzenowie, Platerowie i Tyzenhauzowie. Szlachta inflancka i jej rola w życiu politycznym osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej. *Res Gestae. Czasopismo historyczne*, 6, 175 – 185.
- Zaleski, St. (1905). *Jezuici w Polsce*. III daļa. Krakow: Wł. L. Anczyc.
- Хайде, Ю. (2014). *Ливония под властью Речи Посполитой*. HuffPost. https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/27747/1/qv_2_2014_08.pdf

LIVONIJAS MUIŽNIECĪBAS ĢERBOŅI ZEČPOSPOLITAS SASTĀVĀ 17. – 18. GS. PĒC SFRAĢISTIKAS MATERIĀLIEM

Aliaksei Shalanda

Heraldry of the Livonian Nobility During the Polish-Lithuanian
Commonwealth in the 17th – 18th Centuries Based on
Sphragistic Materials

Despite the fact that Livonia (Lat. Livonia, Ger. Livland, Lat. Livonija, Bel. Pol. "Land of Liivs") got into union with Grand Duchy of Lithuania and, after Lublin treaty of 1569, became a common possession of the Grand Duchy of Lithuania and the Kingdom of Poland, it was only in the 17th – 18th centuries that the local, primarily German by origin, nobles and their coats of arms began to appear in the coat of arms and literature of the Polish-Lithuanian Commonwealth. It is sufficed to name such authors as Shimon Okolsky, Vojtech Viyuk-Koyalovic, Kasper Niesiecki, Jan August Gilsen, Vojtech Vincent Velendko. However, in general, the heraldry of the Linfland nobility in the Polish-Lithuanian Commonwealth until the end of its existence remained only partly acknowledged, even by the compilers of heraldry books. In our opinion, the problems of heraldry of the Livonian nobility can be solved by studying such heraldic sources as sphragistic materials or impressions and matrices of seals. They allow to determine the real heraldic situation among the Livonian nobility.

The sphragistic material commonly preserves those coats of arms of the Livonian nobility which, for various reasons, did not appear on the pages of the coats of arms of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The difficulty of studying it lies in the fact that today it is scattered across the archives and collections of museums and libraries of different countries such as Belarus, Latvia, Lithuania, Russia, Poland and Ukraine. Therefore, the task to identify and describe the seals of the Livonian nobility requires international cooperation.

The sphragistic material found by us in the funds of the National Historical Archives of Belarus in Minsk allowed us to visualize the coats of arms of such noble families of Livonia as the Borchs, the Grothus, the Zeebergs, the Knabnofs, the Klopman, the Platers, the Rosens, the Ropps, the Sokolovsky's, the Soltans, the Tizengauzenss, the Felkerzams, the Shadursky's. Some of them were completely unfamiliar to the compilers of the coats of arms of the Polish-Lithuanian Commonwealth of the 17th – 18th centuries. The seals also helped to clarify some of the heraldic aspects of coats of arms hitherto established in historiography, such as the forms and figures of coats of arms and their changes, the types of crowns and the presence of crests. One of the weaknesses of sphragistic heraldic sources is that they do not convey heraldic colours. However, in the 18th century, owing to the spread of the universal shading system in European heraldry, this gap can be partially bridged.

The seals identified in the course of the study can be divided into two main groups: official one – zemstvo and city judicial officials, and personal signet rings – the seals which were used by their owners to approve their private acts and correspondence.

The sphragistic material turned out to be informative not only for the study of heraldry and genealogy of the Livonian nobility. It can be useful in clarifying the career and official conflicts of seal owners, clarifying the dating of their biographical data, studying the processes of Polonization and the history of education, moreover, in studying the history of jewellery craft and the formation of artistic and aesthetic ideas among the population of Livonia in the 17th – 18th centuries.

Our small-scale research has shown an urgent need to compile a sphragistic material for the coat of arms catalogue of the Livonian nobility of the 17th – 18th centuries, and possibly an earlier period. At the first stage, it is necessary to carry out research to identify and record the surviving sphragistic material according to clearly defined methodological rules and principles.

Key words: Livonia, Borch, nobility, coat of arms, heraldry, seal, sphragistics, Grand Duchy of Lithuania, Polish-Lithuanian Commonwealth, Polish kingdom

Heraldisko pētījumu pirmsākumi poļu Inflantijā

Neraugoties uz to, ka Livonija (lat. Livonia; German. Livland; Latv. Livonija; Bkr. Инфлянты; pol. Inflanty – „līvu zeme”) (Dyboś, 2013, 14 – 17) izveidoja valstu savienību ar Lietuvas lielkņazisti un pēc Ļubļinas

ūnijas 1569. gadā kļuva par Lietuvas lielkņazistes un Polijas karalistes kopīpašumu (Karwowski, 1873, 94 – 100; Kuntze, 1939, 11 – 14; Jankiewicz, 2013, 23 – 30), vietējie, galvenokārt vācu izcelsmes, muižnieki un viņu ģerboņi sāka parādīties Žečpospolitas ģerboņu katalogos tikai 17. gadsimta pirmajā pusē. Viens no pirmajiem, kurš pievērsa uzmanību Livonijas muižniecības heraldikai, bija dominikāņu priesteris Šimons Okoļskis. Savā trīsējumu darbā „Orbis Polonus”, kas izdots Krakovā 1641. – 1645. gadā, viņš pieminēja trīs Livonijas dzimtu ģerboņus: dzimtas Denhoffs (Dengoffs, Donhoff), „Zelta logs” jeb Šverīnu „logs” („Okno złote” jeb „Szyba”) un „Taurus” ar Šengingu izmaiņām („Trąby Tertio”) (Okolski, 1641, 170; Okolski, 1643, 343; Okolski, 1645, 233). Ir acīmredzams, ka autors zināja tikai to livoniešu ģerboņus, kas iepriekš no Livonijas bija pārcēlušies uz Polijas karalisti vai Lietuvas lielkņazisti. Kā noprotams no šīs informācijas, par Livonijas dižciltīgo ģerboņiem tolaik bija maz kas zināms.

Pamazām dažādos veidos – ar karaļa dāvinājumiem, laulībām, īpašumu iepirkšanu – livoniešu skaits Polijā un Lietuvas lielkņazistē palielinājās. Jezuītu priesteris Vojteha Vijuka-Kojaloviča ar roku rakstītajā heraldikas grāmatā „Compendium”, datētā ar 17. gadsimta 50. gadiem, starp Lietuvas lielkņazistes muižniecības ģerboņiem, kas cēlušies no „Inflant, abo Lotewskiey ziemi” (Inflantija jeb latviešu zeme), jau tiek minēti Tizenhauzeni zem ģerboņa „Buivols”, Šlihtingi zem ģerboņa. „Briežu rāgi”, Gilheni zem ģerboņa „Elita”, Volfi zem ģerboņa „Lauva”, Korfi zem ģerboņa „Smising”(sic!) un mums jau zināmā „Loga” ģerboņa Šverīni (Kojałowicz Wijuk W. 1897, 22, 79, 80, 144, 288, 306 – 307). Raksturīga Vojteha Vijuka-Kojaloviča LLK heradikas grāmatas iezīme bija tur minētie vācu Livonijas dzimtu ģerboņu aprakstošie nosaukumi (izņemot Korfus-Smisingus). Tos ieviesa pats autors, acīmredzot sekojot Šimona Okoļska piemēram ar mērķi sistematizēt un iekļaut vienotā Lietuvas lielkņazistes muižnieku heraldikas kompleksā.

Šimona Okoļska ģerboņu katalogu un Vojteha Vijuka-Kojaloviča manuskriptu izmantojis jezuītu priesteris Kaspers Ņeseckis, kurš no 1728. līdz 1743. gadam Ļvovā četros sējumos izdeva Zečpospolitas muižniecības ģerboņu katalogu ar nosaukumu „Korona Polska”. Jau zināmajām livoniešu ģimenēm viņš pievienoja daudz jaunu biogrāfisku un ģenealģisku ziņu par Livonijas muižniecību, bet, kas attiecas uz viņu heraldiku, autors to īpaši nepārzināja. Apraksti un gravīras tika dotas

Blumbergu, Butleru, Denhofu, Guldenbalku fon Holtu, Kampenhauzenu un Plāteru ģerboņiem (Niesiecki, 1728, 108, 224; Niesiecki, 1738, 63, 343, 7476; 1. nec., 609). Daļu no Livonijas iedzīvotāju ģerboņiem Kaspers Ņeseckis minējis tikai aprakstoši, tajā skaitā Kurzemes hercogu no Ketleru dzimtas ģerboni (Niesiecki, 1738, 747; Niesiecki, 1743, 48, 427). Taču liela daļa Livonijas vācu dzimtu tika uzskaitītas, ģerboņus nemaz neminot, jo kataloga sastādītājs tos vienkārši nezināja.

Atšķirībā no Vojteha Vijuka-Kojaloviča Kaspers Ņeseckis Livonijas iedzīvotāju ģerboņus dēvēja vai nu pēc viņu uzvārda – „herb tegoż nazwiska” (ģerbonis ar to pašu uzvārdu), vai par viņu pašu ģerboņiem – „herb swoy własny” (personīgais ģerbonis) (Niesiecki, 1728, 76, 199, 200, 247). Interesanti, ka Korfu ģerbonis „Smising” 18. gadsimta pirmajā pusē jau bija pilnībā pielāgots Žečpospolitas heraldikai, jo Kaspers Ņeseckis to klasificēja kā septīto (sic!) Polijas ģerboņa „Gozdawa” šķiru – „Gozdawa 7mo” (Niesiecki, 1728, 200; Niesiecki, 1738, 613).

Jāatzīmē, ka ne Šimonam Okoļskim, ne Voitecham Vijukam-Kojalovičam, ne pat Kasperam Ņeseckim nebija neviena „Livonijas ģerboņu kataloga”, un informācija tika gūta no dažādiem avotiem – senām gravīrām, kapu pieminekļiem, arhīvu dokumentiem, kā arī materiāliem, ko viņiem sūtīja paši ieinteresētie muižnieki. Neraugoties uz to, ka Livonijas muižnieku skaits viņu darbos nepārtraukti pieauga, informācija par tiem bija fragmentāra un nesniedza lasītājiem pilnīgu priekšstatu par šīs Žečpospolitas daļas vēsturi, genealogiju un heraldiku.

Acīmredzot šī iemesla dēļ Livonijas kastelāns, Braslavas tiesas stārasts un Lietuvas lielkņazistes tribunāla maršals Jans Augusts Hilzens 1750. gadā Viļņā izdeva savu darbu „Inflanty”, kura otrā daļa bija veltīta Livonijas muižniecībai. Pirmajās trīs nodaļās autors alfabētiskā secībā ievietoja vispārīgu Livonijas muižniecības reģistru („Ritter-Bank”), pēc tam Kurzemes, Zemgales un Piltenes muižniecības reģistru (pamatojoties uz oficiālajiem sarakstiem no Kurzemes „Ritter-Bank” 1634. un 1638. g.) un atsevišķu Livonijā apmetušos poļu un lietuviešu-baltkrievu muižniecības, kā arī vācu muižniecības Polijā un Lietuvas lielkņazistē reģistru (Hylzen, 1750, Cz. 2, 4 – 10, 11 – 13, 13 – 29).

Ģerboņu aprakstus Jans Augusts Hilzens sniedza visai skopi. Tekstā par Berku ģimeni viņš atzīmēja, ka tiem, kuri parakstījušies kā „Berg de Carmel”, ģerbonī bija kalni, bet tiem, kuri parakstīja „de

Berck”: „mają za herb brzozy na gorze” (tiem augšpusē ir bērza ģerbonis) (Hylzen, 1750, Cz. 2, 13 – 14).

Borhu ģimenei („von der Borch”) ģerbonī bija trīs kovārņi („3 kawki”), Plāteriem („de Broel”) – trīs jostas („3 tramy”), caur kurām gāja ceturtā, Zībergiem („de Wiszling”) – ritenis (Hylzen, 1750, Cz. 2, 15, 24, 2). Autors neaizmirsā arī par savas dzimtas ģerboni, atzīmējot, ka Livonijas un prūšu Hilzenu („de Hülsen”) ģerboņi ir: „belka czerwona, na ktorey trzy liścia laurowe. Hylzenowie Pruscy mają trzy liścia laurowe bez belki” (sarkans stars, uz kura trīs lauru lapas. Prūsijas Hilzeniem ir trīs lauru lapas bez sijas) (Hylzen, 1750, Cz. 2, 19).

Taču kopumā Livonijas muižniecības heraldika Žečpospolitā līdz pat pastāvēšanas beigām palika maz zināma pat heraldikas grāmatu sastādītājiem. Savā piecu sējumu darbā „Heraldyka”, kas izdots Varšavā no 1792. līdz 1798. gadam, Vojtehs Vinčents Velendko ģerboņiem pievienoja Butlerus, Blumbergus un Denhofus (Wielądko, 1794. TI Cz. III, 773; Wielądko, 1794, 520; Wielądko, 1798. T. V, 47.), kas zināmi no viņa priekšteču darbiem, un tikai divus jaunus ģerboņus – Kornu un Engelkes ģimenes (Wielądko, 1796. T. IV, 206; Wielądko, 1798. T. V, 63). Borhu dzimtas ģerbonis tika aprakstīts jaunā veidā, jo 1783. gada 17. martā Mihals Jans Borhs saņēma Svētās Romas impērijas grāfa titulu no imperatora Jozefa II Habsburga (Schabert D, 1840, 31; Kneschke, 1852, 104 – 106; Gritzner, Hildebrandt, 1885, 97). Grāfu Borhu ģerbonis, pēc Vojteha Vincenta Velendko domām, izskatījās šādi: „Herb Borchowski z starożytności był trzy kruki (sic!) w srebrnym polu, z dwoma krzyżkami (sic!) utrzymującemi tarczę herbowną. Ożeniwszy się Stanisław Fabian Borch, z Georgettą córką xięcia Pomorskiego, i Małgorzaty Margrabianki Brandeburskiej, nadał mu Filip pierwszy xiąże Pomorski szwagier iego, Gryffy z krzyżami, i mitrę Pomorską w herbie, i gryfa przy boku tarczy, a przeniósł trzy kruki z pola srebrnego na pole złote. Później Zygmunt wielki, nadając tytuł hrabstwa Polskiego, Borchom na Borchowie przy onych herbie, zostawił krzyżaka, trzymającego w iednym ręku dwa miecze, w drugiey ręce sztandar z literami S. R. Sigismundus Rex, a dozwolił osobliwym przywileiem mieć za podporę tarczy herbowney, orła białego z koroną i berłem: prócz tego trianguł w herbie, z nadpisem tres in unum, czyniąc aliuzyą do trzech herbow złączonych razem: to iest, herb Borchowski trzy kruki na złotym polu; herb Pomorski z mitrą, gryfami i krzyżami, i herb Inflantski gryf i dwa miecze, i przydał ieszcze

do tego herbu, wykrzyk woieny, iako hasło tego imienia, omne trinum perfectum. Tak, iak Władysław IV potwierdził osobliwym przywileiem, zaszczyt hrabiostwa Polskiego na Borchowie, przez Zygmunta Augusta oycy swego (sic!) nadany” (Borha ģerbonī no senatnes bija trīs kraukļi (sic!) sudraba laukā ar diviem krustiem (sic!), kuri turēja ģerboni. Staņislavam Fabianam Borham, apprecoties ar Pomerānijas prinča dēla un Brandeburgas Malgožatas Margrabjankas meitu Žoržetu, no pirmā Pomerānijas prinča Filipa, viņa znata, tika uzdāvināti Grifi ar krustiem un Pomerānijas mitru un grifiem vairoga sānos, un viņš pārcēla trīs vārnas no sudraba uz zelta lauku. Sigismunds Augusts, piešķirot Borhiem grāfa titulu, atstāja teitoņu bruņinieku ar diviem zobeniem vienā rokā, bet otrā rokā – ar karogu ar burtiem SR – Sigismunds Rex, un ar īpašu privilēģiju atļāva ģerboni, balto ērgli ar vainagu kā balstu vairogam un scepteri; turklāt ģerbonī ir trīsstūri ar uzrakstu tres in unum, kas norāda uz trim kopā apvienotajiem ģerboņiem: tas ir Borha ģerbonis, trīs vārnas uz zelta lauka; šim ģerbonim pievienots Pomerānijas ģerbonis ar mitru, grifiem un krustiem, kā arī Inflantijas ģerbonis – grifs un divi zobeni, un pavasara izsauciens, un kā šī nosaukuma sauklis: omne trinum perfectum. Un Vladislavs IV ar īpašu privilēģiju apliecināja Borha tiesības, ko piešķīra Sigismunds Augusts) (Wielądko, 1794. T. I. Cz. III, 606 – 607).

Grāfa Borha ģerboņa gravējuma (1. att.) salīdzinājums ar augstāk minēto aprakstu parāda rupju kļūdu un neatbilstību īstenībai. Acīmredzot Vojtechs Vincents Velendko mēģināja izskaidrot neskaitāmos godpilnos Borhu ģimenes ģerboņa papildinājumus ar trīs kovārņu attēlu. Lai to izdarītu, viņš izmantoja nevis arhīvu dokumentus, bet gan heraldisku leģendu ar izteiktiem poļu akcentiem, ko, tāpat kā pašu ģerboņa attēlu, acīmredzot piegādājis kāds no ieinteresētajiem Borhiem. No otras puses, šāds viņu ģerboņa apraksts liecina par diezgan vājām zināšanām par Livonijas muižniecības heraldiku Žečpospolitas teritorijā tās trešās sadalīšanas priekšvakarā. Vismaz vēlākajos Borhu ģenealģijas zinātniskajos pētījumos viņu heraldiskā leģenda vairs netika pieminēta (Manteuffel, 1912, 15 – 17).

Visas iepriekš minētās ziņas no poļu heraldikas grāmatām un vēsturiskās literatūras attiecas tikai uz tās Livonijas muižniecības daļas ģerboņiem, kuras pārstāvji kļuva pazīstami ar nopelniem Polijā un Lietuvas lielkņazistē. Citiem vārdiem sakot, viņi pēc izcelsmes bija

livonieši (vācieši), kas pat ar ģerboņiem krasi izcēlās poļu un lietuviešu-baltkrievu muižniecības vidū un tādēļ tika uzskatīti par svešiniekiem (Rachuba, 2015, 45 – 68). Tajā pašā laikā pašā Livonijā, šķiet, nebija neviena, kas varētu sastādīt pilnīgu šīs provinces dižciltīgo ģerboņu katalogu. Tiesa, Vojtehs Vincents Velendko, aprakstot Kornu dzimtas (von Zegierd Korn) ģerboni un ģenealogiju, minēja, ka izmantojis kādu īpašu Livonijas ģerboņu katalogu: „... Riterbank czyli osobny herbarz samych Inflancykow, pisze, że za Zygmunta Augusta króla Polskiego, weszła ta familia do Inflant, to jest do tey części Inflant, którą pospolicie Polskiemu Inflantami zwano, a która ostatnim kordonem 1773 roku, pod panowanie Rossyiskie dostała się, gdzie i dotąd kwitnie” (Ritterbank, proti, atsevišķs pašu inflantiešu ģerbonis; raksta, ka Polijas karaļa Sigismunda Augusta valdīšanas laikā šī ģimene ienāca Inflantijā, tajā daļā, ko dēvē par poļu Inflantiju un kas bija pēdējā, kas 1773. gada nonāca Krievijas valdījumā, kur joprojām zied) (Wielądko, 1796. T. IV, 207, salīdzinot ar: Manteuffel, 1912, 58). Šeit Kornu parādīti kā dzimta, kuru nobilitējis tikai karalis Vladislavs I un kas parādījusies Livonijā tikai 17. gadsimtā.

Autors nav atstājis detalizētāku informāciju par izmantoto avotu. Ņemot vērā viņa „Heraldikas” ceturtā sējuma izdošanas datumu (1796), var pieņemt, ka Vojtehs Vincents Velendko izmantojis nevis kādu nezināmu Livonijas „Ritterbanku”, bet gan tā sauktās „izceļošanas” heraldikas materiālus. Jāņem vērā, ka pēc pirmās Zečpospoļitas sadalīšanas 1772. gadā, kad Livonijas kņaziste jeb vojevodiste tika pievienota Krievijas impērijai, vietējai muižniecībai bija jāpierāda Krievijas administrācijai sava piederība privilēģēto kārtai. Šim nolūkam nācās tiesās apkopot savus ģenealogiskos un heraldiskos materiālus. Uz to pamata radītie „izceļošanas” tiesas dekrēti veidoja pamatu Livonijas muižniecības ģerboņu katalogam, kura rokraksts šodien glabājas Rīgā (LNA LVVA. F. 712-1. Nr. 94). Vēl 1964. gadā to publicēja poļu pētnieks Ādams Hejmovskis. Tajā cita starpā minēta arī Kornu ģimene (Heymowski, 1964, 31 – 32). Vojtehs Vincents Velendko, apprecējies ar Petranēliju Aleksandru Kornu, acīmredzot izmantoja kaut kādus viņas dokumentus, un, līdzīgi nesen publicētajam vienam no ģimenes atzariem „Dowod (edukt) szlachectwa von Zygiern Kornów” (fon Zygiern Kornów muižniecības pierādījums), kas datēts ar 1773. gada 17. februāri, kurā bija arī saite uz „Ryterbank Inflanski”, tika aprakstīts

un pievienots ģerboņa attēls (Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu, 2018, 498, 499).

Kā norāda poļu pētnieki Boguslavs Dibass un Pāvels Jazjerskis, Ādama Geimovska publikācija mūsdienās ir ļoti novecojusi, tajā ir vairākas kļūdas un neprecizitātes, tādēļ Livonijas muižniecības „izceļošanas” ģerboņu katalogam ir nepieciešams mūsdienīgs pārpublicējums: „... ponowna edycja herbarza polsko-inflanckiego, dziś niezbędna i ze wszech miar wskazana” (Polijas-Inflantijas herbārija atkārtots izdevums, šodien nepieciešams un noteikti ieteicams) (Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu, 2018, 116).

Sfragistiskā materiāla nozīme heraldikas pētījumos

Autoraprāt, pat jauns šī nozīmīgā un interesantā avota izdevums pilnībā neatrisinās Livonijas muižniecības heraldikas problēmas – galvenokārt tādēļ, ka pētnieki joprojām ignorē tādu heraldisko avotu slāni kā sfragistikas materiāli vai zīmogu nospiedumi un matricas. To prioritāte skaidrojama ar faktu, ka šie materiāli glabā tos ģerboņu, zīmju un emblēmu attēlus, ko muižnieki izmantoja tieši savā dzīves laikā (Tsitog, 1993, 10). Salīdzinot ar heraldikas katalogu datiem, kā arī ar heraldikas pieminekļiem, kas līdz mūsdienām saglabājušies grāmatu gravīrās, flīzēs, gleznās, kapu pieminekļos un citos artefaktos, sfragistikas materiāli ļauj noteikt reālo heraldisko situāciju Livonijas muižniecībā.

Nevarētu teikt, ka Livonijas dižciltīgo heraldikas pētīšanai sfragistikas materiāls vispār nebūtu izmantots. Pirmie uzmanību livoniešu sfragistikas avotiem 19. gadsimta beigās pievērsa vācu pētnieki zinātniskās gadagrāmatas „Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik” lappusēs, kas tika izdota Mītavā (Mitau – Jelgavā) laikā no 1893. līdz 1915. gadam. Parasti viņu heraldiski sfragistiskie pētījumi aptvēra vienu dzimtu, kas ļāva izsekot ne tikai heraldisko figūru izmaiņām gadsimtu gaitā vai noskaidrot dažādu atzaru ģeoloģiskās saites, bet arī noteikt galvenos muižniecības migrācijas ceļus no dažādām vācu zemēm līdz Livonijai (Rutenberg-Orgies, 1898, 47 – 49).

Sekojoši vācu kolēģiem, nedaudz vēlāk Livonijas muižniecības sfragistikai pievērsās poļu pētnieki. 20. gadsimta sākumā Viktors Vittigs

un Staņislavs Dzjadulevičs, pamatojoties uz daudziem Polijas arhīvos atrastajiem zīmogiem, sastādīja veselu ģerboņu katalogu par nezināmo poļu muižniecību un izteica patiesu pārsteigumu, ka: „... lecz zawsze jest to materiał imponujący i rzecz dziwna dotychczas he przez” (tas ir iespaidīgs materiāls, un savādi to redzēt šeit) (Nieznana szlachta Polska i jej herby, 1908, 2 – 3).

Starp nezināmajiem Žečpospolitas Polijas, Lietuvas-Baltkrievijas un Ukrainas muižniecības ģerboņiem Viktors Vittigs un Staņislavs Dzjadulevičs publicēja arī livoniešu personīgos ģerboņus: 1571. gada Pērnavas kapteiņa Valentīna Uberfelda, 1654. gada Raigorodas stārasta Jana Berga, Laurīna Puttkamera (1712), kā arī 1777. gada Livonijas stārasta Juzefa Vilnera poļu ģerboni „Elita” (Nieznana szlachta Polska i jej herby, 1908, 27, 261, 336, 349) (att. 2. a, b, c). Minētie livoniešu ģerboņi bija pilnīgi nezināmi, jo to nebija Zečpospolitas ģerbonī. Kas attiecas uz Jana Berga zīmogu, tad papildu labi zināmajām Jana Augusta Hilzena ziņām Viktors Vittigs un Staņislavs Dzjadulevičs publicēja šīs slavenās Livonijas dzimtas ģerboņa trešo versiju (Manteuffel, 1912, 14 – 15). Tajā bez tradicionālajiem trīs kalniem parādījās ērglis ar izplestiem spārniem, bet ķiverē bez vainaga – divi balti spārni (2. att. a).

Virkni Livonijas muižniecības ģerboņu 18. – 19. gs. ir publicējis šo rindu autors Lietuvas lielkņazistes Grodņas apriņķa vācu muižniecības heraldikai veltītajā darbā. Tie ir Vilkomiras tiesas stārasta Mihala Ludvika (1761) un Lietuvas lielkņazistes Lielā Podskarbija, Grodņas tiesu priekšnieka Antonija (I – II tips 1765 un 1776) Tīzenhauzenu, Grodņas zemesgrāmatu tiesneša Antonija Volmera (1824) ģerboņi, abata un Koložanskas baziliāņu klostera oficiāla Mateja Korna (1804) ģerbonis (Shalanda, 2004, 113 – 115, 117 – 118, 119). Vojtehs Vincents Velendko, kurš pēdējo pazina personīgi, par viņu rakstīja: „... nie tylko podług powołania swego, w stanie duchownym, przykładnie żyjący; lecz z wysokiej roztropności, osobliwey ludzkości i przymiotów licznych, od wszystkich obywatelów, i osób jego znaiomych, wielce poważany i ulubiony” (ne tikai sava garīdznieka aicinājuma dēļ, kas lika dzīvot paraugdzīvi, bet cilvēcīgi piemītošās apdomības un daudzu īpašību dēļ visi pilsoņi un viņa draugi ļoti cienīja un mīlēja viņu) (Wielądko, 6, 207). Nav pārsteidzoši, ka ģerbonis uz priesteru Mateja Korna zīmoga pilnībā sakrita ar ģerboni Vojteha Vincenta Velendko darbā „Heraldika” (Wielądko, 1796, 206) publicētajā gravējumā (3. att.).

Tādējādi sfragīstiskajā materiālā visbiežāk ir saglabāti tie Livonijas muižniecības ģerboņi, kas dažādu apsvērumu dēļ nav parādījušies Žečpospolitās ģerboņu kataloga lapās. To izpētes grūtības skaidrojamas ar faktu, ka mūsdienās minētais materiāls ir izkaisīts pa dažādu valstu – Baltkrievijas, Latvijas, Lietuvas, Krievijas, Polijas un Ukrainas – arhīviem, muzeju un bibliotēku kolekcijām, tādēļ darbs pie Livonijas muižniecības zīmogu apzināšanas un aprakstīšanas prasa starptautisku sadarbību. Kā piemēru minēsim sfragīstikas materiālus, ko izdevās atrast Baltkrievijas Nacionālajā vēstures arhīvā (BNVA) Minskā kņazu Radzivilu fondā (BNVA. F. 649. apr. 4. lpp. 1196).

Sfragīstikas materiāla izpētes piemēri

Agrākais no mūsu atrastajiem zīmogu nospiedumiem piederēja Georgijam de Rozenam, kurš 1582. gada 8. jūlijā kopā ar Lietuvas lielkņazistes galma podskarbiju Teodoru (Fjodoru) Skuminu Tiškeviču (Shalanda, 2003, 105 – 108: viņa zīmogs ir publicēts šeit), Braslavas un Olītas stārastiem izdeva Dinaburgā Hansa Heidenblika atraitnei apliecību par īpašumtiesībām uz 4 zemniekiem Dinaburgas apriņķī. Dokumentā teikts, ka Teodors Skumins Tiškevičs un Georgijs de Rozens bija Polijas karaļa un Lietuvas lielkņaza Stefana Batorija revizori un Dinaburgā veica Piedaugavas Livonijas piļu pārbaudi (Jeziorski, 2012, 54 – 55). Atraitne, „zemes īpašniece Dinaburgas pagastā”, kā savu tiesību apliecinājumu uzrādīja viņiem 1558. gada Livonijas mestra Vilhelma Firstenberga privilēģiju kādam Jurgenam Brunam uz 4 zemniekiem Daugavpils pagastā, mestra Gotharda Ketlera 1559. gadā apstiprinājuma aktu tam pašam Jurgenam Brunam ar atļauju pārdot šos zemniekus, kam vien vēlas, kā arī paša Jirgena Bruna 1561. gada pārdošanas dokumentu par tiem pašiem 4 zemniekiem Hansam Heidenblikam (BNVA. F. 649. Op. 4. D. 1196. L 137). Pēc vīra nāves zemnieki piederēja viņa atraitnei, ko viņai apstiprināja karaļa revizori.

De Rozeni („de Rosen”) ir iekļauti Livonijas „Ritterbank” sarakstā, ko sastādījis Jans Augusts Hilzens (1750) (Hylzen, 1750, Cz. 2, 8). Tos pazina arī Kaspers Ņeseckis, kurš viņu ģerboni nosauca par „Rozēm” un aprakstīja tos šādi: „Powinny zaś bydz trzy róże białe, dwie na gorze podle siebie, iedna pod niemi, w polu czerwonym, na helmie Pawi ogon, z bowu para gronost białych ...” (jābūt trim baltām rozēm, divām augšā

vienai zem otras, vienai zem tām, sarkanajā laukā, uz pāva astes spāres, ar baltu ermīnu pāri priekšgalā) (Niesiecki, 1740, 881).

Karaļa revizora Georgija de Rozena ģerbonis uz viņa zīmoga pilnībā sakrita ar iepriekš minēto aprakstu, izņemot to, ka divas augšējās rozes ir mazākas, salīdzinot ar apakšējo, kā arī ar ķiveres rotājumu. Tas atšķirās tādējādi, ka pāva astes vietā starp diviem sermuliņiem atradās divas cilvēku figūras (4. att.). Zīmoga īpašnieka identitāte starp Rozenu dzimtas pārstāvjiem 16. gs. Kasperam Neseckim palika nezināma.

Daži no mūsu atrastajiem zīmogiem piederēja 18. gadsimta Livonijas zemstu un pilsētu tiesu amatpersonām. 1705. gada 3. oktobrī Dinaburgā zemstes tiesnesis Staņislavs Zībergs un podsudoks (tiesneša palīgs) Aleksandrs Sokolovskis izdeva izrakstu no Livonijas kņazistes zemstes grāmatām lietā par Līksnas muižas robežu noteikšanu Tripoles bīskapam, Livonijas un Piltenes koadjutoram, Blēdas abatam, Viļņas kanoniķim un Livonijas mečņīkam Kirupam Laurīnam un apzīmogoja to ar saviem zīmogiem, bet Livonijas zemstes tiesas lietvedis Daniels Plāters uzlika savu parakstu (BNVA. F. 649. apr. 4. l. 1196. lpp. 104, 106 skat: Daniels Gothards Plāters bija Livonijas zemstes rakstvedis no 1690. līdz 1708. gadam, Urzędniczy Inflanccy, 1994, 139).

Vēl Jans Augusts Hilzens atzīmēja livoniešu Zībergu dzimtu un viņu ģerboni ar riteņa attēlu. Viņš arī Livonijas zemstes tiesnesi sauca nevis par Vladimiru, bet gan Valteru (Hylzen, 1750, Cz. 2, 28). Valteru Staņislavu Zībergu piemin arī Kaspers Neseckis, kurš viņu dzimtas ģerbonī viena riteņa vietā ieraudzīja četrus (sic!) riteņus (Niesiecki, 1743, 74). Zīmogs ir interesants ne tikai ar to, ka sniedz priekšstatu par patieso Zīberga ģerboņa heraldisko figūru, bet arī tā plumāžas dēļ – starp divām strausa spalvām ir tāds pats ritenis kā uz vairoga. Pārsteidz tā leģenda: „WLADIM • STANI • ZIBERK • PODSEDEK • X • INF •” (5. att. a). Taču zināms, ka Valters (Vladimirs) Staņislavs Zībergs pirms kļūšanas par zemstes tiesnesi 1690. gadā laika posmā no 1677. līdz 1684. gadam bija podsudoks (Urzędniczy Inflanccy, 1994, 148, 154). Kāpjot pa karjeras kāpnēm, viņš nez kādēļ nenomainīja zīmogu.

Poļu Sokolovsku dzimta Livonijā izmantoja ģerboni „Kuģis” (Hylzen, 1750, Cz. 2, 24; Niesiecki, 1743, 158; Manteuffel, 1912, 60), un tieši šāds attēls tika ievietots Aleksandra Kazimira Sokolovska Livonijas zemstes podsudoka zīmogu krājumā. Vienīgais, kas pārsteidz, ir tā

pilnīgi neheraldiskais izskats – nav vairoga, ķiveres, plumāžas, bet iniciāļi ir pareizi: „A (leksander) S (okołowski) P (odsędek) I (nflantski)” (5. att. b). Zināms, ka viņš bija zemstes podsudoks 1690. – 1708. gadā, bet karjeru tiesās sācis kā zemstes rakstvedis no 1677. līdz 1684. gadam (Urzędnicy Inflanccy, 1994, 138, 148).

Savukārt 1715. gada 8. janvārī izrakstu no Livonijas kņazistes pilsētas tiesu grāmatām jau pazīstamā Livonijas mečņika un Viņa karaliskās žēlastības kapteiņa Laurīna Frizendorfa lietā par no Ķirupes muižas izdalītā Longa folverka ieķīlāšanu Jekaterinai Agatei Bromzovai no Felkezārmjiem izdeva Livonijas, Dinaburgas un Subates stārasts Jans Ludvigs Plāters un Livonijas oboznijs un pilsētas rakstvedis Jans Beņislavskis (BNVA. F. 649. Op. 4. D. 1196. L. 89, 90). Livonijas amatpersonu saraksta sastādītāju vidū Jans Beņislavskis 1700. – 1723. gadā bija Livonijas oboznijs, bet kā pilsētas rakstvedis vispār nav minēts (Urzędnicy Inflanccy, 1994, 136) (6. att.).

Kā jau zināms, vēl Kaspers Ņeseckis savā ģerboņu katalogā ievietoja Plāteru ģerboņa aprakstu un gravīru. Interesanti, ka viņš par savu galveno avotu nosauca ... zīmogu: „Trzy pasy na tarczy poprzek, a czwarty na nich z ukosa z góry od prawego boku tarczy, na doł na lewy bok, takim go widział odrysowany na domowey pieczęci K” (trīs svītras pāri vairogam, un ceturta uz tām pa diagonāli no augšas uz labo vairoga pusi, uz leju uz kreiso pusi, lūk, kā es to redzēju, uzzīmētu uz iekšējā zīmoga K) (Niesiecki, 1740, 609). Cik var spriest pēc Plāteru ģerboņa gravīras ģerboņu katalogā, tas acīmredzami nebija Livonijas stārasta Jana Ludviga Plātera zīmogs, tādēļ ka atšķirībā no tā, ko pieminēja Kaspersa Ņeseckis, viņa ģerbonī ceturta josta negulēja uz trim jostām, bet gāja zem tām no augšas uz leju, no labā stūra uz kreiso, un plumāža kroņa un trīs strausa spalvu vietā bija plika ķivere un divi ērgļa spārni.

Jans Ludviks Plāters bija Livonijas un Dinaburgas stārasts no 1700. līdz 1735. gadam. (Urzędnicy Inflanccy, 1994, 116). Esam identificējuši viņa pilsētas tiesas zīmogu ar sarežģītu piecdaļīgu ģerboni, kas pievienots izrakstam no Livonijas kņazistes pilsētu tiesu grāmatām 1720. gada 6. jūnija pārdošanas lietā, ar ko Inflantijas mečņiks un rotmistrs Laurīns Frizendorfs pārdod kapteinim Adamam Roppam savu Ķirupes īpašumu un Longa folverku. Izrakstu vīzējis Livonijas kraičijs un pilsētas rakstvedis Francisks Kublickis (BNVA. F. 649. Ap. 4. L. 1196. lpp.

82, 85; Francis Kublickis bija Livonijas kraičijs (1712 – 1739) un pilsētas rakstvedis (1718 – 1739), sk.: Urzędnicy Inflanccy, 1994, 128, 138).

Izrakstam pievienotajā pilsētas tiesas zīmogā bija redzams sarežģīts piecdaļīgs Jana Ludviga Plātera ģerbonis, kas izskatījās šādi: kartušas ovālais lauks bija sadalīts 5 daļās, kur centrā uz ovāla vairoga novietots Plāteru dzimtas ģerbonis ar 4. jostām, 2. laukā – Polijas šļahtas ģerbonis „Kāpslis”, 3. – josta ar trim joslām, kas vērsta slīpi no labās uz kreiso pusi, 4. – bifelis, vērsts pa kreisi, 5. – trīs kovārņi pozīcijā 1: 2, un virs kartušas ir kronis ar pieciem flevroniem; plumāžas nav (7. att.).

Savākie ģerboņi ļauj savā ziņā pārbaudīt Jana Ludviga Plātera ģeoloģiju, jo tik sarežģītas heraldikas struktūras vienmēr ir nesušas ģeoloģisku informāciju (Shalanda, 2016, 70 – 83). Ovālā vairoga centrā atradās Plāteru tēva un dzimtas ģerbonis (1), tāds pats kā iepriekšējā 1715. gada zīmogā, ģerbonis „Kāpslis” (2) piederēja viņa sievai Traķu kastelānei Rozālijai Bržestovskai (Hylzen, 1750, Cz. 2, 23 Niesiecki K. 1740, 609), ģerbonis – josta ar trim joslām – mātei Luīzei Marijai no Grothusu dzimtas, ģerbonis ar bifeli (4) – vecmāmiņai no tēva puses Jadvigai Elizabetei no Tīzenhauzenu dzimtas, un ģerbonis ar trim kovārņiem – vecmāmiņai no mātes puses no Borhu dzimtas (Genealogien, 2004, 61, 88 – 89). Rezultātā Jana Ludviga Plātera sarežģītais saliktais ģerbonis atspoguļoja ne tikai viņa izcelsmi no tēva un mātes puses, bet arī viņa paša laulību.

Ir saglabājies Livonijas kņazistes mečņika un kapteiņa Laurīna Frīzendorfa (Livonijas amatpersonu saraksta sastādītāji Lorencu (Laurīnu) Gerhardu fon Frīzendorfu mečņika amatā fiksē tikai 1708. – 1712. gadā, skat. Urzędnicy Inflanccy, 1994) un viņa sievas Sofijas Elizabetes Felkezarmas dokumenta oriģināls, ar ko 1719. gada 23. aprīlī viņi pārdeva savu Ķirupes īpašumu kapteinim Ādamam Roppam un viņa sievai Jekaterinai Frīzendorfai par 3333 cietiem taleriem un 2 timpām (BNVA. F. 649. Ap. 4. L. 1196. lpp. 76 – 77). Tas bija aizzīmogots ar diviem zīmogiem – autora un viena no četriem lieciniekiem: Livonijas čašņiks Jans Šadurskis (šajā amatā zināms tikai no 1724. līdz 1732. gadam, skat. Urzędnicy Inflanccy, 1994, 121), Livonijas stolņiks Mihals Šadurskis (bija šajā amatā no 1718. līdz 1750. gadam, skat. Urzędnicy Inflanccy, 1994, 162; Hylzen, 1750, Cz. 2, 25), Francisks Jans Šadurskis, Livonijas kņazistes podstolījs un tiesas podstarasts (bija

podstolijs no 1713. – 1748. gadam, tiesas podstārasts – 1717. – 1755. gadā, skat. Urzędnicy Inflanccy, 1994, 148, 150; Hylzen, 1750, Cz. 2, 25) un Francis Jans Miļevskis, Livonijas pilsētas vietvaldis un reģents. Diemžēl Laurīna Frīzendorfa zīmogam ir nesalasāms ģerbonis (uz ķiveres redzamas tikai piecas strausa spalvas), bet viena no trim Šadurskim – Franciska Jana – zīmogs ir labi saglabājies. Tajā bija redzams Šadursku dzimtas ģerbonis „Telēns” un īpašnieka iniciāļi „F (ranciszek) S (zadurski) P (odsoli) I (nflancki)” (Niesiecki, 1743, 258; Manteuffel, 1912, 61) (8. attēls).

Ādams Rops, kapteinis, kļuvis par Ķirupes muižas īpašnieku, 1726. gada 26. novembrī saņēma no pulkveža Ābrama Bromzas atraitnes Katrīnas Agates Felkezārmas ģenerālkvīti par ieķīlāto Longa folverku. Dokuments izdots viņas un znata Jana Fromgolda Dobina, majora, vārdā. Tajā norādīts, ka, neraugoties uz šī īpašuma atkārtotu ieķīlāšanu jau mirušajam majoram Dītriham de Fogelam („de Vogell” vai „Fogiel”) un viņa sievai Mariannai Fogelai no Dobiniem, kā arī leitnantam Janam Vilhelmam Čerskim un viņa sievai, kura bija Dītriha de Fogela māsa, visas finansiālās saistības palika spēkā (BNVA. F. 649. Ap. 4. L. 1196. lpp. 56 – 56 rev.). Dokuments bija apzīmogots ar ģerboņa zīmogu, uz kura attēlots ritenis ar izlauzumu augšējā daļā, ar meiteni, kura labajā rokā tur kausu, bet kreisajā slotu?, kā arī iniciāļi „CI || VI” (9. att.). Neraugoties uz to, ka iniciāļi uz zīmoga nesaskan ar Katrīnas Agatas Felkerzamas Bromzovas vārdiem un uzvārdiem, tomēr ir zināms, ka ģerbonis ar salauzta riteņa attēlu piederēja Livonijas Felkezārmau dzimtai (Heymowski, 1964, 24). Jāpiebilst, ka Felkezarmi ir minēti Kaspera Ņesecka ģerboņu katalogā, taču bez ģerboņa (Niesiecki, 1738, 147).

Vēl viens ģerbonis ir saglabājies Jeļenas Soltanovas vēstulē kapteinim Ādamam Roppam, kas rakstīta Andrepno 1729. gada 25. februārī (BNVA. F. 649. Ap. 4. L. 1196. lpp. 39 – 40 rev.). Baltkrievijas muižnieku Soltānu dzimta Livonijā izmantoja savu personīgo kleina tipa ģerboni, kas Žečpospolitās ģerboņu katalogos ir nostiprinājies ar nosaukumiem „Siromla światła” vai „Serokomla z odmianą” (gaismas Siromla) (Herby rycerstwa polskiego, 1858, 865; Kojalowicz Wijuk, 1897, 281; Niesiecki, 1743, 165). Kaspers Ņeseckis ģerboņa izmaiņas raksturoja šādi: „... powinny bydz nad Habdankiem dwa krzyże, ieden nad drugim, ten co od spodu większy, ten co od gory mniejszy, nad

krzyżem zaś gwiazda, na hełmie trzy piora strusie” (virs Habdanka jābūt diviem krustiem, vienam virs otra, vienam apakšā un vienam virs galvas, un zvaigznei virs krusta, un trim strausiem uz ķiveres) (Niesiecki, 1743, 165).

Uz Jeļenas Soltanovas zīmoga nav redzami tikai divi krusti un puse no sešstaru zvaigznes, taču nav šaubu, ka tas bijis Livonijas Soltānu ģerbonis (10. att.). Spriežot pēc iniciāļiem „I || S”, zīmogs piederēja vai nu Jeļenas vīram, vai viņas vīra radniekiem. Soltānu neizpētītās ģenealoģijas dēļ piemērota sakritības meklēšana vēl nav devusi rezultātus. Zīmogs varētu būt piederējis Janam Soltānam, Livonijas horunžijam, kurš miris pirms 1726. gada (Urządncy Inflanccy, 1994, 118). Tomēr viņa sieva bija Marianna Sei Monteifela, kāda Beņislavska atraitne (Hylzen, 1750, Cz. 2, 26; Manteuffel, 1912, 61). Varbūt viņa pat bija Jana Soltāna otrā sieva, jo Kaspars Ņeseckis ir pieminējis vārdā nenosauktu Livonijas horunžiju Soltānu, kurš bija precējies ar Konstanci Vaņkoviču (Niesiecki, 1743, 166).

Iespējams, ka zem Jeļenas Soltanovas vārda slēpjas Jeļena no Monteifeļiem, Starodubas stolņika un Omeljanovas stārasta Samuela Soltāna sieva (Manteuffel, 1912, 61). Tomēr nav pietiekami daudz uzticamu avotu turpmākajai identifikācijai.

1761. gada 24. jūnijā Ķirupes muižu un Longa folverku „w Xięstwie Inflantskim w trakcie Dunebórskim” (Inflantijas kņazistes Dinaburgas traktā) kā arī siena laukus „w Xięstwie Kurlandskim nad Rzeką Dwetą” (Kurzemes hercogistē uz Dvietes upes) poručiks Ferdinands Frīdrihs Knabenavs („de Knabenauw”) un viņa sieva Eva Elizabete Roppa pārdeva Boļņicas stārastam Josafatam Zībergam cu Vislingam un viņa sievai Magdalēnai no Budbergiem par 12 000 pārsistu tāleru vecās sudraba monētās. Darījuma liecinieki bija Vilkomirskas pagasta čašņiks Franciks Tiško, Zemgales hercogistes rotmistrs Karls Felkezarms un poručiks Gothards Gerhards fon der Ropps, taču zīmogu pielikuši tikai dokumenta autori (BNVA. F. 649. Ap. 4. L. 1196. lpp. 1 – 4).

Šis vienīgais zīmogs uz dokumenta pārstāvēja tā saukto laulības tipa zīmogu, apvienojot vīra (pa labi) un sievas (pa kreisi) ģerboņus. Ferdinanda Frīdriha Knabenava ģerbonī uz ovāla vairoga bija attēlotas divas lauvas, kuras atdala līkumota upe, virzīta pa diagonāli no apakšas uz augšu uz vairoga labo stūri, virs vairoga atradās režģota ķivere bez kroņa, plumāžā divi ērgļa spārni, starp kuriem redzama roka bruņās,

turot kaujas cirvi. Savukārt Evas Elizabetes Roppas ģerbonim uz tā paša ovālā vairoga bija divas ar smaili uz augšu vērstas spāres, no kurām augšējai abās pusēs ir pa divām blankām, abās pusēs gar ārmalu bija divas sagataves, kā arī rombveida smaile, virs vairoga – ķivere ar režģa vizieri un muižnieka kroni, plumāžā – trīs strausa spalvas (11. att.).

Interesanti, ka vēl pirms Ķirupes muižas līdz ar saimniecībām un siena laukiem pārdošanas galīgās reģistrācijas Boļņicas stārasts Josafats Zībergs zu Vislings 1761. gada 7. maijā noslēdza šī īpašuma nomas līgumu uz 3 gadiem ar Rīgas tirgotāju un iedzīvotāju Kārli Donātu. Dokumentu parakstījis un apzīmojis pats Zībergs un divi liecinieki – Rafaels Klopmans un Jurijs Knabnavs (BNVA. F. 649. Ap. 4. L. 1196. lpp. 149 – 50) (12. att. a, b, c).

Ja Zībergu un Knabnavu ģerboņi jau ir labi zināmi, tad Klopmanu ģerbonis (uz ovāla vairoga zelta laukā (metāls apzīmēts ar punktiem) ir trīs pogas pozīcijā 2:1, virs vairoga ir režģa ķivere bez kroņa, plumāžā – divi ragi) pirmo reizi atrodams tieši uz zīmogiem un Žečpospolitas šļahtas ģerboņu katalogos nav minēts. Liecinieka Jurijs Knabnava ģerbonī uzmanību piesaista neatbilstība starp iniciāļiem „G (eorgius) O” un viņa uzvārdu, kā arī bagātīgais pastiprinājums ap vairogu, kas veidots no ieročiem un militārā aprīkojuma. Iespējams, tas pildīja ne tikai militāristiskas rotas funkciju, bet arī norādīja uz ļoti reālu zīmoga īpašnieka dienestu armijā.

Tādējādi atklātais sfragistikas materiāls ļāva vizualizēt tādu Livonijas dižciltīgo dzimtu ģerboņus kā Borhi, Grothusi, Zībergi, Knabnavi, Klopmani, Plāteri, Rozeni, Roppi, Sokolovski, Soltāni, Tizenhauzeni, Felkezarmi un Šadurski. Dažas no dzimtām 17. – 18. gadsimta Žečpospolitas ģerboņu katalogu sastādītājiem bija pilnīgi nezināmas. Zīmogi palīdzēja noskaidrot arī dažus historiogrāfijā jau zināmu ģerboņu heraldiskos aspektus, piemēram, ģerboņu figūru formas un to izmaiņas, kroņu veidus un plumāžu esamību. Viens no sfragistikos heraldikas avotu trūkumiem ir tas, ka tie nesniedz informāciju par heraldikas krāsām. Bet 18. gs., pateicoties universālās ēnošanas sistēmas izplatībai Eiropas heraldikā, šo trūkumu varēja daļēji pārvarēt.

Pētījuma gaitā identificētos zīmogus var iedalīt divās galvenajās grupās: dienesta – zemstu un pilsētas tiesu ierēdņu un personīgie zīmogu gredzeni – signeti, kurus to īpašnieki izmantoja savu privāto

aktu un korespondences apstiprināšanai. Pie pirmajiem jāatzīmē Livonijas vecākā Jana Ludviga Plātera ģerbonis ar viņa personīgo komplekso ģerboni, kas atspoguļoja ne tikai viņa tēva un mātes izcelsmi, bet arī viņa paša laulību. Starp citiem sfragistiskajiem materiāliem izceļas laulības zīmogs ar poručika Ferdinanda Frīdriha Knabnava un viņa sievas Evas Elizabetes Roppas ģerboņiem. Ģimenes savienības nostiprināšana laulības zīmogos ar heraldikas līdzekļiem atgriez no aizmirstības tādu parādību kā sievietes ģerbonis.

Sfragistiskais materiāls izrādījās informatīvs ne tikai Livonijas muižniecības heraldikas un ģenealoģijas pētīšanai. Tas var noderēt zīmogu īpašnieku karjeras un dienesta kolīziju noskaidrošanā, viņu biogrāfisko datu precizēšanai, polonizācijas procesu un izglītības vēstures izpētē un pat rotkaļu amata vēstures un māksliniecisko un estētisko ideju veidošanās pētījumos Livonijas iedzīvotāju vidū 17. – 18. gs.

Mūsu mazie pētījumi liecina par neatliekamu nepieciešamību sastādīt 17. – 18. gadsimta un, iespējams, arī agrāka perioda Livonijas muižniecības sfragistisko ģerboņu katalogu. Pirmajā posmā ir nepieciešams veikt darbu, lai identificētu un fiksētu atlikušo sfragistisko materiālu saskaņā ar skaidri noteiktiem metodoloģiskajiem noteikumiem un principiem (Метадычныя рэкамендацыі, 2015; Opracowanie materiałów sfragistycznych, 2020). Ņemot vērā, ka avoti ir izkaisīti pa Baltkrievijas, Latvijas, Lietuvas, Polijas, Krievijas un Ukrainas arhīviem un depozitārijiem, šādam liela mēroga zinātniski pētnieciskam projektam nepieciešama starptautiska sadarbība.

Ilustrācijas

Zīm. 1. **Grāfu Borhu ģerbonis (1794)**

Wielądko W.W. 1794. T. I. Cz. III, 606.

Zīm. 2 a, b, c. **Bergu, Putkammeru un Uberfeldu ģerboņi**

Nieznana szlachta Polska i jej herby 1908, 27, 261, 336.

a

b

c

Zīm. 3. Ģerbonis „Korn” (1796)

Wielądko W.W. 1796, 206.

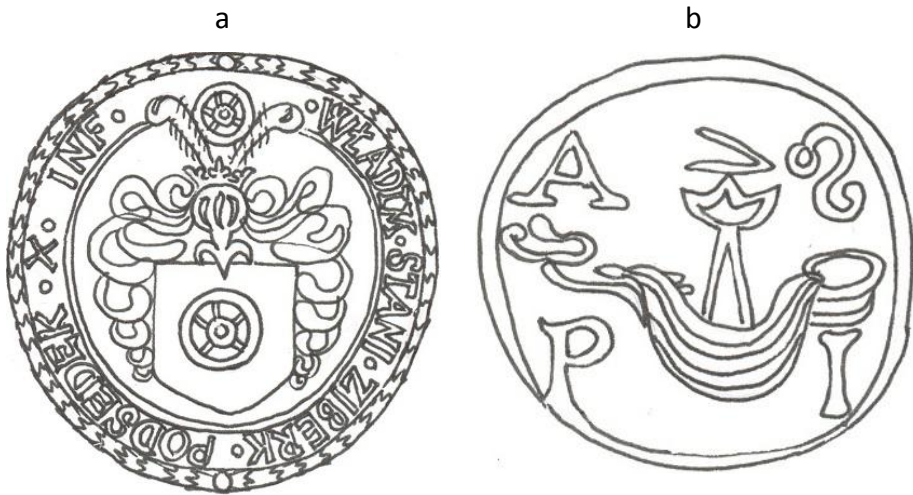
Zīm. 4. Revizora Georgija de Rozena ģerboņa zīmogs (1582)

BNVA. F. 649. Ap. 4. L. 1196. lpp. 137. A. Šalandas zīmējums.

Zīm. 5 a, b. **Livonijas kņazistes zemstes tiesneša un podsudka Vladimira Staņislava Zīberga un Aleksandra Sokolovska oficiālie zīmogi (1705)**

BNVA. F. 649. Ap 4. L. 1196. lpp. 106 ap. A. Šalandas zīmējums.

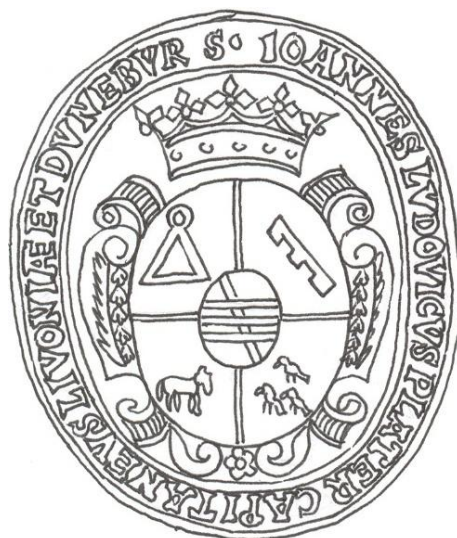
Zīm. 6. **Livonijas un Dinaburgas stārasta Jana Ludviga Plātera ģerboņa zīmogs (1715)**

BNVA. F. 649. Ap 4. L. 1196. lpp. 90. A. Šalandas zīmējums.

Zīm. 7. Livonijas pilsētas tiesas zīmogs ar saliktu Jana Ludviga Plātera zīmogu (1720)

BNVA. F. 649. Ap. 4. L. 1196. lpp. 85. A. Šalandas zīmējums.

Zīm. 8. Livonijas podstolija un pilsētas tiesas podstārsta Franciska Jana Šadurska ģerboņa zīmogs (1719)

BNVA. F. 649. Ap. 4. L. 1196. lpp. 77. A. Šalandas zīmējums.

Zīm. 9. **Felkezārmu ģerboņa zīmogs ar abreviatūru „CIVI” (1726)**
BNVA. F. 649. Ap. 4. L. 1196. lpp. 56 ap. A. Šalandas zīmējums.

Zīm. 10. **Jeļenas Soltanovas ģerboņa zīmogs (1729)**
BNVA. F. 649. Ap. 4. L. 1196. lpp. 40 ap. A. Šalandas zīmējums.

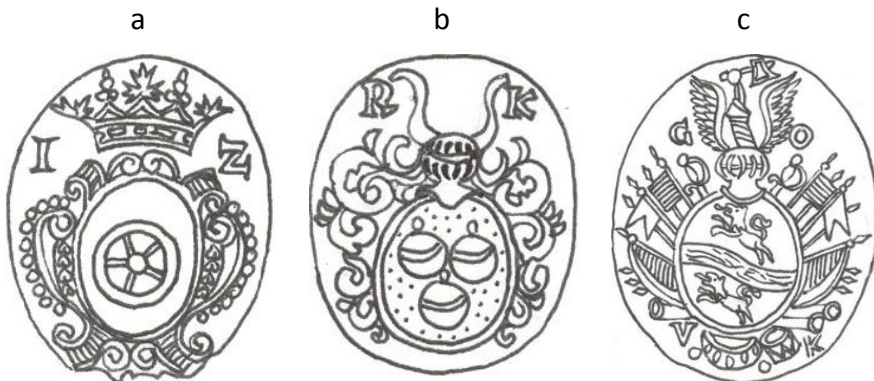
Zīm. 11. Lauļību zīmogs ar Livonijas mečņika un rotmistra Ferdinanda Frīdriha Knabenava un Evas Elizabetes no Roppiem ģerboņiem (1761)

BNVA. F. 649. Ap. 4. L. 1196. lpp. 4. A. Šalandas zīmējums.

Zīm. 12 a, b, c. Josafata Zīberga, Rafaela Klopmana un Jurija Knabenava ģerboņu zīmogi (1761)

BNVA. F. 649. Ap. 4. L. 1196. lpp. 150. A. Šalandas zīmējums.

Avoti un literatūra

Arhīvu materiāli

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs, (LNA LVVA), f. 712-1. Nr. 94.

Национальный исторический архив Беларуси (*Baltkrievu nacionālais valsts arhīvs*), (BNVA). Ф. 694 (kņazi Radzivili).

Grāmatas

Genealogien (2004). *Genealogien kurländisch-ritterschaftlicher Geschlechter die bisher weder im Genealogischen Handbuch der Baltischen Ritterschaften, Teil Kurland, noch im Genealogischen Handbuch des Adels erschienen sind*. Bearbeitet von K. Lackschewitz, A. Prus-Niewiadomski und T. Lenczewski, W. Baron v. Buchholtz. Gelsdorf.

Gritzner, M., Hildebrandt, A.M. (1885). *Wappenalbum der Gräflichen Familien Deutschlands und Oesterreich-Ungarns etc. Leipzig*. Bd. 1. Wappentafel 1 – 209.

Herby rycerstwa polskiego (1858). *Herby rycerstwa polskiego przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane r. p. 1584*. Kraków.

Hylzen, J.A. (1750). *Inflanty w dawnych swych, y wielorakich aż do wieku naszego dziejach, y rewolucyach; z wywodem godności, y starożytności Szlachty tameczney, tudzież praw, y wolności z dawna, y teraz jey służących zebrane, y Polskiemu światu do wiadomości w Ojczystym języku podane*, cz. 2. Wilno.

Karwowski, S. (1873). *Wcielenie Inflant do Litwy i Polski 1558 – 1561 roku*. Poznań.

Kneschke, E.H. (1852). *Deutsche Grafen-Häuser der Gegenwart. In Heraldischer, Historischer und Genealogischer Beziehung*, Bd. 1. Leipzig.

Kojałowicz Wijuk, W. (1897). *Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compendium, czyli o kleynotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają*. Kraków.

Kuntze, E. (1939). *Organizycja Inflant w czasach polskich*. Gdynia.

Manteuffel, G. (1912). *O starodawnej szlachcie krzyżacko-rycerskiej na kresach inflanckich (z ilustracjami w tekście)*. Lwów.

Niesiecki, K. (1728). *Korona Polska przy Złotej Wolności Starożytnemi Wszystkich Kathedr, Prowincyi, y Rycerstwa Kleynotami Heroicznym Męstwem y odwagą, Naywyższemi Honorami; a naypierwey Cnotą, Pobożnością, y Świętobliwością Ozdobiona Potomnym zaś wiekom na zaszczyt y nieśmiertelną sławę Pamiętnych w tey Oyczyźnie Synow, podana*, tom. I. Lwów.

Niesiecki, K. (1738). *Korona Polska przy Złotej Wolności Starożytnemi Rycerstwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego Kleynotami Naywyższemi Honorami Heroicznym, Męstwem y odwagą, Wytworną Nauką, a naypierwey Cnotą, nauką Pobożnością, y Świętobliwością Ozdobiona Potomnym zaś wiekom na zaszczyt y nieśmiertelną sławę Pamiętnych w tey Oyczyźnie Synow, podana*, tom II. Lwów.

Niesiecki, K. (1740). *Korona Polska przy Złotej Wolności Starożytnemi Rycerstwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego Kleynotami Naywyższemi Honorami*

Heroicznym, Męstwem y odwagą, Wytworną Nauką, a naypierwey Cnotą, nauką Pobożnością, y Świętobliwością Ozdobiona Potomnym zaś wiekom na zaszczyt y nieśmiertelną sławę Pamiętnych w tey Oyczyźnie Synow, podana, tom III.

Niesiecki, K. (1743). *Korona Polska przy Złotey Wolności Starożytnemi Rycerstwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego Kleynotami Naywyższemi Honorami Heroicznym, Męstwem y odwagą, Wytworną Nauką, a naypierwey Cnotą, nauką Pobożnością, y Świętobliwością Ozdobiona Potomnym zaś wiekom na zaszczyt y nieśmiertelną sławę Pamiętnych w tey Oyczyźnie Synow, podana, tom IV.* Lwów.

Nieznana szlachta Polska i jej herby (1908). *Nieznana szlachta Polska i jej herby.* Kraków.

Okolski, S. (1641). *Orbis Polonus, Splendoribus caeli: Triumphis mundi: Pulchritudine animantium: Decore aquatiliū Naturae excellentia reptiliū, condecoratus. in quo antiqua Sarmatorum gentiliata, pervetustae nobilitatis Poloniae insignia, Vetera et Noua Indigenatus meritorum praemia et Arma, specificantur et relucet. Nunc primum, ut Latinitati confecratus, ita claritate et veritate perspicuous,* tom. I. Cracoviae.

Okolski, S. (1643). *Orbis Polonus, Orbis Polonus, Splendoribus caeli: Triumphis mundi: Pulchritudine animantium: Decore aquatiliū Naturae excellentia reptiliū, condecoratus. in quo antiqua Sarmatorum gentiliata, pervetustae nobilitatis Poloniae insignia, Vetera et Noua Indigenatus meritorum praemia et Arma, specificantur et relucet. Nunc primum, ut Latinitati confecratus, ita claritate et veritate perspicuous,* tom II. Cracoviae.

Okolski, S. (1645). *Orbis Polonus, Orbis Polonus, Splendoribus caeli: Triumphis mundi: Pulchritudine animantium: Decore aquatiliū Naturae excellentia reptiliū, condecoratus. in quo antiqua Sarmatorum gentiliata, pervetustae nobilitatis Poloniae insignia, Vetera et Noua Indigenatus meritorum praemia et Arma, specificantur et relucet. Nunc primum, ut Latinitati confecratus, ita claritate et veritate perspicuous,* tom III. Cracoviae.

Opracowanie materiałów sfragistycznych (2020). *Opracowanie materiałów sfragistycznych w archiwach,* red. P. Gut, M. Hlebionek. Warszawa.

Schabert, D. (1840). *Vollstaendiges Wappenbuch des Kurlaendischen Adels.* Mitau.

Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu (2018). *Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu. Materiały z Dyneburskich akt grodzkich i ziemskich z lat 1764 – 1775.* Wydali B. Dybaś, P.A. Jeziorski, przy współpracy T. Wiśniewskiego. Toruń.

Urządnicy Inflanccy (1994). *Urządnicy Inflanccy XVI – XVIII wieku. Spisy.* Oprac. K. Mikulski, A. Rachuba. Kórnik.

Wielądko, W.W. (1794). *Heraldyka czyli opisanie herbów, oraz: Familie rodowitej Szlachty Polskiej y W. X. Litt: z ich herbami,* tom I, cz. III. Warszawa.

Wielądko, W.W. (1794). *Heraldyka, czyli opisanie Familii, y krwi związku szlachty Polskiej y W. X. Litt: z ich herbami,* tom II. Warszawa.

Wielądko, W.W. (1796). *Heraldyka, czyli opisanie Familii, y krwi związku szlachty Polskiej y W. X. Litt: z ich herbami,* tom IV. Warszawa.

Wielądko, W.W. (1798). *Heraldyka, czyli opisanie Familii, y krwi związku szlachty Polskiej y W. X. Litt: z ich herbami*, tom V. Warszawa.

Метадычныя рэкамендацыі (2015). *Метадычныя рэкамендацыі па апісанні сфрагістычных матэрыялаў XV – XVIII стст. у архівах Беларусі*. Склад. А.І. Шаланда. Мінск.

Цітоў, А. (1993). *Пячаткі старажытнай Беларусі: Нарысы сфрагістыкі*. Мінск.

Raksti žurnālos

Dyboś, B. (2013). Inflanty, dawne Inflanty, Inflanty Polskie, Kurlandia, powiat piltyński – potyczki terminologiczne. *Wiadomości Historyczne*, 4, 14 – 17.

Heymowski, A. (1964). Herbarz szlachty Inflant Polskich z 1778 roku. *Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej*, tom 2. Buenos Aires, 9 – 58.

Jankiewicz, A. (2013). Inflanty i Księstwo Kurlandii i Semigalii – inflanckie „Prusy” trochę inaczej. Kilka uwag o zapomnianej Unii Wileńskiej 1561 roku. *Miscellanea Historycvzno-Archivistica*, 20, 19 – 42.

Jeziorski, P.A. (2012). Właściciele majątków ziemskich na terenie Inflant polskich u schyłku XVI wieku. *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, tom III, red. W. Walczaka, K. Łopateckiego. Białystok, 51 – 79.

Rachuba, A. (2015). Inflantczycy i Kurlandczycy na Żmudzi w XVI – XVIII wieku. *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym*, 35, 4, 45 – 68.

Rutenberg-Orgies, E. (1898). Das Wappen der von Rutenberg und von Orgies gen. Rutenberg (mit einer Siegeltafel). *Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik 1897*. Mitau, 47 – 49.

Шаланда, А. (2003). Сапраўдны гербоўнік шляхты Браслаўскага павета ў XVI – XVIII ст.: новыя знаходкі. *Браслаўскія чытанні: Мат-лы VI-й навукова-краязнаўчай канферэнцыі, прысвечанай 150-й гадавіне з дня нараджэння браслаўскага лекара, грамадскага дзеяча Станіслава Нарбута (1853 – 1926)*. Браслаў, 105 – 108.

Шаланда, А. (2004). Шляхта нямецкага паходжання і яе гербы ў Гарадзенскім павеце ВКЛ у другой палове XVI – XVIII ст. *Герольд Litherland*, 3 – 4, 112 – 120.

Шаланда, А. (2016). Складаныя гербы шляхты ВКЛ у другой палове XVI – XVII ст. як крыніцы па генеалогіі. *Генеалогія. Зб. навуковых праць*. Київ, 70 – 83.

VĀCIEŠU TIESISKAIS STATUSS LATGALĒ

19. GS. KRIEVIJAS IMPĒRIJAS TIESĪBU NORMĀS UN IZPILDES DOKUMENTOS

Uldis Vanags

Germans Legal Status in Latgale in the Legal Norms and Enforcement Orders of the 19th Century Russian Empire

Undoubtedly, the Germans in the modern sense of the word have lived or as it happens settled in the territory of Latgale since the time when the inhabitants of the coastal areas, speaking German dialects, began to engage in trade along the Daugava waterway. However, the residence of the nation in the area is more or less noticeable, not only because of its quantity or influence, but also because of its legal status. There were never many Germans in Latgale, however, at least at the end of the 19th century most of the representatives of the local nobility and state administration considered themselves belonging to the German people, which left a significant imprint on the history of Latgale. However, the question of who the Germans were in Latgale and what their legal status was, which distinguished them from other ethnic groups living in Latgale, remains unanswered. The study offers a short insight into the history of Latgale Germans during the so-called Long 19th century, which began with the Great French Revolution and ended with the First World War. In Latgale, it is definitely possible to start this long century from 1772 – the first partition of Poland and the annexation of Latgale to the Russian Empire. From this significant date in the history of Latgale, a separate era begins, during which Latgale, although it was in the territory of one great power with other Latvian inhabited lands, was definitely under completely different forms of government within the Vitebsk province.

Historical questions arise for the researcher to assess the highly formal language of fixed legal norms, because other sources show not so much the essence, but rather the attitude to the situation, and through such a demonstration of the attitude it is almost impossible to find the true image of

the situation. Undoubtedly, the officially published legal norm is considered the final proof, but the order of application of this legal norm in life is often also important for the historical truth.

Most of the terms on which the research is based do not require further study, except one word that seems perfectly clear – the term “German”. In the course of the 19th century, this term changed dramatically, at the end of the period acquiring the semantics corresponding to the modern one. Clarification of the term is important in this situation, because under the word “German” there is implied a certain and isolated group of society, which is distinguished, by some objectively existing element, from other groups which are not “Germans”.

Back in the early 19th century, the term “German” in Russia had little in common with a person's ethnicity (let alone belonging to a nation). It refers to a foreigner or person who speaks one of the German dialects. In fact, when it comes to the people registered there according to the laws of the Russian Empire, the only element which allows us to unite all Germans in the Baltics with all Germans in Latgale (the Vitebsk province) is the language used in everyday life.

Even at the end of the 18th century, the noblemen of Latgale called themselves Livonians, not Germans. For this reason, the focus is on how safe it was for the people whose native language was German to use it during the long nineteenth century, and how the legal framework changed, namely, how Germans could be Germans during this period.

There are no legal norms in the law that would restrict the rights of Germans. Obviously, here we are dealing with a case when a change (decrease) in the legal situation occurs with the arrival of new legal entities that occupy a place which was previously reserved for one. Namely, if earlier in the Russian Empire the Russian language was the dominant language in office work ensuring also a place for certain foreign languages (German, Polish), then in the 19th century other languages were assigned to this small space, and the German language had to “shrink”. At the beginning of the period under review, German was the prioritized language in Russia, and in some regions, it was the language of government. At the end of the period, Russian was strictly dominant in the Russian Empire, but German had to share a minor status with other local languages such as Latvian. During the First World War, German became the language of the enemy, and its use became even more dangerous as the locals saw it as a sign of infidelity and immediately announced possible spying on government agencies. A person could be repressed on the ground that he sympathized with the Germans during this period. However, this does not prevent ethnic Germans (or those who manifest themselves as Germans)

from serving in the state administration of the Russian Empire, including state repressive bodies investigating espionage for Germany.

We can conclude that despite the fact that the ethnic Germans and people considering themselves representatives of German culture and ethnicity lived in Latgale throughout the long nineteenth century, they did not acquire any special status, separate from other nations of the Russian Empire. In this regard, the Russian Empire had not yet abandoned the system of estate law. In this case, given the share of “Germans” in the administrative and business environment of the Russian Empire in the territory of Latgale, their small percentage cannot be considered a reason. Apparently, the legal tradition and policy of the Russian Empire during this period are moving in a different direction, similar to other European countries.

Key words: Latgale, Inflanty, Germans, russification, Russia, Empire

Ievads

Vācieši šī vārda mūsdienu izpratnē (kā politiska vai etniska sociāla grupa (Геллер, 1991)) Latgales teritorijā ir uzturējušies vai pat apmetušies jau no laikiem, kad vācu valodas dialektos runājošo piejūras teritoriju iemītnieki sāka iesaistīties tirdzniecībā pa Daugavas ūdensceļu. Tomēr kādas tautas pārstāvju dzīvošana kādā teritorijā ir vairāk vai mazāk pamanāma ne tikai tās daudzuma vai atstātās ietekmes, bet arī tiesiskā statusa dēļ. Vāciešu Latgalē nekad nav bijis daudz, lai gan vismaz 19. gadsimta beigās par vācu tautai piederīgiem sevi uzskatīja liela daļa vietējās muižniecības un valsts administratīvā aparāta pārstāvju, kas atstāja būtiskas pēdas Latgales vēsturē. Jāatzīst, ka jautājums par to, kas bija Latgales vācieši un kāds bija, ja bija, viņu tiesiskais statuss, kas tieši viņus atšķīra no citām Latgales teritorijā dzīvojošajām etniskajām grupām, paliek neatbildēts. Pētījums piedāvā nelielu ieskatu Latgales vāciešu vēsturē 19. gadsimtā, laikā, kas aizsākas ar Lielo franču revolūciju un beidzas ar Pirmo pasaules karu. Latgalē šo garo gadsimtu pilnīgi noteikti ir iespējams sākt ar 1772. gadu – pirmo Polijas sadalīšanu un Latgales pievienošanu Krievijas impērijai. Ar šo nozīmīgo datumu Latgales vēsturē sākās atsevišķi nodalāms laikmets, kura laikā Latgale, ja arī atradās vienas lielvalsts teritorijā ar pārējām

latviešu apdzīvotajām zemēm, tad pilnīgi noteikti tika pakļauta atšķirīgām pārvaldes formām, atrodoties Vitebskas guberņas sastāvā.

Pētījuma mērķis ir noskaidrot, vai 19. gadsimtā mūsdienu Latgales teritorijā vāciešiem bija noteikts kāds īpašs tiesiskais statuss un kādas izmaiņas tajā vērojamas.

Pētījumā, vērtējot publicētās tiesību normas un pieejamos laikmeta arhīvu materiālus, kas saistīti ar šo normu īstenošanu, Latvijas, Baltkrievijas un Polijas arhīvos un bibliotēkās, kā arī cenšoties pārvērtēt atsevišķus 20. gadsimta historiogrāfijas secinājumus, tiek definēts, jēdziena „vācietis” saturs no tiesību viedokļa, kā arī vērtēts, kas atšķir „vācieti” no citiem Latgales iedzīvotājiem. Konstatējot to, ka valoda ir vāciskuma vienīgais universālais identifikators, tiek apskatītas vācu valodas statusa izmaiņas Latgalē 19. gadsimtā. Pētījuma subjekts šajā gadījumā ir Latgales vācieši, nevis vācieši Latgalē. Aplūkojamajā laikmetā daļu savu tiesību persona ieguva pēc tās pieraksta vai dienesta vietas un saglabāja šīs tiesības jebkurā impērijas nostūrī. Attiecīgi vāciešiem, kuru dzimšanas vieta nav Latgale vai kuri nav pilnībā afiliēti Latgales sabiedrībā, var būt pilnīgi citas tiesības kā vācietim kurš dzimis Latgalē.

Ar 19. gadsimta Latgales vāciešu likteni saistītie vēstures avoti

Kādas sabiedrības tiesiskā statusa vēsturiskā izpēte ir savā būtībā starpdisciplinārs pētījums. Ir vēstures jautājumi, kuru izvērtēšanai pētniekam jāizmanto fiksēto tiesību normu „sausā” valoda, jo citi avoti parāda ne būtību, bet attieksmi pret situāciju, un caur šo attieksmes demonstrāciju ir gandrīz neiespējami atrast patiesu situācijas ainu (Kļučevskis, 1887). Jurisprudencē ir pieņemts, ka oficiāli publicēta tiesību norma ir uzskatāma par ultimātīvu pierādījumu, tomēr vēsturiskajai patiesībai nereti ir būtiska arī šīs normas izpildes procedūra dzīvē, kad vietējās paražu tiesības un privilēģijas tiek tulkotas tik paplašināti, ka centrālajai varai jāatgādina provinču pārvaldēm arī par vispārējām un obligāti izpildāmām valsts tiesību normām (KILK I, 21571). Par labu piemēru tam var kalpot F. Kempa aprakstītā latīņu drukas aizlieguma īstenošana Latgalē, kuras tiesiskais pamats bija uz citu reģionu attiecinātas normas vietējā interpretācija lokālās

administrācijas ietvaros. Vietējā administrācija voluntāri izplatīja latgaliešu valodas un rakstības aizliegumu, ignorējot pat skali paustos argumentus par šādas normas interpretācijas nepieļaujamību (Kemps, 1910, 59). Ievērojot būtiskās atšķirības tiesību sistēmā starp Baltijas provincēm un Vitebskas guberņu, ko noteica atšķirīgie teritoriju iekļaušanas apstākļi un sevišķas vienošanās suverēna (Krievijas imperatora) un vasaļu (Livonijas muižnieku) starpā (KILK I, 2279), Baltijas provinču piemērs ir izmantojams vien ierobežotā apjomā.

Pētījumā tiek aptverts posms no laikmeta, kad vietējie muižnieki cīnījās par savu līdztiesību ar poļu muižniekiem Žečpospolitas sastāvā, līdz brīdim, kad par viņu klātbūtni norādīja vien pieminējums, ka vācu baroniem īpašumi atņemti par palīdzību Bermontam, bet vācieši kā politiskā vienība Latgalē pat netiek pieminēti (Mańczewski, 1920), lai arī 1920. gada dati uzrāda ap 0,16% vāciešu esamību Latgalē (Strods, 1989, 45). Acīmredzot atkarībā no informācijas apkopošanas metodikas šis skaits var svārstīties no 0,154 līdz 0,2%, ja vērtējam pēc publicētajiem tautskaites datiem (jāņem vērā, ka daļa Latgales iedzīvotāju tika saskaitīta 1920. gadā, bet daļa tikai 1921. gadā pēc robežu korekcijas un okupācijas karaspēka izvešanas) (Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā).

Veidojot rakstu, pamatā izmantoti plaši pazīstama avota – Krievijas impērijas pilnā likumu krājuma materiāli, bet tajā ietvertā regulējuma ilustrācijai – Latvijā mazāk pazīstami Baltkrievijas valsts vēstures arhīva fondu materiāli, kas attiecas uz Vitebskas guberņas latviešu apriņķiem – Režicas (Rēzeknes), Dvinskas (Daugavpils) un Lucinas (Ludzas), to iestāžu darbību – žandarmērijas, civillietu priekšnieka un muižniecības padomes, Īpašo izmeklēšanas komisiju (poļu sacelšanās apstākļu izmeklēšanai) darbību, kā arī gubernatora kancelejas arhīva materiāli. Nelielā apjomā ir izmantoti laikmeta preses materiāli un personu korespondence. Kā informācijas avoti tiek izmantoti arī 19. gs. beigū un 20. gs. sākuma historiogrāfiskie darbi, protams, ievērojot 20. gadsimta nacionāli vai šķiriski orientētās historiogrāfijas, tostarp marksistiskās historiogrāfijas īpatnības, kas apskatāmajā laika posmā demonstrē atšķirīgu attieksmi pret daudziem procesiem un parādībām.

Krievijas impērijas pilnais likumu krājums ir būtisks informācijas avots attiecībā uz Latgales vēsturi. Tajā ietverts ievērojams daudzums tiesību normu, kas adresētas tieši Latgalei (kā teritorijai, kas tiek

pievienota Krievijas impērijai 1772. gadā) vai attiecas uz Latgali pastarpināti (kā uz teritoriju, ko skārusi poļu sacelšanās, vai kā uz Vitebskas guberņas daļu). Krājums aptver visu Krievijas impērijas oficiālo etnisko politiku no 1649. līdz 1913. gadam. Šobrīd ir izdevies identificēt jau vairāk kā 20 šādas tiesību normas, bet, ievērojot avota apjomu, atklājumu skaits nākotnē varētu būtiski palielināties.

Nenovērtējamu pienesumu Latgales vēstures izpētei dod Latvijas Valsts vēstures arhīvā saglabājusies Pirmās Krievijas valsts ļaužu skaitīšanas anketu daļa (diemžēl jāatzīst, ka krājums nav pilnīgs, jo tajā nav informācijas par visām apdzīvotajām vietām un adresēm). Anketas ir ļoti uzticams resurss, un, lai arī tās nav iespējams izmantot statistikas datu pārvērtēšanai, tomēr tās parāda vairākas tendences, piemēram, ģimenes ar jauktu etnisko vai konfesionālo piederību, dominējošo valodu jauktajās ģimenēs, ierēdņu attieksmi pret dažādu valodu lietošanu, ārvalstnieku klātbūtni, dažādu personu kārtu piederību noteiktam etnosam. Problēmas anketu lasīšanā rada Krievijas impērijas iedzīvotāju reģistra kārtība, kas prioritāri ir orientēta uz personas atrašanās vietu (personas *in absentia* netiek uzskaitītas). Ja impērijas mērogā tam nozīmes nav, tad reģiona izpētē tas rada situāciju, ka daļa faktiski reģionā dzīvojošo personu netiek uzskaitītas, jo atrodas, piemēram, sezonas darbos.

Laikmeta historiogrāfijas darbi (19. gadsimta un 20. gadsimta sākuma) ir vērtīgs materiāls, ņemot vērā, ka vērtējumu par vidi un apstākļiem bieži ir sniedzis šo notikumu aculiecinieks, kā V. Kļučevskis, P. Kemps, E. Volters, kam, iespējams, ir pilnīgi cita vērtību sistēma, kā vēlāko laiku pētniekiem vai mūsu laikabiedriem (Vanags, 2017, 393). Bieži tieši ar šo darbu palīdzību iespējams konstatēt noteikta kalka klātesamību vēlāka laikmeta darbos (Vācietis, 1989; Курсъ Географии, 1910, 85).

Iespējams, ir pienācis brīdis atgriezties tieši pie avotu, kas attiecas uz šo vēstures posmu, izpētes un pārvēīt daudzus 20. gadsimta uzskatus par Latvijas, tajā skaitā Latgales vēsturi, norobežojoties no kāda laikmeta vērtēšanas atbilstoši mūsdienu vērtību skalai un izmantojot mūsdienu terminoloģiju, kas brīžiem rada nevēlami polarizētu izpratni sabiedrībā, par kādu vēsturisku atgadījumu vai pat veselu periodu (Straube, 2021). Tā, piemēram, 16., 17. un 18. gadsimta avoti attiecībā uz Latgali liek būtiski pārvērtēt 19. gadsimta beigu un

20. gadsimta ideju par 700 gadu latviešu verdzību (Курсъ Географии, 1910, 85) un, iespējams, savādāk paskatīties uz Latvijas valsts pirmsākumiem. Tiesa, runājot par valsti, tautu un tās tiesībām, neizvairīties no kādas neglābjamas procedūras – vienošanās par katra termina nozīmi un saturu, jo tas, kurš rakstījis tiesību aktus un tiesību normas, ir lietojis noteiktus terminus, bet mēs tos varam saprast savādāk (Neimanis 2004, 18). Tikai visu šo materiālu kopums var sniegt pilnvērtīgu ieskatu jautājumā, kas gan ir „Latgales vācieši” kurus jau 19. gadsimta beigās iedala vismaz divās kategorijās – „polonizētajos vāciešos” un „jaunpienācējos” (Kemps, 1910, 46).

„Latgales vācietis”

Vairums terminu un jēdzienu, kas ir pētījuma pamatā, neprasa papildu izpēti, izņemot vienu vārdu, kas šķietami ir pilnīgi skaidrs – apzīmējums „vācietis”. 19. gs. gaitā tas kardināli mainās, gadsimta noslēgumā iegūstot mūsdienu izpratnei atbilstošu saturu. Tiesa, arī šobrīd mēs nevaram viennozīmīgi atbildēt uz jautājumu: „Kas ir vācietis?” Bez noteikta epiteta šim apzīmējumam var būt divējāda nozīme – „vācietis” kā vācu etnosam piederīga persona un „vācietis” kā vācu politiskajai nācijai piederoša persona (Staatsangehörigkeitgesetz 1§, The New...; Walther, 2013). Šī brīža teorija pieļauj divus šāda veida jēdziena tulkojumus no tiesiskā viedokļa. Viens no tiem ir politiskais, ko varam atrast, piemēram, Latvijas Republikas Satversmē, kur Latvijas pilsonis = latvietis. Šāds skaidrojums izriet no izpratnes par politisko nāciju un teritoriālās kopienas vienoto identitāti, kas tiesību normās izpaužas caur *ius soli* principu, kur nacionālā identitāte tiek noteikta, pamatojoties uz dzimšanas vietu. Otrs tulkojums izriet no modernā *ius sanguinis* principa izpratnes un balstīts tieši mantojamajā etnokulturālajā identitātē, kur piederība grupai tiek nodota no vecākiem bērniem un afiliācija ir pieļaujama gandrīz vienīgi jauktu laulību ceļā (Kostakopoulou, 2008).

Ja aplūkosim situāciju 18. gadsimta beigās, jāatzīst, ka tā ir būtiski atšķirīga no mūsdienās pastāvošās, turklāt Latgalē šai atšķirībai ir vēl savas – papildu īpatnības (Kemps, 1910; Вольтеръ, 1890).

Jēdziena precizēšana šajā situācijā ir būtiska, jo ar vārdu „vācietis” brīdī, kad runājam par vāciešu tiesisko statusu, jāsaprot noteiktu un

norobežotu sabiedrības grupu, ko kaut kāds objektīvi pastāvošs elements nošķir no citām grupām, kuras ir „nevācieši”, un kuru, pamatojoties uz šo elementu, suverēns izdala tiesību normās, nosakot izpildvarai izturēties pret to atšķirīgi no pārējiem pavalstniekiem.

Ir vilinoši izmantot mūsdienu izpratni par jēdziena „vācietis” ietvaru (vienu vai otru), tomēr tādā gadījumā mēs nonāksim divdomīgā situācijā. No vienas puses, līdz pat 1871. gadam juridiska vācu nācija nepastāv (Reichs- und Staatsangehörigkeitsgesetz, 1913). No otras puses, vēsturnieks H. Strods savā darbā par Latgales etnisko sastāvu norāda, ka pētījumu būtiski apgrūtina nepietiekamais statistikas datu daudzums par laika periodu pirms 19. gadsimta otrās puses (Strods, 1989, 6). H. Strods nevērtē šī trūkuma iemeslu, tomēr patiesībā līdz 19. gadsimta beigām politisko varu minimāli interesēja iedzīvotāju vairuma etniskā piederība. Attiecīgi nepastāv ne statistikas apkopojumu, ne noteiktas terminoloģijas. Attiecīgi, no vienas puses, mēs nevaram identificēt vāciešus kā politiskai nācijai piederīgus, jo 19. gadsimta sākumā vēl nepastāv Vācijas impērija, bet, no otras puses, nevaram identificēt vāciešus Latgalē kā etniskai minoritātei piederīgus visa 19. gadsimta garumā, jo šādu informāciju centrālā vara neapkopo. Visprecīzāk to demonstrē Krievijas impērijas tiesību normas, kas attiecas uz Latgales pievienošanas periodu Krievijas impērijai 1772. gadā. Iepazīstoties ar normu saturu, jāsecina, ka pastāv tikai 3 iedzīvotāju uzskaites kategorijas: poļi, ebreji un muižnieki (KILK 13808). Tas viss, neraugoties uz to, ka no Polijas Krievijai tiek pievienotas Baltkrievijas un Livonijas teritorijas (KILK 13850). Ņemot vērā, ka jau pirms oficiālās pievienošanas Krievijas karaspēks ilgstoši atradās Latgalē un bija to vairākas reizes šķērsojis, būtiski atzīmēt, ka tiesību aktos netiek pieminēti pat krievi, kuri lielā daudzumā mita Latgalē (vecticībnieki). Pat pieņemot, ka vāciešu ir tik maz, ka viņus var neņemt vērā, tomēr Latgales teritorijā mīt ievērojams skaits latviešu un lietuviešu, turklāt pati valsts nosaukta par Žečpospolitu, vienlaikus jēdziens „lietuvieši” uzskaites kategorijās neparādās. Arī apgalvot, ka Krievijā neviens nezina par latviešiem, nevar. Kā noteikta etniska grupa esam pazīstami aiz austrumu izplatības robežas jau no 12. gadsimta (Повесть временных лет). Turklāt 18. gadsimta vidū Krievijas impērijā valda pietiekami daudz valdnieku, kuri ļoti labi zina, kas ir latvieši, kur viņi dzīvo un ar ko atšķiras no citām tautībām, turklāt arī tas, ka tie runā citā valodā, viņiem ir ļoti zināms (Katrīna I, Anna Joanovna, Ernsts

Johans Bīrons, Elizabete Petrovna). Atliek secināt, ka impērijā tiek identificētas sabiedrības grupas atbilstoši paredzamajām attiecībām ar Krievijas impērijas valsts kasi (Kemps, 1910) – vienas attiecības ar bijušajiem Polijas iedzīvotājiem vispār (neatkarīgi no etniskās piederības, ticības, valodas un ādas krāsas), otras attiecības – ar ebrejiem, kuriem būs jāmaksā lielāki nodokļi, un trešās attiecības – ar muižniekiem, kuriem būs jāpapildina Krievijas impērijas bruņoto spēku un valsts dienesta rindas. Varbūt, ka Krievijas impērijas birokrāti un likumu rakstītāji nav ievērojuši, ka Latgalē dzīvo „vācu” muižnieki?

Aplūkojot Polijas un Krievijas impērijas tiesību normas, jāatzīst, ka nekādu „vācu muižnieku”, juridiskajos terminos runājot, Latgalē 18. gadsimtā un 19. gadsimta sākumā nav. Ir Polijas karaļa pavalstnieki no Livonijas muižnieku vidus – livonieši. Daļa no viņiem ir gan Krievijas impērijas, gan Žečposopolitas pavalstnieki, tomēr tos visus apzīmē kā Livonijas muižniecību (Шляхта Лифляндская). Jāatzīmē, ka jēdziena „Livonijas muižnieki” identificēšana ar jēdzienu „vācu muižnieki”, kas notiek 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā, ir voluntāra, tiesiska pamata šādai identifikācijai nav, vismaz tiesību aktos un izpildes dokumentos šāda apzīmējuma lietošanu attiecībā uz muižniekiem – Krievijas pavalstniekiem – atrast nav izdevies.

Interesantu skaidrojumu šādai Livonijas muižniecības identifikācijai un pašidentifikācijai varam atrast krievu zinātnieka Kļučevska darbos par kārtu sabiedrību Krievijā. Viņš norāda uz diviem populāriem nacionālās varas rašanās mehānismiem – ģenētisko un okupācijas. Pirmajā gadījumā vietējā vara izaug no cilts kopienas (kā to klasiski attēlo marksistiskā teorija par ražošanas attiecību ģenēzi), otrajā gadījumā vara ierodas kā okupanti, pakļaujot vietējo cilšu vadību, uzkundzējoties un vairāk vai mazāk saglabājot savu distancēšanos no pamatiedzīvotājiem, neraugoties uz patiesībā pastāvošu daļēju vai pilnīgu asimilāciju. (Kļučevskis, 1887). Kā piemērus var minēt Īrijas, Polijas un Krievijas variantus, kur klasiskās kārtu sabiedrības pārvaldes struktūru veidošanās notiek būtiski atšķirīgā veidā. Livonija ir krusta karos uzvarējušās puses īpašums, kuras „vadošo un virzošo” daļu veido ieceļotāji no visas Eiropas. Viņi *de facto* ir izkļuvuši no sākotnējā suverēna pakļautības un kļuvuši patstāvīgi. Šo ieceļotāju ikdienas *lingua franca* ir vācu valoda vai kāds no tās dialektiem. Tomēr tie nav Vācijas kūrfirstu vai kāda Rietumeiropas suverēna pavalstnieki, bet nosacīti

pilnīgi neatkarīgi muižnieki. Politiski neapdomīgi būtu vēlāk, brīdī, kad notiek cīņa par tiesībām uz zemi, identificēt sevi kā kāda cita augstāka suverēna daļu, sevišķi, ja šis suverēns nespēj pasargāt no tiem valdniekiem, kuri ar uguni zobenu un birokrāta spalvu ievieš zemē jaunu kārtību. Šajā gadījumā, aplūkojot dokumentus, kas saistīti ar Livonijas muižniecības pāriešanu Žečpospolitas pavalstniecībā, redzam, ka karalis piekrīt atstāt viņiem „Jura Germanorum” – Ģermāņu tiesības (Formula Regiminis, 1807). Tomēr tas norāda tikai uz tiesību grupu, nevis etnisko piederību. Šis tiesību tips ir vairāk vai mazāk izplatīts visā Eiropā (Osipova, 2004). Krievijas valdnieki visos dokumentos piekrīt atstāt Livonijas muižniecībai senās zemes tiesības – bez atrunas, ka tās būtu vācu vai attiektos tikai uz vāciešiem.

Iespējams, ka nelielu ieskatu par to, kas 18. gadsimtā Latgalē būtu saprotams ar vārdu „vācietis”, atrodams sūdzībā par grāfa Plātera dienesta personas rīcību, draudot kādam no Krāslavas namniekiem. „Es tevi nositīšu un samaksāšu kā par vācieti” (Dybas, 2018). Šķietami īsā frāze satur būtisku tiesisku informāciju, kas, iespējams, norāda uz virkni saistītu tiesību institūtu. Tā ir gan izpratne par iespēju atpirkties par slepkavību, kas tiešā veidā ved pagātnē pie „Krievu tiesas” sistēmas, gan norāda, ka ar apzīmējumu „vācietis” var apzīmēt cilvēku, kurš nebūt nav vācietis.

Tāpat neatkarīgi no tautības kādu var atzīt par „vācieti”. Ja atgriezīamies pie apspriestā jautājuma par valdošās elites izcelsmi un aplūkojam Krievijas pārvaldes izcelsmes Varjagu teoriju, redzam, ka daudzi pētnieki noliedz monoetniskas „Varjagu” grupas pastāvēšanu. Krievijas aristokrātijas vēsture ir apbrīnojami bagāta ar asimilētu sveštautu muižniecību (Rjurikoviči, Voroncovi, Ļermontovi, Puškini utt.). Interesanti, ka neviens nesauc viņus par varjagu muižniekiem vai franču muižniekiem, kaut arī daudzi savus radurakstus sāk no varjagu kņaziem, bet 18. un 19. gadsimtā daudziem pirmā valoda, ko viņi iemācījās no auklītēm un mājskolotājiem, bija franču (Kropotkins, 1991, 6 – 19).

Acīmredzot jāpiekrīt, ka Latgalē (un iespējams visā Livonijā) „vācietis” ilgstošī nozīmē to pašu ko Krievijā – svešzemnieku, kurš ieceļojis attiecīgajā teritorijā un nav tiešs ienaidnieks, kas būtu tūlīt jāiznīcina, bet bijusi persona, kuras tiesību un pienākumu apjoms ir atšķirīgs no zemes pamatiedzīvotāju tiesību un pienākumu apjoma (Kļučevskis, 1887; Волков, 1914). Atsevišķos gadījumos pat tiek nošķirti

„vācieši” no „Livonijas vāciešiem”, turklāt ar pēdējiem tiek saprasti visi Baltijas guberņu iedzīvotāji (Белобородова, 2000). Pati krievu vārda „немес” (немец) sakne norāda uz mēmumu (немоу), proti tāds, kurš nevar sarunāties. (salīdzinājumam var izmantot teorijas par vārda „barbari” izcelsmi <https://www.merriam-webster.com/dictionary/barbarous#etymology>).

Diskutēt par jautājumu, vai 18. gadsimtā pastāvēja tiesiskā izpratne par svešzemnieka tiesībām, ir tikpat nepamatoti, kā diskutēt vai pastāvēja izpratne par naudas sodu. Naudas sodu par slepkavību ievieš Krievu tiesa (Правда Русская). Izpratne par svešzemnieku atšķirīgajām tiesībām bija nostiprināta romiešu tiesībās, kas lielākā vai mazākā apjomā tika izmantotas visā Eiropā. Tā, piemēram, romiešu tiesībās visi ar tiesībām apveltītie svešzemnieki tika apvienoti vienā kategorijā „peregrīni” neatkarīgi no viņu izcelsmes (Пухан, 2000, 77 – 79).

Interesantu pavērsienu jautājums par etnonīmu izmantošanu pāri etniskās piederības robežām iegūst 20. gadsimta sākumā, kad Baltkrievijā sāk izmantot apzīmējumu „latvietis” visiem no Baltijas guberņām ienākušajiem kolonistiem, ietverot arī ģimenes, kuru uzvārds neliecina par latviskumu, piemēram, Tizengoldi (Dorofejevs, 2009; sk. arī Lobačs, 2009; Тугай, 2020; Янковьяк, 2020). Šobrīd gan informāciju par šādu fenomenu izdevās konstatēt tikai dažos pētījumos, tomēr arī tas kopumā ar iepriekš izklāstīto norāda, ka vēl 19. gadsimta sākumā vārdam „vācietis” ar personas etnisko identitāti (nerunāsim pat par piederību nācijai) nav nekā kopīga, jo tas acīmredzami nesaskan ar tradīciju.

Tomēr bez mūsdienu terminoloģijas izmantošanas šajā situācijā nav iespējams iztikt. Lai saprastu, kas tad ir „vācietis”, jāsaprot, kas ir definētā atšķirība. Tai jābūt objektīvai un faktiski nemaināmai. Ārējais izskats un dzimšanas vieta šajā gadījumā netiks izmantoti, jo daudzi no Livonijas „vāciešiem” nav dzimuši vācu zemēs. Par identifikatoru nevar tikt izmantota konfesija, jo G. Manteifels-Sēģe (Gustavs Felicians Nikolajs Manteifels-Scēģe, 1832 – 1916) ir katolis, tiesa, arī publiski uzskatīts tiek par poli (Kemps, 1910, 59). 19. gadsimts uzrāda Latgalē ievērojamu daudzumu personu ar vācisku uzvārdu, bet pēc konfesionālās piederības – pareizticīgos (piemēram, Krievijas impērijas 1897. g. tautas skaitīšana: LVVA F 2706).

Jāsaka, ka šādu nenoteikta statusa „vāciešu” daudzums nekad nav bijis liels. 20. gadsimta sākuma oficiālie pētījumi norāda uz 7%, no kopējā iedzīvotāju daudzuma pat „vāciskajās” Baltijas guberņās (Kurzemē, Vidzemē un Igaunijā) (Курсы Географии, 1910, 85). Latgalē vāciešu ir vēl mazāk. Skaitļi nedaudz atšķiras atkarībā no avotiem, un jāņem vērā, ka Latgalē vācieši galvenokārt dzīvoja pilsētās. Noteikt precīzu vāciešu skaitu šobrīd nav iespējams, jo līdz pat 20. gadsimta 20. gadiem šāda veida statistika netika apkopota. Pat 1895. gada Krievijas impērijas tautas skaitīšana uzskaita personas ne pēc tautības, bet tikai pēc „mātes valodas” vai krievu oriģinālā „родной язык” (*dzimtā valoda*), un pie šādas atlases vidējais „vāciešu” daudzums visā Vitebskas guberņā nevar pārsniegt vidēji 1,3% (kopējais cittauniešu, t.sk. vāciešu daudzums). Tā, piemēram, Ludzas apriņķī 1870. gadā ir 0,6% vāciešu, bet 1920. gadā visā Latgalē vidēji 0,16% (Strods, 1989).

Protams, ir vilinoši izmantot esošo naratīva tradīciju un lietot apzīmējumu „vācu baroni”, proti, automātiski identificēt vāciešus kā muižnieku kārtai piederīgus (Vācietis, 1989. Tomēr jau 16. – 18. gadsimta dokumenti apgāž šādas pieejas iespēju (Formula Regiminis), bet vēl Pirmās Krievijas tautas skaitīšanas dokumenti glabā reliktus no dzimtbūšanas laikiem ailē „kārtas piederība” (6. aile) un „pieraksta vieta” (8. aile) (LVVA F 2706). Vācieši varēja būt gan muižnieki, gan amatnieki un namnieki, gan dzimtcilvēki. Protams, aplūkojamā laikmetā visbūtiskākā piederība ir piederība noteiktai kārtai, un tradicionālais naratīvs par 700 gadu verdzību un „launā vācu barona” arhetips vedina mūs domāt, ka „vācietis” ir kāda augstāka sabiedrības kārtā (Kemps, 1910), tomēr jānorāda, ka kārtu uzskaitījums Krievijas impērijā ir galīgs un izsmeļošs un kārtas ar nosaukumu „vācietis” tur nav.

Nenoliedzami, pastāv arī identifikācija pēc konfesijas, un liels ir vilinājums identificēt „vāciešus” pēc piederības luterāņu baznīcai, tomēr arī šāda pieeja nav iespējama. Tas acīmredzot ir valdošā vēstures naratīva arhetips (ja kādam ir krievu uzvārds, tad viņš ir pareizticīgais, ja kādam ir vācu uzvārds, tad tas it luterānis), kas spilgti parādās arī mūsdienu sabiedrībā. Autora veiktie lauka pētījumi 2000. – 2020. gadā to Baltiju apmeklējošo ārvalstu tūristu vidū, kuriem ir interese par reģiona vēsturi, parāda noturīgu, dažādu mūsdienu sabiedrības slāņu pārstāvjos iesakņojušos simplificētu skatījumu uz reliģijām un

konfesijām, Ziemeļeiropā dalot baznīcas pareizticīgajā un katoļu, bet, piemēram, islāmu uztverot kā vienotu bezkonfesiju ticību. Vēsturiskā aina ir būtiski atšķirīga – pētot periodu pirms 20. gadsimta, vēstures avoti uzrāda ievērojamu daudzumu vācu pareizticīgo, katoļu, uniātu, kalvinistu utt. (LVVA F 2706; sk. arī Соловьев, 1879).

Izvērtējot minētos kritērijus, var secināt, ka vienīgā pazīme, pēc kuras iespējams identificēt „vācieti” Latgalē 19. gadsimtā, ir valoda. Jāņem vērā, ka arī šis dalījums ir nosacīts, jo Livonijā 19. gadsimtā lietotā valoda nav identiska mūsdienu vācu valodai. Jāsaka, ka šajā jautājumā pašiem vācu zinātniekiem nav vienota viedokļa (Stegmann von Pritzwald, 1952).

Viens no būtiskajiem jautājumiem, uz ko būtu jāsniedz atbilde: vai pastāv juridiska saikne starp „Baltijas vāciešiem” un „Latgales vāciešiem”? Šaubas par šādas saiknes pastāvēšanu rada apstākļi, ka Vitebskas guberņa neietilpa t/s Baltijas guberņās un uz to nav attiecināmas Baltijas guberņās (sauktas arī par Vācu provincēm) noteiktās vācu valodas privilēģijas. Tajā pašā laikā nevar noliegt, ka sabiedrībā, kurā dominējošā kategorija bija kārtas piederība, kam sekoja pavalstniecība un tikai tad ticība, jebkuram „Baltijas vācietim”, kurš dzīvoja Latgales teritorijā, bija visas Baltijas vācieša tiesības, kas nebija cieši saistītas ar Vidzemes, Kurzemes vai Igaunijas guberņām (Сводъ, 1864; Кļučевскис, 1887). Tā, piemēram, lietvedības valoda vietējā administrācijā, kā to uzrāda Latvijas Valsts vēstures arhīva un Baltkrievijas Nacionālā vēstures arhīva materiāli, Latgalē bija sākotnēji poļu, vēlāk krievu valoda (BNVA), turpretī Vidzemē, Kurzemē un Igaunijā dominēja vācu valoda (LVVA). Būtībā vienīgais elements, kas ļauj apvienot vāciešus Baltijas guberņās ar vāciešiem Latgalē (Vitebskas guberņā), ja runājam par personām, kuras tur ir pierakstītas atbilstoši Krievijas impērijas likumiem, un neņemam vērā kārtas piederību, ir sadzīvē lietojamā valoda. Kārtas piederību šajā gadījumā pētījumā nedrīkst izmantot tā iemesla dēļ, ka kārtas piederība noliedz etnisko vai nacionālo piederību. Pat vērtējot pētījumus 16. – 17. gadsimta Žečpospolitais vēsturē, kas veikti ārpus Latvijas, ir uzkrītoši, ka „vācu muižnieki” netiek pieminēti (Šmigelskytė–Stukienė Ramunė, 2019). Tas nepārsteidz jo, iepazīstoties ar Krievijas impērijas likumu krājumā publicētajiem tiesību aktiem, jēdziens „vācu muižnieki” attiecībā uz Krievijas impērijas pavalstniekiem netiek izmantots (piemēram: KILK I,

2279). Attiecīgi, vērtējot laikmeta tiesību vēstures avotus, mēs nevaram izmantot šādu apzīmējumu.

Tiesiskā statusa pārmaiņas

Izvērtējot sociālās grupas tiesiskā statusa izmaiņas, nepieciešams definēt kaut kādu *Status quo*, kas pastāvējis apskatāmā perioda sākumā, un situāciju apskatāmā perioda beigās. Tomēr, lai nezaudētu zinātniskumu, jābūt pārliecībai, ka arī apskatāmā perioda beigās mēs varam atpazīt to pašu sociālo grupu. Ir nosakāms, ka kaut kādi „vācieši” Latgalē dzīvoja 18. gadsimta beigās un arī 20. gadsimta sākumā. Atliek atrast objektīvu parametru vai parametru kompleksu, kas ļautu apvienot abas šīs sociālās grupas un dotu iespēju apgalvot, ka tieši šādā griezumā notiek tiesiskā stāvokļa pārmaiņas. Diemžēl mums nav iespējams izmantot statistikas datus, jo tādi apskatāmā perioda lielākajā daļā nav apkopoti. Grupas apvienošanai, kā iepriekš minēts, nav iespējams izmantot ne reliģisko, ne kārtas, ne dzimšanas vietas kritēriju, jo visi tie visi neglābjami noved pie kādas lielākas grupas, kuras sastāvā indivīda „vācietībai” nav nekādas nozīmes. Vienīgais elements, kas vijas cauri visam ilgajam 19. gadsimtam un manifestē vācietību, ir valoda. Skaidrības labad gan jānorāda, ka vācu valoda, kādā runāja Baltijas guberņu vācieši, nav mūsdienās pazīstamā vācu literārā valoda. Tas būtībā ir Niederdeutsch – Lejasvācu valoda, turklāt atsevišķi pētnieki pat izdala specifisku Baltdeutsch dialektu (Stegmann von Pritzwald, 1952; Šlipenbahs, 1809). Tomēr šī valoda vairāku gadsimtu garumā ir bijusi Baltijas reģiona *lingua franca* un viena no galvenajām kultūras elementu un novitāšu pārnēsātājām (Белобородова, 2000).

18. gadsimta beigās, vērtējot rakstītos administratīvos aktus Latgalē, kas attiecas uz posmu tūlīt pēc Latgales inkorporācijas Krievijas impērijā (piemēram: BNVA f. 2512), secināms, ka tie rakstīti poļu valodā, neraugoties uz daudzu rakstītāju vāciskajiem uzvārdiem. Pakāpeniski lietvedības valoda mainās uz krievu valodu, un 20. gadsimta sākumā valsts ierēdnis (ar vācisku uzvārdu) raksta otram valsts ierēdnim (ar vācisku uzvārdu) krieviski (BNVA F, 2499). Tādējādi redzams, ka situācija Latgalē krasi atšķirās no situācijas Baltijas guberņās, kurās bija pilnīgi atšķirīga valodas politika, jau 19. gs. beigās nodrošinot vietējām valodām (vācu, igauņu un latviešu) līdztiesīgas tiesības lietvedībā (KILK

III, 1307; Belte, 1935). Tomēr situācija ir mainīga, un, ja salīdzinām tiesisko regulējumu 18. gadsimta beigās, Katrīnas II (Sophie Friederike Auguste von Anhalt-Zerbst, alias Екатерина Алексеевна, 1729 – 179) valdīšanas laikā, ar situāciju 19. un 20. gadsimta mijā, tad pārmaiņas ir būtiskas. Acīmredzama ir tieši tiesiskā statusa pazemināšanās.

Ja Krievijas impērijā 1773. gadā tiek īpaši uzsvērts, ka impērijas Vācu provincēs (sic!) lietvedība notiek vāciski un vācu valodas nezināšana traucē krievu ierēdņu nosūtīšanu uz turieni darbā (KILK I, 14036), tādēļ jāpastiprina vācu valodas apgūšana, tad 1895. gada tautas skaitīšanas veidlapas atspoguļo citu attieksmi pret valodas lietošanu. Krievijas rietumu provinču vajadzībām tiek drukātas speciālas veidlapas, no kurām Latgalē tiek lietotas triju veidu: krieviski drukātas, poliski drukātas un drukātas krievu, latviešu un vācu valodā. Sevišķa uzmanība jāpievērš kārtībai (prioritātei), kādā tiek norādītas izmantojamās valodas. Prioritārā, protams, ir krievu valoda, bet kā otrā prioritāte tiek norādīta latviešu valoda, bet vācu valoda tiek norādīta kā trešā, vismazāk nozīmīgā, kaut arī Kurzemē un Vidzemē salīdzinoši liels daudzums veidlapu tiek aizpildīts vāciski (LVVA f. 2706). Iepazīstoties ar pieejamo materiālu par Latgali, kur arī tiek izmantotas šīs trīs valodu veidlapas, vāciski aizpildītās neizdevās atrast. Varētu tam nepievērst uzmanību, bet kārtu sabiedrība ir dziļi saistīta ar dažādu rituālu ievērošanu, tostarp ar striktas statusu hierarhijas ievērošanu. Suverēna svīta vienmēr izkārtojas noteiktā secībā, kurā svarīgākais ir augstākā pozīcijā kā mazāk svarīgais (Kincāns, 2003, 83). Izvietojot veidlapā latviešu valodu virs vācu valodas, tajā ar Krievijas impērijas augstākās administrācijas svētību tiek norādīta vieta nosacītajā impērijas valodu rangū tabulā. Vēl būtiskāks ir fakts, ka šīs veidlapas, kā arī veidlapas, kas drukātas krievu un poļu valodā, tiek izmantotas Vitebskas guberņas „latviešu” apriņķos, kuros Baltijas speciālajam tiesiskajam regulējumam nevajadzētu izplatīties. Starp veidlapām, kas tiek izmantotas tautas skaitīšanai, atrodamas arī veidlapas krievu, igauņu un vācu valodā, bet krievu un vācu valodā to nav. Šāda attieksme visdrīzāk liecina par centieniem „izstumt” vācu valodu no Krievijas impērijas iekšējās telpas.

Tajā pašā laikā nekādas tiesību normas, kas ierobežotu vāciešu tiesības vai liegtu vācu valodas lietošanu, likumos nav atrodamas. Acīmredzot šeit jāskatās ar risinājumu, kad valsts deklaratīvajā līmenī (ko valsts publiski izrāda) tiesiskā stāvokļa izmaiņas (pazemināšanās)

notiek, ienākot jauniem tiesību subjektiem, kuri aizņem to telpu, kas iepriekš bijusi rezervēta vienam. Proti, ja iepriekš Krievijas impērijā lietvedības valodā dominante ir krievu valodai, bet ir izdalīta telpa atsevišķām svešvalodām (vācu, poļu) (KILK 13850), tad 19. gadsimta gaitā šajā izdalītajā, nelielajā telpā tiek ieceltas arī citas valodas, un vācu valodai ir „jāsarūmējas”. Savukārt ideoloģiskajā līmenī notiek mērķtiecīga izstumšana (pat Baltijas provincēs ierēdņi var norādīt, ka vācu valodas lietošana nav pieļaujama) (Belte, 1935).

Par striktu robežu Krievijas impērijas labvēlīgajā attieksmē pret vācu valodu un tās nesējiem kļūst tieši 19. gadsimts. Lai arī jau M. Luters izmanto apzīmējumu „vācieši” (*An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung*, 1520), vairums pētnieku atzīst, ka vācu nācijas konsolidācija notiek tieši 19. gadsimtā (Usher, 1915). Vācijā notiekošā kustība uz visu vācu zemju (proti, zemju, kurās runā vāciski) apvienošanu, no vienas puses, modina vāciešu (vai to, kuri sevi par tādiem uzskata) nacionālo pašapziņu, no otras puses, sāk veidot Baltijas guberņās noslieci uz separātismu pēc valodas principa (Stegmann von Pritzwald, 1952). Visdrīzāk, ka tas atstāja iespaidu uz Krievijas impērijas politiku, tomēr tieši šie procesi nekādi neatspoguļojas tiesību normās. Kā kritiskā robeža, protams, kalpo Vācu impērijas nodibināšana 1871. gadā. Paralēli tam strauju izplatību Krievijas impērijā iegūst franču valoda. Šim fenomenam pētnieku vidē ir dažādi skaidrojumi, bet tas nav šī pētījuma priekšmets. Tam arī nav izšķiroša nozīme, vien ietekme uz kultūrtelpu, kurā 19. gadsimta vidū jau var labi iztikt bez vācu valodas zināšanām.

Faktiski process, ko visbiežāk sauc par rusifikāciju, galvenokārt pieņem deģermanizācijas un deeiropizācijas formas. Paralēli likumiem, kas liberalizē valodu lietošanu (KILK III 1307) un ticības jautājumus (KILK III 26126), veidojas politika, kas nav labvēlīga Krievijas impērijas vācu kultūrvidei piederošajām personām. Tiesa, līdz 1. pasaules karam šāda politika izpaužas galvenokārt attieksmes maiņā. Tā, piemēram, visai Krievijas impērijai paredzētajās mācību grāmatās tiek uzsvērtā latviešu un poļu inteliģence, un vāciešu nepamatotā dominējošā situācija Rietumu guberņu ekonomikā (Курсы Географии, 1917, 85).

Protams, ka pilnīgi cita situācija sāk veidoties līdz ar 1. pasaules kara sākumu. Tajā brīdī vācu valoda kļūst par ienaidnieka valodu un tās lietošana kļūst bīstama (Kröger, 1934). Vitebskas guberņas

žandarmērijas dokumentos bija ievērojams daudzums ziņojumu un izmeklēšanas dokumentu, kad persona tiek apvainota pretvalstiskā darbībā, tikai pamatojoties uz to, ka tā sabiedriskā vietā ar kādu ir runājusi vāciski (BNVA F. 2499, ap. 1, l206). Tajā pašā laikā Vitebskas guberņas žandarmērijas priekšnieks ir vācietis un luterānis Šulcs (Шульц Александр Робертович (1869 – ?)), kas netraucē viņam veikt nopietnas izmeklēšanas par pretvalstisku darbību pret tādiem pašiem kā viņš – vācu izcelsmes muižniekiem – un pieņemt lēmumus par viņu izsūtīšanu no piefrontes joslas (kas būtībā nozīmē izsūtīšanu uz dziļu Iekšējās vai Sibīriju (BNVA F. 2499, ap. 1, l206). Tā, piemēram, bijušais muižniecības priekšsēdētājs barons Mirbahs (Alfred Nicolai Emmerich von Mirbach June 10, 1864 Daugavpils – December 11, 1935 Otvocka), sev par nelaimi, evakuējoties no Varšavas 1915. gadā, nepareizi tika noformējis īpašuma deklarāciju, nenorādot tajā vērtspapīrus 107000 rubļu vērtībā. Notika plaša izmeklēšana, un rezultātā viņš gan tika attaisnots (barona paskaidrojumi kopā ar kredītiestāžu sniegtajām ziņām tika atzīti par pietiekamiem), tomēr kratīšanas laikā pie Mirbaha sievas atrada dienasgrāmatu, kas bija rakstīta vāciski un pauda līdzjūtīgus izteicienus par vācu kareivju likteni frontē. Tas bija pietiekams pamats, lai sievieti atzītu par politiski neuzticamu un izsūtītu no Vitebskas guberņas ((BNVA F. 2499, ap. 1, l206)).

Neraugoties uz visu, Vitebskas žandarmērijas priekšnieka arhīva materiāli, tajā skaitā korespondence ar 5. armijas izlūkdienestu, blakus ievērojamam daudzumam Vācijas un Austroungārijas imperatoru pavalstnieku Latgales teritorijā uzrāda arī lielu daudzumu personu ar vāciskiem uzvārdiem, kuru etniskā piederība paliek neskaidra (Jēkabsons, 2021). Jāatzīmē, ka daļa no patiesajiem vāciešiem (Vācijas un Austroungārijas imperatoru pavalstniekiem) bija Latgales iedzīvotāju laulātie, bērni vai darbinieki. Ir grūti iedomāties, ka starp viņiem nebūtu arī etnisko vāciešu, tomēr Krievijas impērijas likumu priekšā nosaukt visus šos cilvēkus par vāciešiem vēl nebija iespējams. Latgales vāciešu strikta juridiska norobežošana pašreizējā izpētes posmā arvien ir diskutabla. Ņemot vērā to, ka materiāli ir izkaisīti starp vairāku valstu arhīviem, kā arī ievērojot šķēršļus, kādus izpētē atstāj pandēmijas radītie ierobežojumi, arhīvu vadības administratīvā inerce un līdzekļu trūkums modernu izpētes līdzekļu ieviešanai, šis jautājums ir nākotnes pārrobežu zinātnes kooperācijas uzdevums.

19. gadsimtā Latgales vācieša tiesiskais statuss atšķirībā no Baltijas guberņām bija vienkāršs – viņš bija Krievijas imperatora pavalstnieks ar savai kārtai piekritīgām tiesībām. Likums neļauj šos cilvēkus identificēt kā izdalītu, pārāku vai zemāku sabiedrības grupu ar mūsdienu cilvēkam līdzīgi skanošu nosaukumu (kā čigānus vai ebrejus). Tomēr 18. gadsimta beigās viņiem bija būtiska loma Krievijas impērijas ekonomikas attīstībā, un vācu valodas zināšanas personīgi brīvajām personām deva plašākas karjeras iespējas Krievijas impērijas iekšienē, kaut arī Latgales teritorijā atšķirībā no Baltijas guberņām tai nebija oficiāla tiesiska statusa. Pakāpeniski 19. gadsimta laikā vācu valoda sāka zaudēt savas pozīcijas kā inteliģences un administrācijas valoda visā Krievijas impērijā, un, iespējams, revanšējoties par iepriekšējo privilēģēto stāvokli, impērijas politikā iezīmējās tendences ierobežot vācu valodas lietošanas iespējas. Tas nenotika tiešu aizliegumu formā, bet pakāpeniski, tiesiski nostiprinot citu valodu pozīcijas, pirmkārt, krievu valodas, bet kopš 20. gadsimta sākuma arī latviešu valodas pozīcijas Latgalē. Iespējams, ka tādējādi Krievijas impērijas valdnieki centās izvairīties no tiešas konfrontācijas ar etnokulturālu grupu, kam vēsturiski bijusi ievērojama loma valsts pārvaldē. Tajā pašā laikā tendence virzīties uz visa vāciskā aizstāšanu ar impērijas iekšējiem resursiem ir acīmredzams process.

Avoti un literatūra

Avoti

Ceturtnā tautas skaitīšana Latvijā 1935. gadā. Rīga, Valsts Statistiskā pārvalde 1936. – 1939.

Pirmā vispārīgā Krievijas valsts ļaužu skaitīšana 1895. g. Latvijas Valsts vēstures arhīvs LVVA f. 2706.

Национальный исторический архив Беларуси. *Baltkrievijas Nacionālais vēstures arhīvs* (BNVA). Fonds 2499 (Vitebskas guberņas žandarmērijas priekšnieka kanceleja).

Национальный исторический архив Беларуси *Baltkrievijas Nacionālais vēstures arhīvs* (BNVA). Fonds 2460 (Vitebskas provinces kanceleja).

Национальный исторический архив Беларуси *Baltkrievijas Nacionālais vēstures arhīvs* (BNVA). Fonds 1950 (Vitebskas zemstes tiesa).

Национальный исторический архив Беларуси *Baltkrievijas Nacionālais vēstures arhīvs* (BNVA). Fonds 3155 (Vitebskas guberņas militārais priekšnieks).

Национальный исторический архив Беларуси *Baltkrievijas Nacionālais vēstures arhīvs* (BNVA) Fonds 2512 (Vitebskas guberņas muižnieku padome).

Formula regiminis de anno MDCXVII et Pacta Subjectionis et Privilegium Sigismundi Augusti Anno MDLXI. (1807). Mitau.

Полное собрание законов российской империи. *Krievijas impērijas pilnais likumu krājums* (KILK).

Visi krājumā publicētie tiesību akti, kas izmantoti šajā pētījumā, ir izvietoti izdevuma trijos laidienos, kuros visas tiesību normas ir secīgi numurētas katram laidienam atsevišķi, tādēļ sarakstā tiek norādīts laidiena numurs un likuma numurs.

I. 13071. *Трактат вечный между Всероссийскою Империею и Речью Посполитою Польскою.* 13/24.02.1768.

I. 13517. *О приёме в рекруты помещичьих крестьян, вышедших из Польши.* 21.10.1770.

I. 13718. *О непринимании апелляций по минованию назначенного для оной срока, на основании Литовского статута.* 19.12.1771.

I. 13808. *Именной, данный Генерал-Майорам Каховскому и Кречетникову, с приложением наказа по коему они должны поступать при исправлении должностей губернаторов в присоединённых от Польши губерниях.* 28.05.1772.

I. 13826. *Об учреждении крепостей в приобретённых от Польши губерниях.* 19.06.1772.

I. 13850. *Именной, данный Белорусскому Генерал-Губернатору, графу Чернышеву – О принятии под Российскую Державу уступленных от Польши Провинции; о назначении жителям срока для принятия присяги; о постановлении столбов на новых границах; о сборе в казну всех публичных доходов, и о произведении суда и расправы в настоящих судебных местах по тамошним правам и обычаям.* 16.08.1772.

I. 13918. *О продолжении срока жителям Белорусской Губернии на принятие присяги в подданство до 15 Января 1773 года.* 11.12.1772.

I. 13921. *О причислении Провинции Витебской, Полоцкой, и Двинской к Епархии Псковской; и о бытии Провинциям Могилевской, Оршанской, Мстиславской и Рогачевской Епархией Могилевскою.* 14.12.1772.

I. 13922. *О препоручении в Духовное управление Католическому Епископу всех Римских Католических монастырей и церквей, как в присоединённых от Польши Провинциях, так и во всех городах находящихся, а Униатскому Архиепископу монастырей и церквей в одних только новоприобретённых Провинциях; о бытии при них Духовным Консисториям; о содержании их; о подаче жалоб на решения их, и о не обнародовании Папских булл и повелений без Высочайшего соизволения.* 14.12.1772.

I. 13923. *Об освобождении жителей двух Белорусских Губернии от платежа податей на полгода.* 14.12.1772.

- I. 13935. *Об непосланной в Сибирь и Оренбург на поселение Польских Конфедератов, восприявших Православную Греко российскую веру и об оставлении их в свободном состоянии.* 10.01.1773.
- I. 13938. *О дозволении жителям Белорусских губерний выбрать Депутатов к сочинению проекта нового Уложения.* 16.01.1773.
- I. 13948. *О торговле новоприобретенных от Польши Провинций с городом Ригою и о правилах взимания пошлин с товаров.* 14.02.1773.
- I. 13957. *Об отдаче в Белорусской Губернии в аренду владельцам, учинившим присягу на подданство России, староств, купленных последними оных владельцами, пожалованных им от Польских Королей и доставшихся по наследству, и о продаж с публичного торга староств, остающихся без населения, с причислением вырученных денег к камеральным доходам.* 06.03.1773.
- I. 13973. *О взимании податей с жителей Белорусской Губернии.* 17.04.1773.
- I. 13977. *Об учреждении в Белорусских Губерниях Губернских и Провинциальных Земских Судов; о порядке выбора присутствующих в сии Суды; о времени заседания оных; и об апелляции на их решения (с штатом).* 08.05.1773.
- I. 13998. *О постановлении сроков для явки в Присутственных местах контрактов, заключённых жителями Белорусских губерний с Рижскими купцами и мещанами на выпуск лесов за границу; о приостановлении сего отпуска впредь до рассмотрения и о наблюдении, чтоб в исполнение доселе заключённых контрактов под именем Белорусских не были выпускаемы леса из смежных с ними Великороссийских губерний.* 20.06.1773.
- I. 14119. *О расписании доходов в новоприобретённых от Польши Губерниях.* 05.02.1774.
- III. 1307. *Об обязанности присутственных мест в Прибалтийских губерниях принимать прошения, писаные на Русском языке или на местных наречиях.* 11.01.1883.
- III. 26126. *Об укреплении начал веротерпимости.* 17.04.1905.

Literatūra

- Belte, P. (1935). *Rīgas Jūrmalas, Slokas un Ķemeru pilsētas ar apkārtni.* Rīgas Jūrmala.
- Dybaś, B., Jeziorski, P.A., Wiśniewski, T., eds. (2018). *Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu. Materiały z dyneburskich akt grodzkich i ziemskich z lat 1764 – 1775.* Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu; Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk.
- Dorofejevs, A. (2009). *Latvieši Gorodokas apkaimē. Baltu un slāvu kultūrkontakti.* Rīga: Madris.
- Jēkabsons, Ē. (2021). *Aizmirstie latviešu muižnieki.* <https://www.delfi.lv/kultura/news/cultureenvironment/eriks-jekabsons-aizmirstie-latviesu-muiznieki.d?id=53695383>
- Kemps, F. (1910). *Latgalieši.* Rīga: D. Zeltiņa ģenerālkomisijā.
- Kincāns, V. (2003). *Etīķete.* Rīga.

Kostakopoulou, D. (2008). *The Future Governance of Citizenship*. Cambridge: University Press.

Kröger, T. (1934). *Das vergessene Dorf. Propyläen-Verlag*. Berlin.

Lobačs, V. (2009). Latvieša tēls Piedvīnas baltkrievu tautas kultūrā 19. – 20. gs. sākumā. *Baltu un slāvu kultūrkontakti*. Rīga: Madris.

Maćzewski, P. (1920). *Z podróży na Łotwę*. Gazeta Warszawska 14.03.1920.

Osipova, S. (2004). *Viduslaiku tiesību spogulis*. Rīga.

Šmigelskytė–Stukienė, R. (2019). The Parliamentary Activity of the Livonian Exiles in 1792. *Vēsture. Avoti un cilvēki Daugavpils Universitāte XXII*.

Staatsangehörigkeitgesetz (Pilsonības likums) <https://www.gesetze-im-internet.de/stag/index.html>

Stegmann von Pritzwald, K. (1952). *Das baltisches Deutsch als Standessprache*. https://www.mundart-kommission.lwl.org/media/filer_public/d9/ac/d9ace9f0-94d6-4000-9678-0c917b116674/ndw_49_2009komplett.pdf

Straube, G., Sprūde, V. (2021). *Ziemeļu kara pētījumi gaida principi. Esam uzbūruši „labos zviedru laikus”, bet vai tā bija?* <https://www.la.lv/ziemeļu-kara-petijumi-gaida-principi?fbclid=IwAR2rtqQfwMlXlrNuhDRKlwWfWMUYoUrh5uC-00qMo3Dsola5nP9RFFwBo>

Šlipenbahs, U. (1809). *Malerische Wanderungen durch Kurland*. Rīga, Leipzig.

The New Laws on Citizenship. <http://www.germany-info.org/relaunch/info/archives/background/citizenship.html>

Usher, R. G. (1915). *Pan-Germanism*. Grosset and Dunlap. <https://net.lib.byu.edu/estu/wwi/comment/PanGer/PanGer2.htm>

Walther, P. (2013). *Strategies of Identification. Political uses of ethnicity in early medieval Europe*. file:///C:/Users/Uldis%20Vanags/Downloads/10.14361_9783839430132-015.pdf

Vanags, U. (2017). Memuāru tipa vēstures avotu analīzes nozīme: Pēterā Beltes darba „Rīgas Jūrmalas, Slokas un Ķemeru pilsētas ar apkārtni” piemērs. *Vēsture. Avoti un cilvēki*. Daugavpils Universitāte.

Vācietis, J. (1989). *Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme*. Rīga.

Белобородова, И.Н. (2000). Этноним „немец” в России: культурно-политологический аспект. *Общественные науки и современность, 2*

Волков, И.В. (1914). *Законы Вавилонского царя Хаммураби*. Москва.

Вольтеръ, Э. (1890). Материалы для этнографии Латышскаго племени Витебской губернии. *Записки Императорскаго Русскаго географическаго общества по отделению этнографии, XV, 1*. Санкт-Петербург.

Геллнер, Э. (1991). *Нации и национализм*. Москва. https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/gelln/02.php

Ключевский, В.О. (1887). *История сословий в России*. Москва.

Кропоткин, П. (1991). *Этика*. Москва.

Круберъ, Ф., Григорьевъ, С., Барковъ, А., Чефановъ, С. (1917). *Курсъ географіи Россіи*. Москва.

Пухан, И., Поленак-Акимовская, М. (2000). *Римское право*. Москва.

Сводъ мѣстныхъ узаконеній губерній Остзейскихъ (1864). Санкт-Петербург.

Соловьев, С. М. (1879). *История России с древнейших времен*. Москва.

Тугай, У., Папоўская, Т. (2020). Перасяленчы рух латышоў на беларускія землі (канец XVIII – пачатак XX стст.). *Латыши и Белорусы вместе сквозь века*, 9.

Янковяк, М. (2020). Межы пражывання беларусаў на латвійскіх землях пач. XX ст. у святле экспедыцыі Яўхіма Карскага 1903 г. *Латыши и Белорусы вместе сквозь века*, 9.

Повесть временных лет. <http://lib.ru/HISTORY/RUSSIA/povest.txt>

SEARCHING FOR ONE'S ROOTS – LIFE HISTORY EXPERIENCES OF LYDIA ZINNIUS

Anja Wilhelmi

Meklējot savas saknes – Līdijas Cinniusas dzīves pieredze

Vēsturiski Latgale bijusi Žečpospolitas, tad Krievijas impērijas un visbeidzot Latvijas valsts sastāvā. Šķiet, ka šis reģions visos laikos ir bijis pierobežas zona, kur administratīvās pārmaiņas bija ierasta politiskās dzīves sastāvdaļa. Tāpat kā daudzos pierobežas reģionos, arī Latgales iedzīvotāju sastāvam bija raksturīga etniskā un reliģiskā neviendabība. Nestabilajā un mainīgajā politiskajā sistēmā pārmaiņām iedzīvotāju sastāvā, piemēram, migrācijai, bija nozīmīga loma reģiona kultūras dzīvē. Latgales etniski vēsturiskā situācija izskaidro šī reģiona autobiogrāfisko avotu specifiku. Aplūkojot pētnieciskos jautājumus par personības identitāti, jākoncentrējas uz personīgajiem izteikumiem, rakstīto pieredzi un pārdomām.

Jānis Cakuls norāda, ka Latgalē populārākās identitāti noteicošās īpatnības ir valoda un reliģija. Ņemot to vērā, jautājumi par pašapziņu un identitāti ir vienmēr ir saistīti ar vidi, kurā cilvēks dzīvo. Attiecīgi valodas lietojums un valodas kompetences rada katra indivīda etniskās piederības sajūtu un nosaka pašlokalizāciju.

Katras pārmaiņas izraisa nepieciešamību pielāgoties jaunai „piederzes telpai”. Šī pieredze vienmēr atbilst „cerību telpai” (Koselleck, 1984). Jēdzieni „piederzes telpa” un „cerību telpa” ir izpratnes kategorijas, kas savstarpēji cieši saistītas. Turklāt pieredze un cerības ir divas kategorijas, kas attiecas uz pagātņi un nākotni, un saistībā ar vēsturisko laiku tās piedāvā skaidrojumus un darbības veidus.

Biogrāfiju aspekti, kas ietver pagrieziena punktus, piemēram, pārceļšanos no vienas dzīvesvietas uz citu, var izraisīt konfliktus starp cerību telpu un pieredzes telpu. Konfrontāciju un adaptācijas problēmu liecības redzamas arī

citos izteiksmes veidos, piemēram, to personu biogrāfijās, kuru pieredze ir vairāk vai mazāk nestabila. Viens no veidiem, kā atklāt plaisu starp pieredzi un cerībām, ir ieklausīties individuālos stāstos, piemēram, personīgo atmiņu naratīvu var atrast autobiogrāfijās.

Šajā rakstā ir apskatīts viens šāds avots kā pašprezentācijas piemērs. Diskusija par etnisko un nacionālo pieredzi ir skaidri redzama Līdijas Cinniasas autobiogrāfijā, kas tika izdota mašīnrakstā. Pilns darba nosaukums ir „Lebens – Erinnerungen aus unserer Kinderzeit – 1890 – bis weiter”, manuskripts ir aptuveni 50 lappušu garš, un to 1992. gadā publicēja Aleksis Brudermans, rakstnieces Līdijas Cinniasas ģimenes loceklis. Autobiogrāfija sarakstīta 1977. – 1978. gadā. Šie gadi (desmit pirms Līdijas nāves) iezīmēja jauna posma sākumu autores dzīvē, tas notika neilgi pēc viņas pārcelšanās uz pensionātu, kas bija sievietes pēdējā dzīvesvieta.

Viņas dzīves apraksts sākas ar bērnību 19. gadsimta pēdējā desmitgadē un beidzas ar Pirmā pasaules kara uzliesmojumu. Tas precīzi atbilst Līdijas dzīves posmam Baltijā. Tā kā par Līdiju neko daudz nezīnām, jātic redaktoru sniegtajai informācijai: Līdija bija policista Hugo Vilhelma Klauča (1864 – 1931) un Aleksandras, dzimušas Ādamsone (? – 1893), meita. Ģimene dzīvoja vairākās Latgales apkaimes pilsētās, kā arī Vitebskas rajonā un Rīgā. Tādējādi Cinniasas socializācija noritēja daudz nacionālā vidē. Rakstā aplūkota Līdijas Cinniasas pieredze Daugavpils un Vitebskas multietniskajā sabiedrībā, kas tiek salīdzināta ar viņas pieredzi, dzīvojot Rīgā, kur tolaik dominēja vācu sabiedrība. Galvenā uzmanība tiek pievērsta tādiem aspektiem kā valoda, izglītība, kontakti un pašas Cinniasas etniskās vai nacionālās pieredzes uztvere, analizē tiek izmantota Reinharta Koselleka terminoloģija.

Līdijas biogrāfijā iespējams izšķirt (un viņa arī pati to darīja) divas dzīves telpas – pirmkārt, bērnību, lauku dzīvi Latgalē un, otrkārt, pusaudža vecumu, pilsētas dzīvi Rīgā. Lai gan šajā rakstā aplūkotā Līdijas Cinniasas autobiogrāfija ir stāstījums par sievieti, kura meklēja savas saknes, sniegtā atbilde, proti, Līdijas apgalvojums, ka viņa bija daļa no Vācijas iedzīvotājiem, joprojām nav skaidra. Uzsverot savas krievu valodas prasmes, kā arī kultūras zināšanas, Līdija sevi saskata duālu identitāti. Daļēji viņa sevi izjūt kā krievieti, daļēji – kā vācieti. Tieši etniskā un kultūras daudzveidība, ko viņa pieredzēja, dzīvojot Latgalē, ļāva Līdijai apzināties un lepoties ar savas izcelsmes dažādību.

Atslēgas vārdi: Latgale, Līdija Cinniasa, pieredzes telpa, cerību telpa, autobiogrāfija, identitāte.

Key words: gender, national belonging, language, minority, migration

Introduction

The archival situation for the Baltic German heritage is quite good. In some places the collections even focus on the German minority in the Baltics. The inventory of all these archives includes many different kinds of documents of a large part of which are autobiographical writings such as letters, diaries or life story reports. In spite of this abundance of material, there is a marked lack of sources from Latgale. In terms of regional distribution, these writings are concentrated in the former administrative district of the Russian Empire such as Estonia, Livonia, and Courland. The eastern province i.e. Latgale is rarely represented.

Looking at the very complicated history of Latgale with regard to questions of state affiliation, an explanation becomes obvious: once part of Poland, then of the Russian Empire and finally part of the state of Latvia. At all times the region seems to have been a border area, where administrative changes were a common part of political life (Šneps-Šneppe, 2020, 54 – 117).

As in many border regions, the population was characterized by its ethnic and religious heterogeneity. Within that unstable and changing political frame, the population shifts such as migrations played a significant role in the cultural life of the region (Linde, 2016).

Analogous to the history of the area, another reason for the rarity of autobiographical writings by Germans lies in the above-mentioned multi-ethnic situation in Latgale, a region in which national or even ethnic affiliations or identities are not at the top of the list of individual identities. The population census of 1897, for example, allows for an insight into the distribution of ethnic population groups in the capital, Daugavpils (national identity was one of the questions asked). Among Latvians, Russians, Belarussians, Poles and Jews, the Germans were a small minority, whereas the Russians were the majority (Benz, 1998, 446; Šneps-Šneppe, 2020, 132). In Vitebsk, the population distribution was similar regarding the small proportion of the ones who called themselves German (Šneps-Šneppe, 2020, 135). With regard to this statistical survey, the historian Benz estimated that until the beginning of the 20th century the majority of the population of Latgale viewed their individual identity as determined by their religion. Like Benz, the

Latvian historian Cakuls comes to the conclusion that for the population of Latgale, the typical features of their identity were, and still are, religion and language (Cakuls, 2009, 49).

The ethnic-historical background in Latgale, then, explains and increases the particularity of autobiographical sources from this region. Looking at the research questions concerning personal identity it is necessary to focus on personal statements, written experiences and reflections.

This article deals with one such source as an example of self-presentation. The discussion of ethnicity and national statement is clearly evident in the autobiography of Lydia Zinnius. She spent her life in Latgale, in the Vitebsk governorate and in Livonia, i.e. Riga, and every move caused doubts, arguments and discussions about the self-perception of the writer.

Theoretical framework and ethnic-religious background

In the analysis presented in the article, the results discussed by Cakuls (see above) have been considered. He states that language and religion are the most popular characteristics determining identity in Latgale. Following his theory, questions about *who I am* and self-confidence are always connected with the milieu in which the person lives. Accordingly, the use of language and language competences lead to the sense of ethnic belonging and self-localization of each individual.

Despite these remarks, at this point it is necessary to present a brief overview of ethnic diversity and sense of ethnic belonging of the population in Latgale. In the above cited population census of 1897, out of 501623 inhabitants recorded, the main ethnic group was the Latvians with 25.3792, followed by Russians with 77.3792, then Belarussians, Ukrainians, Poles, Lithuanians, Jews, Tatars and, finally, the German minority with 5.047 people and other small groups of population (Linde, 2016, 288).

In Zahra's impressive study about people living in imperial border areas, the author attempts to describe the problem or the lack of ethnic i.e. national identification. She concludes that ethnic diversity at that time was one characteristic of the self-identity of those people. This

result was confirmed by the 1897 census cited above. In this official collection of data, people were asked about their nationality. The given answers did not refer to a national statement but rather to a religious affiliation. Thus, the main and common sense of belonging was to the Catholic Church. The answers to another question that concerned the use of languages were similar. People were able to understand or even communicate in Latvian, as well as in Polish or the Russian language (Benz, 1998, 443). The historian Benz, who tried to classify the results of the population census, names this the signature of a pre-modern multi-ethnic society. Like many other historians, Benz places his results in a broader frame: the nationalization process that started at the end of the 19th century and lasted until the beginning of the 20th century. This so-called awakening or national emancipation process was a significant feature of all western provinces of the Russian Empire. But as stated by Benz, within that emancipation process, Latgale's path was remarkable and unique. It was the close connection between nationalization and the Catholic Church that made this development singular and unique. The attempts of the Catholic clergy to translate the Bible and other religious books or papers into Latvian or the Latgalian dialect supported the nationalization process of several ethnic groups. With their attempts to foster their faith, the ethnic groups acted against the Russian Empire's policy of centralization and unification. The main aim of Russian policy was to fight against the Latin alphabet used by the Catholic Church and to spread the use of the Cyrillic alphabet.

Considering the area of Latgale as a space with various ethnic groups, cultures and languages, ethnic limitations must have been fluid, not fixed. The life of Lydia Zinnius is one example of indifferent self-perception and the lack of self-consciousness. In her autobiographical writings, one can see the unimportance of thinking in ethnic categories as long as the milieu in which the person is living is a strong one. However, every change, and here we can follow the theoretical approach of Koselleck, leads to the necessity to deal with a new "space of experience". These experiences always correspond to the "space of expectation" (Koselleck 1984, 349 – 375). Both terms are the categories of understanding and one term is closely connected with the other. ("Erkenntniskategorie", Koselleck 1984, 350, 352). Furthermore, experience and expectation are two categories that deal with the past

as well as the future. With their relation to historical time, they offer a field of explanation and ways of acting.

Thus, according to Koselleck, every area, every milieu or, in his words, every space has its own structure and rules of behaviour. Understanding these rules, then, makes it easier to live as an accepted member in this special space. Consequently, conflicts are a result of misunderstanding or not accepting the existing rules. The figuration of a space can be clearly identified by language (ethnic belonging), practice of religion, moral values, and hierarchy determinants such as gender, age, illness, etc.

Biographies that include turning points, such as moves, could evoke conflicts between space expectations and space experiences. Evidence of confrontations and problems of adaptation are also seen in other forms of expression, for instance, in biographies of individuals whose affiliations are more or less unstable.

A simple way to uncover the gap between experience and expectation is to listen to individual discourses. Regarding the past, personal memory can easily be found in autobiographies (e.g., Liljeström, 2000; Folkenflik, 1993).

Particularly in the autobiography of Lydia Zinnius, language should function as the main analytical category. Indeed, for Lydia, language was a significant point of reflection. It was the spoken language that allowed her to communicate and that, in turn, was the basis for understanding behavioural norms.

After language as the first, religion is the second component in the analytical canon. In Latgale's mixed ethnic and religious population, language as well as religion was a significant category with which to identify individuals or to differentiate between people. And, with regard to the population census of that time we know that religion was the main reference variable.

Opportunities to act, speak and communicate, as well as to practice religion are determined by the space in which individuals are located.

In Lydia's biography, one can distinguish (and she also did it herself) two spaces in her life – first, her childhood, her rural life in Latgale, and second – her adolescence, her urban life in Riga.

Lydia Zinnius' attempts at rewriting a German identity

Remarks about Lydia Zinnius' autobiography

At this point, in order to classify the source of research, it is necessary to present a brief description of some of the characteristics of the autobiography. First of all, some formal aspects: the document is a typescript. The full title of the paper is: "Lebens – Erinnerungen aus unserer Kinderzeit – 1890 – bis weiter". The manuscript is approximately 50 pages long. It was published in 1992 by Alexis Brudermann³, a family member of the writer, Lydia Zinnius.

The appearance of the document (typescript, no cover), leads to the presumption that it was published for a small group of readers, and was probably addressed to her own family. The typescript starts with a preface written by the editors, the children and grandchildren of the writer, although only one of the editors, Brudermann, is named. These first pages are a kind of introduction: here, the main biographical information of the autobiographer is presented. In addition to the biographical notes of Lydia Zinnius, the motivation and the reasons for publishing the writing are addressed. According to the editors, the publication is a reminder of Zinnius' 100th birthday. One further point, which seemed to be very important for the editors, is mentioned: the editors emphasized the authenticity of the autobiography in great detail by underlining and explaining their editorial work. According to their statement, the work was published without any corrections or any other changes to the original copy.

The first biographical notes presented are: Lydia Zinnius was born in 1890 in Daugavpils. (Lydia herself and also the editors used to write Dünaburg, the German name of the town.) In 1985, Lydia died in Hannover, Germany. The autobiography was written in 1977 – 1978. These years, a decade before her death, marked the beginning of a new

---

³ Unfortunately, no further information is provided about the people cited. In the World Biographical Information System there are no indices.

phase in Lydia's life, it was shortly after her moving into a retirement home, her last station in life.

The description of her life started with her childhood in the last decade of the 19th century and ended with the outbreak of WWI. This corresponded exactly to the stage of Lydia's life in the Baltics. The years 1915 to 1919, by the way, were a commonly used end point in autobiographical writings by Germans. The war years represent a turning point in the collective memory of the minority. Furthermore, for a number of Germans, the year 1915 was the time when the beginning of WWI made many Germans leave the Baltics (Wilhelmi, 2008, 73).

As we do not know much about Lydia, we have to believe the information given by the editors. According to them, Lydia was the daughter of the police officer Hugo Wilhelm Klautsch (1864 – 1931) and Alexandra, born Adamson (? – 1893).

Some other biographical details are to be found in the autobiography. Lydia spent her early childhood in Daugavpils. In Daugavpils as the main centre of the Latgale governorate many people, especially Russian, were employed in civil service, in military service or worked as tradesmen (Benz, 1998, 446; Wittram, 2013, 237). With the professional transfer of her father, the family had to move to Beshankovichy (Benschenkowitsche), a small town 50 km from Vitebsk (Witebsk). The family consisted of the widower Hugo Klautsch and two daughters: Lydia and her sister Sina, who was two years older than Lydia.

Lydia and her sister spent the years of her later childhood in Beshankovichy. At that time, Beshankovichy was a very small town of little importance. As a former major trading centre, it had declined in importance in the second half of the 19th century, when the expansion of the railroad changed the infrastructure of the whole area and the trade focus shifted significantly, putting an end to any further development in the town (VEDAJ.BY – Sights and attractions of Belarus, 2021). Thus, at the time when Lydia and her family moved to Beshankovichy, the small town had little to offer in respect of cultural and educational opportunities.

Because of the poor school situation, the sisters were forced to leave the small town. In order to go to a secondary school, they had to

move to Vitebsk, the nearest city with a better functioning education system (<https://vedaj.by/index.php/en/towns/vitebsk/vit/vitebskcity>, 2015). The reason for choosing Vitebsk was simple: at that time, the city was not only the nearest educational centre, it was also a place where the Klautsch family had family contacts. There lived their cousin and he offered to accommodate the sisters. The girls moved into his house but since the cousin was single, they were accompanied by their grandmother. The cousin's name was Sasha and he, like Lydia's father, worked for the civil service. However, after a period of time (which is not precisely defined) and even before starting higher school in Vitebsk, Sina and Lydia moved back home. They had to leave their uncle at the request of their father; no details or reasons for the move are mentioned in the autobiography.

In the meantime, the family in Beshankovichy had grown. When the sisters came back to their father's home, the household already included their father's girlfriend and her teenage daughter. Soon after the move, a new-born child joined the family circle. At the age of twelve, Lydia and her sister were sent to Riga. That move again was determined by the fact that there were still no educational opportunities for the girls in Beshankovichy. After their stay in Vitebsk, that was the second attempt of the girls' father to give his daughters an opportunity to acquire higher education.

That time, the journey was much longer. The girls' grandmother had probably taken the initiative in choosing the new school. The choice was Riga, the leading centre in Livonia. There, at the far end of the River Daugava, lived other members of the family branch. Unfortunately, no reasons for that choice are mentioned. It would be very interesting to learn why the Klautsch family thought of Riga, even though it was far away in a different Russian governorate with very different social, cultural and political structures. Daugavpils would have been a much easier choice. Riga must have been a carefully considered solution. Indeed, the educational situation for the girls was good, but in the city, once dominated by German cultural hegemony, the living circumstances were totally different from those in Latgale or Vitebsk governorate.

The sisters moved into the household of their grandaunt, "Tante Adeline Dyk", the younger sister of Lydia's grandmother. She lived

together with her husband “Onkel Karl”; the couple was childless. Riga, then, was the last home for Lydia and her sister until they got married. They never moved back to Latgale and only twice did they visit their father in their former hometown. In 1914, Lydia married Lex Zinnius. In the following years she gave birth to two daughters. With the birth of her second daughter, Lydia ended her memoirs.

Language as the first point of analysis

When describing her family members, Lydia Zinnius never made a statement about their ethnic or even national affiliations. It seems as if she was never (until she came to Riga) used to thinking in ethnic categories. This kind of indifference initially makes it difficult to locate Lydia’s own ethnic or cultural affiliation.

Searching for ethnic roots, family names could provide some indication for ethnic origin. Therefore, the names of Lydia’s family members could be a helpful perspective. Another means of approaching the assessment of the situation is to consider the professions of the family members. Lydia’s father, for example, as well as the above-mentioned cousin Sasha in Vitebsk, were introduced in the autobiography with their professional positions in the civil service.

Regarding the state's language policy, we know that one precondition for a job in the civil service at the end of the 19th century was the ability to speak and write Russian (Brüggemann, 2012). The administrative language was Russian. Obviously, the father and his family, namely the cousin Sasha, must have had Russian background, because in most German families at the end of the 19th century the Russian language skills were limited (Tuchtenhagen 1997).

Although Lydia and her sister must have been too young to participate actively in their cousin's social life, the girls were aware of his high social position. Due to his position in the civil service and – according to Lydia’s autobiography – also because of his personal attractiveness, he belonged to the inner circle of people close to the highest political and social person, the governor of Vitebsk.

The educational goals of the two girls were ambitious. Their father wanted them to go to the higher school for girls in Vitebsk. At

the beginning of the 20th century, the so called higher schools offered the highest level of education for girls in the educational system. In order to pass the entrance exam, Lydia and her sister received private classes. As far as we know, the teacher engaged was a certain Ewgenija Wasiljewna Belinskaja. Due to the fact that Lydia never touched upon ethnic categories, she never mentioned the ethnic affiliation of that teacher with her Russian name. Lydia lived in a Russian speaking milieu and therefore it was not necessary to describe the teacher in any such categories.

But what was worth mentioning – from Lydia’s perspective – was the fact that both she and her sister had to learn two other (foreign) languages. Those additional languages were French and German. Learning these two languages, then, was a common practice in the educational curriculum for girls (Piesker, 2011, 293). While the French lessons were part of the curriculum offered by the teacher Belinskaja, it was the grandmother, the mother of Lydia’s father, who taught the girls the German language. That grandmother had once taught German privately, which indicates that she herself had a German-speaking background. A closer look at the family and the inner familial rules of behaviour support this assumption. The later move to Riga also confirms this hypothesis. Lydia also mentioned her grandmother's religious beliefs when describing her father. When she was a teenager, her mother was already dead. Her widowed father soon after the death of his wife had a love relationship with a married woman. His mother, i.e. the teaching grandmother, again did not accept the relationship although the girlfriend lived apart from her husband. As that woman was unable to get a divorce due to the rules of the Russian Orthodox Church, Lydia’s father could not get permission from his mother to live together with his girlfriend for a long time. “So lebte unser Vater mit Justina Andrejewna Adamowitsch in wilder Ehe” (“Thus, our father lived out of wedlock with Justina Andrejewna Adamowitsch”) (Zinnius, 1977, 23). The situation changed when their child was born. Very soon after that event, Lydia and Sina moved back home to Beshankovichy. The new large household including their father's girlfriend, the new-born child and the girlfriend's elder daughter was run by the grandmother. Lydia herself expressed surprise at the situation. In her retrospective view, she did not show any sympathy for her father and his way of accepting his mother's leading rule. The girlfriend Justina was described

as a kind of invisible person without any rights. “Justina war still und freundlich und zog sich fast immer in ihr Zimmer zurück.” (“Justina was quiet and friendly and nearly always retired to her room.”) (Zinnius, 1977, 24) The family system, then, was determined by social distancing. Ethnic affiliations were not important; much more important was the Catholic Church and its rules which structured the space for acting. This dominance of religion also explains the very early marriage of Justina’s elder daughter from her first marriage. That girl had to leave the family when she was only fifteen years old.

In the small provincial town, the educational situation of the girls was a permanent problem. Regarding the level of education in Latgale in 1897, only 45% of the Latvians, 23% of the Belarussians and 13% of the Russian population were able to read (Linde, 2016, 128). As there was no higher school for girls in Beshankovichy, it was necessary for the sisters to learn at home. For that reason, their father started to recruit governesses. But his attempts were not successful, the teachers did not stay for long. The town in that rural area had little to attract foreign women. In the end, the father chose a local female teacher. That was the first time when Lydia mentioned a person's ethnic, or rather, religious affiliations. Lydia identified the young teacher as Jewish. That woman was a well-educated and travelled daughter of the local pharmacist. No fear of contact determined the relationship between the girls and the teacher. On the contrary, Lydia’s descriptions of the lectures and the teacher’s character cast a positive light on the woman. Lydia pointed out that she was inspired by her teacher's lessons, and that she learned a lot about foreign culture and ways of life. The teacher opened the girls’ minds and gave them the basis for understanding cultural and ethnic differences. Ethnic diversity appears to be an attractive model of society for Lydia. Therefore, the impact of that period of time must be emphasized. It was the first time that Lydia used ethnic categories. Hereinafter she distinguished between foreign and familiar. During that period, Lydia started to realize ethnic differences in her home town and, more precisely, in her immediate neighbourhood.

An important fact in her childhood memories, for instance, was the date when a family moved into the house next to hers. That family was the German-named family Richter. Lydia indicated the ethnic

affiliation of that family without explaining the reasons why she had identified them as being German. It may have been just the family's name that had caused Lydia to make that comment. However, Lydia gave no further reasons explaining why she had determined them to be German. The Richters became an important part of Lydia's childhood, in that family she found a playmate and her friendship with the girl of her age lasted until the death of the German girl (Zinnius 1977, 26). In any case, none of her memories associated with her childhood experiences with that girl from her neighbourhood suggest a communication problem. Russian, then, must have been the language of communication.

On considering Lydia's educational programme, we do know that German was a foreign language. Lydia received German lessons from her grandmother. Thus, one can assume that the main language in the relationship with her new friend was Russian – Lydia's mother tongue. As a result, language does not seem to have been the main category in Lydia's ethnic classification system of people.

In addition to Russian being the common everyday language, the transfer of Russian literature was an important aspect of Lydia's father's educational programme. For example, in the family circle he read aloud popular literature by Russian writers, like the comedies of Nikolai Vasilyevich Gogol. The girls enjoyed those moments and other their father's attempts to encourage his children's interest and curiosity.

During Lydia's childhood in Beshankovichy, the ethnic composition of the family's contacts changed over the years. Lydia stressed this point by mentioning the people who came in and out of the household (*"häuslichen Verkehr"*, Zinnius, 1977, 27). One of the contacts mentioned was the friendship with the local cheese manufacturer. The two owners of the new cheese production facility and their sister were part of the family's social life. As if to prove how international and well-educated the social contacts in Beshankovichy were (despite its rural nature), Lydia underlined the educational status of those three people (*"gebildete Menschen"* [educated people], Zinnius, 1977, 27). The cheese makers were – by the way – foreigners who had come from Switzerland. Lydia called them German-Swiss, a classification probably being based on language skills. Nevertheless, we have no information about their use and choice of language.

Although it is uncertain whether Lydia's thinking in her childhood was determined by ethnic categories or not, it is clear that thinking in social categories was part of her social practice and a result of her socialization. This comes to light when she describes a noble branch of her family. Lydia highlighted the contact with that part of her family in a separate paragraph of her autobiography, in which her grandmother's brother-in-law played the main role. That man, Arved von Pfeiffer, had married a noble Baltic German woman, Stella von Krumm; they both lived in a manor in the area of Daugavpils. As the mayor of Daugavpils, Von Pfeiffer was one of the leading figures in the higher ranks of the political society. The two families had a friendly and familiar relationship. Lydia's family made trips to the manor, where Lydia played with the owner's children. In the description of that relationship, Lydia pointed out that those visits were not made by all family members, but only by her father, her grandmother, and her sister. Her father's partner, his girlfriend, still married to another man, stayed at home. The most interesting point in this scene is that Lydia mentioned this separation of the woman (Justina Andrejewna) but she did not seem to be surprised. She accepted the differentiation between those two milieus.

During that period, Justina died when giving birth to her child, Lydia's half-brother. The relationship to the new-born baby was very intensive. There was no social distancing. The beloved brother was given the name Ewgenij, and he was called by his very Russian-sounding nickname Schenja. (Zinnius, 1977, 29)

In their life in Latgale, the family did not sever their connections with Daugavpils. The main city in the region was the hometown of the family friends and relatives. Looking at the names mentioned in the autobiography those bounds were very inhomogeneous. As well as the names being of both German and Russian origin, also the social background differed from contact to contact. For example, on the one hand, there was not only the relationship to the town's mayor, who obviously had Baltic German roots and a noble family background, but also to one of her mothers' sister, aunt Wera Barchatona, born Obedinski, who, as a young widow had to work in the local meat production. All in all, one can assume that the acting space of the family was wide. Neither did the social limits play a role in their social practice,

nor did ethnic limits restrict the contacts of the Klautsch family. Differentiating and evaluating people in terms of ethnic categories was then a very new experience for Lydia in the next stage of her life.

Language first became a reflection point in Lydia's life of after she had left Latgale. That happened in 1902, when Lydia was twelve and her father was once again looking for a better place of education for his daughters. And again, it was the ambitious grandmother who opened up the alternative in Riga. The old woman used her inner-family ties and found a helping hand in one of her sisters. That sister, aunt Adeline Dyck, lived together with her husband Karl in the metropolis of Livonia. The couple was childless and for that reason they willingly agreed to take care of the children. There, in the household of their relatives, the sisters experienced a totally different way of life. That new milieu was then on a high social and economic level and was determined by an ethnically homogeneous German way of life.

The new home also offered an unknown standard of luxury: the living room and even the room for the children were fashionably furnished. That discrepancy was probably the reason why Lydia's description at this point is very detailed: "Wir waren an ein bescheidenes Hauswesen und Einrichtung gewöhnt. Die Eleganz der Einrichtung ... war so wie ein Märchen für uns beide." ["We were accustomed to a modest household and furnishings. The elegance of the furnishings was like a fairy tale for both of us"] (Zinnius, 1977, S. 34)

Nevertheless, the private lessons were nearly the same in Riga. The curriculum was similar and included two foreign languages, German and French. As was the case in Latgale and Vitebsk, every other school subject was taught in Russian, which was the official language at school at that time. Lydia explained the circumstances of the official language policy in the Baltic provinces and its effects on the German population in a relatively long passage. The detailed statement is very interesting. It is the first page in her book in which she discussed ethnic or even national interests by giving her own opinion. In doing so she focused on the German population, no wider view of other population groups is presented, not even the Russian-speaking minority in Riga is mentioned. Moreover, Lydia made no mention of any historical events such as demonstrations of national and social protests, as occurred in 1905 (especially the protests in Riga and Daugavpils, Šņeps-Šņeppe,

2020, 117). She did not even mention the whole period of “national awakening”.

The exclusion of Russian as a reference value is a very astonishing fact considering Lydia’s own language experiences and her cultural affiliation with Russian. Lydia’s limited perspective becomes even more comprehensive when her Russian speaking socialization becomes a problem of identity. Here, in the German milieu of Riga, Lydia’s Russian speaking education became a disadvantage in the development of her personality and led her to search for her ethnic and national belonging.

Lydia stressed that, for herself and her sister, the language policy was a real advantage in their development, because “Russisch war bei uns zu Hause und überhaupt im öffentlichen Leben die Umgangssprache.” [“Russian was the language of communication for us at home and in public life generally”] (Zinnius, 1977, 34) But that was only one side of the coin; the other was experienced as a real problem. Lydia’s German language skills were only based on conversations with her grandmother and the private lessons she had taken in her childhood. “[So] beherrschten wir die deutsche Sprache nur mangelhaft und überhaupt nicht fehlerlos.” [“[So] our command of the German language was deficient and certainly not error-free”] (Zinnius, 1977, 35) The inadequate language capacities became an “embarrassing problem” (Zinnius, 1977, 35). Due to that insufficient knowledge of language, the sisters were not even able to play with other children of their age. Furthermore, the German milieu into which they had moved was determined by cultural superiority. Hegemonic thinking was part of – one may say – the German identity. In that mental frame, the ability to speak German was an important sign of ethnicity. Due to those principles of cultural superiority, the sisters could not expect to be accepted in their new social environment. “Es hieß ja ... wir seien ganz einfache Ungebildete, die nicht mal Deutsch richtig sprechen könnten.” [“It was said that we were simply uneducated people who could not even speak German properly”] (Zinnius, 1977, 35) The gap between the space of experience and the space of expectation was deep and caused insecurity and fear. As a result, the sisters soon lost their self-confidence: “Wir schämten uns. Und das bestimmte und beeinflusste unsere ganze Entwicklung und Einstellung anderen gegenüber, sogar im späteren Leben.” [“We were ashamed. And that determined and

influenced our entire development and attitude to other people, even in later life.”] (Zinnius, 1977, 35) The way Lydia articulated her feelings and experiences leads to the assumption that the period in Riga was a turning point in her personal development. In her autobiographical writing she mirrored her easy and carefree childhood in Latgale with her demanding teenage years in Riga. For Lydia, language was more than a key to social acceptance, it was the key to communication with children of her age. Even when surrounded by other children, she felt misunderstood and therefore inferior. It seems that her uncle and aunt recognized the awkward situation of their foster child because one day they decided to promote the girl’s social contacts by organizing a dance event. Thus, from the perspective of her aunt and uncle, dancing was an opportunity to find contacts but without any intensive oral communication. Indeed, the plan worked out and after that event, Lydia no longer felt herself as an outsider.

In the context of cultural practices, Lydia mentioned how different life in Riga was in comparison to her previous life experience in Latgale. In the eastern province, it was her father who had opened the door to Russian culture by reading aloud novels written by popular Russian artists. In the Livonian capital, Riga, the opportunities to participate in culture events were more extensive; and for the upper class of Germans, the German speaking theatre was one of the popular places to visit. It is therefore not surprising that Lydia’s uncle and aunt had a subscription to that theatre. Regular theatre visits thus became part of Lydia’s spare time. They had an educational impact. On the one hand, they helped Lydia to learn more about German literature and on the other hand she learned how to behave in the German milieu. This is to be seen in the attempts of her uncle who regularly accompanied Lydia to the theatre. During those visits, the uncle controlled his protégée’s reaction and behaviour and, in many cases, he corrected her false manners. By participating in public events, Lydia was officially introduced to the German society. This last important fact resulted in more self-confidence and the feeling of belonging. One last feature should be noted. This is the very noticeable characteristic of Lydia’s writing style.

As if to prove her Russian language abilities, Lydia completed her autobiography with translations into the Russian language. Even if

these translations are seldom and are kept short, these passages or words underline the capacity to think in Russian and the writer's ability to switch back to her childhood as a Russian-speaking girl (e.g., Zinnius, 1977, 26). With those short additions, Lydia consciously connected the two spaces of her past. From the position as a writer, who lived in Germany – both spaces had become important for her personal belonging. Her experiences in Latgale, in the former Russian Empire, and Riga, the former independent state of Latvia, had become equal bases of her identity.

Religion as the second point of analysis

Unfortunately, in the autobiography there is no detailed information about the religious beliefs of the whole family. There is only an indication of her father's faith. As far as we know from Benz's statistical analysis, in general people who married had similar religious background. Even in ethnically mixed marriages, two thirds of all married couples belonged to the same church (Benz, 1998, 447). Thus, denomination or confession basically determined the marriage pattern. This development was favoured by the legal situation in which marriages belonged to the legal sphere of the Church (Benz, 1998, 447).

There is only little information about the religious affiliation of Lydia or her family. One indication was given in the context of the home situation where Lydia's father lived together with his girlfriend – the grandmother's lack of acceptance and tolerance of that kind of liaison. In another passage of the autobiography, Lydia wrote about how she experienced church. It was her father who practiced the Russian Orthodox faith. Lydia accompanied her father when he went to church. The only sign of religious practice she mentioned was his visits to the local cathedral. Lydia described those situations from a very distanced perspective, as a viewer who was looking into another, exciting world. Obviously, she was never used to practicing religion. Praying, then, was a sort of behaviour that she did not experience (Zinnius, 1977, 27).

Whereas the description of her life in Latgale contains at least one mention of religion, religion did not play any role in her life in Riga. It is only at first sight that this is remarkable; when looked at more closely, the lack of religion in Riga confirms the assumption of two different

spaces: the milieu of ethnic, social and religious diversity experienced in Latgale, and the homogenous space of the German upper class experienced in Riga. Religion as a category of differentiation, then, received attention when it made it easier to structure groups or parts of societies. That was the case in Latgale. In Riga there was no need for differentiation.

Conclusions

On considering Lydia's autobiography, it would seem as if the entire city of Riga was German, well-educated, cultured and wealthy. Lydia did not provide any other perspective (of other social, ethnic groups or religious communities). Her view was focused on her milieu. In those surroundings she was faced with unknown expectations, expectations that evoke questions of belonging. Obviously, the search for self-identity and behavioural strategies dominated that period of time.

In her life story Lydia presented the move to Riga as a turning point, that evoked a moment of reflection and awareness. In this sense Lydia's narration was more than an attempt to structure her life, she wanted more. Her aim was to underline her national "outing" as an essential adaptation to the circumstances.

Coming to an end, one question remains: could this turning point be interpreted as a result of Lydia's first socialization experienced in the mixed and diverse society of Latgale? Was it, in fact, the demonstrated ethnic and cultural contrast between those two areas in the Russian Empire and her experiences that caused her self-perception?

Referring to the above-mentioned historian Zahra, a preliminary assumption seems to be obvious: in Latgale, as in other regions on the periphery of the Russian Empire with mixed population in terms of ethnicity, issues of identity raise many questions.

To conclude: Although the autobiography of Lydia Zinnius discussed here demonstrates a narration of a woman who was in search of her roots, the answer given, i.e. Lydia's statement that she was part of the German population, is still unclear. By emphasizing her Russian language skills, as well as her cultural knowledge, Lydia located

herself in a dual identity. Part of her was still Russian, part of her – German. It was the ethnic and cultural diversity she had experienced during her life in Lettgallen that allowed Lydia to be conscious and proud of her different backgrounds.

Bibliography

- Benz, E. (1998). Zwischen konfessioneller, regionaler und nationaler Identität. Die Katholiken in Lettgallen und Lettland im 19. und 20. Jahrhundert, *Nordost-Archiv*, 7, 2, 443 – 495.
- Brudermann, A., ed. (1992). *Zinnius, geb. Klautsch: Lebenserinnerungen aus unserer Kinderzeit 1890 bis weiter*. Archiv Carl-Schirren-Gesellschaft, Lueneburg.
- Brüggemann, K. (2012). Als Land und Leute „russisch“ werden sollten. Gasimov, Z. (eds.) *Kampf um Wort und Schrift*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 27 – 51
- Koselleck R. (1989). ‘Erfahrungsraum’ und ‘Erwartungshorizont’ – zwei historische Kategorien. In: R. Koselleck (ed.) *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Frankfurt, 349 – 375.
- Cakuls, E. (2009). Lettgallen – der unbekannteste Südosten Lettlands, *Ost-West. Europäische Perspektiven*, 10, 1, 44 – 50.
- Dzenis, A. (2019). *Leimaņi, brīvnīeki, brīvzemnieki. Igaunijā, Latgalē, un Vidzemē*. Rīga: Biedrība „Domas spēks“.
- Folkenflik, R., ed. (1993). *The culture of Autobiography. Constructions of Self-Representation*. California.
- Liljeström, M. et al., ed. (2000). *Models of Self. Russian Women’s Autobiographical Texts*. Saarijärvi.
- Linde, M (2016). Lettgale, *Bibliotheca Lindana: sava gramata*.
- Piesker, Y. (2011). Die höhere Mädchen- und Frauenbildung in Russland in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Wilhelmi, A. (ed.) *Bildungskonzepte und Bildungsinitiativen in Nordosteuropa (19. Jahrhundert)*. Wiesbaden: Harrassowitz, 292 – 309.
- Šneps-Šneppe, M. (2020). *Latgale. Atspulgi vēstures spogulī*. Rīga: Madris.
- Tuchtenhagen, R. (1997). Bildung und Modernisierung Bildung und Modernisierung in Est- und Livland im 19. Jahrhundert. *Acta Baltica XXXV*, 219 – 231.
- Wilhelmi, A. (2008). *Lebenswelten von Frauen der deutschen Oberschicht im Baltikum (1800 – 1939)*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Wittram, H. (2013). Kleine evangelisch-lutherische Gemeinden in Lettgallen. *Lutherische Kirche in der Welt* 60, 235 – 242.
- Zahra, T. (2019). Imagined Noncommunities: national Indifference as a category of analysis, *Slavic review*, 69, 1, 93 – 119.

DAUGAVPILS VĀCBALTIEŠI LATGALES PREŠĒ (1920 – 1940)

Henrihs Soms

Daugavpils Baltic Germans in Latgale's Press (1920 – 1940)

In literature on history, the concept “the Baltic Germans” is understood as the German (German-speaking) minority in the territory of present Latvia and Estonia. Their origins go back to the 13th century, but as a social linguistic group they developed in the 19th century simultaneously with the Latvian and Estonian nations. In the context of the research on Latvia's regions, this ethnic group has been little studied as yet, including Daugavpils, which was the third biggest city of Latvia in the period of the Republic of Latvia (1920 – 1940). The press of that time played an important role in the studies on the Baltic Germans, since it was the principal tool for shaping public opinion. In the 20s – 30s of the 20th century, 34 periodicals were issued in Latgale (Daugavpils and Rēzekne) – newspapers, magazines, newsheets. Several issues were published in Riga and they were oriented towards readers in Latgale. At writing this paper, materials from six editions have been used – “Daugavas Vēstnesis” (1924 – 1925, 1939 – 1940), “Latgolas Dorbs” (1924 – 1934), “Latgolas Škola” (1929 – 1938), “Latgales Ziņas” (1928 – 1934), “Latgales Vēstnesis” (1934 – 1939), “Latgolas Vārds” (1920 – 1940).

During the inter-war period, the census of population in Latvia was carried out in 1920, 1925, 1930 and 1935. According to the data of all censuses, the proportion of the Germans in Latvia remained fairly constant within the limits of 3%, and they were the largest ethnic group in Latvia. The smallest number of the Germans lived in Latgale. In the inter-war period, their proportion was slightly higher than 1%. Against the general background of Latgale, the greatest number of the Germans was in Daugavpils. In 1897, there were 3092 Germans in Daugavpils (in Rēzekne – 65, Ludza – 11), in 1920 – 335 (Rēzekne – 30), in 1925 – 542 Germans (in Rēzekne – 94, Ludza – 23), 1930 – 579 Germans (in Rēzekne – 84, Ludza – 22), in 1935 – 508 Germans (in Rēzekne – 68, Ludza – 29).

The local press did not provide the census data about the number of the Germans in 1920, since in 1920 only one regional issue targeted at the Latgale readers – a Latgalian weekly “Latgolas Vārds” – was published. At that time, the news about the processes of the Satversme (Constitution) election and the agrarian reform was dominating in the press. The review of 1925 about the number and nationalities of the population in Daugavpils, published by the newspaper “Daugavas Vēstnesis”, informed that 995 Germans lived in the region. The information about the data of next population censuses (in 1930, 1935) concerning the number of the Germans in Daugavpils was not published by the local press.

The press expressed the opinion that an especially large number of the Germans settled in Daugavpils in the 60s of the 19th c., when the railway lines to Vitebsk and Riga were built. During the period of the Republic of Latvia, the number of employees working on the railways was considerable. In the beginning of November, 1939, “Daugavas Vēstnesis” wrote that among those 78 railway employees who had left Latvia several people were workers from Daugavpils railway shops.

The influence of the Germans was great also in local public organizations, fire-fighter society, different savings banks, banks and other commercial organizations. One of the oldest organizations in Daugavpils was a voluntary fire-fighter society founded in 1876. In 1930 “Latgales Ziņas” wrote that the founders and managers of this society had been people of German nationality. Press held the opinion that, in comparison with the railway, there had been only several employees of German nationality on the city board, in a regional court, and enterprises of the Army economic shop during the period of the Republic of Latvia.

In 1939, the news about repatriation published in local newspapers reported about the employment of the Daugavpils Germans. The press attracted readers’ attention to the fact that employees, doctors, pensioned teachers, homeowners, managers of different enterprises and waiters would be leaving the city.

The great interest taken in pupils of German nationality in Daugavpils schools received a special press attention. Thus, the survey on the Latgale secondary schools published in “Latgolas Škola” indicated that there was one German nationality learner among the 122 pupils of the Daugavpils State Gymnasium. As of the end of the academic year in Latgale Popular Conservatoire, “Latgales Ziņas” wrote that among 144 students there were 89 Latvians, 32 Jews, 11 Poles, 8 Russians and 4 Germans.

Historically, the Evangelical-Lutheran congregation founded in 1835 was the first place where the Daugavpils German community was organized. In 1893,

the newly built church (now Martin Luther Cathedral) was consecrated. Later on, the church council involved also the Latvians and there were actually two congregations in this church – German and Latvian ones. Newspaper “Latgales Ziņas”, writing about the history of the Latvians in Daugavpils, indicated that the Latvians and the Germans in the Lutheran congregation worked together, hence dealing with economic problems was entrusted to the Germans. In 1925, the press in Daugavpils reported that in the local Lutheran church “[...] two congregations – German and Latvian – get on without conflicts, [...] the Germans, as a cultured nation, have been able to combat their intolerance and selfishness [...]”.

The Daugavpils department of the German Association of the Elders should be regarded the spiritual centre of the Daugavpils Germans, which rallied the majority of the city and vicinity German population during the period of the Republic of Latvia. Such opinion was held by the city newspaper “Daugavas Vēstnesis”. The association maintained a private German 6-class elementary school. Press spread the information that at the end of the 30s there were 20 pupils and two teachers in the Daugavpils German elementary school. This school was still the only German school in the whole Daugavpils district. In 1929, “Latgales Ziņas” informed that Daugavpils German community was not large, but the evening party, organized by the German elementary school in the city club on November 2, 1929, testified to intensive activities of this community. This could serve as an example for communities of other nationalities in Daugavpils. “Daugavpils Vēstnesis” provided detailed information about the final period of the German school in Daugavpils in relation to repatriation. It was informed that the school stopped its activity on October 14, 1939. The Daugavpils school board suggested that the inventory and teaching aids which had belonged to the liquidated German school should be handed over to the commercial school of the Daugavpils Latvian society.

Municipal and Saeima elections testified to the fact that the Baltic Germans had begun organizing in the regions of Latvia. “Latgolas Vārds” published data on the distribution of voices by rural municipalities in Daugavpils district, with the exception of Daugavpils city. Providing materials on the second Saeima election, Latgale newspapers paid attention to the fact that initially, due to formal reasons, the list of the Baltic Germans had been rejected in the Latgale region. Other information about the results of the list of the Baltic Germans cannot be found in the local press.

Municipal elections in Daugavpils were held in 1920, 1922, 1925, 1928, and 1932. The review on the outcomes of the election in 1920 published by “Latgolas Vārds” informed that Zinkels had been elected as a mayor of the city, without mentioning his nationality and occupation. Before the election of

1925, the newspaper “Daugavas Vēstnesis” published the list of candidates to the city council, and pointed out that the Germans had drawn up a list of their own candidates. After the election, the newspaper published election outcomes which showed that the list of the Germans had received 160 voices and consequently also one deputy place, but did not mention the name of this person. After the election of 1928, “Latgales Ziņas” reported that in Daugavpils 279 electors had voted for the list of the Germans, which enabled them to receive one more deputy place. In relation to the city council election of 1931, “Latgales Ziņas” published the list of deputy candidates, including also the list of German candidates, with an engineer E. Zinkel at the top of this list. Soon after election, the newspaper published a full list of deputies elected to the city council which included also the name of E. Zinkel elected from the list of the Germans.

“The Germans would be transferred from the whole of Europe”. Such was the title under which “Daugavas Vēstnesis” started publishing materials on the repatriation of the Germans on October 9, 1939. During the subsequent months and until the middle of December, the press provided detailed information about the repatriation processes. On November 1, “Latgolas Vārds” informed the readers that, due to the repatriation, the only German school in Daugavpils would be closed. “Yesterday, 350 Germans from Daugavpils went away for their new home country”, – such was the last information on the repatriation published by “Daugavpils Vēstnesis”.

Latgale press is a useful historical source for the research on ethnic history in the period of the Republic of Latvia (1920 – 1940), since it provides information about the small but economically and socially influential local German community in Daugavpils. The given information is not very extensive, but it reflects the basic fields of the Germans’ activities and life. Information about the German elementary school and local department of Association of the Elders is more detailed. Newspapers give regular information about the repatriation of the Germans from Daugavpils in 1939. This event allowed the press to evaluate the contribution of the Germans to the history of Latvia. In the context of Daugavpils, press focused on the role of the local Germans in railway structures, their active participation in public organizations and concern about their school. Information about the activities of the Germans concerning the Saima and municipal elections was scanty in the press. It objectively reflects the real situation in Daugavpils – the small German community was able to draw up only one list for municipal election and get only one place in the council, which was taken by an engineer E. Zinkels – the most popular German in the city according to the press.

Key words: Germans, Baltic Germans, Latgale press, the Republic of Latvia, 1920 – 1940

Ievads

Latvijas etniskās vēstures pētniecībā svarīga loma ir preseī – periodiskajiem iespaiddarbiem (laikrakstiem, žurnāliem, biļeteniem). Tie uzskatāmi par plašsaziņas līdzekļiem, kas atsevišķos vēstures posmos ir bijuši galvenie sabiedriskās domas formēšanas kanāli. Par tādu uzskatāms arī starpkaru posms Latvijā (1920 – 1940), ko raksturo plašs periodisko izdevumu tīkls par dažādām dzīves nozarēm. Presē tika apspoguļots arī vēsturiski izveidojies raibais Latvijas iedzīvotāju etniskais sastāvs. Ievēribu pelna vācbaltiešu vēstures pētniecība Latvijas reģionu kontekstā, tostarp arī Daugavpilī – tolaik trešajā lielākajā Latvijas pilsētā. Tradicionāli Daugavpils vēstures pētniecībā dominē notikumi, saistīti ar krievu, poļu, ebreju, mazāk latviešu, etnisko vēsturi, bet ļoti fragmentāri – ar vāciešu vēsturi saistītie.

Ar jēdzienu „vācbaltieši” vēstures literatūrā saprot vācu (vāciski runājošo) mazākumtautību mūsdienu Latvijas un Igaunijas teritorijā, kuras sākumi meklējami kopš 13. gs., un kā sociāli lingvistiska grupa tā veidojās 19. gs. vienlaikus ar latviešu un igauņu nācijām (Vēsture.eu, 2021). Vācbaltiešu problemātikas pētniecība Latvijas vēstures zinātnē ir joprojām aktuāla, ko apliecina, piemēram, 2020. gadā tapusī vēsturnieka G. Apala un žurnālista M. Zandera monogrāfija (Apals, Zanders, 2020).

Daugavpils situācijā vācbaltieši veidoja daļu no vietējās vāciešu kopienas, kas bija vēsturiski veidojusies, ieplūstot šīs tautības pārstāvjiem pilsētā gan no pārējiem Latvijas novadiem un pilsētām, gan no Krievijas guberņām un pilsētām. Latvijas Republikas laika Latgales presē tika lietoti jēdzieni „vācieši”, „vāci”, „vōci”, „vocīši”, retos gadījumos „Baltijas vācieši” saistībā ar politiskajām partijām Saeimu vēlēšanu laikā.

Raksta mērķis – pilnveidot priekšstatu par vāciešu (vācbaltiešu) lomu Latvijas Republikas (1920 – 1940) kultūras un saimnieciskajā dzīvē, balstoties uz Daugavpils vāciešu kopienas izpēti. Raksta uzdevums – atklāt Latgales preses informatīvo potenciālu saistībā ar Daugavpils vāciešu sabiedrību un tās aktivitātēm.

Pētījuma avotu bāzi veido Latgales periodiskā prese. 20. gs. 20. – 30. gados Latgalē (Daugavpilī un Rēzeknē) tika izdoti 34 periodiskie izdevumi – laikraksti, žurnāli, biļeteni (Latviešu periodika 1989, 56 – 57).

Vairāki izdevumi tika izdoti Rīgā, bet tie bija orientēti uz lasītājiem Latgalē. Rakstā izmantoti materiāli no 6 izdevumiem: „Daugavas Vēstnesis” (1924 – 1925, 1939 – 1940), „Latgolas Dorbs” (1924 – 1934), „Latgolas Škola” (1929 – 1938), „Latgales Ziņas” (1928 – 1934), „Latgales Vēstnesis” (1934 – 1939), „Latgolas Vārds” (1920 – 1940).

Statistikas ziņas presē par vāciešiem Daugavpilī

Starpkaru posmā Latvijā tautas skaitīšana notika 1920., 1925., 1930., 1935. gadā. Visās tautas skaitīšanās vāciešu īpatsvars Latvijas iedzīvotāju vidū stabili turējās 3% robežās, un tā bija ceturrtā lielākā etniskā grupa Latvijā. Kopumā vāciešu skaitam Latvijā bija tendence samazināties. Jāpiebilst, ka 1897. gadā Latvijas iedzīvotāju vidū vāciešu bija 6%. (Skujenieks, 1936, 28 – 289). Vismazāk vāciešu dzīvoja Latgalē. Viņu īpatsvars starpkaru posmā novada iedzīvotāju kopskaitā nedaudz pārsniedza 1% robežu. Kopumā Latgalē 1920. gadā dzīvoja 780 vācieši, 1925. gadā – 993 (Skujenieks, 1925, 54), 1930. gadā – 1037 (Skujenieks, 1930, 120), 1935. gadā – 892 vācieši (Skujenieks, 1936, 310). No visiem Latvijas vāciešiem Latgalē dzīvoja tikai 1% šīs tautības pārstāvju (Skujenieks, 1936, 292). Uz kopējā Latgales fona vāciešu vairāk bija Daugavpilī. 1897. gadā Daugavpilī dzīvoja 3092 vācieši (Rēzeknē 65, Ludzā 11), 1920. gadā – 335 (Rēzeknē 30), 1925. gadā – 542 vācieši (Rēzeknē 94, Ludzā 23) (Skujenieks, 1925, 95 – 96), 1930. gadā – 579 vācieši (Rēzeknē 84, Ludzā 22) (Skujenieks, 1930, 132 – 134), 1935. gadā – 508 vācieši (Rēzeknē 68, Ludzā 29) (Skujenieks, 1936, 312). Daugavpils iedzīvotāju vidū vāciešu īpatsvars nedaudz pārsniedza 1 procenta robežu (Skujenieks, 1925, 66; Skujenieks, 1936, 312).

Latvijas iedzīvotāju skaitīšanas rezultāti bieži nonāca preses uzmanības lokā. Īpaši tās bija vietas, kur dzīvoja daudzas tautības, tostarp arī Latgale un Daugavpils. Par vāciešiem Daugavpilī sakarā ar pirmo tautas skaitīšanu Latvijā 1920. gadā vietējā presē ziņu nebija. Jāņem vērā, ka 1920. gadā iznāca tikai viens uz Latgali orientēts reģionālais izdevums – latgaliešu nedēļas laikraksts „Latgolas Vārds”. Tajā laikā laikraksta dienas kārtībā dominēja aktualitātes – Satversmes vēlēšanu norise un agrāras reformas gaita. Uz šo laiku attiecināma atziņa, kas izteikta vēlāk presē sakarā ar vāciešu skaita samazināšanos viņu repatriācijas gaitā 1939. gadā. Laikrakstā „Daugavas Vēstnesis”

1939. gadā norādīts, ka daudzi vācieši izbrauca arī Pirmā pasaules kara laikā, savukārt īsais vācu okupācijas laiks 1918. gadā neļāva daudziem no viņiem atgriezties Daugavpilī (Daugavas Vēstnesis, 1939, 17. oktobris).

Vairāk informācijas par vāciešiem Latgalē laikraksti sniedza sakarā ar otro tautas skaitīšanu 1925. gadā. Daugavpils laikrakstā „Daugavas Vēstnesis” pārskatā par Latgales iedzīvotāju skaitu un tautībām norādīts, ka novadā dzīvojot 995 vācieši, kas bija 0,18% no kopskaita (Daugavas Vēstnesis, 1925, 20. februāris). Latgales lauksaimniecības un kooperācijas laikraksts „Latgolas Zemkūpis” 1926. gada publikācijā par tendencēm zemes apsaimniekošanā pievērsa uzmanību vāciešu skaitam Latgales apriņķos. Publikācijā minēts, ka Daugavpils apriņķī 1925. gadā dzīvoja 684 vācieši, Rēzeknes apr. – 148, Ludzas apr. – 98, Jaunlatgales apr. – 66 vācieši (Latgolas Zemkūpis, 1926, Nr. 9). Turpmāko tautas skaitīšanu (1930, 1935) rādītāji par vāciešiem Daugavpilī vietēja presē netika publicēti.

Dažas noderīgas ziņas par vāciešiem Latgales prese sniedza saistībā ar izglītības nozares statistiku. Tā 1928./29. mācību gada sākumā izdevums „Latgolas Škola” publicēja Izglītības ministrijas tautskolu departamenta direktora biedra Bronislava Spūļa pārskatu par Latgales vidusskolām, no kura izrietēja, ka starp Daugavpils Valsts ģimnāzijas 122 skolēniem viens bija vācu tautības, bet Rēzeknes Valsts ģimnāzijā – 3 vācu audzēkņi (Latgolas Škola, 1928, Nr. 8., 19. lpp.). Sakarā ar mācību gada noslēgumu Latgales tautas konservatorijā „Latgales Ziņas” rakstīja, ka 144 audzēkņu vidū bija 89 latvieši, 32 ebreji, 11 poļi, 8 krievi un 4 vācieši (Latgales Ziņas, 1934, 8. jūnijs). Latvijas sociāldemokrātu partijas Latgales apgabala nedēļas laikraksts „Latgolas Dorbs” tautas skaitīšanas statistikā pievērsa uzmanību Latgales iedzīvotāju lasītprasmei un norādīja, ka vietējo vāciešu un latviešu lasītprasmes līmenis ir vienāds – 68%, bet pārējā Latvijā šis rādītājs latviešiem bija 92% (Latgolas Dorbs, 1926, 8. septembris).

Prese par Daugavpils vāciešu nodarbošanās veidiem, profesijām un amatiem

Presē tika pausts viedoklis, ka Daugavpilī sevišķi daudz vāciešu apmetās uz dzīvi 19. gs. 60. gados, kad būvēja dzelzceļa līniju uz Vitebsku un Rīgu. Ilgu laiku šī līnija piederējusi vācu privātai sabiedrībai, kas centusies dzelzceļa dienestā iesaistīt pēc iespējas vairāk vāciešu. Stāvoklis nemainījies arī tad, kad dzelzceļa līniju pārņēmusi Krievija. Līnijas administrācijā, kā arī darbnīcu meistarū un mašīnistu posteņos palikuši daudz vāciešu (Daugavas Vēstnesis, 1939, 17. oktobris). Liels vācu tautības ierēdņu skaits bija uz dzelzceļa arī Latvijas Republikas laikā. Par to liecina repatriācijas statistika. 1939. gada novembra sākumā „Daugavas Vēstnesis” ziņoja, ka no Latvijas aizbraukušo 78 dzelzceļa darbinieku vidū bija vairāki Daugavpils dzelzceļa darbnīcās strādājošie: inženieris O. Anslics, brigadieris O. Heinrihsons, virpotājs P. Grots, sargs O. Stāls, depo meistars G. Hlizelis, vagonu apskatītājs M. Brands, atslēdznieks E. Valters (Daugavas Vēstnesis, 1939, 4. novembris).

Tāpat liels vāciešu iespaids bija vietējās sabiedriskajās organizācijās, ugunsdzēsēju biedrībās, dažādās krājāsēs, bankās un citās saimnieciskajās organizācijās. Viena no vecākajām organizācijām Daugavpilī bija brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība, kas tika dibināta 1876. gadā pēc vairākiem postošiem pilsētas ugunsgrēkiem. 20. gs. 20. – 30. gados biedrība vairākkārt svinēja savas darbības jubilejas, kuru pasākumi tika atspoguļoti vietējā presē. Vienā no publikācijām 1930. gadā sakarā ar biedrības 54 gadu pastāvēšanu laikrakstā „Latgales Ziņas” tika pausts viedoklis, ka biedrības dibinātāji un vadītāji bijuši vācu tautības, „[...] kas toreizējā Dinaburgā vēl bija noteicēji” (Latgales Ziņas, 1930, 22. augusts). Viens no biedrības dibinātājiem un ilggadējiem komandieriem laikraksta skatījumā bija pilsētas arhitekts Vilhelms Neimanis (1849 – 1919).⁴ Turpmāk biedrībā noteicēji bijuši krievi un poļi, bet jaunākajos laikos – ebreji (Latgales Ziņas, 1930, 22. augusts).

Prese norādīja, ka pēdējais Daugavpils pilsētas galva pirms Pirmā pasaules kara bija vācietis (Daugavas Vēstnesis, 1939, 17. oktobris).⁵

---

⁴ Šī V. Neimaņa biogrāfijas lappuse ir mazāk skatīta pētnieku darbos.

⁵ Pēdējais pilsētas galva pirms Pirmā pasaules kara bija Karls Jakovs Arvīds Pfeifers (1847 – 1918) (Latgales Dati 2021b).

Salīdzinājumā ar dzelzceļu pilsētas valdē, apgabaltiesā, Armijas ekonomiskā veikala uzņēmumos Latvijas Republikas gados preses skatījumā bijuši tikai daži vācu tautības ierēdņi Daugavas Vēstnesis, 1939, 17. oktobris). 1930. gada martā prese informēja, ka divi vācieši pretendējot uz Latgales apgabaltiesas priekšsēdētāja vietnieka divām vakantajām vietām (Latgales Ziņas, 1930, 28. marts).

Ieskatu Daugavpils vāciešu nodarbinātībā sniedza ziņas vietējos laikrakstos par 1939. gada repatriāciju. Prese pievērsa lasītāju uzmanību tam, ka aizbrauks ierēdņi, ārsti, pensionēti skolotāji, namsaimnieki, dažādu uzņēmumu vadītāji un viesmīļi (Daugavas Vēstnesis, 1939, 17. oktobris).

Ievērojama pelna tolaik skolotāja un publicista, vēlāk ievērojamā literāta un kultūras vēsturnieka Leonarda Latkovska (1905 – 1991) 1939. gada novembrī presē paustais viedoklis, ka vācieši Latgalē bija maz iedzīvojušies, jo maz nodarbojušies ar lauksaimniecību un uzskatāmi par „[...] svešu ķermeni mūsu tautas zaļajā zarā [...]” (Latgolas Vārds, 1939, 23. novembris). Vēlāk „Daugavas Vēstnesis” rakstīja, ka Latgalē atstāti tikai 20 izceļotāju īpašumi, bet kopumā Latvijas laukos 1939. gada rudenī atbrīvojās 1500 dažāda lieluma saimniecības ar apmēram 50.000 ha zemes (Daugavas Vēstnesis, 1940, 3. jūlijs).

Plašu rezonansi sabiedrībā izraisīja vairāku noziedznieku – „Japončika” bandas dalībnieku – bēgšana no Daugavpils cietuma 1924. gada novembrī. Pēc šī notikuma tieslietu ministrs nomainīja Daugavpils cietuma priekšnieku Frici Zariņu. Presē tika ievietots autora „Nacionālists” komentārs par to, ka F. Zariņš jau pirms tam esot atlaidis savus trīs palīgus – atsūtītos vācu tautības darbiniekus, kuri slikti pildījuši savus pienākumus. Pēc autora domām, tas sekmējis ieslodzīto izbēgšanu no cietuma. F. Zariņa vietā no Liepājas tika atsūtīts Fridrihs Lūkis. Presē tika minēta jaunā cietuma priekšnieka tautība – vācietis (Daugavas Vēstnieks, 1924, 19. decembris). F. Lūkis nomira ar diloni Daugavpilī 1930. gadā, un vietēja prese nekrologā atzīmēja, ka pāragri miris „[...] viens no centīgākajiem un uzcītīgākajiem valsts darbiniekiem” (Latgales Ziņas, 1930, 18. jūlijs).

Vācu organizācijas preses skatījumā: evanģēliski luteriskā draudze, Vecāku biedrība, privātā pamatskola, aktīvākie darbinieki

Vēsturiski pirmā Daugavpils vāciešu sabiedrības organizēšanās vieta bija 1835. gadā dibinātā evanģēliski luteriskā draudze. Tās vadībā līdz Pirmajam pasaules karam atradās vācu mācītāji: J. Fuhs, M. Feijerabends, K. Griners, J. Buttners. 1893. gadā tika iesvētīta jaunuzceltā baznīca (tagad Mārtaņa Lutera katedrāle) (Latgales Vēstnesis, 1935, 4. oktobris). Ar laiku baznīcas padomē tika iekļauti arī latvieši, tādēļ baznīcā faktiski darbojās vācu un latviešu draudzes. Laikraksts „Latgales Ziņas” pārskatā par Daugavpils latviešu vēsturi puda viedokli, ka latvieši un vācieši luteriskajā draudzē kopdarbojušies un vāciešiem tika uzticēta saimniecisko jautājumu kārtošana (Latgales Ziņas, 1930, 7. marts). Tajā pašā laikā latviešu luterāņu draudzes Latgalē bija spēcīgs nacionālais faktors. Tādu uzskatu puda pazīstamais 20. – 30. gadu Daugavpils luterāņu draudzes prāvests Arkādijs Rumpēters: „[...] jo spēcīgākas un darbīgākas būs luteriskās draudzes, jo stiprāks būs arī latvju nacionālās kultūras iespaids” (Latgales Ziņas, 1928, 2. novembris).

1925. gadā Daugavpils presē tika apspriests jautājums par pilsētas latviešu pareizticīgās draudzes dibināšanu un dievkalpojumu noturēšanu latviešu valodā reizi mēnesī Borisa un Gļeba baznīcā. Ja Latvijas krievu laikraksts „Segodnja” šo situāciju novērtēja kā konfliktu draudzē, tad latviešu „Daugavas Vēstnesis” šādu stāvokli uzskatīja par normālu un kā labu piemēru minēja vietējo evanģēliski luterisko draudzi, kurā „[...]bez konfliktiem sadzīvo divas draudzes – vācu un latviešu, [...] vācieši kā kulturāla tauta ir mācējusi apkarot savu neiecietību un egoismu [...]” (Daugavas Vēstnesis, 1925, 6. februāris).

Par Daugavpils vāciešu garīgo centru, ap kuru Latvijas Republikas laikā pulcējās lielākā daļa pilsētas un apkārtnes vācu iedzīvotāju, jāuzskata Vācu vecāko biedrības (Deutscher Elternverband) Daugavpils nodaļa. Tādu viedokli puda pilsētas laikraksts „Daugavas Vēstnesis” (Daugavas Vēstnesis, 1939, 27. novembris). 1930. gadā Latvijas vācu

sabiedrība⁶ atzīmēja vācu skolu autonomijas 10 gadu pastāvēšanu un publicēja pārskatus par vācu skolu stāvokli. Plašo statistiku komentēja laikraksts *Latgales Ziņas*, norādot, ka Vidzemē un Daugavpilī kopā bija vismazākais vācu mācību iestāžu skaits – kopā 11 skolas, Rīgā – 51, Kurzemē un Zemgalē – 46 skolas (*Latgales Ziņas*, 1930, 25. jūlijs).

Biedrība uzturēja privātu vācu sešklasīgo pamatskolu jeb Daugavpils pilsētas 18. pamatskolu. Par to presē atrodamas vairākas ziņas, piemēram, informācija par Latgales ārpuskolas un arodnieciskās izglītības kongresa norisi Rēzeknē 1929. gada 6. – 7. aprīlī. Kongresā referents, Izglītības ministrijas Tautskolu departamenta direktora biedrs B. Spūlis (1899 – 1974) minēja, ka 1928./29. mācību gadā Daugavpils apriņķī darbojās viena vācu skola ar 102 skolēniem un 6 skolotajām (*Latgolas Škola*, 1929. Nr. 3, 4 – 17). Presē bija informācija, ka Daugavpilī 30. gadu beigās darbojās vācu sešklasīgā pamatskola ar 20 skolēniem un 2 skolotājiem. Tā bijusi joprojām vienīgā vācu skola visā Daugavpils apriņķī, un tolaik Daugavpilī vispār bijušas 18 pamatskolas (*Daugavas Vēstnesis*, 1939, 17. novembris). No tā izriet, ka šo skolu sarakstu noslēdza tieši vācu pamatskola. Par skolas darbību netieši norādīja kāda laikraksta lasītāja vēstule 1924. gada septembrī, kurā pausta neizpratne par augsta ranga latviešu virsnieka bērna sūtīšanu vācu skolā (*Daugavas Vēstnesis*, 1924, 12. septembris). Gadījumi par latviešu bērnu sūtīšanu vācu pamatskolā presē minēti arī citos gados (*Latgales Ziņas*, 1930, 25. jūlijs). 1925. gada presē vācu skola minēta sakarā ar pabalsta piešķiršanu mirušā skolas sarga sievai (*Daugavas Vēstnesis*, 1925, 15. maijs). 1929. gadā laikraksta „*Latgales Ziņas*” rakstā „*Vācu vakars*” norādīts, ka Daugavpils vācu kolonija nav liela, bet vācu pamatskolas sarīkojums pilsētas klubā 2. februārī liecinot par šīs kolonijas dzīvo darbību. Tas esot skaists piemērs citam tautībām un sevišķi latviešiem, jo vācieši pasākumu rīkošanā paļaujas ne tikai uz skolas darbiniekiem, bet iesaista arī sabiedrības pārstāvjus. Daugavpilī preses vērtējumā vācu pasākums bija labi apmeklēts, devis finansiālu labumu (2000 ls), satura un dekorāciju ziņā atgādinājis „[...] senos vācu ziedu laikus vecajā Vīnē” (*Latgales Ziņas*, 1929, 15. februāris). Vācu sarīkojuma kontekstā 1929. gadā presē minēti vairāki vācu aktīvāko

---

⁶ „Vācu vecāku biedrība Latvijā” dibināta 1920. gadā kā „Vācu pamatskolu un vidusskolu priekšstāvju savienība”. Līdz 1938. gadam tās nosaukums bija „Vācu vecāku savienība Latvijā”. Darbojās līdz 1941. gada martam Rīgā (Biographien, 2021).

darbinieču uzvārdi – Koricas, Hākas un Černājas kundzes (Latgales Ziņas, 1929, 15. februāris).

1933. gadā sakarā ar latviešu valodas lietošanas pārkāpumiem Daugavpils krievu preses materiālos laikraksts „Latgales Ziņas” pievērsa lasītāju uzmanību šādam faktam: kā vācu pamatskolas adrese minēta nevis Šosejas iela, bet gan „Schaussee” (Latgales Ziņas, 1933, 8. septembris). 1935. gadā jaunā mācību gada sākumā prese informēja par izmaiņām Daugavpils pamatskolu tīklā. Tostarp tika norādīts, ka 18. pilsētas (vācu) pamatskola tiekot likvidēta un tās telpās K. Valdemāra ielā 35 izvietota 5. pamatskola (Latgales Vēstnesis, 1935, 16. augusts). Tuvāki paskaidrojumi par vācu skolas slēgšanu netika sniegti.

1935. gada beigās „Latgales Vēstnesis” informēja par Vācu vecāko savienības iniciatīvu atvērt Daugavpilī privātu vācu pamatskolu. Turpat arī norādīts, ka Izglītības ministrs šo lūgumu 28. novembrī noraidījis (Latgales Vēstnesis, 1935, 13. decembris). Vācu skolas lietas turpinājumu izklāstīja „Latgales Vēstnesis” 1936. gada sākumā, kad publicēja ziņu par pilsētas valdes lēmumu atvērt pie 1. pamatskolas vācu paralēlklases, ja pieteiksies vajadzīgais vācu skolēnu skaits (Latgales Vēstnesis, 1936, 7. janvāris). Sakarā ar jauno skolu numerāciju 1938. gadā Daugavpils latviešu laikrakstā bija informācija, ka pilsētā joprojām darbojās vācu pamatskola, kas turpmāk tiks dēvēta par 14. pilsētas (vācu) pamatskolu (Latgales Vēstnesis, 1938, 24. janvāris). 1939./1940. mācību gada sākumā prese informēja par izmaiņām vācu pamatskolas skolotāju štata vietās. Turpmāk 18. (vācu) pamatskolas pārzine būs skolotāja J. Rūdolfe, bet agrākā skolas pārzine E. Bādere pēc pašas lūguma atbrīvota (Daugavas Vēstnesis, 1939, 14. oktobris).

Par Daugavpils vācu skolas pēdējo darbības posmu detalizēti informēja laikraksts „Daugavas Vēstnesis” 1939. gada novembra beigās. 26. novembrī Daugavpili apmeklēja Vācu vecāko biedrības likvidācijas komisijas priekšsēdētājs Kārlis Ozoliņš, lai nokārtotu ar biedrības likvidāciju saistītās lietas, tostarp jautājumu par vācu pamatskolu. Turpat sniegta informācija, ka minētā skola darbību pārtraukusi jau 14. oktobrī, bet Izglītības ministrija to oficiāli slēdza 1. novembrī. Likvidētās vācu pamatskolas Vācu vecāku biedrībai piederošo inventāru un mācību līdzekļus Daugavpils skolu valde ierosinājusi nodot Daugavpils Latviešu biedrības komercskolai (Daugavas Vēstnesis, 1939,

27. novembris). Vēlāk tika konstatēts, ka vācu biedrība jau bija paspējusi pārdot dažas lietas – skolas klavieres, projekcijas aparātu, rakstāmmašīnu. Vērtīgākais pārņemtais inventārs laikraksta vērtējumā bija ķīmijas un fizikas mācību līdzekļi, izbāzti un preparēti putni, skolas bibliotēka ar 907 grāmatām (Daugavas Vēstnesis, 1939, 2. decembris).⁷

Vācu sabiedriski politiskās aktivitātes laikrakstu skatījumā

Par vāciešu organizēšanos Latvijas reģionos liecināja pašvaldību un Saeimas vēlēšanas. Oficiālā statistiska norādīja, ka 1. Saeimas vēlēšanās 1922. gadā Baltijas vācu saraksts Latgales vēlēšanu apgabalā ieguva visvairāk balsu tieši Daugavpils apriņķī, kur saraksts ieguva 376 balsis jeb 59% no balsu kopskaita par šo sarakstu visā Latgalē (Skujenieks, 1923, 22). Laikraksts „Latgolas Vārds” publicēja datus par balsu sadalījumu pa Daugavpils apriņķa dažiem pagastiem: Jasmuižas pagastā 27 balsis, Rudzātu pagastā – 27, Kārsavas pagastā – 23, Preiļu pagastā – 16 balsis par vācu sarakstu (Latgolas Vārds, 1922, 18. novembris). Ziņas par vēlēšanu rezultātiem Daugavpilī minētais laikraksts nesniedza.

2. Saeimas vēlēšanās 1925. gadā Latvijas baltvāciešu saraksts Latgales vēlēšanu apgabalā ieguva 589 balsis, no tām Daugavpils apriņķī – 401 balsi (Skujenieks, 1926, 10, 26). Statistika liecināja, ka no visām Latvijā dzīvojošajām tautībām vācu vēlētajiem piedalījās vēlēšanās visaktīvāk. 1925. gadā par vācu sarakstu nobalsoja 84% Latgales balsstiesīgo vāciešu (Skujenieks, 1926, 21). Latgales laikraksti materiālos par 2. Saeimas vēlēšanām pievērsa uzmanību tam, ka vācbaltiešu saraksts Latgales apgabalā sākotnēji formālu iemeslu dēļ tika noraidīts (Daugavas Vēstnesis, 1925, 14. augusts). Cita informācija par baltvāciešu saraksta rezultātiem vēlēšanās vietējā presē nav atrodama.

Daugavpils pašvaldības vēlēšanas notika 1920., 1922., 1925., 1928., 1931. gadā. Pēc pilsētas atbrīvošanas, vienojoties dažādu tautību sabiedriskajiem darbiniekiem, tika izveidota pilsētas pagaidu dome ar 35 locekļiem (10 latvieši, 10 poļi, 8 krievi, 7 ebreji). Savukārt dome no

---

⁷ 1935. gada pārskatā par Daugavpils bibliotēkām norādīts, ka Vācu vecāku biedrības Daugavpils bibliotēkā Nometņu ielā 11 bija 1350 sējumi (Salnais, Maldups, 1936, 144).

sava vidus valdes veidošanai izvirzīja četrus locekļus – pa vienam no lielākajām tautībām (Brīvā Zeme, 1920, 17. janvāris). Par valdes priekšsēdētāju dome ievēlēja Eiženu Zinkelu (1880 – 1947).⁸ Raksturojot E. Zinkela etnisko piederību, mūsdienu pētnieki viņu dēvē par pārvācotu igauņi (Jēkabsons, 2007, 104). No šī viedokļa nav īsti skaidrs, kura Daugavpils etniskā grupa virzīja E. Zinkela kandidatūru.

1920. gada 20. jūnijā Daugavpilī notika pirmās pašvaldības vēlēšanas, kurās piedalījās 14 kandidātu saraksti. Latgales presē minēti lielāko tautību saraksti: ebrejiem 5 saraksti, krieviem – 3, latviešiem – 3, poļiem – 1 saraksts (Latgolas Vārds, 1920, 23. jūnijs). Pārskatā par 1920. gada vēlēšanu rezultātiem laikrakstā „Latgolas Vārds” nosauktas tikai lielākās deputātu tautību grupas, starp kurām nebija vāciešu saraksta deputātu. Laikraksts informēja, ka par pilsētas galvu tika ievēlēts Zinkels, neminot viņa tautību un nodarbošanos (Latgolas Vārds, 1920, 6. jūlijs). Pirms 1925. gada vēlēšanām laikraksts „Daugavas Vēstnesis” publicēja pilsētas domes kandidātu sarakstu un norādīja, ka vāciešiem izveidots savs saraksts (Daugavas Vēstnesis, 1925, 31. jūlijs). Pēc vēlēšanām laikrakstā bija ievietoti vēlēšanu rezultāti, kas liecināja, ka vāciešu saraksts bija ieguvis 160 balsis un tādējādi arī vienu deputāta vietu, neminot uzvārdu⁹ (Daugavas Vēstnesis, 1925, 28. augusts). Latviešu laikraksts turpmāk detalizēti analizēja latviešu (baltiešu) un latgaliešu saraksta panākumus, ievērojami mazāk informējot par mazākumtautību sarakstiem. Pēc 1928. gada vēlēšanām laikraksts „Latgales Ziņas” sniedza pārskatu par visu kandidātu saraksta vēlēšanu rezultātiem. Tie liecināja, ka par vāciešiem Daugavpilī nobalsoja 279 vēlētāji, kas deva iespēju iegūt atkal vienu deputāta vietu (Latgales Ziņas, 1928, 17. augusts).¹⁰ Sakarā ar 1931. gada domes vēlēšanām laikraksts „Latgales Ziņas” publicēja deputātu kandidātu sarakstu, kurā bija arī „[...] vāciešu saraksts ar inženieri E. Zinkelu priekšgalā (Latgales

---

⁸ Eižens Zinkels (arī Sinkels) – dzelzceļa inženieris, vācbaltietis. Dzimis Daugavpilī 1880. gada 26. augustā. Daugavpils pilsētas galva (1920 – 1923), pilsētas domes loceklis (1923 – 1928). Vairāku saimniecisku un sabiedrisku organizāciju vadītājs. 1919. gadā lielinieku valdīšanas laikā bija iekļauts nošaujamo sarakstā, bet izglābies. Repatriējies 1939. gadā ar ģimeni. Miris Berlīnes tuvumā 1947. gadā (Latgales Dati 2021a).

⁹ Domē tika ievēlēts E. Zinkels.

¹⁰ Daugavpils domes deputātu kandidātu pilnu sarakstu publicēja „Valdības Vēstnesis”. No vācu saraksta tika ievēlēts Eižens Zinkels, citi saraksta kandidāti bija Viktors Ekerle, Bernhards Pauls, Rihards Rozenbergs, Eižens Trijs, Georgs Freudenthals (Valdības Vēstnesis, 1928, 3. septembris).

Ziņas, 1931, 6. marts). Drīz pēc vēlēšanām laikraksts publicēja ievēlētās domes pilnu sastāvu, kurā bija minēts arī no vāciešu saraksta ievēlētais E. Zinkels (Latgales Ziņas, 1931, 17. aprīlis).¹¹

Prese par Daugavpils vācbaltiešu repatriāciju 1939. gadā

„Vāciešus pārvietošot no visas Eiropas.” Ar tādu virsrakstu Daugavpils laikrakstā „Daugavas Vēstnesis” 1939. gada 9. oktobrī aizsākās vāciešu repatriācijai veltītās preses informācijas izklāsts. Laikraksts informēja, ka 6. oktobrī „[...] Vācijas valsts kanclers izteica principu par tautisko minoritāšu drumstalu atpakaļpārvešanu” (Daugavas Vēstnesis, 1939, 9. oktobris). Turpmākajos mēnešos līdz decembra vidum presē atrodams detalizēts repatriācijas gaitas apraksts. 16. oktobrī tika publicēts Daugavpils prefekta J. Kriģena (1898 – 1941) rīkojums, kas aizliedza bez atļaujas namsaimniekiem iznomāt izceļojošo vāciešu dzīvokļus un veikala telpas. Tās bija jāpiesaka prefektūrā, aizpildot attiecīgu anketu (Daugavas Vēstnesis, 1939, 16. oktobris). Dažas dienas vēlāk tika publicēts analogisks rīkojums, ko izdeva Daugavpils apriņķa priekšnieks D. Silavs (gadi) (Daugavas Vēstnesis, 1939, 18. oktobris). 17. oktobrī prese informēja par Latvijas vācu tautības grupas pārstāvja ierašanos Daugavpilī. Tika izteiktas aplēses, ka uz Vāciju aizbraukšot ap 300 Daugavpils pilsētas un tās apkārtnes vāciešu. Tādas ziņas bija sniegusi Daugavpils vāciešu grupas vadība. Pēc tās domām uz Vāciju nebraukšot vairāki vācieši, kuri pilsētā iedzīvojušies un apprecējuši latvietes (Daugavas Vēstnesis, 1939, 17. oktobris). Prese 1939. gada repatriāciju salīdzināja ar situāciju Pirmā pasaules kara laikā, kad, tuvojoties vācu karaspēkam, vācieši bija spiesti izbraukt no Daugavpils (Daugavas Vēstnesis, 1939, 17. oktobris).

1. novembrī laikraksts „Latgolas Vārds” informēja lasītājus, ka sakarā ar repatriāciju beigs darboties Daugavpils vienīgā vācu tautības skola. Laikraksts atsaucās uz Izglītības ministrijas Skolu departamenta direktora J. Celma skaidrojumiem, ka repatriācijas dēļ Latvijā vairāk nebūs vācu skolu, biedrību un draudžu (Latgolas Vārds, 1939, 30. novembris). Novembrī „Daugavas Vēstnieks” ziņoja, ka uz Vāciju jau

---

¹¹ No publikācijas „Valdības Vēstnesī” izrietēja, ka citi saraksta kandidāti bija Herberts Neliuss, Bernhards Pauls, Andrejs Reinke, Aleksandrs Vulfiuss, Alberts Reinvalds (Valdības Vēstnesis, 1931, 18. aprīlis).

aizbraukušas abas Daugavpils vācu skolas skolotājas un gandrīz visi skolēni (Daugavas Vēstnesis, 1939, 27. novembris). „350 Daugavpils vāciešu vakar devās uz jauno dzimteni” – ar tādu virsrakstu „Daugavas Vēstnesis” publicēja pēdējo plašāko informāciju par vāciešu aizbraukšanu. Stacijā uz perona pulcējās ne vien pavadītāji, bet arī skatītāji no citam tautībām. Korespondents pievērta vērību tam, ka izceļotāji bija ģērbusies īpatnējos zaļganos apģērbos, sporta karpēs un sporta somām rokās. Līvānos aizbraucējiem pievienojās 50, bet Krustpilī – 100 aizbraucēju (Daugavas Vēstnesis, 1939, 17. novembris).

Latgales prese ir noderīgs vēstures avots etniskās vēstures pētniecībā Latvijas Republikas laikā (1920 – 1940), jo sniedz informāciju arī par reģiona lielākās pilsētas – Daugavpils mazskaitlīgo, bet saimnieciski un sabiedriski ietekmīgo vietējo vāciešu kopienu. Kopējais informācijas klāsts nav plašs, tomēr tā atspoguļo vāciešu dzīves un darbības galvenās sfēras. Plašāka informācija presē atrodama par vācu pamatskolu, Vācu vecāku biedrības vietējo nodaļu. Laikraksti sniedza regulāras ziņas par vāciešu aizbraukšanu no Daugavpils 1939. gadā. Šis notikums ļāva presei izvērtēt vāciešu ieguldījumu Latvijas vēsturē. Daugavpils kontekstā preses izdevumi pievērta uzmanību vietējo vāciešu nozīmei dzelzceļa struktūrās, kā arī viņu aktīvajai lomai sabiedriskajās organizācijās, kā arī rūpēm par savas skolas uzturēšanu. Maz informācijas presē bija par vāciešu aktivitātēm saistībā ar Saeimas un pašvaldības vēlēšanām. Tas objektīvi atspoguļoja reālo situāciju Daugavpilī – nelielā vāciešu kopiena spēja izveidot vienu sarakstu pašvaldību vēlēšanās, iegūt tikai vienu vietu domē, ko ieņēma inženieris E. Zinkels – preses skatījumā populārākais vācietis pilsētā.

Avoti un literatūra

Avoti

Aizceļotāju skolas mācību līdzekļi nodoti Latviešu biedrības komercskolai. *Daugavas Vēstnesis*, 1939, 2. decembris.

Atbrīvotā Daugavpilī. *Brīvā Zeme*, 1920, 17. janvāris.

829 Latgales ģimenes ieguvušas zemi. *Daugavas Vēstnesis*, 1940, 3. jūlijs.

Austrumlatvijas pilsētas aug latviskā košumā. *Daugavas Vēstnesis*, 1939, 17. novembris.

Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība. *Latgales Ziņas*, 1930, 22. augusts.

Cietuma priekšnieka Zariņa lieta. *Daugavas Vēstnesis*, 1924, 19. decembris.

Daugavpils ev.-lut. draudzes vēsturisks pārskats. *Latgales Vēstnesis*, 1935, 4. oktobris.

Daugavpils pilsētas domes jaunais sastāvs. *Latgales Ziņas*, 1931, 17. aprīlis.

Daugavpils pilsētas domes vēlēšanas. *Daugavas Vēstnesis*, 1925, 31. jūlijs.

Daugavpils pilsētas valde. *Valdības Vēstnesis*, 1931, 18. aprīlis.

Daugavpils ziņas. *Daugavas Vēstnesis*, 1925, 15. maijs.

Daugavpils ziņas. *Latgales Ziņas*, 1930, 28. marts.

Daugpils pilsētas domes vēlēšanas. *Latgolas Vārds*, 1920, 6. jūlijs.

Lukis, F., (1930). *Latgales Ziņas*, 1930, 18. jūlijs.

Jāņa Jutta piemiņai. *Latgales Ziņas*, 1930, 7. marts.

Kandidātu saraksts pilsētas domes vēlēšanām. *Latgales Ziņas*, 1931, 6. marts.

Kas jauns Daugavpilī. *Daugavas Vēstnesis*, 1939, 4. novembris.

Krievu neiecietība pret latviešiem. *Daugavas Vēstnesis*, 1925, 6. februāris.

Latgales tautas konservatorija. *Latgales Ziņas*, 1934, 8. jūnijs.

Latgolas īdzejvotoju izglītība. *Latgolas Dorbs*, 1926, 8. septembris.

Latgolas vēlešonu apgobola iznokumi. *Latgolas Vārds*. 1922, 18. novembris.

Latvieši vācu skolās. *Daugavas Vēstnesis*, 1924, 12. septembris.

Likvidē Vācu vecāko biedrības Daugavpils nodaļu un vācu pamatskolu. *Daugavas Vēstnesis*, 1939, 27. novembris.

Miza, J. Latgolas lauksaimniecība pagājušus pīcūs godūs. *Latgolas zemkūpis*, 1926, Nr. 9.

Nabyus vairok vōcu skūlu. *Latgolas Vārds*, 1939, 30. novembris.

Noraidīts vācu vecāku lūgums. *Latgales Vēstnesis*, 1935, 13. decembris.

Pamatskolu pārvietošana. *Latgales Vēstnesis*, 1935, 16. augusts.

Paziņojums. *Valdības Vēstnesis*, 1928, 3. septembris.

Pārmaiņas Daugavpils skolotāju sastāvā. *Latgales Vēstnesis*, 1938, 24. janvāris.

Pilsētas domes vēlēšanas. *Daugavas Vēstnesis*, 1925, 28. augusts.

Repatriācija. *Latgolas Vārds*, 1939, 23. novembris.

Rikojums. *Daugavas Vēstnesis*, 1939, 16. oktobris.

Rikojums. *Daugavas Vēstnesis*, 1939, 18. oktobris.

Rumpēters, A. (1928). Luteriešu saime Latgales konfesiju jūklī. *Latgales Ziņas*, 1928, 2. novembris.

Saeimas vēlēšanu kandidātu saraksti Latgalē. *Daugavas Vēstnesis*, 1925, 14. augusts.

Spūlis, B. (1928). Latgolas vydušskolas. *Latgolas škola*, 8, 19.

Spūlis, B. (1929) Obligatoriskūs školū stovuklis Latgolā. *Latgolas Škola*, 3 – 4, 17.

Tautas skaitīšanas rezultāti. *Daugavas Vēstnesis*, 1925, 20. februāris.

300 Daugavpils vāciešu ceļa jūtīs. *Daugavas Vēstnesis*, 1939, 17. oktobris.

Vai tas ir valstiski? *Latgales Ziņas*, 1933, 8. septembris.
Valsts valodas un skolas jautājums Daugavpilī. *Latgales Ziņas*, 1930, 25. jūlijs.
Vāciešus pārvietošot no visas Eiropas. *Daugavas Vēstnesis*, 1939, 9. oktobris.
Vācu pamatskola. *Latgales Vēstnesis*, 1936, 7. janvāris.
Vācu skola Latvijā. *Latgales Ziņas*, 1930, 25. jūlijs.
Vācu vakars. *Latgales Ziņas*, 1929, 15. februāris.
Vēlēšonas Daugpilī. *Latgolas Vārds*, 1920, 23. jūnijs.

Zinātniskā literatūra

Apals, G., Zanders, M. (2020). *Latvieši, vācbaltieši un Krievija. Polemiska saruna*. Rīga: Aminor.i

Biographien (2021). Rīga. http://biographien.lv/Riga_pils_V_Z.html

Jēkabsons, Ē. (2007). *Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. – 1920. gadā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Skujenieks, M. (red.) (1923). *Latvijas Republikas Saeimas vēlēšanu iznākumi*. Rīga.

Skujenieks, M. (red.) (1936). *Ceturtā tautas skaitīšana Latvijā*. Rīga.

Skujenieks, M. (red.) (1925). *Otrā tautas skaitīšana Latvijā 1925. gadā*. Rīga.

Skujenieks, M. (red.) (1930). *Trešā tautas skaitīšana Latvijā 1930. gadā*. Rīga.

Salnais, V., Maldups, A. (1936). *Pilsētu apraksti*. 3. sēj., Rīga.

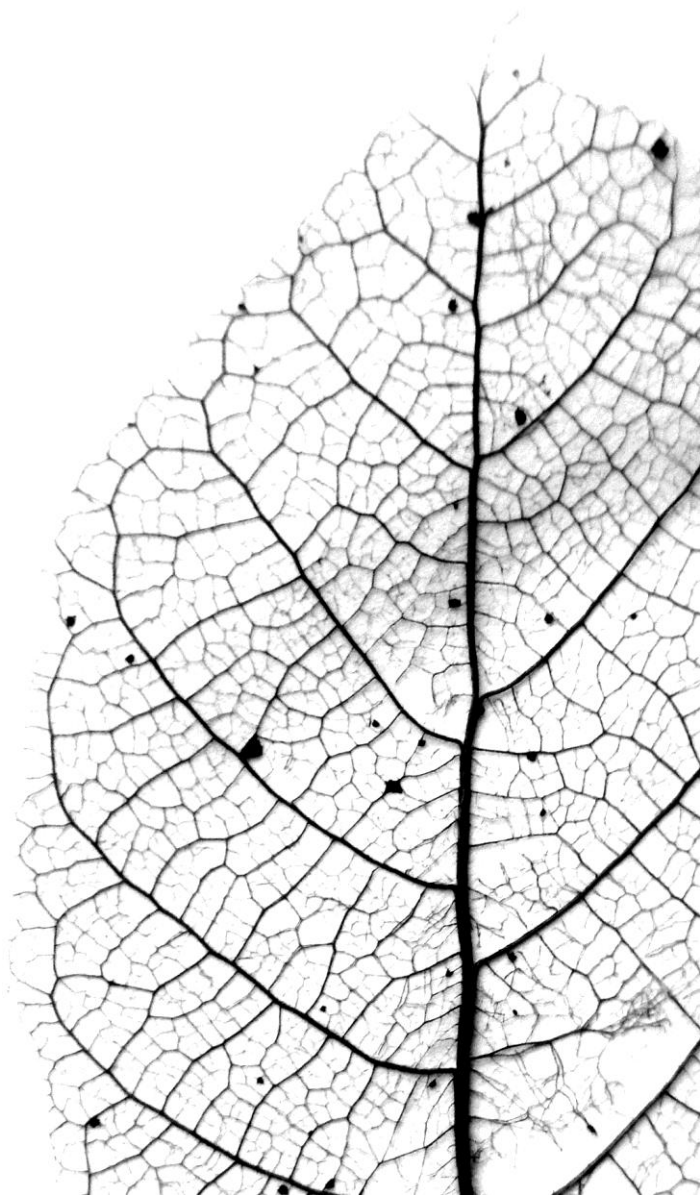
Latgales Dati (2021a). Eižens Zinkels (Sinkels). www.latgalesdati.du.lv/persona/2164

Latgales Dati (2021b). Karls Jakovs Arvīds Pfeifers. www.latgalesdati.du.lv/persona/8741

Latviešu periodika (1989). *Latviešu periodika 3 sējumos. 1768 – 1940. Bibliogrāfisks rādītājs*. 3. sēj. 1920 – 1940. 2. daļa. *Palīgrādītāji* (sast. Ā. Brempele, Ē. Flīgere, D. Ivbule, I. Lāce, M. Lazdiņa. Rīga: Zinātne.

Vēsture.eu (2021). Vācbaltieši. www.vesture.eu/Vācbaltieši

| Vācieši latviešu skatījumā

DAUGAVPILS UN DAUGAVPILS VĀCIEŠI LATVIJAS PRESE (1934 – 1939)

Valentīna Tajerko

Daugavpils and Daugavpils Germans in Latvian Press (1934 – 1939)

The object of the analysis of the article is the Latvian press dated 1934 to 1939. The time period was chosen from the moment when Kārlis Ulmanis became the President of Latvia as a result of the coup d'état in Latvia, until 1939, at the end of which the major part of the Baltic Germans living in Latvia had left their Baltic homeland following Adolf Hitler's call on October 6, 1939.

The subject of the research is the reflection of the life of Daugavpils, and especially of the Baltic Germans living in the city during a certain period of time through the Latvian press materials. For this study, 15 periodicals were reviewed, covering different target audiences in terms of distribution, language of publication, policy orientation, themes and interests. The proposed description of the analysed printed publications allows to get an idea of their nature, scope and main content published in them during the mentioned period. The aim of the research is to analyse the perception of Daugavpils and the Baltic German group residing in the said borderline town in the Latvian press.

In the 21st century, these questions acquire special significance, as the answers to them allow to reveal the attitude of the media-speaking country towards one of the national groups that had lived in the territory of the Republic of Latvia before the events of World War II. This problem has been little studied, because Daugavpils is a small city located outside the range of the world key event. However, the analysis of the problem at the regional level allows to project it to the whole country and understand the main trends at the national, public and personal level.

Daugavpils was not in focus of the central expenditures of the Republic of Latvia, although it has always been the second largest city in the country showing significant human and industrial potential. The analysis of 89 articles

mentioning Daugavpils revealed that the main material for publications about the city was tourism, holidays and the problem of the state language, which can be explained by the routines of people of different nationalities in the city and the proximity of Russia, Lithuania and Belarus. It should be noted that the major part of the tourism-oriented articles was published in Latvia's editions published in German, which presented the city with relatively cheap but high-quality tourism opportunities.

Despite the official statistics of 1939, according to which only a few hundred Germans lived in Daugavpils, their involvement in the city life was quite noticeable at the level of regional press. The regional press mentions the contribution of the German community to the development of the city, which follows from the analysis of some articles in *Latgales Vēstnesis*, a newspaper. Residents of the German city were hardly ever mentioned in the materials of the central printed periodicals.

Following the analysis of the Latvian press we may conclude that Daugavpils fairly rarely appeared in the pages of Latvia's newspapers, it still remained an internal consumer of information in many ways terra incognita, despite attempts to create a positive image of the city, informing its readers about various celebrations, activities, historical sites, etc. When reporting on the activities in Daugavpils, newspapers often used the flow of information to express their political views and polemical attacks.

A small number of the aforementioned Daugavpils Germans, who tried to actively participate in the life of the city by forming and operating in various associations, participating in city activities and etc., was often ignored at the municipal level and its press publications. Not feeling the demand, without receiving guarantees for the development of the German national minority within the Republic of Latvia and anxious to grasp the information about Germany's economic success, it was easier for them to take a decision to depart Latvia in response to the German Führer's message.

Key words: Daugavpils, Baltic Germans, Latvian press, regional press

Ievads

Šajā pētījumā analizēts Latvijas preses saturs no 1934. gada maija līdz 1939. gadam Daugavpils, jo īpaši tās vācu tautības iedzīvotāju, kontekstā. Šis periods bija īpaši traģisks tiem vācbaltiešiem, kuri pastāvīgi dzīvoja Latvijas teritorijā. Pēc 1934. gada 15. maija valsts

apvērsuma un Kārļa Ulmaņa nākšanas pie varas tiek uzsākts grūts ceļš uz sabiedrības latviskošanu, ko pavada preses izdevumu un izglītības iestāžu ierobežošana nacionālo minoritāšu valodās, ieskaitot vācu valodu (Henning 2005, 16). Protams, šie procesi visvairāk bija pamanāmi valsts galvaspilsētā un Kurzemē, kur vēsturiski dzīvoja liels skaits vācbaltiešu. Ādolfa Hitlera 1939. gada 6. oktobra runa ar aicinājumu atgriezties vēsturiskajā dzimtenē bija pēdējais katalizators vācbaltiešu lēmumam atstāt Latviju un Igauniju. Daugavpili, kas atrodas Krievijas, Baltkrievijas un Lietuvas robežu tuvumā, Latvijas valdība vienmēr ir uzskatījusi par problemātisku pilsētu, ko būtiski ietekmē kaimiņvalstu politika. Pētījuma mērķis ir arī analizēt latviešu preses priekšstatu par pierobežas pilsētā dzīvojošo vāciešu nacionālo grupu. Liela nozīme ir arī vāciešu apkārtējās Latvijas realitātes uztverei īsi pirms došanās uz Vāciju.

Visi šie jautājumi iegūst īpašu nozīmi 21. gadsimtā, jo atbildes uz tiem ļauj atklāt valsts, kuras rupors ir plašsaziņas līdzekļi, attieksmi pret kādu no nacionālajām grupām, kas dzīvoja Latvijas Republikas teritorijā pirms Otrā pasaules kara notikumiem. Šī problēma ir maz pētīta, jo Daugavpils ir maza pilsēta, kas atrodas ārpus pasaules nozīmīgāko notikumu loka. Tomēr problēmas analīze reģionālā līmenī ļauj projicēt to uz visu valsti un izprast galvenās tendences valsts, sabiedriskajā un personiskajā līmenī.

Analizējamo izdevumu raksturojums

Preses izdevumi sniedz bagātīgu materiālu dažādu tēmu un jautājumu analīzei. Problēma slēpjas laikrakstu izdevumu lielajā skaitā un apjomā, jo to apskatei, no vienas puses, ir vajadzīgs laiks un uzmanība, no otras puses, precīzi jānosaka pētījuma mērķis. Latvijas Nacionālās bibliotēkas portāla (Inb.lv) sadaļā „Mantojums” visi drukātie izdevumi, kas kopš 19. gadsimta beigām izdoti Latvijas teritorijā dažādās valodās, tiek apkopoti digitālā veidā. Šim rakstam tika pārskatīti šādi izdevumi (iekavās ir norādīti iznākšanas gadi):

1. „Baltijas Apskats” (1935 – 1937) izdots angļu, latviešu, lietuviešu un igauņu valodā ar mērķi iepazīstināt lasītājus ar kaimiņvalstu vēsturi, kultūru un apskates vietām. Laikraksts iznāca reizi gadā, daudzējādā ziņā atgādināja reklāmas prospektu, jo publicēja

materiālus par to, ko var apmeklēt un redzēt vienā vai otrā valstī, iepazīties ar transporta grafiku utt. Publicēšanas vieta – Rīga.

2. „Baltische Monatshefte” (1932 – 1939), kas izdots vācu valodā, iznāca reizi mēnesī un bija orientēts uz vāciski runājošu lasītāju. Laikraksts publicēja aktuālu hroniku par notikumiem Latvijā un ārvalstīs. Laikraksts pievērsa uzmanību vācu nacionālās kopienas dzīvei Latvijā. Vēsturiskie raksti veltīti notikumiem Latvijas teritorijā un baltvāciešu pārstāvju līdzdalībai tajos. Publicēšanas vieta – Rīga.
3. „Baznīca un Skola” (1939 – 1939) tika izdota latviešu valodā vienu gadu, iznāca periodiski. Galvenā uzmanība publikācijās tika pievērsta baznīcas un skolu jaunatnes izglītības jautājumiem. Rakstiem piemīt sprediķa stils, bieži vien lietots epigrāfs no Bībeles un tā interpretācija. Publicēšanas vieta – Rūjiena.
4. Latviešu valodā izdotā „Bitīte” (1939 – 1940) iznāca periodiski un bija paredzēta lasīšanai bērniem, kuri gatavojās iesvētībai evaņģēliski luteriskajā baznīcā. Rakstu teksti ir neliela apjoma, bieži izklaidējoši un skaidrojoši. Publicēšanas vieta – Rīga.
5. „Bohēma” (1933 – 1934) tika izdota latviešu valodā un iznāca divas reizes mēnesī. Laikraksts publicēja recenzijas par teātra dzīvi, izstādēm un koncertiem, stāstus par teatrāļu dzīvi dažādās valstīs, prozu un dzeju. Lielu vietu ieņēma stāstījumi par Rīgas un Kurzemes vēsturi un slaveniem cilvēkiem, kuri ietekmēja tās attīstību. Publicēšanas vieta – Rīga.
6. „Brāļu Draudzes Vēstnesis” (1939 – 1940) tika izdots latviešu valodā un iznāca reizi ceturksnī. Laikrakstam bija izteikts reliģiska ievirze, un tas uzrunāja Latvijas evaņģēlisko kopienu. Svarīgu vietu ieņēma raksti par kopienas iekšējo dzīvi un nozīmīgiem politiskiem, sabiedriskiem un baznīcas notikumiem Latvijas sabiedrībā. Publicēšanas vieta – Rīga.
7. „Das Deutsche Blatt” (1933 – 1939) publicēts vācu valodā un pirmajos gados iznāca reizi mēnesī, kopš 1936. gada – septiņas reizes mēnesī. Laikraksta izdevēji apgalvoja, ka tas ir strādnieku šķiras rupors, tādēļ galvenā uzmanība veltīta strādnieku arodbiedrībām un citiem darba ņēmēju organizācijas veidiem. Materiāli ir par vāciešu nacionālās biedrības iekšējo dzīvi, daudzas

publicācijas veltītas vāciešu dzīvei citās Latvijas pilsētās. Publicēšanas vieta – Rīga.

8. „Daugavas Vēstnesis” (1924 – 1944) tika izdots latviešu valodā un iznāca sešas reizes nedēļā. Laikraksts izceļas ar piedāvāto materiālu daudzveidību, jo publicācijas skar dažādas reģionālās dzīves jomas. Turklāt laikrakstā tika skaidroti jaunie Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi un likumi. Izdošanas vieta – Daugavpils.
9. „Dienst aus Lettland. Korrespondenz für Politik, Kultur und Wirtschaft” (1938 – 1939) tika izdots vācu valodā un 1938. gadā iznāca 16 reizes. 1939. gadā iznāca tikai divi laikraksta numuri. Laikraksts, publicējot materiālus par valsts oficiālajiem notikumiem, par Latvijas ārpolitiku un iekšpolitiku un stāstot par republikas ekonomiskajām problēmām un panākumiem, asi polemizēja valodas jautājumā, galveno uzmanību pievēršot vācu valodas izstumšanai no publiskās sfēras. Publicēšanas vieta – Rīga.
10. „Ekskursants” (1933 – 1937) tika izdots latviešu valodā. Līdz 1935. gadam laikraksts iznāca reizi divos mēnešos, pēc tam – trīs reizes gadā. Laikraksta materiāli atbilst publikāciju nosaukumam un mērķiem: lasītāju iepazīstināšana ar savas dzimtās un citu valstu apskates vietām. Obligāta rubrika bija „Hronika”, kas īsumā pastāstīja par ievērojamākajiem notikumiem valstī un ārvalstīs. Publicēšanas vieta – Rīga.
11. „Ilustrētā Tehnika. Motors un Sports” (1933 – 1940) tika izdots latviešu valodā, iznāca 10 – 11 reizes gadā. Laikraksts galveno uzmanību pievērsa zinātnes un tehnikas jaunāko sasniegumu atspoguļošanai. Katra numura sākumā tika dots jaunāko valsts notikumu apskats vai publicēta Latvijas prezidenta K. Ulmaņa runa. Dažāda veida paziņojumi atklāj plašu lasītāju ģeogrāfisko loku. Publicēšanas vieta – Rīga.
12. „Kara Invalīds” (1934 – 1964) tika izdots latviešu valodā un iznāca divas reizes gadā. Laikraksts bija Latvijas Kara invalīdu biedrības rupors un informēja savus lasītājus par galvenajiem biedrības rīkotajiem pasākumiem. Publicētajiem materiāliem (rakstiem, stāstiem, dzejoļiem) ir izteikts nacionālpatriotisks raksturs. Lielu vietu aizņem dažādi paziņojumi, atklājot laikraksta popularitāti visā Latvijas teritorijā. Publicēšanas vieta – Rīga.

13. „Lāčplēsis” (1920 – 1978) tika izdots latviešu valodā un iznāca reizi gadā. Izdevuma nacionālpatriotiskā ievirze skaidri redzama materiālos, kas ceļ Latvijas iedzīvotāju patriotisko garu un veltīti vēsturiskiem notikumiem Latvijas teritorijā. Laikraksts publicēja fotogrāfijas un materiālus par Latvijas valstsvīriem, mākslas darbiem u.c. Reklāmu vidū īpaši izcelti uzņēmumi, kas piederējuš latviešu tautības cilvēkiem. Publicēšanas vieta – Rīga.
14. „Latgales Vēstnesis” (1934 – 1939) tika izdots latviešu valodā un iznāca trīs reizes nedēļā. Laikraksts, ko izdeva Daugavpils Latviešu biedrība, publicēja plašu materiālu par reģionālo dzīvi un dzīvi Latvijā kopumā. Tādi virsraksti kā „Daugavpils dzīve”, „Sports”, paziņojumi par tiesas lēmumiem u.c. ļauj precīzāk iztēloties pilsētu un tās iedzīvotājus. Katrā laikrakstā ir pārskats par galvenajiem notikumiem valsts mērogā. Izdošanas vieta Daugavpils – Rēzekne.
15. „Rigasche Post” (1934 – 1939) tika izdots vācu valodā un iznāca svētdienās un svētku dienās. Laikraksts sīki atspoguļoja un analizēja starptautiskos notikumus, stāstīja par notikumiem Latvijā, publicēja polemiskus rakstus par dažādām sabiedriskās un politiskās dzīves jomām. Ar īpašu interesi laikraksts ziņoja par Vācijas ekonomiskajiem panākumiem un politisko attīstību. Tieši šim laikrakstam bija informatīva un organizatoriska loma baltvāciešu pārvietošanā no Latvijas uz Vāciju un Poliju. Publicēšanas vieta – Rīga.

Galvenās tēmas analizētajā presē par Daugavpili un pilsētas vācbaltiešiem

Jāatzīmē, ka jautājums par Latvijas iedzīvotāju etnisko sastāvu un tā izmaiņām tika regulāri un detalizēti apskatīts daudzos valsts drukātajos izdevumos. 1937. gada februārī laikraksts „Latgales Vēstnesis” pirmajā lappusē ar gandarījumu ziņoja, ka latviešu procentuālais daudzums Latvijā 1925. – 1935. g. (iedzīvotāju tautība valsts austrumu daļā, 1937, 23) ir būtiski palielinājies un veido 61,45% Latgalē un 82,11% pārējā Latvijā no visiem republikas iedzīvotājiem. Analizējot kopējo reģiona iedzīvotāju skaitu 1935. gadā, laikraksts atzīmē, ka Latgalē dzīvoja ievērojami mazāk vāciešu (0,17%) nekā citos valsts reģionos (4,60%). Tajā pašā laikrakstā sniegta statistika par

jaundzimušajiem un mirušajiem 1937. gadā un atzīmēts, ka Latgalē dzimuši tikai divi vācu tautības bērni (Iedzīvotāju dabīgā kustība Latgalē, 1938, 75), kas apliecina vāciešu nelielo kvantitatīvo sastāvu Latgales iedzīvotāju vidū kopumā. Laikraksts „Rigasche Post”, aplūkojot vispārējo Latvijas vāciešu kopienas statistiku par 1935. gadu, norāda, ka lielākā daļa no 62 144 Latvijas vāciešiem dzīvoja pilsētās, proti, 51 106 cilvēki (Das Deutschtum in Lettland, 1936, 54), kuri galvenokārt nodarbināti rūpniecībā un tirdzniecībā. Šis pats laikraksts 1939. gadā, atsaucoties uz oficiālo statistiku, min daugavpiliešu procentuālo sasatāvu: 34% no 45 000 iedzīvotāju ir latvieši, 25% ebreji, 20% krievi, 18% poļi un vairāki simti (mehrere hunderte) vāciešu (Durch den Ostgau Lettlands. Das Land der Seen und Höhen, 1939, 39). Kā rakstīja Volfgangs Vaksmuts savā darbā par vācbaltiešiem Daugavpilī, ka līdzās ebrejiem, krieviem, poļiem, latviešiem un kopā ar viņiem dzīvoja neliela saujiņa vāciešu (Wachsmuth, 1951, 436).

Otrā lielākā Latvijas pilsēta Daugavpils sāka strauji attīstīties pēc tam, kad 1862. gadā tajā tika izveidots liels dzelzceļa mezgls. Dzelzceļš savienoja Varšavu un Sanktpēterburgu, nodrošinot cilvēku un dažādu preču pārvadājumus. 1930. gadā pilsētā dzīvoja aptuveni 40 000 cilvēku, no kuriem 579 cilvēki sevi identificēja kā vāciešus, kas bija aptuveni 1,5% no visiem pilsētas iedzīvotājiem. 1920. gada agrārās reformas rezultātā vācieši zaudēja lielāko daļu zemes īpašumu, bet varēja saglabāt savas muižas (Šimkuva, 2010, 48). Dažas vācu ģimenes, kas dzīvoja pilsētas tuvumā, turpināja savu ierasto dzīvesveidu, ierodoties pilsētā strādāt vai iepirkties. Šie cilvēki statistiskos aprēķinos netika uzskatīti par pilsētniekiem, bet piešķīra zināmu kolorītu daudznacionālajā pilsētas atmosfērā. Kā ziņo laikraksts „Baltische Monatshefte” (Handrack, 1934, 130), 1930. gadā Daugavpils apriņķī dzīvoja 191 vācu tautības cilvēks. Oficiālā tautas skaitīšana 1930. gada februārī liecina, ka no 42 226 pilsētas iedzīvotājiem Dinaburgā 579 bija vācu tautības pilsētnieki, kuri veidoja 1,34% no visiem pilsētas iedzīvotājiem (Šimkuva, 2010, 49). Par vāciešu klātbūtni pilsētnieku vidū liecina ne tikai paziņojums par apmācību vācu valodā, bet arī Herdera institūta (Herder-Institut), kas Rīgā atradās privātās augstskolas statusā, paziņojumi par studentu uzņemšanu nākamajā mācību gadā (Herdera institūts, 1936, 70; Sludinājums, 1934, 4).

1996. gadā izdevumā „Nordost-Archiv” tika publicēts latviešu pētnieka Ilgvara Butuļa raksts „Die Deutschbalten in der lettischen Presse in den Jahren 1930 – 1934” („Baltvācieši latviešu presē”, 1930 – 1934) (Butulis, 1996, 301 – 324), kurā raksturoti atsevišķi drukātie izdevumi latviešu valodā, kā arī sniegts šīs nacionālās grupas vispārējs atspoguļojums presē, kas iznākusi galvenokārt valsts galvaspilsētā Rīgā. Butulis min statistiku, kas parāda par vācbaltiešiem publicēto rakstu skaitu. Šeit jāatzīmē, ka šī statistika rada zināmu interesi, bet to nevar uzskatīt par nopietnu izpētes materiālu, jo tā ir empīriskā, uz ko norāda pats raksta autors. Par šī pētījuma trūkumiem var uzskatīt rakstu un pašu preses izdevumu atlasē kritēriju nepilnības. Tomēr var secināt, ka Butulis apskatīja polemiskas un analītiskas ievirzes autoru rakstus. Neapšaubāms šī darba nopelns ir drukāto izdevumu raksturojums un politisko un ideoloģisko jēdzienu analīze saistībā ar vācbaltiešiem, piemēram, „vācu politiķi”, „bruņinieki” vai „vācu gars”. Pamatojoties uz Butuļa veikto analīzi, apskatāmajos drukātajos izdevumos ir skaidri redzami divi pretēji viedokļi attiecībā uz vācbaltiešiem: pozitīvi samierniecisks, balstīts uz ideju par kopīgu dzīves telpu, un krasi negatīvs, absolūti nesamierināms, balstīts uz vēsturiskajiem pāridarījumiem latviešu tautai.

Pētījuma mērķis ietver Daugavpils un tajā dzīvojošās vācu nacionālās minoritātes uztveres analīzi, pamatojoties uz ziņām par konkrētu pilsētu, nevis par Latviju kopumā. Pētījumā analizēti laikraksti latviešu un vācu valodā, kuros publicēti materiāli no 1934. līdz 1939. gadam. Tika atlasīti 15 izdevumi alfabētiskā secībā neatkarīgi no publikācijas vietas, tirāžas, informācijas apjoma un publicēšanas valodas. Rakstu saturs attiecas uz konkrētiem notikumiem Daugavpilī un to atspoguļošanu Latvijas presē. Pētījuma mērķis nav analizēt izteikta ideoloģiska rakstura publikācijas, tādēļ jānorāda, ka šo darbu var turpināt un starpposma secinājumus var labot un papildināt.

Analīzei atlasīti raksti un piezīmes laikrakstos, kas iznākuši Latgalē un aiz tās robežām, proti, raksti par Daugavpili un, cita starpā, raksti, kuros minēti vāciešu nacionālās grupas pārstāvji Daugavpilī. Uzreiz jāatzīmē, ka pilsēta neieņēma vadošo lomu Latvijas informācijas telpā, lai gan lielāko laikrakstu lapās, piemēram, „Das Deutsche Blatt”, „Ekskursants”, „Ilustrētā Tehnika”, „Kara Invalīds” u.c. tika ievietots liels sludinājumu skaits, kas liecina par Daugavpils uzņēmēju vēlmi

paplašināt tirdzniecības iespējas un sasniegt valsts līmeni. Ļoti bieži reklāma tika atkārtota katrā numurā, kas ļāva pārliecināties par reklāmdevēja uzticamību un nopietnību. Piedāvātajā pētījumā vienīgais reģionālais laikraksts ir „Latgales Vēstnesis”. Jāpiebilst, ka pēc Volfganga Vaksmuta datiem starp Rīgas un Daugavpils vācu kopienām nekad nav bijuši cieši kontakti (Wachsmuth, 1951, 452), tādēļ nav neviena raksta par Rīgas un Daugavpils baltvāciešu sadarbību.

Izanalizējot aptuveni 100 rakstus par Daugavpili, var nosaukt galvenās tēmas, uz kuru pamata tika veidots pilsētas tēls Latvijas presē.

Tautas skaitīšana, nacionālais sastāvs	7
Tūrisms un tūrisma objekti Daugavpilī	15
Svētki un svinīgi vakari	12
Prezidenta un ministru vizītes pilsētā	5
Dzelzceļš	5
Kultūras pasākumi: opera, balets, izstādes utt.	7
Luterāņu kopiena	4
Valodas problēma	7
Pilsēta kā valsts nozīmes izglītības vieta	2
Elektrostacija	2
Arodbiedrību veidošana, sabiedriskās organizācijas	4
Brāļu kapu apkopšana	3
Aeroklubs un lidmašīnu būve	2
Apdzīvotās vietas Daugavpils novadā	6
Pilsētas dzīve	4
Laikapstākļi	2
Dalība Vislatvijas akcijās	2
	89

Pārējie raksti attiecas uz visdažādākajām pilsētas dzīves jomām un nav pakļauti klasifikācijai, tā kā aptver atsevišķas tēmas, piemēram, autoavārijas, nekrologi utt.

Iepriekš minētajā tēmu kaleidoskopā ir skaidri nošķirtas divas galvenās sfēras: pilsēta Latvijas mērogā (49) un Daugavpils iekšējā dzīve (40). Jāatzīmē, ka raksti, kas veltīti pilsētas iekšējai dzīvei, tika publicēti ne tikai vietējos, bet arī valsts centrālajos izdevumos, apliecinot zināmu

interesi par pilsētu, kas atrodas diezgan tālu no galvaspilsētas. Daugavpils un tās iedzīvotāji daudzos aspektos tika uztverti kā zināma eksotika ar tās raibo daudznacionālo iedzīvotāju sastāvu un provinciālo dzīvesveidu. Šis novērojums neapšaubāmi ir saistīts ar valdības vēlmi padarīt pierobežas pilsētu saprotamāku, tuvināt to teritoriāli un mentāli pārējai Latvijai un, no otras puses, iekļaut Daugavpils iedzīvotājus valsts dzīvē. Pilsēta kļuva ne tikai par nozīmīgu rūpniecības un transporta centru – Daugavpilī notika daudzi kursi, šo kursu dalībnieki bija no dažādiem Latvijas reģioniem, kuri savus iespaidus par pilsētu pastāstīja radiem un draugiem. Kā piemēru varam minēt rakstu par kursantu grupu (60 cilvēki) no Vidzemes un citiem Latvijas reģioniem, kuri ieradās apgūt trektoru un lauksaimniecības tehnikas vadīšanu (Vidzemnieki brauc Daugavpilī mācīties, 1939, 43).

Raksti par tūrismu un tūrisma objektiem Latvijā ir diezgan dažādi pēc apjoma un satura. Vislakoniskākais ir radikāli nacionālistiskā laikraksta „Lāčplēsis” aicinājums doties ceļojumā uz Latgali, apmeklēt novada metropoli Daugavpili, apskatīt pilsētas grandiozāko jaunuzcelto ēku – Vienības namu un apbrīnot Mežciema kūrortu, kas atrodas pilsētas tuvumā (Apceļo kalnu un ezeru zemi, 1939, 7). Jāatzīmē, ka šajā laikrakstā tika publicēti tikai daži materiāli par Daugavpili, lielākā daļa no tiem ir oficiāli informatīva satura raksti, piemēram, par Ministru kabineta locekļu apmeklējumu pilsētā. Laikraksts „Ekskursants”, kas paredzēts vietējā tūrisma popularizēšanai, publicējis tikai vienu rakstu par Latgali kopumā, kur Daugavpilij atvēlēta salīdzinoši neliela vieta (Vanags, 1935, 253 – 261). Pamatojoties uz Latvijas Valsts prezidenta sniegto pilsētas raksturojumu kā reģiona metropoli, laikraksts īsumā pakavējas pie pilsētas dibināšanas un attīstības vēstures un sniedz padomus, ko redzēt pilsētā un tās tuvākajā apkārtnē. Uzkrītošs ir autoru fokuss uz vēsturiskiem pieminekļiem un notikumiem, t.i., uz pilsētas pagātni, nevis uz tās tagadni, no kā var secināt, ka raksta autori maz zina par tā laika pilsētas faktiskās dzīves realitāti. Vienīgā saikne ar toreizējo realitāti ir informācija par biļešu izmaksām uz Daugavpili ar vilcienu un autobusu.

Laikrakstā „Latgales Vēstnesis” 1937. – 1939. gadā tika publicēti vairāki raksti, kas veltīti Daugavpils vēsturiskajām un kultūras vietām, no tā var secināt, ka pilsēta aktīvi iesaistījās pašreklāmā un mērķtiecīgi centās piesaistīt tūristus no Latvijas un citām valstīm. Raksturojot

Daugavpils parku romantiku (Daugavpils dārzu romantika, 1937, 69) un arhitektūras impērisko mantojumu (Kalniņš, 1937, 3), autori centās parādīt ne tikai pilsētas arhitektūras unikalitāti, bet arī īpašo noskaņu, oficiālā un privātā, nopietnā un kuriozā, tradicionālā un novatoriskā kombināciju, kas arī radīja priekšstatu par pilsētu un vēlmi apmeklēt aprakstītās vietas un parādības. Tūrisma attīstību neapšaubāmi veicināja Vienības nama celtniecība, par to un nama atklāšanu rakstīja visi lielākie reģiona un valsts laikraksti un izdevumi. Laikraksts „Rigasche Post”, atzīmējot šīs ēkas unikalitāti, ziņo par strauju piecstāvu ēkas celtniecību, uz kuras spāru svētkiem vien pusgadu pēc būvdarbu uzsākšanas pulcējās valdības un pilsētas pārvaldes pārstāvji. Pretenzijas šī notikuma atspoguļojumā un ēkas raksturojumā kopumā izpaužas faktā, ka gāzes patversme (Theater und Gasunterstand in einem Gebäude, 1937, 3), kas atradusi savu vietu šajā daudzfunkcionālajā ēkā, ir izcelta ar lieliem burtiem un tai vajadzēja uzvedināt lasītāju uz jautājumu par šīs telpas piemērotību kultūras ēkā.

1938. gadā tika dibināts pilsētas muzejs (Jauns ieguvums Daugavpilij, 1938, 60), kas cītīgi paplašināja savu ekspozīciju un regulāri ziņoja par jaunpienācējiem vietējai preseī. Jāpiebilst, ka laikraksts „Latgales Vēstnesis” apkopoja un labprāt publicēja iespaidus un atsauksmes, ko atstājuši tūristi, kuri viesojās Daugavpilī. Dažas piezīmes, t.i., Nīderlandes pilsoņa (Holandes pilsonis stāsta par vērojumiem Latvijā, 1938, 129) un bulgāru žurnālista (Bulgāru žurnālista iespaids Daugavpilī, 1938, 71) novērojumi, parāda pilsētu, un jo īpaši Vienības namu, no dažādiem skatpunktiem, izceļot pozitīvās pārmaiņas pilsētas dzīvē pēdējo gadu laikā. Vienības nams parādās kā izcila ēka, ar kuru daudzas Eiropas pilsētas nevar lepoties. Angļu steiks, kas gatavots Daugavpilī Vienības nama restorānā, garšas ziņā neatpaliek no labākajiem angļu restorāniem. Tādējādi tiek izteikta ideja, ka pilsētas tūrisma piedāvājums var apmierināt visdažādākās vēlmes un intereses.

Tomēr šis priekšlikums ne vienmēr atrada savu adresātu. Laikraksta „Latgales Vēstnesis” sadaļā „Daugavpils dzīve” tika publicētas vairākas piezīmes par tūristu ierašanos Daugavpilī no Rīgas (Rīgas ekskursanti Daugavpilī, 1937, 70), Kurzemes (Kurzemnieces brauc skatīt Māras zemi, 1938, 51) un citiem Latvijas reģioniem un pilsētām, bet nevis ar mērķi iepazīt pilsētu, bet gan Daugavpils tika izmantota kā tranzīta pilsēta, no kuras viesi tika nosūtīti ceļojumā pa Latgali vai uz

kaimiņpilsētu Rēzekni. Jāatzīmē, ka lielākā daļa piezīmju, kas tika publicētas sadaļā „Daugavpils dzīve”, interesēja galvenokārt tikai vietējos iedzīvotājus, jo tur tika stāstīts, piemēram, par tiesas lēmumiem, skolas eksāmeņiem, pilsētas pārvaldes lēmumiem utt. Neapšaubāmi, lielas tūristu grupas, piemēram, 50 cilvēku, ierašanās un uzturēšanās pilsētā nepaliktu bez ievēribas.

Raksti par pilsētu, kas publicēti laikrakstā „Rigasche Post”, izceļas ar vēlmi sagatavot potenciālo tūristu Daugavpils apmeklējumam pēc iespējas vairāk un plašāk. Sanatorija „Mežciems” tiek raksturota kā mājīga, ar grezniem dzīvokļiem un pieklājīgu personālu. Vietējā ūdens un gaisa terapeitiskais efekts ir sīki aprakstīts, norādīta sanatorijas specializācija, proti, plaušu slimību ārstēšana („Meschzeems” – das idyllisch gelegene Heilbad, 1939, 35).

Pilsētas un sanatorijas attīstība tiek parādīta vēsturiskās attīstības gaitā, bet, raugoties no avīzes lasītāja vācu valodā viedokļa, ir minēti tie notikumi, kas šādam lasītājam varētu būt īpaši interesanti, piemēram, vācu karavīru uzturēšanās Dinaburgā 1918. gada februārī (Durch den Ostgau Lettlands. Das Land der Seen und Höhen, 1939, 39). Aculiecinieka acīm tiek aprakstīta pilsētas dzīve, pirmie iespaidi par tās iedzīvotājiem, kuru vidū, šķiet, dominē ebreji, tādas sajūtas rodas viņu trokšņainās uzvedības dēļ. Jāpiebilst, ka tā raksta daļa, kas raksturo starpnacionālās attiecības Daugavpilī, neizraisa aizkaitinājumu vai naidīgumu. Raksta tonis pauž cilvēka interesi un pārsteigumu, kurš nokļuvis pirmatnējā, nedaudz provinciālā pasaulē, kurā vēl tautības vietā tiek nosaukta reliģiskā piederība. Valsts robežas tuvums izskaidro to, ka pilsētā ir liels skaits policistu, kuri uzvedas pieklājīgi un piesardzīgi pret pilsētniekiem un pilsētas viesiem. Tajā pašā rakstā, kas datēts ar 1939. gada augustu, ir sniegta jau iepriekš minētā pilsētas iedzīvotāju nacionālā sastāva statistika.

Šis pašas avīzes 1939. gada jūlijā publicētais raksts par Mežciemu („Meschzeems” – das idyllisch gelegene Heilbad, 1939, 35) lieliski sagatavo topošo sanatorijas apmeklētāju, ņemot vērā visas šajā atpūtas vietā sniegtās ērtības (karstais un aukstais ūdens, moderns medicīnas aprīkojums, lielas un gaišas telpas, milzīgs restorāns 300 apmeklētājiem, simfoniskās mūzikas koncerti brīvā dabā utt.). Raksta reklāmas ievirze salasāma no vairākkārtējās sanatorijas, viesnīcas un vietējās skolas atjaunošanas un celtniecības darbu galveno sponsoru pieminēšanas –

Kredītbankas un Daugavpils armijas veikala, kas apgādāja sanatoriju un tās viesus ar visu nepieciešamo. Īpaši uzsvērtā sanatorijas cenu kategorija, kurai, t.i., sanatorijai, īstenojot pareizu reklāmas politiku, tika prognozēta atpazīstamība pasaulē un tā salīdzināta ar veiksmīgo Ķemeru sanatoriju. Vārds „lētums” ir minēts raksta pašās beigās un izcelts ar lieliem burtiem, kam vajadzēja piesaistīt nabadzīgos baltvāciešus, no kuriem daudzi nespēja pielāgoties jaunajiem apstākļiem Latvijas sabiedriskajā un politiskajā dzīvē, lai viņi pavadītu brīvdienas nevis dārgos un jau nepieejamos ārzemju kūrortos, bet nelielā sanatorijā Latgalē.

Interesanti salīdzināt iepriekš minēto rakstu laikrakstā „Rigasche Post” ar laikraksta „Latgales Vēstnesis” 1936. gada rakstu, kas veltīts Daugavpils dalībai tūrisma veicināšanas izstādē Rīgā. Laikraksts sīki apraksta materiālu, kam, pēc atbildīgo par tūrisma attīstību Daugavpilī domām, būtu jāizraisa potenciālo tūristu un pilsētas viesu interese. Tas ir dziļākās akas Latvijā šķērsriezums, kas atrodas psihiatriskās slimnīcas teritorijā (kur piekļuve vienmēr ir bijusi ierobežota). Tās ir pilsētas uzņēmumu fotogrāfijas un lelles nacionālajos Latgales tautastērpos (ko reprezentēs Daugavpils tūrisma propagandas izstāde, 1936, 21). Salīdzinot abus rakstus, mēs šajā konkrētajā gadījumā varam konstatēt neveiksmīgu tūrisma reklāmas kampaņu no pilsētas puses, nespēju identificēt potenciālo adresātu un viņa intereses mērķtiecīgas reklāmas īstenošanai. Te jāpiebilst, ka vēlākie raksti par tūrisma tēmu parāda būtiskas izmaiņas potenciālo pilsētas viesu izpratnē.

Pilsētas tēlu veido dažādi informatīvie materiāli par visdažādākajām tēmām. Kā redzams no iepriekš minētās tabulas, populāra tēma bija visa veida svētki un svinības, kuru mērķis bija parādīt Daugavpili kā dzīvīgu un viesmīlīgu pilsētu – pilsētu, kas attīstās. 1938. gada 22. maijā rīkotie Darba svētki, kuros pulcējās milzīgs cilvēku skaits (pēc laikraksta „Baltische Monatshefte” datiem, aptuveni 50 000 cilvēku) („Fest der Arbeit” in Stropi bei Daugavpils, 1938, 41), bija materiāls diskusijai par preses cenzūru un svētku organizācijas kvalitāti. Laikraksts vācu valodā, atklāti nekriticējot valsts ministru runas, citē viņu izteikumus, kas izceļas ar pretrunīgumu. Šāds citēšanas veids ir slēpta esošo apstākļu kritika un varēja izraisīt adresātā, t.i., vāciski runājošā lasītājā veselu jūtu gammu no neuzticēšanās līdz izsmieklam. Nelielā piezīmē tiek minēti nevis panākumi svētku organizēšanā, bet

gan pāreja no nelielas oficiālās daļas ar iepriekš minētajām ministru runām uz ilgu, spontānu svinēšanu, kas ilgusi līdz rītam, neradot pozitīvas emocijas pilsētas raksturojuma kontekstā. Vienā no nākamajām lappusēm tajā pašā laikrakstā tiek publicēta informācija, ka citam vācu valodā iznākošam laikrakstam, proti, „Rigasche Rundschau”, tika uzlikts naudas sods 500 latu apmērā par rakstu par tiem pašiem svētkiem, par „apzinātu vārda „Dzimtene” izmantošanu valsts nosaukuma – Latvija – vietā” („Fest der Arbeit” in Stropi bei Daugavpils, 1938, 41). Iepriekšminētajā kontekstā naudas soda iemesls izskatās formāli izdomāts, bet pašas publikācijas rāda, ka šis laikraksts ir vērsts uz ne visai patīkama valsts tēla veidošanu. Tajā pašā laikā pilsētas tēls atrodas ēnā, atstumts otrajā plānā. Vietējā prese gan ar gandarījumu atzīmēja, ka svētku organizēšana un norise nodrošināja iespēju viesnīcu un restorānu darbiniekiem labi nopelnīt (Pārpildītas viesnīcas un restorāni, 1938, 56). Gadu vēlāk avīze „Rigasche Post”, reklamējot Mežciema kūrortu 7 km attālumā no Daugavpils, iesaka apmeklēt pašu pilsētu ar tās pirmās klases viesnīcām, kas komforta ziņā nav zemākas par labākajām galvaspilsētas viesnīcām (Durch den Ostgau Lettlands. Das Land der Seen und Höhen, 1939, 39).

Turpinot tēmu par notikumu atspoguļošanu Daugavpilī vācu valodā iznākošajos laikrakstos, jāatzīmē īpašā stāstījuma maniere par pasākumiem, kuros piedalās Latvijas valsts valdības pārstāvji. Piemēram, nelielā piezīmē par strādnieku arodbiedrības izveidi Daugavpilī, uz kuras svinībām ieradās cienījami viesi, visā aprakstā, izņemot citātu par latviešu tautas līdera uzsvērtu galveno principu par tautu vienotību, tiek sīki uzskaitītas šī pasākuma darbības: pilsētas galva sveica ministru, ministram pasniedza ziedus, ministrs teica īsu runu, ministri gāja garām strādnieku rindām utt. Šāda stāstījuma maniere rada steigas un rutīnas iespaidu, jo raksts beidzas ar to, ka ministri pastaigājās pa laukumu, kur notika galvenie svētku notikumi (Eröffnung einer Arbeitergewerkschaft in Daugavpils, 1935, 33), par kuriem lasītājs varēja tikai minēt, jo trūkst to apraksta.

Par pašiem nozīmīgākajiem ikgadējiem svētkiem kļuva „civilās aviācijas propagandas” svētki, kas galu galā pārvērtās par aviācijas svētkiem, kuros piedalījās piloti un izpletņlēcēji no Latvijas un citām valstīm. Pēc svētkiem 1934. gadā laikraksts „Latgales Vēstnesis” varēja norādīt tikai aptuveno Daugavpils militārajā lidlaukā pulcējušos skatītāju

skaitu (Civilās aviācijas svētki Daugavpilī, 1934, 4) un publicēt pilnus šo svētku atklājušo amatpersonu runu tekstus. Gadu vēlāk tajā pašā laikrakstā tika publicēta plaša svētku programma (Aviācijas svētki Daugavpilī, 1935, 37), kas varētu izraisīt apmeklētāju interesi no dažādām Latvijas vietām. Īpašu lepnumu raisīja divas lidmašīnas, ko uzbūvēja Daugavpils aeroklubs, kurā 1936. gadā bija 19 000 dalībnieku (19 000 biedri aeroklubā, 1936, 24). Šajos svētkos lidmašīnām ar nosaukumu „Kaija” un „Vanags” bija jāveic iesvētīšanas ceremonija. Lidmašīnu montāžā bija iesaistīti vietējie skolēni, kuri spēja veikt vienkāršus darbus un bija pārņēmti ar debesu romantiku. Vairāki raksti par aeroklubu, lidmašīnu celtniecību un aviācijas svētkiem radīja iespaidu par attīstītu, mūsdienīgu pilsētu, kurā notiek daudz interesantu notikumu. Aicinājumiem apmeklēt šos svētkus, kas publicēti šo rakstu beigās, vajadzēja radīt iespaidu, ka katrs cilvēks tiek personiski uzrunāts, ka ikviens un visi ir svarīgi.

Konkrētās tēmas kontekstā īpaša nozīme ir svētkiem, par kuriem ik gadu rakstīja laikraksts „Latgales Vēstnesis” un ko var nosaukt par „tautu svētkiem”, jo, saglabājot kopīgu ideju, tie ieguva citu nosaukumu: „Tautas sadarbības vakars” (Tautas sadarbības vakars, 1937, 4), „Tautību tuvināšanās vakars” („Tautību tuvināšanās vakars”, 1938, 7), „Tautību sadarbības vakars” (Tautību sadarbības vakars, 1939, 8).

Svētku nozīme bija radīt kopīgu draudzīgu atmosfēru nacionālo tradīciju vienotībā un atšķirībā. 1937. gadā vienotības moments bija teātra izrādes skatīšanās latviešu valodā. Koncertdaļa sastāvēja no nacionālajām dejām un dziesmām latviešu, krievu, lietuviešu, poļu, igauņu un vācu valodā. Turklāt katra nacionālā grupa gatavoja nacionālos ēdienus, ko varēja nobaudīt tieši svētku laikā. Īpaši patīkami, ka laikraksts min izpildītāju vārdus, pateicoties tam, bija iespējams atrast vācu mājiņas „saimnieces” vārdu, kura rakstā nosaukta par Rozenbergas kundzi (Tautību sadarbības vakars, 1937, 7). Saskaņā ar Kārļa Širrena biedrības arhīvā Luneburgā (Vācija) atrasto Vācijas pilsoņu sarakstu, kuri 1939. gadā pameta Latviju un kuriem tika atņemta Latvijas pilsonība, 1889. gadā dzimusī Marta-Johanna Rozenberga atstāja Latviju 1939. gada 2. decembrī, dzīvojusi Daugavpilī, Viļņas ielā 49-9. Nāves datums nav zināms (Vācu tautības Latvijas pilsoņi, bg, blpp.).

Tie paši svētki 1938. gadā ieguva nedaudz atšķirīgas iezīmes: lielākā daļa raksta veltīta interjera elementu un cienasta aprakstam, kas paredzēti, lai radītu tīri latvisku atmosfēru svētkos, t.i., ir saskatāma unifikācijas ideja. Nacionālo grupu pārstāvji ir nosaukti, aprakstot tās funkcijas, ko viņi veica īpaši labi: atspirdzinošu dzērienu pagatavošana, dažādi nacionālie ēdieni, organizēja loteriju utt. Uzkrītoši vienkārša ir vācu nacionālās minoritātes pārstāves Heizes kundzes (Tautību tuvināšanās vakars, 1938, 7) pieminēšana. Raksta autori neuzdrošinājās ignorēt šo nacionālo grupu, nepievēršot tai uzmanību, taču neatrada nekādus pozitīvus aspektus tās dalībā kopīgajos svētkos. Izprotot situāciju pasaulē un starptautiskās spriedzes pieaugumu, varam secināt, ka vispārējās situācijas pasliktināšanās Otrā pasaules kara priekšvakarā atstāja iespaidu uz starpnacionālajām attiecībām nelielajā Latvijas pilsētā.

Tautu sadarbības vakaram, par kuru laikraksts rakstīja 1939. gada 20. janvārī, bija jānotiek nākamajā dienā. Raksts ir informatīvs un atgādina reklāmu, jo uzrakstīts nevis pēc notikuma, bet pirms. No šī raksta kļūst skaidrs, ka līdzīgi vakari tika sarīkoti ar mērķi vākt naudu Daugavpils pašpārvaldes sieviešu biedrības vajadzībām, lai stiprinātu latvisko garu un celtu vispārējo tautas kultūru (Tautību sadarbības vakars, 1939, 8). Vāciešu nacionālā grupa šajā rakstā nav minēta. No visa iepriekš minētā var secināt, ka vācieši, kuri dzīvoja pilsētā un tās apkārtnē, pasākumu laikā tika ignorēti un nesaņēma nekādu atbalstu no pilsētas pašvaldības pat nemateriālā formā.

Neraugoties uz to, vāciešu nacionālā grupa aktīvi piedalījās pilsētas sabiedriskajā dzīvē, par ko liecina vairākas publikācijas laikrakstā „Latgales Vēstnesis”. Pilsētā aktīvi strādāja Latgales vācu kredītu-ķīlu biedrība, par kuras darbību liecināja paziņojumi par publiskajām izsolēm un biedrības sapulcēm (Latgales Vācu Krāj-Aizdevu Sabiedrības sludinājums, 1937, 20).

Tradicionāli laikraksts publicēja vārdus un to organizāciju nosaukumus, kas ziedoja naudu pilsētas mēroga pasākumiem. Atzīmējot Daugavpils atbrīvošanas 15. gadadienu, naudas vākšanā vainagu nolikšanai Brāļu kapos piedalījās arī Daugavpils vāciešu vecāku biedrība (Kvitējums, 1935, 2). Tā bija neliela vecāku grupa, jo 1935. gadā Daugavpilī bija tikai 40 vācu tautības skolēnu, kuri sagrupēti trīs privātās pilsētas vācu sākumskolas klasēs (Übersicht über die Verringerung der

Schüler- und Klassenzahlen, 1935, 12). Šīs klases varēja apmeklēt arī citu tautību skolēni. Volfgangs Vaksmuts, kurš no iekšpuses zināja vācu kopienas dzīvi, rakstīja, ka tieši skola ir vācu nacionālās grupas centrs: tur viņi tiekas kopīgos vakaros un citos pasākumos, kur apspriež dažādus jautājumus (Wachsmuth, 1951, 452). Šeit jāatzīmē, ka nacionālo minoritāšu skolu sistēma būtībā tika saglabāta līdz Latvijas okupācijai un iekļaušanai Padomju Savienībā (Henning, 2005, 200).

Secinājumi

Kopumā Latvijas vāciešu nacionālā kopiena centās piemēroties jaunajiem Latvijas Republikas politiskajiem, ekonomiskajiem un sociālajiem apstākļiem un iekļauties valsts dzīvē.

Latvijas laikraksti, kas tika izdoti vācu valodā, patiesi ar lepnumu raksta par valsts attīstību, jaunu ēku un ceļu būvi, Latvijas sportistu panākumiem starptautiskajās sacensībās u.c. Vairāki raksti laikrakstā „Rigasche Post” ir veltīti dzelzceļam Rīga – Daugavpils, kuros sīki stāstīts par ceļa izbūvi (Vor 75 Jahren erste Eisenbahnfahrt von Riga nach Daugawpils, 1936, 45) un izcilu restorānu-vagonu (Speisewagen auf den Strecken Riga-Liepaja und Riga-Daugawpils, 1938, 9) izveidošanu vistālākajos virzienos, it īpaši Daugavpils virzienā.

Pamatojoties uz iepriekšminētajiem faktiem un to analīzi, jāteic, ka Daugavpils, kas diezgan reti bija pieminēta Latvijas laikrakstu lapās, tomēr joprojām palika iekšējam informācijas patērētājam daudzējādā ziņā *terra incognita*, neraugoties uz mēģinājumiem radīt pozitīvu pilsētas tēlu, informējot savus lasītājus par dažādiem svētkiem, pasākumiem, vēsturiskām vietām u.c. Ziņojot par notikumiem Daugavpilī, laikraksti bieži izmantoja informācijas plūsmu, lai paustu savus politiskos uzskatus un polemiskos uzbrukumus.

Tie nedaudzie Daugavpils vācbaltieši, kuri centās aktīvi piedalīties pilsētas dzīvē, veidojot un darbojoties dažādās biedrībās, piedaloties pilsētas mēroga pasākumos u.c., bieži tika ignorēti pilsētas pašpārvaldes un tās preses izdevumu līmenī. Nejūtot pieprasījumu, nesaņemot garantijas vāciešu nacionālās minoritātes attīstībai Latvijas Republikā un kāri tverot informāciju par Vācijas ekonomiskajiem panākumiem,

viņiem bija vieglāk izlemt pārcelties no Latvijas, reaģējot uz vācu fīrera aicinājumu.

Avoti un literatūra

- Apceļo kalnu un ezeru zemi. (1939, 11. novembris). *Lāčplēsis*, 7, 150.
- Aviācijas svētki Daugavpilī. (1935, 13. septembris). *Latgales Vēstnesis*, 37, 1.
- Bestrafung der „Rigaschen Rundschau“. (1938, 1. Juni). *Baltische Monatshefte*, 6, 365.
- Bulgāru žurnālista iespaidi Daugavpilī. (1938, 4. jūlijs). *Latgales Vēstnesis*, 71, 1.
- Butulis, I. (1996). Die Deutschbalten in der lettischen Presse in den Jahren 1930 – 1934. *Nordost-Archiv*. Lüneburg: Institut Nordostdeutsches Kulturwerk, 5, 2, 301 – 324.
- Civilās aviācijas svētki Daugavpilī. (1934, 7. septembris). *Latgales Vēstnesis*, 4, 1.
- Das Deutschtum in Lettland. (1936, 18. November). *Rigasche Post*, 54, 4.
- Daugavpils dārzu romantika. (1937, 21. jūnijs). *Latgales Vēstnesis*, 69, 5.
- Durch den Ostgau Lettlands. Das Land der Seen und Höhen (1939, 20. August). *Rigasche Post*, 39, 6.
- Eröffnung einer Arbeitergewerkschaft in Daugavpils (1935, 14. Juli). *Rigasche Post*, 33, 1.
- „Fest der Arbeit“ in Stropi bei Daugavpils (1938, 1. Juni). *Baltische Monatshefte*, 6, 360.
- Handrack, H. (1934, 1. März). Die deutsche Landbevölkerung Lettlands. *Baltische Monatshefte*, 3, 130.
- Henning, D. (2005). Der ethnische Wandel in Estland und Lettland. Von den deutschen Ostseeprovinzen Russlands zu den baltischen Sowjetrepubliken unter Stalin. *Baltische Seminare, Bd. 1. Der ethnische Wandel im Baltikum zwischen 1850 und 1950*. Lüneburg: Carl-Schirren-Gesellschaft, 7 – 22.
- Henning, D. (2005). Die Schulautonomie in Lettland während der Zwischenkriegszeit. In: *Baltische Seminare, Bd. 8: Schulwesen im Baltikum*. Lüneburg: Carl-Schirren-Gesellschaft, 193 – 205.
- Herdera institūts. (1936, 8. septembris). *Latgales Vēstnesis*, 70, 18.
- Holandes pilsonis stāsta par vērojumiem Latvijā. (1938, 23. novembris). *Latgales Vēstnesis*, 129, 2.
- Iedzīvotāju dabīgā kūstība Latgalē. (1938, 13. jūlijs). *Latgales Vēstnesis*, 75, 1.
- Iedzīvotāju tautība valsts austrumu daļā (1937, 26. februāris). *Latgales Vēstnesis*, 23, 1.
- Jauns ieguvums Daugavpilij (1938, 1. jūnijs). *Latgales Vēstnesis*, 60, 1.
- Kalniņš, J. (1937, 11. jūnijs,). Latgales mākslinieciskā seja. *Latgales Vēstnesis*, 65, 3.

Ko reprezentēs Daugavpils tūrisma propagandas izstāde? (1936, 13. marts). *Latgales Vēstnesis*, 21, 1.

Kurzemnieces brauc skatīt Māras zemi. (1938, 11. maijs,). *Latgales Vēstnesis*, 51, 4.

Kvitējums. (1935, 11. janvāris). *Latgales Vēstnesis*, 2, 4.

Latgales Vācu Krāj-Aizdevu Sabiedrības sludinājums. (1937, 19. februāris,). *Latgales Vēstnesis*, 20, 12.

„Meschzeems” – das idyllisch gelegene Heilbad (1939, 23. Juli). *Rigasche Post*, 35, 10.

Pārpildītas viesnīcas un restorāni (1938, 1. maijs). *Latgales Vēstnesis*, 56, 3.

Rīgas ekskursanti Daugavpilī (1937, 25. jūnijs,). *Latgales Vēstnesis*, 70, 3.

Sludinājums (1934, 17. augusts). *Latgales Vēstnesis*, 1, 4.

Speisewagen auf den Strecken Riga-Liepaja und Riga-Daugawpils (1938, 13. Februar). *Rigasche Post*, 9, 3.

Šimkuva, H. (2010). Deutschbaltische Emigration aus der Republik Lettland. *Nordost-Archiv*, Band XIX. – Lüneburg: Nordost-Archiv, 39 – 71.

Tautas sadarbības vakars (1937, 11. janvāris). *Latgales Vēstnesis*, 4, 2.

Tautību sadarbības vakars (1939, 20. janvāris). *Latgales Vēstnesis*, 8, 5.

Tautību sadarbības vakars (1939, 18. janvāris). *Latgales Vēstnesis*, 7, 3.

Tautību tuvināšanās vakars (1938, 17. janvāris). *Latgales Vēstnesis*, 7, 3.

Theater und Gasunterstand in einem Gebäude. (1937, 6. Januar). *Rigasche Post*, 3, 3.

Übersicht über die Verringerung der Schüler- und Klassenzahlen. (1935, 1. Januar). *Baltische Monatshefte*, 12, 25.

Vācu tautības Latvijas pilsoņi, kas saskaņā ar 1939. g. līgumu par vācu tautības Latvijas pilsoņu pārvietošanu uz Vāciju, papildus atlaisti no pavadniecības. Lüneburg: Carl-Schirren-Gesellschaft, [bg], [blpp.].

Vanags, K. (1935, 1. maijs). Latgale mūs gaida. *Ekskursants*, 12, 253 – 261.

Vidzemnieki brauc Daugavpilī mācīties. (1939, 19. aprīlis). *Latgales Vēstnesis*, 43, 4.

Vor 75 Jahren erste Eisenbahnfahrt von Riga nach Daugawpils (1936, 27. september). *Rigasche Post*, 45, 5.

Wachsmuth, W. (1951). Die deutsch-baltische Volksgemeinschaft in Lettland 1923 – 1934. Köln: Comel, 466.

19 000 biedri aeroklubā (1936, 24. marts,). *Latgales Vēstnesis*, 24, 1.

VĀCIEŠI LATVIEŠU TAUTAS ANEKDOTĒS (1929 – 1930)

Tatjana Kužņecova

Germans in Latvian Folk Anecdotes (1929 – 1930)

In the present article, based on the lexical analysis of Latvian folk anecdotes published in 1929 – 1930 (5671 items), the perception of Germans by Latvians is revealed. The ethnonymic picture of Latvian folk anecdotes is characterized by a variety of ethnic groups with different frequency of their mention, the insignificant proportion of both texts containing ethnonyms and ethnonyms in the composition of anthroponyms in these texts, as well as the scantiness of the German segment of the anthroponomic thesaurus of Latvian folk anecdotes, testifying to the very deep rootedness of the Germans and their influence in the daily life of Latvians. This is also indicated by such a feature of the ethnonymic picture of the analysed texts as functional diversity in the use of the ethnonym German, which is presented as an adjective 94 times, as an adverb 44 times and as a nomination of a person 167 times. The nature of the use of the ethnonym German and its grammatical derivatives show the habitual, unconditional presence of Germans in the social space of Latvians, which makes them to a certain extent “their own”, but at the same time “different” in terms of their disposition there. The Germans occupy a dominant position, which is determined by Latvians’ stance, unconsciously expressed in the lexical composition and structure of the texts of Latvian folk anecdotes, by, firstly, material security and routine comfort associated with it, secondly, the expression of the will, desire of a person in this position and, thirdly, omnipotence, a wide range of possibilities in the development of the world. The multifaceted superior position of the Germans turned them into a desired standard of life orientations for Latvians, which manifested itself in two ways: firstly, the status of German as a model deprived the ethnonym German of such semantics as ethnic origin, at the same time the said ethnonym acquired the meaning implying the qualitative personal and professional characteristics of a person; secondly, in the aspiration of Latvians

to master this model, which resulted in imitation, very superficial and accompanied by a desire to abandon everything given by the family. The analysis of Latvian folk anecdotes reveals both the axial, system-forming position of Germans in the social space that has developed in the territory of Latvia, and manifestations of the erosion of this position. This was testified by the increase in the number of the ethnonym German, alienating the nominated person, in the texts dating back to the World War I, and in mockery of the attempts of Latvians to imitate the Germans in language and behaviour. The mockery of the Germans trying to speak Latvian, of the German women showing empathy and willing to help those who needed it, also served to weaken the influence of the model. The evidence of such ridicule testifies the loss of a sense of distancing in impersonal relationships, in relations according to the superior and inferior positions, it puts them on the same level. Such mastering or overcoming the model proves to be an inefficient way of social and spiritual emancipation of people as it leads to the cultivation of ethnic narrow-mindedness, impoverishing of the bearers of such an attitude and, in the long run, prevents formation of a viable state.

Key words: Latvian folk anecdotes, ethnonym, ethnonymic picture, German

ievads

Vēsture definējama kā process, kura ietvaros cilvēks fiziski un emocionāli mentāli apgūst dabu, cilvēkus un lietas, kura gaitā un rezultātā formējas sociālā pasaule jeb, izmantojot P. Burdjē terminoloģiju, sociālā telpa (Бурдые, 2017), kam ir gan ārējais, gan iekšējais aspekts. Ārējo aspektu veido katras dzīves jomas dažādas ievirzes un līmeņu cilvēku fiziskās darbības institucionalizācija. Savukārt iekšējais aspekts nozīmē cilvēka uztveri vai apziņu (ietverot arī bezapziņu). Marks Bloks uzsver: „Tās (vēstures) priekšmets ir cilvēku apziņa. Attiecības, kas veidojas starp cilvēkiem, mijietekme un pat apjukums, kas rodas viņu apziņā, – tas viss arī veido īsto realitāti vēsturei” (Блок, 1986, 82).

Šāda vēstures izpratne nozīmē to, ka sociālo attiecību (konkrēti – starpetnisko) izpēte ir aktuāla vienmēr, turklāt dažādos kontekstos: piemēram, kultūru mijiedarbības kontekstā sasaistē ar dialogu starp tām vai tā neesamību; saistībā ar šīs savstarpējās iedarbības raksturu un līmeņiem; ļaužu kopienu socializācijas kontekstā (plašā nozīmē), proti,

runājot par saskarsmes jomu paplašināšanos (iespējamo un reālo) – tās līdzekļu, ceļu, dziļuma definēšanu; valstiskuma ģenēzes kontekstā, kas arvien rodas uz polietniskas bāzes un kuras dzīvotspēju determinē heterogēnas (tostarp etniski neviendabīgas) sabiedrības konsolidēšanās. Latvijai visi šie konteksti ir būtiski, tomēr svarīgākais ir pēdējais, ko nosaka savstarpēji saistītu faktoru virkne. Pirmkārt, vēls, tādēļ jauns valstiskums – Latvijas Republika proklamēta 1918. gadā. Otrkārt, polietniskā sabiedrība, kas dzīvoja topošās valsts teritorijā (skat. 1. pielikumu). Treškārt, valsti veidojošās kopības – latviešu – sociālās homogenitātes augstais līmenis. Pēc demogrāfiskajiem datiem, 19. gadsimta beigās Latvijas teritorijā bija 68,3% latviešu, no kuriem, kā liecina 1897. gada tautas skaitīšana, 96% bija zemnieki un viņu ģimeņu locekļi, tādējādi 83% zemnieku bija latvieši (Zvidriņš, Vanovska, 1992, 8), kas stimulēja latvieša un zemnieka identificēšanu (Kaudzīte, 1994, 27). Ceturtais faktors – etnonacionālo un sociālo (pēc īpašuma, tiesiskuma, izglītības, profesijas, varas parametriem) sabiedrības struktūras robežu sakrišana Latvijas teritorijā 20. gs. sākumā. Ne velti J. Rudzītis apjomīgā ievadrakstā A. Pumpura „Lāčplēša” izdevumam sniedz visnotaļ izvērstu un viennozīmīgu 19. gadsimta beigu vēsturiskās situācijas raksturojumu: „Latviešu nācija tapa nežēlīgu nacionālo spaidu apstākļos. Valdošās iestādes, tiesa, policija, cenzūra, skola, baznīcas atradās vācu muižnieku un buržuāzijas rokās. Kultūras dzīve bija pakļauta vācu mācītāju kontrolei. Oficiālā valoda iestādēs bija vācu. Vāciešiem piederēja fabrikas, uzņēmumi un gandrīz visa zeme” (Rudzītis, 1998, 13).

Līdzīga attieksme pret vāciešiem, domājams, iekļāvās pastāvošajā tradīcijā, kuras ietvaros fiksējams negatīvs vāciešu vērtējums no latviešu puses un ko iedibināja vācbaltu publicists G. Merķelis, kurš norādīja: „Vienīgās spēcīgās jūtas, uz kurām vēl spējīgs gars, kas pavisam nospiests zemē, ir ar rūgtu riebumu savienots naidis. Tūkstoš dažādos veidos latvieši to izrāda pret saviem apspiedējiem. *Vācisks* viņu sarunā pašu starpā apzīmē visu, kas ir augstprātīgs, skops, ļauns, vārdu sakot, visu, kas nīstams” (Merķelis, 2016, 30). Tālāk to izvērš jaunlatvieši, īpaši A. Kronvalds, A. Pumpurs ne tikai episkajā poēmā, bet arī 1889. gadā „Baltijas Vēstnesī” publicētajos eposa komentāros: „Lāčplēsis ar lāču ausīm ir taj laikā pate latviešu tauta, – tas ir pusmežonīga, bet stipra, brīva un patstāvīga; tā ir nepārvarama, kamēr raganas dēls, kultūra, nenocērt lāču ausis. Līdz ar lāču ausu zaudēšanu jeb kultūras ieviešanu

tā zaudē arī savu brīvību un patstāvību. Tā tas notika vācu ienācēju laikā pie latvju tautas” (Pumpurs, 1988, 265).

Karš un pēckara norises Latvijas teritorijā, ko saasināja jaunā valstiskā veidojuma varas virsotnes tapšanas politiskais diskurss, nostiprināja naidīgu attieksmi pret vāciešiem, pozicionējot tos kā latviešu vēsturiskos ienaidniekus. Tomēr pēdējos gados profesionālajā humanitārajā jomā vērojamas nobīdes dispozīcijas latvieši–vācieši raksturojumā. To apliecina, piemēram, G. Straubes uzmanīgā piezīme, rakstot par G. Merķeļa darbu. Komentējot iepriekš minēto pasāžu, Straube norāda: „Nenoliedzot reāli eksistējošu zemnieku naidu pret muižniecību, tomēr der atcerēties arī 1905. gada revolūciju, kad daudzi latviešu zemnieki paglāba no drošas nāves savus kungus vācu muižniekus un viņu ģimenes, brīdināja tos par briesmām, palīdzēja bēgt no satrakotā pūļa, paslēpa viņu mantu, pēc revolūcijas atdeva to atpakaļ. Šāda attieksme varēja veidoties tikai, pateicoties abpusējai uzticībai un sapratnei, kas šķiet tomēr nebija ārkārtējs retums Latvijas laukos” (2016, 205).

To, ka mainās attieksme pret vāciešiem latviešu vēstures kontekstā, uzrāda arī pievēršanās vācbaltu mantojuma izpētei Latvijas kultūrā (Muzeologs Himzels un viņa laiks, 2019; Vācu arhitekti Latvijā, 2013).

Etnonacionālā un daudzaspētu sociālā nošķiruma sakrišanas situācija zināmā mērā sarežģīja Latvijas Republikas veidošanos un aktualizēja starpetnisko attiecību pētīšanu, īpaši uztveres līmeni, konkrēti – kā latvieši uztver vāciešus. Diemžēl šis perceptīvais aspekts nenonāk Latvijas mazākumtautību pētnieku redzeslokā (Mazākumtautības Latvijā: vēsture un tagadne, 2007). Jāteic, ka tas tiek aktīvi izvērstis mūsdienu vēstures zinātnē, tiesa, vairāk sasaistē ar seno laiku un viduslaiku vēsturi (Трахтенберг, 1998; Стоу, 2007; Лучицкая, 2001).

Latvju tautas anekdotes kā vēstures avots

Attieksme pret citādo – šajā gadījumā etniski ietonētu, pret vāciešiem – var tikt izzināta, analizējot visdažādākos tekstus. Šī pētījuma ietvaros tiks izmantotas latviešu tautas anekdotes, kas izdotas Rīgā 1929. – 1930. gadā. Anekdotes publicētas četros sējumos, sastādītājs un redaktors ir P. Birkerts (1881 – 1956) – izcila personība, kura intereses, nodarbošanās un paveiktais tālu pārsniedz folkorista un literatūrzinātnieka kvalitātes, bet viņa „teksti ir tik savdabīgi, ka, pēc mūsdienu pētnieku atzinuma, joprojām nav pilnvērtīgi integrēti latviešu kultūrā” (Pakalns, 2020, 744). Pirms 43 gadu vecumā P. Birkerts nolēma vākt latviešu folkloru, 20. gados viņš jau bija sarakstījis mācību grāmatas psiholoģijā un socioloģijā. Pievēršanos latviešu folklorai (vispirms jau sakāmvārdiem un parunām) rosināja jautājums, kas viņu nodarbināja: „Vai tiešām viņa (mūsu tauta) būtu tikai strādājusi, dziedājusi un pēc iespējas maz domājusi?” (Birkerts, 2020, 11). P. Birkertam bija svarīgi parādīt radošā ģēnija klātbūtni latviešos, atrast tautai raksturīgo filozofiju. Bez tam ne mazāk būtiska viņam šķita latviešu iekļaušana pasaules kultūras telpā.

P. Birkerts tautas anekdotes vāca no dažādiem avotiem: gan mutvārdu, ieskaitot aculiecinieku vai kādu dzīves situāciju dalībnieku stāstus, gan rakstu, tostarp no avīzēm, kalendāriem, kas datējami no 19. gs. sākuma līdz 20. gs. 20. gadiem. Publicēta 5671 vienība, ko pierakstījuši 869 autori no 1565 teicējiem, un lielākoties anekdotes saistāmas ar 19. – 20. gs. miju. Tās būtiski atšķiras no mums pierastajām mūsdienu anekdotēm. Tām nav raksturīga augsta abstrahēšanas pakāpe, kas dotu iespēju īsi un ietilpīgi paust daudz un dažādu parādību būtību. Anekdotes ir kā sadzīves ainiņas, ko stāstīja un klausījās, kopā vakarējot. Tipoloģiski šie dažāda apjoma stāsti (no viena teikuma līdz vairākām lappusēm) var tikt salīdzināti ar viduslaiku Rietumeiropas piemēriem, tomēr latviešu tautas anekdotes nav izteikti didaktiskas (Гуревич, 1989). Novērtējot apkopoto materiālu informatīvo potenciālu, P. Birkerts (1929) uzsvēra anekdošu nozīmi tautas psiholoģijas izpētē. Viens no tās komponentiem ir attieksme pret citādo. Ja runā par etniski ietonēto citādo, tā izpausmes var būt visai dažādas: runas fragmenti, personvārdi, personas sociālais statuss u.c. Pētījuma ietvaros tiks skatīti etnonīmi, kuru aktualizāciju nosaka vārda sociālās funkcijas izpratne. Nominēšana apliecina esamību kā tādu tās

pārļaicīgumā, tādēļ tā vienmēr rada pasaules modeli, proti, cilvēka uztveres pamatkoordinātes. Vērojams, ka vārdu izpētei zinātnieki pievērš lielu uzmanību (Фоссе, 2018, 42). Svarīga vieta atvēlēta etnonīmiem, proti, cilvēku kopības apzīmējumiem. Kopība tiek apjausta kā atšķirīga, īpaša, tāpat kā cilvēka/indivīda apzīmējums sasaistē ar piederību šai kopībai. Šādā aspektā etnonīmi norāda uz sava veida norobežošanu, atsvešināšanu un citādā atsvešināšanu dažādā intensitātē (no cita līdz svešajam). Turklāt etnonīmi, iekļaujot indivīdu noteiktā sociālā veselumā (grupā), uzrāda cilvēka socializācijas līmeni, viņa individuāli antropoloģiskās dimensijas nozīmi, par ko liecina etnonīmu lietošanas biežums. Etnonīmi kā pašnosaukums atklāj gan „autoru”, gan viņu auditorijas pašapziņas elementus.

Etnonīmu analīze dažādos tekstos, šajā rakstā – latviešu tautas anekdotēs – paver iespēju, pirmkārt, noteikt reāli svarīgo un cilvēku atmiņā fiksēto sociālo telpu, proti, komunikācijas sistēmu (tajā iekļaujams iedzīvotāju sastāvs ar grupu un atsevišķu personu pozīcijām un dispozīcijām, iedzīvotāju izvietojums noteiktā teritorijā, kontaktu līmeņi un formas, saskarsmes intensitāte un ievirze starp dažādām grupām un indivīdiem) tās etniskajā dimensijā; otrkārt, fiksēt priekšstatus par sevi un citiem, turklāt bezapziņas līmenī, kas, atkārtojot P. Burdjē pausto, arī ir vēstures zinātnes priekšmets (Бурдые, 2017, 145); treškārt, definēt attieksmi pret cilvēku un kopībām; ceturtkārt, noteikt teritoriāli, valstiski apvienoto cilvēku garīgās integritātes pakāpi. Pēdējais aspekts ir sevišķi būtisks, lai izprastu iekšējos (psiholoģiskos) valsts veidošanās priekšnoteikumus. Visbeidzot jāmin tas, kam ir svarīgākā nozīme šajā pētījumā. Etnonīmu analīze ļauj izkristalizēt vāciešu uztveres specifiku, nosakot viņu vietu un funkcijas sociālajā telpā ar kvantitatīvu latviešu dominantu.

Latvju tautas anekdošu etnonīmiskā aina un tās vācu segments

Kāda ir latviešu tautas anekdošu etnonīmiskā aina un tās segments, ko reprezentē vācieši? Jāatzīmē, ka ar dažādu intensitāti minētas daudzas etniskās grupas (skat. 2. pielikumu): tie ir žīdi, čigāni, krievi, vācieši, latvieši, lietuvieši, igauņi, poļi, tatāri, francūži, japāņi, turki, armēņi, zviedri. Šāds etnonīmu spektrs signalizē gan par

polietnisko iedzīvotāju sastāvu Latvijas teritorijā, gan arī par nosacītu atvērtību ne pārāk biežiem kontaktiem ar ārējiem citiem (kas manifestējas retā apzīmējuma „svešais” lietojumā), gan par latviešu mobilitāti, dzīves nepieciešamības determinētu gatavību un spēju nenoslēgties ierastajās robežās, bet meklēt dzīvesvietu ārpus Latvijas teritorijas (vispirms jau tas sakāms par kara dienestu). Lai gan latviešu tautas anekdotēs klātesošs plašs etnonīmu spektrs, tomēr salīdzinoši neliels ir to tekstu īpatsvars, kuros atrodami etnonīmi vai etnonīmi kā antroponīmu komponents. No 5671 teksta tikai 1337 tekstos ir etnonīmi (lietojuma biežuma koeficients 0,23), antroponīmu tēzaurā tekstos, kuros ir etnonīmi (13921 vienība), fiksēti 4445 etnonīmi (lietojuma biežuma koeficients 0,32). Mazais minēto tekstu īpatsvars liecina par samērā noslēgtu, izolētu latviešu dzīvi ar visai šauru saskarsmes loku, salīdzinoši fragmentāriem kontaktiem, kas nosaka nereti atzīmēto „latviešu izteikto individuālismu” (Skat. Spekke, 2003, 254; Кузнецова, 2003), nekomunikabilitāti, kas viņiem traucēja apjaust, apjēgt un pieņemt citādo savā dzīves situācijā.

Latviešu tautas anekdošu antroponīmiskajā tēzaurā vācu segments ir minimāls. No kopējā tekstu korpusa ar etnonīmiem (1337) tikai 169 tekstos ir nominācija „vācietis” un tā atvasinājumi (lietojuma biežuma koeficients 0,13), no 4445 etnonīmiem tikai 358 fiksēti vācietis/vāciskais (lietojuma biežuma koeficients 0,08), korelācija starp etnonīma „vācietis” (358) un etnonīmus iekļaujošu antroponīmu (13921) skaitu tekstos veido 0,03. Nelielais „vāciskā” lietojums signalizē par vāciešu iesakņošanos un ietekmi uz latviešu ikdienas dzīvi (Manteifels, 2020). To pašu uzrāda vēl viena latviešu tautas anekdošu etnonīmiskās ainas īpatnība – etnonīma „vācietis” izmantošanas funkcionālā daudzveidība, kas īpašības vārda statusā parādās 94 reizes, apstākļa vārda funkcijā – 44, kā personas nominācija – 167 reizes. Jāpiebilst, ka šāda funkcionāla variatīvāte raksturīga tikai etnonīmam „vācietis”, bet mazāk izteikti – „krievs”. Savukārt citiem etnonīmiem, īpaši – „čigāni” un „žīdi”, kuru lietojums ir biežāks, tā nav konstatējama. Domājams, ka tas liecina gan par latviešu virspusēju saziņu ar šo etnisko grupu pārstāvjiem, gan par viņu specifisko, lielā mērā noslēgtu dzīvesveidu un zemāku statusu, salīdzinot ar latviešiem, kas pēdējiem ļāva sevi pozicionēt kā augstāk esošus, izsmejot „žīdus” un „čigānus”. Tādējādi etnonīma „vācietis” un tā gramatisko atvasinājumu lietojums atklāj pierasto, nepastrīdamo vāciešu klātbūtni latviešu sociālajā telpā,

kas tos daļēji padara par „saviem”, bet vienlaikus arī par „citiem” dispozīcijā pret to. Vāciešiem ir valdošā pozīcija¹², ko no latviešu „skatpunkta”, neapzināti iemiesotu tautas anekdošu leksiskajā sastāvā un struktūrā, determinē virkne faktoru. Vispirms jau materiālā labklājība. To pierāda šāds piemērs: „Zēns vaicā vācu zēnam: *Kā tevi sauc?* Vācu zēns: *Heinrich von Je*. Zēns paceldams dūri: *Knauķis tāds. Vēl nau ne krietnu bikšu kājā un jau grib, lai šo godā par nezin kādu kungu*” (Latvju tautas anekdotes I, 1929, 80; Latvju tautas anekdotes III, 1930, 245) (teicējs no Valmieras apriņķa). Šis teksts apliecina atšķirības vārda uztveres shēmā: vācietim pilnais vārds norāda cilvēka sociālo statusu neatkarīgi no viņa materiālajiem atribūtiem. Savukārt latvieša uztverē vārdā artikulētajam sociālajam statusam jābūt saistītam ar cilvēka materiālo labklājību (bez pieklājīgām biksēm nav kunga). Jāteic, ka šāda uztveres shēma zināmā mērā izjauc iepriekš minēto sasaisti: vācietis ir kungs. Ar materiālo labklājību asociējas komforts sadzīvē, kas ietver dažas mazāk zināmas, bet pievilcīgas lietas, piemēram, uzkodas uz galda: „Vecītis nezina, ko nozīmē koncerts. Prasa savam dēlam: *Kas tas ir koncerts: kāds vācu uzkožamais?*” (Latvju tautas anekdotes I, 1929, 617) (teicējs no Mērsraga pagasta). Uzkada tiek pozicionēta kā cita, izsmalcināta dzīvesveida atribūts. Šāds dzīvesveids nav iedomājams ārpus vācu telpas. Tādējādi vāciskais kļūst par latvieša redzeslokā nonākušu nepazīstamu lietu apgūšanas līdzekli. Šāda attieksme determinē to, ka vācieši tiek traktēti vienlaikus kā savējie – svešie, tuvie – tālie, atklājot valdošā statusu, pārveidojot to par „sociālās sistēmas atdarināšanas paraugu” (Парсонс, 1998) vai „orientācijas etalonu” (Парсонс, 2018). Tas signalizē par anekdotēs implicīti klātesošu didaktisko komponentu, kas, piemēram, konstatējams tekstos, kuros ir runa par latviešu vīru vēlmi pārņemt pieklājīgu attieksmi pret sievietēm, atrodoties viesos vai publiskās vietās. Rīgā pierakstīta šāda anekdote: „Vīrs ar sievu iet uz viesībām. Pa ceļu vīrs māca sievu: *Kad aiziesim viesībās, un kad es teikšu „Sitz mein Frauchin”, tad tu saki: „danke sehr” un apsēsties. Aizgājuši vīrs teic: Sitz mein Frauchin! Sieva: Mārtiņ, ko tu teici? – Sēdi, maita!*” (Latvju tautas anekdotes I, 1929, 289, 590)

---

¹² Kā atzīmē M. Kaudzīte savos memuāros, latvieši 19. gs. vidū „tāpat nesaprata starpības starp kungu un vācieti, jo vācietis nozīmēja vienīgi kungu, tāpēc visi vācieši bija kungi un visi kungi vācieši...” – Kaudzītis M. Atmiņas no tautiskā laikmeta. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1994. – 27. lpp.

Vēl diezgan būtisks valdošās pozīcijas elements ir šo pozīciju ieņemošās personas gribas, vēlmju izpaušme. Tā latviešu tautas anekdotēs uzvedas tikai vācieši, kuru darbības aprakstos pārstāvēti verbi „gribēt/negribēt”, kas ļoti reti sastopami sasaistē ar latviešiem. Piemēram: „Par ienīsto Alūksnes draudzes mācītāju tika stāstīts, ka viņš, kad draudze prasījusi, ja jau vācieši viņu gribot, lai tad paturot, bet latviešiem lai dodot citu mācītāju, tad viņš sprediķī sacījis...” (Latvju tautas anekdotes II, 1930, 539; Latvju tautas anekdotes I, 1929, 469) Tātad vācieši grib vai negrib, bet latvieši gaida, ko viņiem iedos. Var piebilst, ka šāda dispozīcija atbilst pasaules izjūtas/ uzvedības modeļiem „kungs – kalps”.

Persona, kas atrodas valdošajā pozīcijā, proti, vācietis tiek uztverts kā visvarena būtne ar plašām iespējām pasaules apgūšanā. Tas attiecas arī uz darbībām, kas latviešiem nav vai ir maz pieejamas¹³. Kā apliecinājumu var minēt Vidzemē dzirdēto stāstu: „Reiz pa ceļu gājis barons. Priekšā tam gadījies liels purvs, caur kuru tecējusi maza upīte. Barons nu nesapratis, kur varētu taisnāki tikt pāri. Ceļa malā stāvējis čigānēns. Barons jautājis tam, kur taisnāki pāri tikt. *Vāciski proti?* Uzprasījis čigānēns. – *Protu* – atteicis barons. *Nu, tad ej vien tepat taisni pāri* – noteicis čigānēns un pats skatījies, kā barons pāries. Barons gājis, gājis un iestidzis līdz pat kaklam. Aiz dusmām tas sācis lamāt čigānēnu. Bet čigānēns atbildējis: *Mans tēvs teica, – ja vāciski proti, tad vari visu pasauli apiet!*” (Latvju tautas anekdotes II, 1930, 246) Vācu valoda te funkcionē kā efektīvs cilvēka dzīves telpas paplašināšanas līdzeklis. Runa ir par socializāciju, kam ir ārējais (kā citētajā tekstā) un iekšējais plāns. Socializācijas ārējais plāns, kas saistīts ar lokāli sociālas telpas apgūšanu, ir īpaši nozīmīgs, jo klātesošs nošķirums pēc valodas, tas ir, Rīgā runā tikai vāciski un kauns runāt latviski (Latvju tautas anekdotes III, 1930, 321).

Šāds daudzveidīgs vāciešu augstais statuss noteica to, ka viņi latviešiem kļuva par orientācijas etalonu, kas izpaudās divējādi: pirmkārt, etnonīms „vācietis” zaudēja etniskās izcelsmes nozīmi un ieguva norādes uz cilvēka personīgajiem un profesionālajiem raksturotājamībūtiem. Piemēram, viens no Alsungas pagastā fiksēto

---

¹³ Skat., piemēram, šādu tekstu: „Reiz māte prasījusi meitai: *Meitiņ, kāds būs tavs nākošais vīrs?* Meita: *Māmiņ, liels vīrs, vācu lupat'lasītājs un vēl manas pašas cilts brālis!*” – Latvju tautas anekdotes. I sējums. – Rīgā: Literatūra, 1929. – 125. lpp.

anekdošu personāžiem izcēlies ar īpašu steigu, tādēļ viņa iesauka bija „mudīgs vācietis” (Latvju tautas anekdotes I, 1929, 441). Citu izveicīgu amatnieku krāsotāju viņa palīgi dēvēja „voczemes zells”, savukārt viņš pats par sevi teicis – „voczemes latvīts” (Latvju tautas anekdotes I, 1929, 441). Otrkārt, konstatējama latviešu tieksme apgūt šos paraugus, kas manifestējas visai virspusējā atdarināšanā, kas saslēdzas ar vēlmi atteikties no visa, kas saistīts ar dzimšanu, ģimeni, mājas apstākļiem (Latvju tautas anekdotes III, 1930, 319 – 321, 91, 150 – 151) – it kā būt vācietim (bieža frāze ir „izlikties par vācieti”). Šādā attieksmē jaušamas postfiguratīvās kultūras iezīmes, kam, pēc M. Mīdas paustā, raksturīgs tas, ka „izpaliek šaubas un apzinātība” (Мид, 1988, 340).

Secinājumi

Iepriekš teiktais ļauj runāt par vāciešu sistēmveidojošo lomu Latvijas teritorijas sociālajā telpā. Tomēr latviešu tautas anekdotēs vērojama arī šī vāciešu statusa notušešana. Tas izpaužas etnonīmu skaita palielināšanās tendencē, kas atsvešina nominējamo personu. Tas fiksējams tekstos, kas attiecas uz Pirmo pasaules karu. Otrkārt, parauga pārvarēšanu sekmē arī izsmiekls, kas adresēts latviešu centieniem atdarināt vāciešus valodā un uzvedībā. Jāatzīmē, ka minētais provocēja latviešu etnisko noslēgtību un perspektīvā formēja etniskā geto pārstāvja psiholoģiju un uzvedību, kas nepieņem citu un pārliecina sevi par savējā pārākumu. Treškārt, parauga ietekmes vājināšana, to pazeminot, manifestējās to vāciešu izsmiešanā, kuri mēģināja runāt latviski¹⁴, kā arī pavelkot uz zoba vācietes, kas izrādīja līdzjūtību un vēlējās palīdzēt tiem, kuriem, pēc viņu domām, bija nepieciešams atbalsts. Piemēram, Smiltēnē: „Par mācītāju P-vasaru stāsta šādu anekdoti: Tas bija toreiz, kad viņš vēl studējis. Viņš bijis ļoti mazs no auguma. Kādreiz viņš ģeķodamies gājis raudādams pa ielu. Kāda līdzietīga vācu mammaņa prasot, kāpēc šis raudot? Šis atbild ka mīst griboties. Nu, lai laižot vien tur pat. Bet šis sakot, ka nevarot – pirkstiņi nosaluši. Tad mammaņa arī šim palīdzot izdarīt dabiskās vajadzības, aizpogājot šim biksiņas, un, paskatījusies šim acīs, prasot: *Puisīt, cik tev gadu?* Šis atbild: *Divdesmit!* Tā students P-vasars esot iznerrojis

---

¹⁴ Tas liecina par vāciešu demonstrēto sociālās telpas integrēšanas enerģiju, bāzējoties uz divām valodām, ko izmanto gan vācieši, gan latvieši.

līdzcietīgu vācu mammiņu” (Latvju tautas anekdotes IV, 1930, 385). Jāteic, ka izsmiekla fakts signalizē par distances sajūtas atcelšanu starppersonu attiecībās, konkrēti – starp augstāk un zemākstāvošu, pozicionējot viņus kā vienā līmenī esošus. Visbeidzot vāciešu atsvešinātība tiek manifestēta, izmantojot etnonīmu „vācietis” savstarpējā saskarsmē. Piemēram, Kabiles pagastā pierakstītā tekstā saruna starp kučiera meitu un kungu: „Kādreiz kungs iedevis kučierim auzas zirgiem. Kučiera sieva no tām izvārījusi auzu ķīseli un iedevusi mazajai meitenītei, lai aiznes tēvam uz pļavu. Meitenīte ceļā satikusi kungu un naivi sacījusi: *Uzmini, vācieti, kas manā podiņā? – Kartupeļi, šis atteicis. Netrāpīji vis, vācieti! Kurš iedevis auzas zirgiem, un māte izvārīja ķīseli?*” (Latvju tautas anekdotes II, 1930, 132)

Šajā situācijā var pieļaut, ka vāciešu atsvešināšana noritēja bez ārējas akcentuācijas tiem latviešiem, kuri bija ciešāk saistīti ar kungiem, savukārt ārēji to demonstrēja savu uzvedību nekontrolējošā jaunā paaudze.

Šāda parauga apgūšana vai pārvarēšana ir mazefektīvs līdzeklis, lai cilvēki sociāli garīgi emancipētos, iegūtu brīvību (gan ārējo, gan iekšējo), kas saistīta ar domāšanas un uzvedības patstāvību, personības neatkarību, jo tas stimulē etniskās aprobežotības kultivēšanu, kas kaitē gan šādas attieksmes nesējiem, gan kavē dzīvotspējīgas valsts izveidi.

Avoti un literatūra

- Birkerts, P. (2020). *Latvju tautas dzīves gudrība*. Rīga: J. Rozes apgāds.
- Birkerts, P. (1929). Priekšvārds. *Latvju tautas anekdotes I* (sast. P. Birkerts). Rīga: Literatūra.
- Latvju tautas anekdotes I* (1929). (Sast. P. Birkerts). Rīga: Literatūra.
- Latvju tautas anekdotes II* (1930). (Sast. P. Birkerts). Rīga: Literatūra.
- Latvju tautas anekdotes III* (1930). (Sast. P. Birkerts). Rīga: Literatūra.
- Latvju tautas anekdotes IV* (1930). (Sast. P. Birkerts). Rīga: Literatūra.
- Kaudzīte, M. (1994). *Atmiņas no tautiskā laikmeta*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Latviešu glezniecība* (1981). Rīga: Liesma.
- Manteifels, G. (2020). *Poļu Inflantija*. Rīga: Jumava.

- Mazākumtautības Latvijā: vēsture un tagadne* (2007). Dribins L. (sast.) Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007.
- Merķelis, G. (2016). *Latvieši*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Muzeologs Himzels un viņa laiks*. (2019). Rīga: Creative Museum.
- Pakalns, G. (2020). Pēteris Birkerts – ieskats biogrāfijā un mantojumā. Birkerts P. *Latvju tautas dzīves gudriba*. Rīga: J. Rozes apgāds, 744.
- Pumpurs, A. (1988). Izskaidrojumi par „Lāčplēsi”, atsaucoties uz T. un Lautenbaha kungu kritikām. Pumpurs A. *Lāčplēsis*. Rīga: Zinātne, 265.
- Rudzītis J. A. (1988). Pumpura eposs „Lāčplēsis”. Pumpurs A. *Lāčplēsis*. Rīgā: Zinātne, 13.
- Sapolsky, R. M. (2017). *Behave: The biology of humans at our best and worst*. Penguin Books.
- Skujenieks, M. (1927). *Latvija: zeme un iedzīvotāji*. Rīga: A. Krēslīņa spiestuve.
- Spekke, A. (2003). *Latvijas vēsture*. Rīgā: Jumava.
- Straube, G. (2016). Komentāri. Merķelis, G. *Latvieši*. Rīgā: Zvaigzne ABC, 205.
- Vācu arhitekti Latvijā*. (2013). Rīga: Latvijas Vācu savienība.
- Zvidriņš, P., Vanovska I. (1992). *Latvieši: statistiski demogrāfisks portretējums*. Rīga: Zinātne.
- Блок, М. (1986). *Апология истории или ремесло историка*. Москва: Наука.
- Бурдые, П. (2017). *Социология социального пространства*. Санкт-Петербург: Алетейя.
- Гуревич, А. Я. (1989). *Культура и общество средневековой Европы глазами современников*. Москва: Искусство.
- Кузнецова, Т. (2003). *Латышский крестьянский союз – знакомый незнакомец*. Даугавпилс: Сауле.
- Лучицкая, С. И. (2001). *Образ Другого: Мусульмане в хрониках крестовых походов*. Санкт-Петербург: Алетейя.
- Мид, М. (1988). *Культура и мир детства*. Москва: Главная редакция Восточной литературы.
- Парсонс, Т. (2018). *О структуре социального действия*. Москва: Академический проект.
- Парсонс, Т. (1988). *Система современных обществ*. Москва: Аспект Пресс.
- Стоу, К. (2007). *Отчуждённое меньшинство. Евреи в средневековой латинской Европе*. Москва – Иерусалим: Гешарим.
- Трахтенберг, Д. Ж. (1998). *Дьявол и евреи. Средневековые представления о евреях и их связь с современным антисемитизмом*. Москва-Иерусалим: Гешарим.
- Фоссье, Р. (2018). *Люди средневековья*. Санкт-Петербург: Евразия.

Pielikumi

1. pielikums. **Latvijas iedzīvotāju etniskais sastāvs XX gs. 20. gados**
(Skujenieks, 1927)

Cilvēks / cilv.	Tautība						
	latvieši	vācieši	krievi	ebreji	poļi	igauņi	lietuvieši
Skaitis 1920. g.	1161404	58113	200376	79644	54567	8769	25588
Īpatsvars no kopējā iedzīvotāju skaita % (1920)	72,75%	3,64%	12,56%	4,99%	3,42%	0,55%	1,68%
Skaitis 1925. g.	1354126	70964	231648	95675	51143	7803	23192
Īpatsvars no kopējā iedzīvotāju skaita % (1925)	73,40%	3,85%	12,56%	5,19%	2,77%	0,43%	1,26%

2. pielikums. **Latviešu tautas anekdošu etnonīmu tēzāurs**
(*Latvju tautas anekdotes I – IV*)

Etnonīmu kopskaits: 4445	Etnonīmi							
	žīdi	čigāni	krievi	vācieši	latvieši	lietuvieši	igauņi	poļi
Etnisko grupu nosaukumu skaits	1480	1406	566	358	232	129	98	30
Etnisko grupu pieminēšanas biežuma koeficients	0,33%	0,13%	0,13%	0,08%	0,05%	0,03%	0,002%	0,007%

VĀCIEŠI LATVIEŠU DAIĻLITERATŪRĀ PAR LATGALI (1900 – 1930)

Alīna Romanovska

Germans in Latvian Fiction on Latgale (1900 – 1930)

There are numerous investigations in the Latvian culture studies and studies in history dedicated to the influence of the Baltic Germans on Latvian culture, hence the Latgale region has not been given due attention in this regard. The role of Germans and Baltic Germans in this region is distinguished from other regions of Latvia, which is determined by the peculiarities of Latgalian history and culture. The aim of the research is to analyse the images of Germans and Baltic Germans, as well as the peculiarities of German culture perception in Latvian and Latgalian fiction. The study examines the prose works that provide descriptions of Latgalian settings. The focus is on the period when, for the first time in history, the Latgale region with its specific cultural and historical features comes to consideration in Latvian culture. The first decades of the 20th century is a very important time in the course of formation of both Latvian national identity and Latgalian regional identity. The first publicist articles and fiction works created during this time provide a framework for subsequent attitude towards the Latgale region and determine the perception of Latgalian regional identity.

The works created in Latvian, the object of the present research, show “the other’s perspective” constructed by Kārlis Skalbe (1879 – 1945), Antons Austrīņš (1884 – 1934) and Adolf Ers (1885 – 1945), the authors who were not born in the Latgale region but who discovered it in their mature years, got affection to it and inclined to learn more about its peculiarities. The said writers are the first authors narrating in the Latvian literary language who introduce Latvian readers to Latgale. Created by them image of Latgale has determined the long-term features in characterization of this region in Latvian literature. In turn, the works written in the Latgalian language present the locals’ self-perception, their culture and the role of Germans/ Baltic Germans in Latgale. In the present research the works of Raudulis Daughters (1891 –

1947), Ignat Assan (1874 – 1918), Christopher Bremen (1870 – 1933), Meikula Apelis (1901 – 1942) and other authors are being analysed. In order to analyse the image of Germans / Baltic Germans and the perception of German culture in Latvian and Latgalian literature, the findings of imagology were applied in the study.

The studies of the German / Baltic German image in Latvian fiction on Latgale in the first decades of the 20th century constitute a part of the Latgale identity studies. They reflect a general trend wherein more attention is paid to the local and regional identity at a time when there is an inclination at the group and individual level to preserve a sense of affiliation and social integration due to a lack of stability. The identity studies of Latgale be a multicultural region, the culture of which has been shaped by representatives of different nationalities over centuries, are especially relevant today as they allow to see the way different cultures, dominant in Latgale at particular moments, have been interacting over the centuries and now shape Latgale's regional identity in which representatives of different nationalities live together in harmony.

Latvian and Latgalian authors share a similar view on the Baltic Germans in Latgale and the role of their culture there, hence there are also some differences. In general, Baltic Germans and Germans are portrayed very rarely. Occasionally (primarily in the works written in Latvian), it is possible to conclude that the mentioned characters have Baltic German roots, however, their nationality is not stated. Contrary to the Germans, other nationalities of Latgale (mainly Jews and gypsies, as well as Poles and Russians) are referred to by the authors more frequently. This can be explained not only by the quantitative predominance, but also by the stereotyped preconceptions of certain nations behaviour models (such as Jews and gypsies), which are markedly different and, therefore, mysterious and binding.

The works of the Latvian authors are predominated by a “the other's perspective”, which also determines the perception of the Baltic German image, i.e., the authors tend to describe the mysterious, different by nature Latgale, emphasizing everything that they believe is not typical for the rest of Latvia. Therefore, special attention is paid to people, including their ethnic features. However, this is not typical for the works written in Latgalian.

The analysed texts generally reveal a positive attitude towards Germans. The German is associated with literacy and a superior social class, as well as beauty and subtlety when it comes to women. The contrasting attitudes towards Germans in the Latvian and Latgalian literary works can be traced in the description of different historical periods. In the works of the Latvian authors (especially Erss), the harmonious idealised old times attain their end when the local German nobles get converted to Catholicism and submitted to

polonization, although there are indications that the Germans used to be conquerors. In the works written in the Latgalian language, German knights (crusaders) are characterised as cruel, cunning, greedy conquerors, associated with the onset of long-years-captivity. To describe the situation of the 20th century, in both Latvian and Latgalian literature the Germans are commonly contrasted with the Russians as liberators of the conquerors.

In the texts written in the Latgalian language, the Baltic Germans are virtually absent in Latgale in the 20th century, and the Germans enrolled in the war are very rarely mentioned. The Poles are considered to be the brightest representatives of the nobility and culture creators, hence in the 20th century the influence of Russian culture becomes increasingly strong, which is justified by a large number of Rusticisms. Although castles and manors once built by the Germans are apparent, they are not representative of a nation in the given situation. The image of the Baltic German is slightly stronger in the texts written in Latvian. *Austriņš* and *Erss* show that Baltic German culture is imperceptibly present in Latgale at the beginning of the 20th century, it shapes the image of Latgale and the identity of Latgale, it has become a harmonious component of Latgalian identity, which is not emphasized, nonetheless is apparent. This is justified both by the preserved castles (or castle ruins) and manors in the Latgale landscape, the creators and original owners of which were Germans, moreover, there are relatively few Germanisms revealed in the folk language.

The peculiarities of the said German culture perception could be determined by various subjective and objective factors. What is of importance is the artistic concept of a particular work belonging to a certain type or direction of culture, the writer's individual socio-political views, place of residence and experience, etc. However, the conclusions drawn as a result of the analysis largely reflect the peculiarities of German culture perception in the 20th century Latvian society, providing for better understanding of collective notions with regard to Latgale's cultural and historical peculiarities.

Key words: regional identity, multiculturalism, Latgale, Germans, Baltic Germans, Latvian literature, Latgalian literature

Ievads

Kultūru saskarsme ir viena no aktuālākajām un pretrunīgākajām tēmām gadsimtu gaitā, tā tiek vērtēta gan pozitīvi – kā savstarpēji bagātinošs process (piem., Apine, et al. 2001; Greenblatt, 2010), gan negatīvi – kā kādas kultūras apspiešana (piem., Demakova, 2008). Mūsdienu Latvijas humanitārajās un sociālajās zinātnēs kultūru mijiedarbībai tiek veltīts daudz uzmanības, notiek mēģinājumi veidot analītisku un neitrālu skatījumu. Vācu kultūras ietekme uz latviešu kultūru parādījās visagrāk, sākot ar krustnešu ienākšanu Latvijas teritorijā. Par šo tēmu ir rakstījuši Latvijas un ārzemju vēsturnieki, kulturologi, mākslas zinātnieki, kā arī literārzinātnieki (M. Grudule, B. Kalnačs, Z. Gūtmane, J. Vērdiņa I. Daukste-Silasproģe, A. Wilhelmi, D. Lele-Rozentale, R. Cerūzis, D. Brugis, P.A. Jezjorskis, un daudzi citi). Vēsturiski izveidojušās Latgales īpatnības, proti, teritoriālā atšķirtība no pārējās Latvijas, sociāli ekonomiskās īpatnības, reliģiskā atšķirība (katolicisma dominante) un latgaliešu valoda veido tās reģionālās īpatnības, kas zināmā mērā ietekmēja arī attieksmi pret vāciešiem/vācbaltiešiem šajā teritorijā. Vācu kultūras nozīme Latgalē bija atšķirīga no citiem Latvijas reģioniem, un Latvijas humanitārajās zinātnēs tās izpētei uzmanība tika pievērsta ļoti fragmentāri.

Pētījuma mērķis ir analizēt vāciešu un vācbaltiešu tēlus, kā arī vācu kultūras recepcijas īpatnības latviešu un latgaliešu literatūrā. Pētījumā tiek apskatīti prozas darbi, kuros raksturota Latgales vide. Uzmanības centrā ir laika posms, kad latviešu kultūrā pirmo reizi vēsturē sāk aktualizēt Latgales reģionu ar tam specifiskajām kultūrvēsturiskajām īpatnībām. 20. gadsimta pirmās desmitgades ir ļoti nozīmīgs laiks ne tikai Latvijas nacionālās, bet arī Latgales reģionālās identitātes veidošanās procesā. Šai laikā tapušie pirmie publicistikas raksti un daiļdarbi sniedz pamatu turpmākajai attieksmei pret Latgales reģionu, nosaka Latgales reģionālās identitātes uztveri un veido gan Latgales iedzīvotāju heterotēlu, gan paštēlu. 20. gadsimta sākumā sākas viens no latviešu tautas vēstures svarīgākajiem posmiem, proti, tā saucamā Otrā atmoda – nacionālā kustība, kas veicināja Latvijas valsts pasludināšanu 1918. gadā, kad tiek izveidota Latvijas valsts un Latgale kļūst par tās sastāvdaļu. Rezultātā sabiedriskajā diskursā veidojas nacionālās un reģionālās identitātes dialogs, kas arī turpinās līdz pat mūsdienām. 19. gs. beigās – 20. gs. sākumā latviešu kultūrā notiek

robežu paplašināšanās, kļūst aktuāla tendence iepazīt citu tautu kultūras mantojumu. Atvērtības situācija nozīmīgi transformē izpratni par savējo un svešo, aktivizējot mijiedarbību starp latviešu un cittautu kultūru un paplašinot latviešu kultūras robežas, mainot centra un perifērijas izpratni. Vienlaikus ar tieksmi iepazīt attālākās kultūras parādās arī vēlme atklāt nezināmo sev blakus. Kā noslēpumainības simbols oficiālajā kultūras diskursā parādās Latgales reģions, kas ir svešs, neizprotams un vēsturisko pārmaiņu neskarts. Daiļliteratūrā interese par Latgali parādās jau 20. gadsimta pirmajā desmitgadē, tādējādi tā kļūst par inteligences pastiprinātas uzmanības objektu. Atsevišķu autoru darbi par Latgali kopumā tiek vērtēti visai kritiski, jo, pēc latviešu kritiķu domām, šis reģions tiek nepelnīti idealizēts (Sudrabkalns, 1919; Virza, 1930, 124; Paegle, 1920, 59) Tomēr šie darbi viennozīmīgi sniedz bagātu etnogrāfisko materiālu par Latgali (Salceviča, 1995).

Skaidrojot izmantotos apzīmējumus, jānorāda, ka izteiksmes vienkāršošanai pētījumā vārdu savienojums „latgaliešu literatūra” dažviet tiek izmatots latgaliešu valodā rakstītās literatūras apzīmējumam, savukārt vārdu savienojums „latviešu literatūra” tiek izmantots latviešu valodā rakstītās literatūras apzīmējumam un kā kopējais apzīmējums gan latviešu, gan latgaliešu valodā rakstītajai literatūrai. Attiecībā uz apzīmējumiem vācieši/vācbaltieši jāatzīmē, ka analizētajos tekstos runa nav tikai par vācbaltiešiem kā par Latgales teritorijā pastāvīgi, vairākās paaudzēs dzīvojošo etnisko grupu, bet arī par vāciešiem kā tautību, kuras pārstāvji šeit parādās īslaicīgi ar kādu konkrētu nolūku, tādēļ analizē tiek izmantoti abi apzīmējumi.

Pētījumā apskatītie latviešu valodā sarakstītie darbi prezentē „svešinieka skatījumu”, ko veido autori, kuri nav dzimuši Latgales reģionā, iepazīst to jau brieduma gados, ļoti iemīl un tiecas izzināt tā īpatnības – Kārlis Skalbe (1879 – 1945), Antons Austrīņš (1884 – 1934) un Ādolfs Erss (1885 – 1945). Minētie rakstnieki ir pirmie latviešu literārajā valodā rakstošie autori, kuri iepazīstina latviešu lasītāju ar Latgali. Viņu izveidotais Latgales tēls noteica šī reģiona raksturojuma īpatnības latviešu literatūrā uz ilgu laiku. Savukārt latgaliešu valodā sarakstītie darbi prezentē vietējo iedzīvotāju skatījumu uz sevi, savu kultūru un vāciešu/ vācbaltiešu lomu Latgalē. Pētījuma tiek analizēti

Rauduļa Meitas (1891 – 1947), Ignata Assana (1874 – 1918), Kristopa Brema (1870 – 1933), Meikula Apeļa (1901 – 1942) un citu autoru darbi.

Lai analizētu latviešu un latgaliešu literatūrā veidoto vāciešu / vācbaltiešu tēlu un vācu kultūras recepciju, pētījumā tiek izmantotas imagoloģijas, kas īpaši aktuāla kļūst mūsdienās, saasinoties nacionālās un etniskās identitātes jautājumiem (Leersen, 2018), atziņas. Pētnieki norāda, ka stereotipi un etnotipi ir nozīmīga daļa no parasti snaudošā, pat latentā iespējamo attieksmju repertuāra, turklāt tautas raksturīgākās īpatnības ir tieši tās, kur tā visvairāk atšķiras no citām tautām (Leerssen, 2018). Protams, daiļliteratūras teksts sniedz subjektīvu pasaules ainu un ir pakļauts noteiktam mākslinieciskajam uzdevumam, tomēr tajā klātesošie tēli un notikumi atspoguļo ne tikai autora individuālo pasaules uztveri, bet arī kolektīvajā apziņā izveidojušos priekšstatus, ko savukārt ietekmē arī kultūras atmiņas mehānismi. Daiļliteratūras tekstā jebkura norāde uz personāža piederību konkrētai tautībai ir semantiski nozīmīga, un nereti etniskā piederība ir atslēga varoņa uzvedībai un individuālajām īpatnībām (Leersen, 2000). Latviešu autoru sniegtais vāciešu /vācbaltiešu tēlu raksturojums var atklāt nozīmīgas detaļas viņu kolektīvajā tēlā un var tikt veiksmīgi analizēts kā heterotēls imagoloģijas piadāvātās metodoloģijas ietvaros.

Vācbaltieša tēla veidošanās priekšnoteikumi

Lai izprastu Latgales vācbaltieša tēla specifiku analizētajos tekstos, nepieciešams apskatīt Latgales kultūras un vēstures īpatnības, kā arī definēt analizēto tekstu sarakstīšanas laika un autoru personību noteiktās īpatnības. Pētnieki uzskata, ka Latgales reģionālisms ir savādāks nekā dažu Kurzemes un Vidzemes vietu lokālās īpatnības, jo Latgalei piemīt izteikta vēstures, reliģijas un etniskā sastāva specifika, kā arī sava valoda (Apine, Volkovs 1998, 120). Latgale ir kultūrvēsturisks novads Latvijas austrumu daļā. Mūsdienu Latgales teritoriālā identitāte izsekojama kopš Jersikas ķēniņa valsts laikiem 12. un 13. gadsimta mijā, kas latīņu tekstos saukta par Lethia, bet senkrievu rakstos par Lotigolu. Latgaļu apdzīvotā teritorija Letija deva nosaukumu visai Latvijai. Vācu krustnešu iebrukuma rezultātā latgaļu zemes 13. – 14. gadsimtā tika sadalītas starp Livonijas ordeni un Rīgas arhibīskapiju. Pēc Livonijas kara

(1558 – 1583) latgaļu zemes nonāca Polijas-Lietuvas valsts sastāvā. 1629. gadā pēc Polijas-Zviedrijas kara (1600 – 1629) tika parakstīts Altmarkas pamiers. Saskaņā ar līgumu Latgale (Województwo inflanckie [Inflantijas vojevodiste]) tika atdalīta no Vidzemes, kas palika zviedru varā. 1772. gadā pēc pirmās Polijas dalīšanas Latgale tika iekļauta Krievijas impērijas sastāvā, sākotnēji tā tika pievienota Pleskavas, pēc tam – Vitebskas guberņai, tas ir, „Latgale bija citu guberņu sastāvā nekā Vidzeme un Kurzeme un līdz pat 1905. – 1906. gadam no vidzemnieku un kurzemnieku puses nemaz netika uztverta par īsti latviešu zemi” (Kursīte, 2005, 17). 1918. gadā, izveidojoties Latvijas valstij, Latgale tika atzīta par jaunās valsts sastāvdaļu. Tas sekmēja latviešu intereses pastiprināšanos, bet arī kļuva par iemeslu Latgales reģionalizācijai, jo daiļliteratūras, zinātniski populārajā un oficiālajā naratīvā tika aktualizēta Latgales atšķirība no pārējās Latvijas teritorijas. Latgales dziļa reģionalizācija, kas iezīmējās 20. gadsimta pirmajās desmitgadēs, ir aktuāla arī mūsdienās.

Vācbaltiešu kultūra vēsturisko procesu ietekmē Latgalē arī attīstījās savdabīgi, atšķirīgi no pārējās Latvijas teritorijas. Laikā, kad Latgale piederēja Polijas-Lietuvas valstij, šī valsts izcēlās ar izteiktu multikulturālismu. Līdzās Latgales etniskajiem pamatiedzīvotājiem (latgaliešiem) Inflantijas vojevodistē dzīvoja arī vācieši, poļi, lietuvieši un ieceļojušie krievu vecticībnieki, kā arī rutēņi, kuri šajā apgabalā galvenokārt bija ienākuši no baltkrievu zemēm (Jezorskis, 2019). Etniskā daudzveidība ietekmēja arī vietējo muižniecību, kuras lielāko daļu veidoja muižnieku dzimtas ar vācu izcelsmi, kas šeit bija apmetušās viduslaiku beigās jeb vēlāk uz Latgali pārceļojušās no kaimiņos esošās Kurzemes (Manteuffel, 1910; Dybaš at al, 2018).

Visā laika periodā, kad Latgale ietilpa Polijas-Lietuvas valsts sastāvā, vietējās muižniecības vidū dominēja vācu izcelsmes seno Livonijas dižciltīgo dzimtu pārstāvji. (Dybaš, 2003) 17./18. gadsimta mijā lielākā to daļa izšķīrās par konvertēšanos katolicismā (izņemot fon Korfu dzimtu, kuri palika uzticīgi luterismam un vācu kultūras tradīcijām). Tādā veidā viņi pietuvinājās karaliskajam galmam – iemantoja sev patronus no Polijas-Lietuvas valsts bagātāko un ietekmīgāko ģimeņu vidus un ieguva iespaidīgus zemes īpašumus, pietuvinājās Polijas-Lietuvas valsts elitei (Jezorskis, 2019). 19. gadsimta Latgales zemniekiem bija skaidrs, ka „pareizticīgie un vecticībnieki ir krievi, bet

katoļu baznīca ir poļu baznīca” (Stafecka, 2004). Senākais latgaliešu rakstu piemineklis ir 1753. gada evaņģēlija tulkojums „Evangelia toto anno 1753”. Tiek uzskatīts, ka arī katoļu garīdznieka un misionāra Mihaēla Rota (Michael Roth), kurš ir latgaliešu laicīgās literatūras pamatlicējs, sastādītā dziesmu, lūgšanu, katehisma un evaņģēlija grāmata „Nabożeństwo ku czci chvale boga w troycy s.jedynego” (1771) ir tulkota no poļu valodas. Pirmajā latgaliešu garīgās dzejas krājumā, kas saglabājies no 1801. gada, poļu tradīcijas ietekmē visi teksti ir rakstīti silabiskajā vārsmojuma sistēmā, līdzīgi ir arī vēlāk rakstītajos darbos. Konvertācija katoļismā noteica to, ka vācbaltieši no vietējo iedzīvotāju viedokļa bieži vien tika uztverti par poļiem. F. Kemps (1910) raksta: „Ticība, nevis valoda, pēc latgaliešu uzskatiem, noteic cilvēka piederēšanu pie vienas vai otras tautības.” Toties sociālais stāvoklis joprojām noteica atšķirības starp Latgales vācbaltiešiem, kuri bija galvenokārt dižciltīgi, un vietējiem latgaliešiem, kas bija galvenokārt zemnieki. Krievu impērijas laikos vācbaltieši arī tika pakļauti spēcīgai krievu kultūras ietekmei. Tādējādi kultūru migrācijas un politiskās un ekonomiskās situācijas ietekmē vācbaltiešu situācija un vācu kultūras īpatnības Latgalē vairākas reizes mainījās.

Vācieša tēls latviešu valodā rakstītajā literatūrā par Latgali

Pētnieki norāda, ka, kopumā vērtējot, latviešu autoru sniegums Latgales teksta radīšanā līdz 1940. gadam ir ļoti niecīgs. Iespējamais iemesls varētu būt tas, ka ļoti īss bija laiks, kad Latgale ir bijusi vienota ar pārējo Latviju un kad sākusies pārnovadnieku interese par „trešo zvaigzni” mūsu kopības apziņā (Vecgrāvis, 2009). K. Skalbe un A. Austrinš tiek uzskatīti par pirmajiem autoriem, kuri pievērsa uzmanību šim novadam. Viņu skatījums lielā mērā atspoguļo arī kopējo Latgales novada uztveri tā laika Latvijas sabiedrībā. Kritiķi norāda, ka latviešu autori ir skatījušies uz latgaliešiem no malas, ar nelatgalieša skatījumu. Tomēr, iespējams, ka tādā veidā Latgales iedzīvotāju (tajā skaitā vācbaltiešu) sadzīves īpatnības ir labāk saskatāmas, (Salceviča, 1995).

Kārlis Skalbe 1917. gadā saraksta un 1918. gada sākumā Valkā izdotā žurnāla „Jaunā Latvija” 4. numurā publicē ceļojuma piezīmes „No

rudzupuķu zemes”, kas kļūst par vienu no zīmīgākajiem un pazīstamākajiem darbiem par Latgali latviešu literatūrā. Latgali viņš raksturo kā „brīnišķo Latvijas stūrīti” (Skalbe, 1939, 345), iespējamo „mūsu cilts dzimteni” (Skalbe, 1939, 345), dabas miera un harmonijas saliņu, telpu, kur „ļaudis vēl uzticīgi skatās uz debesīm” (Skalbe, 1939, 347). Skalbe uzsver, ka „Ikkatru varētu apburt Latgales skaistums, ja šai zemē nebūtu tik daudz bēdu” (Skalbe, 1939, 345). Viņš secina, ka Latgales nabadzību veicina tas, ka vietējie iedzīvotāji neprot saimniekot, jo ilgi atradušies iekarotāju varā. Īpaši negatīvi, viņaprāt, Latgali un tās iedzīvotājus ietekmējusi Krievija, neļaujot attīstīties ekonomiski un apspiežot brīvības garu. Negatīvi autors vērtē arī rusicismu lielo skaitu latgaliešu valodā. Arī poļi, īpaši garīdznieki, iznīcinājuši latvisko (latgalisko) identitāti, nacionālās piederības vietā akcentējot reliģisko piederību (katoļticību). K. Skalbe secina: „Kā skola Latgalē noderēja pārkrievošanai, tā baznīca pārpoļošanai” (Skalbe, 1939, 348). Turpretī vācieši tiek raksturoti, minot tikai viņu pozitīvās iezīmes: barons Manteifels bija vienīgais „tautas draugs”, kurš izdeva grāmatas latgaliešu valodā. Aprakstot Latgales nabadzību, Skalbe norāda, ka „lielo maizes trūkumu palīdz mīkstināt vācu kara valde, izdodama uz cilvēka pa trīs mārciņām rudzu miltu mēnesī” (Skalbe, 1939, 347). Vācu celtās pils un pilsdrupas ir raksturīga Latgales ainavas sastāvdaļa, vispazīstamākā no tām ir vācu bruņinieku celtā, noslēpumainā Volkenbergas pils, kas 20. gadsimta sākumā kļuvusi par savdabīgu Latgales simbolu. Var secināt, ka K. Skalbes attieksme pret dažādu tautību ietekmi uz Latgales attīstību ir subjektīva un, iespējams, arī politiskās situācijas noteikta. Tomēr savu viedokli viņš veiksmīgi pamato. Jāatzīmē, ka šāda nostāja bija ļoti izplatīta 20. gadsimta pirmajās desmitgadēs Latvijas inteliģences vidū.

Antons Austriņš un Ādolfs Erss sniedz salīdzinoši izvērstāku Latgales tēlojumu prozas tekstos. A. Austriņš Latgalē pirmo reizi ieradās 1909. gadā, bet Ā. Erss – 1911. gadā. Viņu kopīgais draugs skolotājs Kokorevas Sestulis laipni iepazīstina abus rakstniekus ar Latgali, tās dabas specifiku, kultūras īpatnībām un cilvēku raksturiem. Vēlāk Latgalē piedzīvotais kļūst par pārdomu objektu abu latviešu rakstnieku prozā. Iespējams, Latgales tēla specifiku lielā mērā nosaka abu rakstnieku pirmā pozitīvā pieredze Latgalē – bēgot no vajāšanām, viņi bija spiesti dzīvot ar svešām pasēm un nemitīgi izjust bailes. Latgalē viņi atrod mierīgu patvēruma vietu, tiek sirsnīgi uzņemti, iegūst iespēju brīvi ceļot

Marijas zemē, tādējādi atgūstot savu iekšējo harmoniju un mieru. Jāatzīmē, ka abi autori padziļināti pētīja gan Latgales vēsturi, gan kultūru. Viņi vāca valodas materiālu (vietvārdus, personvārdus, specifiskus izteicienus), ceļoja un iepazīna cilvēkus, iedziļinājās Latgales kultūras veidošanās procesos.

A. Austriņš sarakstīja samērā daudz stāstu un tēlojumu par Latgali, kas apvienoti krājumā „Māras zemē” (1919) un „Neievērotie” (1931), kā arī tēlojis Latgali dzejā. Mākslinieciskās koncepcijas īpatnības nosaka to, ka A. Austriņa darbos vācbaltieši/vācieši gandrīz netiek minēti. Tas saistīts ar viņa stāstu darbības laiku, kas visbiežāk sakrīt ar A. Austriņa Latgales apmeklējumu – viņš veido savus stāstus galvenokārt kā ceļojumu aprakstus no autobiogrāfiskā skatpunkta. Tas, ka, tēlojot 20. gadsimta sākuma Latgali, A. Austriņš minimāli min vācu kultūru, nozīmē, ka tā laika Latgales tēlam vācieši nebija nozīmīgi. Vācieši un viņu kultūra parādās fragmentāri, pieminot vēsturisko kontekstu vai kultūras mantojuma vietas. A. Austriņa Latgales tēlā ir aktuāli divi laiki: 20. gadsimta sākuma Latgale un senā mitoloģiskā Latgale. Šie abi laiki veido vienotu Latgales tēlu, kurā harmoniski iekļaujas katolicisms. Latgalei ir raksturīgs mitoloģiskais, nevis vēsturiskais laiks. Tomēr atsevišķi vēstures nospiedumi, kur parādās arī vācbaltiešu kultūras tēls, ir vērojami. Svarīgi, ka vācieši blakus citām tautām (poļiem, krieviem) tiek uztverti kā iekarotāji, bet Latgale tiek traktēta kā zeme, kas daudz no iekarotājiem cietusi. Šī īpatnība veido 20. gadsimta sākuma apcerīgo un skumjo Latgales tēlu: latgalieši ir gadsimtu gaitā daudz cietusī tauta, samērā nabadzīga un apspiesta. Otrā Latgales tēla īpatnība, ko arī savulaik noteica vācieši, vērojama Latgales ainavā, proti, tās ir pils (vai pilsdrupas) un muižas. Starp tām izceļas Volkenbergas pils, jo tā atrodas blakus Latgales lielākajam ezeram, paceļas augstu mākoņos un redzama ļoti tālu. Volkenbergas pilsdrupas glabā daudz noslēpumu. Pils arī ir piederīga mitoloģiskajai pagātnei: vietējie iedzīvotāji zina par to dažādas leģendas, taču neko konkrētu par tās vēsturi vai kādreizējiem iemītniekiem pateikt nevar. Taču zīmīgi, ka pils nosaukums ir minēts pēc vācu (Volkenberg), nevis latviešu (Mākoņkalns) tradīcijas. Tādējādi A. Austriņš parāda, ka vācu kultūras ietekme uz Latgales reģiona identitāti 20. gadsimta sākumā ir saglabājusies. To apstiprina arī daži ģermānismi, kas izskan vietējo iedzīvotāju valodā. Tomēr jāatzīmē, ka, salīdzinot ar polonismiem un rusicismiem, to ir krietni mazāk. Zīmīgi, ka, ceļojot pa Latgali, A. Austriņa autobiogrāfiskais varonis pievērš lielu

uzmanību tās etniskajam sastāvam, īpaši ievērojot vietējos latgaliešus, ebrejus un krievu vecticībniekus, taču nevienu vācieti nesastop. Tādējādi var secināt, ka A. Austriņa darbos par Latgali vācieša tēls tiek veidots tikai caur vācbaltiešu kultūras mantojuma prizmu. Turklāt šis kultūras mantojums netiek definēts kā vācu kultūrai piederīgs, tas ir kļuvis par Latgales kultūras un ainavas neatņemamu sastāvdaļu un tiek uztverts kā savējais, nevis kādai citai, svešai kultūrai piederīgs.

Ā. Ersa daiļradē Latgale ieņem nozīmīgu vietu – tai ir veltīti gan dzejas, gan prozas darbi (kvantitatīvi tā ir trešdaļa no visas viņa daiļrades). Tie ir stāstu krājumi „Latgales stāsti” (1926) un „Vecā Latgale” (1931), romāni „Muižnieki” (1931), „Krusts ceļmalā” (1938), „Zemes balsis” (1939 – 1940), kā arī daži citos krājumos iekļautie stāsti un dzejoļi. Latgale piesaista Ā. Ersu, jo šeit ir saglabājušās senatnes zīmes. Ja A. Austriņš tēlo savu ceļojumu laika Latgali (20. gadsimta pirmās desmitgades), Ā. Ersu interesē vēstures notikumu gaita, tādēļ viņš ataino Latgales senatni – bruņiniekus, mūkus, muižniekus un citus Latgales iedzīvotājus. Ā. Erss pievērš uzmanību neparastām, pārsteidzošām parādībām, viņu piesaista Latgales pilis un īpašumi, kuru tēlojumos parādās Edgara Po prozai raksturīgās iezīmes – mistika un noslēpumainība. Ā. Ersa piezīmes (RMM 118617) liecina, ka 20. gadsimta sākumā viņš saskata Eiropas garīgās krīzes pazīmes, savukārt Latgali viņš uztver kā vietu, kur saglabājies garīgums, jo to nav skārusi vēsturiskā attīstība. Kaut arī Ā. Erss ir tēlojis Latgali, sākot ar krustnešu ienākšanu, tomēr arī viņa darbos vācbaltieši/vācieši tiek minēti ļoti reti. Dažreiz iespējams secināt, ka minētajam varonim ir vācbaltiešu saknes, tomēr viņu tautība netiek minēta un akcentēta. Jāatzīmē, ka, pretēji vāciešiem, citu Latgales iedzīvotāju tautības (galvenokārt, latgaliešu, poļu, krievu, ebreju) Ā. Erss min labprāt, vietām sīki aprakstot viņu dzīvesveida īpatnības, tādējādi radot Latgales etnogrāfisko dažādību. Šī iezīme liecina, ka vācbaltieši/vācieši Ersa veidotajā pasaules modelī nav tautība, kas veido Latgales etnogrāfisko savdabību.

Ā. Ersa mākslinieciskajā koncepcijā Latgales vācbaltiešu vidū tiek akcentētas tikai atsevišķas nozīmīgas personības, galvenokārt tās ir reālas vēsturiskās personas, piemēram, Borhu, Hilzenu, Plāteru, Zībergu, Manteifelu dzimtu pārstāvji. Publicistikas rakstos Ā. Erss akcentē, ka muižniecība (ko tajā skaitā veidoja vācu izcelsmes poļi)

nekādu labumu Latgales attīstībai nedeva, izņemot atsevišķas personības. To vidū viņš izceļ Gustavu Manteifeli, kura darbi, it īpaši „Inflantu zemes laika grāmota aba kalenders” (1862 – 1871) ir vienīgais piemineklis Latgales muižniecībai (Erss, 1934). Šādu Ā. Ersa pozīciju attiecībā pret visiem muižniekiem (arī vābaltiešu izelsmes) pauž arī viņa stāsti un romāni par Latgali, kuros muižniekiem (gan poļu, gan vācu) netiek atvēlēta īpaši nozīmīga vieta.

Ja K. Skalbe un A. Austriņš viennozīmīgi saskata Latgalē saglabājušos garīgumu, kas var kļūt par pamatu Latvijas un Eiropas sabiedrības garīgai atjaunošanai, tad Ā. Erss, tēlojot Latgali vairāku gadsimtu griezumā, tomēr saskata pārmaiņas Latgales tēlā. Latgales idilliskā pagātne Ā. Ersa darbos tiek tēlota apmēram līdz 16. gadsimta beigām, kad kļuva arvien spēcīgāka poļu ietekme. Stāstā „Bruņinieka stāsts Latgales senlaikos” tiek tēlota bruņinieku dzīve Latgalē. Precīzi darbības laiks nav nosakāms, taču tas varētu būt 13. – 14. gadsimts. Ir skaidrs, ka runa ir par krustnešu bruņiniekiem, kuri ir vācu izcelsmes, tomēr vācu tautība šajā stāstā netiek minēta. Vēstījums veidots no bruņinieka viedokļa, piešķirot stāstam noslēpumainību un pasakainību. Būtībā, ņemot vērā to, ka stāsta sarakstīšanas laiks ir 20. gadsimta sākums, tas izklausās kā parodija par bruņinieku romānu vai vismaz ironija par bruņinieku tēmu. Tomēr blakus avantūristiskajam un neskaidrajam sižetam daudzviet tajā parādās liriskas pārdomas un Latgales ainavas tēlojumi. Viena no spilgtākajām Latgales ainavas īpatnībām ir Volkenbergas pils, kas ir drūma, noslēpumaina un līdzinās nogrimušai teiku pilij. Galvenais varonis ir ideāla bruņinieka tēla paraugs, viņš ir cēlsirdīgs un drosmīgs, atrod savu sirdu dāmu, kura pārāgri mirst, un bruņinieks atkal dodas ceļā. Stāstā tiek rādīts pozitīvs bruņinieka tēls un idillisks vēstījums par laikiem, kad Latgales teritoriju pārvaldīja ordeņa brāļi. Kaut arī tiek pieminētas dažas nelielas kaujas, tomēr tās harmoniski iekļaujas kopējā idilliskajā sižetā. Viennozīmīgi pozitīvi tiek tēlota arī Livonijas ordeņa bruņinieku sadzīve un viņu cēlās attiecības. Kopējo idillisko atmosfēru paspilgtina no Vāczemes ienākušā komtura meitas Rozālijas tēls, kura ir izcili skaista un cēla, savukārt tauta viņu iemīlējusi labsirdības dēļ.

Idealizēts Latgales senatnes tēlojums parādās arī citos Ā. Ersa darbos. Romānā „Muižnieki” vecais poļu pans Skuļteckis idilliski atceras senos laikus, kad muižu pārvaldīja kāds grāfs: „Kaut jūs zinātu, kas tā

bija par dzīvi! Vecais lielskungs – tas tik bija cilvēks! Viņš pats bija protestants un mīlēja tautu. Viņš bija grāfs, bet par grāfu aizliedza sevi saukt...” (Erss, 1990, 50) Šī laimīgā dzīve turpinājās līdz laikam, kad „jaunais lielskungs apprecēja katolieti un pats pārgāja katoļos” (51). Vēstītājs stāsta, ka šajā laikā tika ieviestas smalkas manieres, bet garīgums pazuda. Kaut arī romānā netiek minēts tieši, ka vecais grāfs bija vācu izcelsmes, tomēr to iespējams nojaust, zinot Latgales vēstures pamatnotikumus. Ā. Erss idilliski tēlo veco grāfu, taču nepiemin vācu kultūras ietekmi uz Latgales kultūrvidi. Savukārt par ļoti pozitīvu tiek atzīts fakts, ka grāfs cienīja vietējo tautu un pat runāja tautas valodā. Tādējādi tiek atzīta vācu un latgaliešu kultūras savstarpēji bagātinošā saskarsme, kurā neviena no kultūrām nav zemāka vai mazvērtīgāka par citu.

Vācbaltiešus un viņu kultūru Latgalē, kaut arī tā ir maz pazīstama, ciena gan vietējie iedzīvotāji, gan poļu muižnieki. Romāna „Muižnieki” galvenais varonis Stefans Skuļeckis, meklējot sev sievu, domā, ka viņai vajadzētu būt gan skaistai, gan augstdzimušai – vismaz baronesei, bet tādu Latgalē neesot. Latgalē gan ir palikušas dažas grāfu vai baronu atvases, bet tām ir slikts raksturs, turklāt viņas ir zaudējušas skaistumu. Vita Zelča norāda, ka vācu sievu apņemšana 19. gadsimtā latviešiem nozīmēja straujāku sociālo augšupeju un sava statusa stabilizēšanos (Zelča, 2002). Līdzīgu secinājumu var arī izdarīt, analizējot vācbaltiešu tēlus Ā. Ersa darbos, kur apprecēt vācu sievietes vēlas poļi vai polonizētie lietuvieši vai latvieši. Svarīga ir norāde, ka šādas vācu/vācbaltiešu sievietes nav atrodamas Latgalē.

Vietējo polonizēto vācbaltiešu sieviešu tēls veidots pretrunīgs. Stāstā „Račinska mīlestības noslēpums” tiek raksturotas grāfa Plātera meitas, un galvenajam varonim vajadzētu vienu no viņām precēt. Uzlūkojot šīs jaunās meitenes, potenciālais līgavainis salīdzina viņas ar zirgiem. Tās izskatās veselīgas, ir arī izglītotas, bet absolūti nav sievišķīgas un skaistas. Drīzāk viņas ir vīrišķīgas un spēcīgas un līdzinās savam tēvam grāfam Plāteram, kurš „ēda trīs porcijas gaļas, dzēra spirtu un ... pusstundu varēja dejot mazurku” (Erss, 1995, 78). Latgales vāciešu pēctečus ir skārušas nepatīkamas izmaiņas. Savukārt Vidzemes vācbaltiešu tēls, kaut arī netiek raksturots izvērsti, tomēr tiek pretstatīts Latgales vācbaltiešiem kā smalkāks.

Kopumā Ā. Ersa darbos vērojama pozitīva attieksme pret vācu kultūru, tā tiek saistīta ar inteligenci un labu izglītību. Poļu grāfu bērnu mājskolotājas ir francūzietes un vācietes, bet, kad viņi paaugas, ir prestiži iegūt izglītību „vāciešu zemē”. Tomēr šī niansētā un smalkā vācu kultūras daļa diemžēl nav sastopama Latgalē, tā var tikt tikai eksportēta no citiem reģioniem.

Ā. Ersa darbos veidotajā pasaules ainā Latgales vācbaltieši būtībā ir pagātnes fenomēns. 20. gadsimta Latgalē tie nav klātesoši. Kādreiz pozitīvais vācieša tēls ir mainījies, tāpat kā ir mainījusies visa pasaule, kas arvien vairāk zaudē garīgumu. Latgales vācbaltiešu kvantitatīvo samazināšanos un viņu kopējā tēla izmaiņas veicināja polonizācija un katoļticības pieņemšana, kad parādījās daudz viltus dižciltīgo, kas radīja kopējo muižniecības pagrimumu. Vācu kultūras klātesamību Latgalē apliecina pilis (pilsdrupas) un muižas, kas vērojamas Latgales ainavā. Ā. Erss min un par savu stāstu un romānu darbības vietām izvēlas daudzas Latgalē pazīstamas pilis un muižas, tostarp Volkenbergas, Rozitenes, Ludzas, Dinaburgas pili, Ridegas, Beļavas, Balvu muižu u.c. Tomēr gandrīz nekad netiek minēts, ka šo vietu sākotnējie īpašnieki un celtnieki bija vācieši. Tās ir kļuvušas par neatņemamu Latgales ainavas sastāvdaļu, kuras izcelsme nav īpaši svarīga. Kaut arī vācbaltieši (vācieši) Ersa veidotajā 20. gadsimta Latgales ainavā ir klātesoši minimāli, tomēr viņa varoņu runā var vērot arī ģermānismus, piemēram, fests (Fest), gateris (Gatter), ģēvele (Gevel), viņķelis (Winkel), kaplogs (Kappfenster) u.c., kas gan ir daudz retāk sastopami nekā rusicismi un polonismi. Tādējādi, kaut arī vācu kultūras pēdas netiek akcentētas, tās ir nemanāmi klātesošas un veido Latgales tēlu un Latgales identitāti.

Vācieši latgaliešu daiļliteratūrā

Pirmie latgaliešu valodā rakstītie prozas darbi tika publicēti 20. gadsimta sākumā. Ilona Salceviča norāda, ka pirmais daiļprozas oriģināldarbs, Miķeļa Dukaļska stāsts „Miusu Mikeļs”, tika publicēts 1903. gadā. Latviešu valodā rakstītā literatūra šajā laikā strauji attīstās, apgūstot Eiropas kultūras mantojumu, bet latgaliešu daiļliteratūra sper savus pirmos soļus. Šī situācija noteica latgaliešu literatūras īpatnības apskatāmajā laika posmā. Prozas darbi bieži vien ir ar didaktisku vai izglītojošu ievirzi, tiem piemīt romantizēts skatījums uz pasauli un

naivisma iezīmes. Galvenokārt latgaliešu autori šajā laikā pievēršas sadzīves ainu tēlojumam, kur svarīgas ir ikdienas dzīves praktiskas detaļas un personāžu mēģinājumi atrisināt kādas sadzīves problēmas. Tiek sarakstīti arī darbi ar publicistiku ievirzi, kuru mērķis ir sniegt etnogrāfisku informāciju par Latgales iedzīvotāju ikdienu un raksturot viņu pasaules uztveri. Etniskās piederības raksturojums šajos darbos parādās ļoti reti, tādā gadījumā pieminot kādu tautību pārstāvjus, kas ir krasi atšķirīgi no pārējiem iedzīvotājiem (galvenokārt ebrejus un čigānus). Tādēļ vāciešu/ vācbaltiešu tēli un vācu kultūras parādības latgaliešu literatūrā tiek minētas ļoti fragmentāri.

Viens no pirmajiem latgaliešu literatūras darbiem, kur parādās vācieša tēls, ir Raduļa Meitas (īstajā vārdā Konstance Daugule) stāsts „Komturs Rodrigs” (1906). Jāpiezīmē, ka stāsta publicēšanas laikā tā autorei ir tikai piecpadsmit gadi, kas nosaka darba mākslinieciskās īpatnības. Darbs sākas ar vēsturiskās situācijas tēlojumu, kad krustneši (vācieši) iekaro Latgales zemi, ieviešot kristietību. Bruņinieki ir tēloti kā mantkārīgi, viltīgi, nežēlīgi iekarotāji, kuru vienīgais īstais mērķis ir bagātināties, atņemot pēdējo vietējiem iedzīvotājiem. Svētās Marijas vārds tiek izmantots tikai aizsegam: „Tī veiri sauce sevi par Dīva kolpim, par svātās ticeibas sludynātājim, par Jaunovas Marijas gūdynātājim, bet jūs sirds beja cītāka par tārauda bruņom, cītēka par myurim un nikaidas cvlvāka želesteibas jī napazyna” (Raduļa Meita, 1906, 18. maijs). Iekarotāju nežēlību akcentē absolūti pozitīvi raksturoti vietējie iedzīvotāji, kuru dzīve rit pilnīgi harmoniskā, ideālistiski raksturotā vidē, kurā valda pārticība un satiecība. Būtībā stāstā tiek tēlota labā un ļaunā cīņa uz divu personāžu – Styprā un komtura Rodriga – pretestības piemēra. Styprais cīņā mirst, taču tiek izteikta cerība, ka viņa darbs tiks turpināts. Aprakstītā simboliskā situācija rada asociāciju ar Andreja Pumpura eposu „Lāčplēsis” un Raiņa lugu „Uguns un nakts”, no kā varēja ietekmēties jaunā rakstniece, veidojot savu stāstu. Kopējā viennozīmīgi negatīvajā vācu iekarotāju tēlā ir viens pretrunīgs personāžs, kurš līdzpārdzīvojuma ietekmē pārkāpj rīkojumu un palīdz Styprajam un viņa meitai Skaidreitei bēgt no ieslodzījuma. Taču šis personāžs tiek tēlots kā vienīgais izņēmums, tādējādi kopumā veidojot absolūti negatīvu vācu bruņinieku tēlu naivisma literatūrai raksturīgajā stilistikā. Vācu bruņinieki ir Konstances Daugules stāsta sižeta centrālie personāži, tomēr viņu raksturojums ir ļoti shematisks, tā ir iekarotāju masa ar komturu Rodrigu priekšgalā, kurš arī nav individualizēts un

simbolizē visa pasaules ļaunuma iemiesojumu. Šādu raksturojumu nosaka stāsta mākslinieciskās īpatnības, bet svarīgi, ka vienā no pirmajiem latgaliešu valodā sarakstītajiem darbiem tiek tēloti vācieši. Laikā, kad tiek meklēti orientieri latgaliskās identitātes definēšanai, tās vietas noteikšanai kopējā latviešu kultūrā un latgaliešu literatūra ir veidošanās sākumposmā, bija svarīgi vērsties pie Latgales vēstures pirmsākumiem, kas zināmā mērā saistīti ar vāciešiem.

1908. gadā publicētajā apcerējumā „Latvīši” Ignats Assans sniedz tēlainu pārskatu par Latvijas vēstures lūzuma punktiem. Kaut arī tas nav daiļliteratūras darbs, tomēr ir apskatāms šajā pētījumā, jo vienkāršā un vienlaikus tēlainā izteiksmē sniedz panorāmisku latviešu dzīves tēlojumu, sākot ar 13. gadsimtu, īpašu uzmanību pievēršot Latgales teritorijai kā dažādu lielvaru interešu objektam. Domājams, ka blakus F. Kempa apcerējumam „Latgalieši. Kultūrvēsturiska skice” (1910) šis darbs veidoja plašākas sabiedrības priekšstatus par latgaliešiem un Latgales vēsturi. Tie savukārt guva atspoguļojumu arī daiļliteratūras darbos. Vācieši šajā apcerējumā pieminēti dažādos laika posmos. I. Assans apraksta, ka pirmo reizi vācieši parādījās Latvijas teritorijā kā tirgotāji, kuri pamanīja vietējo iedzīvotāju pārticību un mazskaitlīgumu, tādēļ nolēma, ka šī teritorija varētu būt viegli iekarojama. Par iekarošanas formālo iemeslu kļuva kristietības izplatīšana. Vācieši šeit tiek tēloti kā viltīgi, mantkārīgi, cietsirdīgi un spēcīgi iekarotāji, kuriem latvieši (tajā skaitā latgalieši) drosmīgi pretojas, tomēr nevienlīdzīgā cīņā zaudē. Gadsimtiem ejot, Latgales vācieši nākamo reizi tiek minēti 16. gadsimtā, norādot, ka 1557. gadā Latgale nokļuva poļu varā un gandrīz visi vācu muižnieki atbalstīja jauno valdību, sāka runāt poļu valodā un pārgāja katoļticībā, saņemot par to noteiktas privilēģijas. I. Assans raksturo šo situāciju samērā neitrāli, tomēr vietējo vāciešu piekrišana pieņemt poļu kultūru un katoļticību rada lasītājam nepatīkamu priekšstatu par vāciešiem. Raksturojot 20. gadsimta sākuma situāciju, autors konstatē, ka vāciešu ir ļoti maz un vislielāko ietekmi uz latgaliešu kultūru ir atstājuši poļi un krievi. Latgales multikulturālajā sabiedrībā vietējie iedzīvotāji 20. gs. sākumā jūtas nevienlīdzīgā pozīcijā, jo krievi, poļi, vācieši un vidzemnieki ir izglītotāki, bagātāki un ieņem augstākus amatus. Vācu ietekmi autors uzskata arī par svarīgāko faktoru, kas noteica „Baltijas latviešu” un „Latgales latviešu” kultūras atšķirības, kas spilgti parādās arī valodā. Vācu/vācbaltiešu kultūras ietekme šajā gadījumā tiek traktēta kā svarīgs

kultūrvides veidotājs abos gadījumos – gan tad, kad tā ir spēcīgi jūtama, gan tad, kad tā ir salīdzinoši neliela, kā tas ir Latgalē. Tātad vāciešu salīdzinoši nelielā ietekme Latgales teritorijā arī veido šīs telpas savdabību, salīdzinot ar pārējo Latvijas teritoriju.

Tā kā vācu kultūras ietekme uz Latgali ir salīdzinoši neliela, arī daiļliteratūrā vācieši vai vācu kultūras izpausmes tiek tēlotas ļoti reti, dažbrīd tikai kādu metaforu vai mājienu veidā. Kristops Brems (īstajā vārdā Nikodems Rancāns) stāstu krājumā „Ceļojums pa Latgolu” (1924) (Brems, 2002, 61), līdzīgi K. Skalbem un A. Austrīnam, izvēlas ceļojuma piezīmju žanru, lai aprakstītu Latgales īpatnības. Zīmīgi, ka šajā stāstu krājumā Latgales etnisko savdabību veido galvenokārt ebreji, čigāni un krievi, bet vācieši vispār nav minēti. Līdzīga situācija ir arī citu autoru darbos, kur vēstījuma laiks varētu būt attiecināms uz 20. gadsimta sākumu un pirmajām desmitgadēm. Tomēr K. Brema krājumā ir stāsts „Avīze”, kurā tiek minēta Vāczeme. Tajā ir tēlots kāds vīrietis, kurš, izliekoties lasām avīzi, samelo, ka Vāczemē ir izgudrota kāda mašīna, kas pārveido sniegu pienā un sviestā, turklāt tā nav arī dārga un šo mašīnu var nopirkt Odesā, Piena ielā. Atceroties, ka Odesa nav Vāczemē, viņš saprot, ka ir par daudz samelojies, tomēr, redzot, ka arī klausītājiem zināšanas ģeogrāfijas jomā nav īpaši spēcīgas, turpina savu stāstu. Tādējādi Vāczeme šajā stāstā parādās kā Latgales iedzīvotājiem nepazīstama, tāla zeme, kas lielā mērā ir pasakaina, nevis reāla, turklāt Latgales iedzīvotāji tiek parādīti kā mazizglītoti un naivi.

Meikula Apeļa stāstu krājumā „Latgolas sātos” (1932), kur tiek tēlotas gan 20. gadsimta sākuma Latgales vēstures ainas, gan iedzīvotāju ikdienas dzīve un Latgales daba, vācieši tiek minēti tikai Pirmā pasaules kara ainās. Tie nav konkrēti cilvēki, bet gan vācu karaspēks kopumā. Vairāku stāstu galvenais varonis Ceirulevičs cer, ka vācu karaspēks ieviesīs kārtību vispārējā haosā, kad latgaliešu karavīri dezertē no frontes un, nesagaidot no pagaidu valdības mantas sadalīšanu, sāk aplaupīt muižas. Tādējādi vācieši tiek uztverti kā muižnieku balsts. Vienlaikus tiek minēts, ka vācieši šo situāciju lielā mērā arī izveidojuši, jo aicināja pretiniekus brāļoties un atstāt fronti. Šī situācija tiek aprakstīta dažos teikumos un neko būtisku Latgales iedzīvotāju likteņos nenosaka. Kara situācija padara Latgales iedzīvotāju dzīvi smagāku, tomēr par vāciešu lomu tajā netiek diskutēts.

Nobeigums

Pētījumi par vācieša/ vācbaltieša tēlu latviešu 20. gadsimta pirmo desmitgažu daiļliteratūrā par Latgali iekļaujas Latgales identitātes studijās. Tie atspoguļo kopējo tendenci pievērst lielāku uzmanību lokālajai un reģionālajai identitātei laikā, kad grupu un indivīdu līmenī ir aktuāla vēlme glābt piederības sajūtu un sociālo integrāciju, jo trūkst stabilitātes (Eriksen, 2010, 421). Latgales kā multikulturāla reģiona, kura kultūru vairāku gadsimtu garumā veidoja dažādu tautību pārstāvji, identitātes pētījumi mūsdienās ir īpaši aktuāli, jo tie ļauj apskatīt, kā dažādas kultūras, kas noteiktajā laikā dominējušas Latgalē, gadsimtu gaitā mijiedarbojās un mūsdienās veido Latgales reģionālo identitāti, kurā harmoniski sadzīvo dažādu tautību pārstāvji.

Latviešu un latgaliešu autoru sniegtais skatījums uz Latgales vācbaltiešiem un viņu kultūras lomu Latgalē ir līdzīgs, tomēr vērojamas arī atšķirības. Kopumā vācbaltieši un vācieši tiek tēloti ļoti reti. Dažreiz (pārsvarā latviešu valodā sarakstītajos darbos) iespējams secināt, ka minētajiem varoņiem ir vācbaltiešu saknes, tomēr viņu tautība netiek nosaukta. Pretēji vāciešiem citu Latgales iedzīvotāju tautības (galvenokārt ebreju un čigānu, arī poļu un krievu) autori norāda biežāk. Tas izskaidrojams ne tikai ar kvantitatīvo pārsvaru, bet arī ar stereotipu radītājiem priekštatiem par noteiktu tautu (piemēram, ebreju un čigānu) uzvedības modeli, kas ir izteikti atšķirīgs, tādēļ noslēpumains un saistošs.

Latviešu autoru darbos dominē „svešnieka skatījums”, kas nosaka arī vācbaltieša tēla uztveri, proti, autori tiecas raksturot Latgales noslēpumaino, citādo būtību, akcentējot visu, kas, viņuprāt, nav raksturīgs pārējai Latvijas teritorijai. Tādēļ īpaša uzmanība tiek pievērsta cilvēkiem, tajā skaitā viņu etniskās piederības raksturojumam, savukārt latgaliešu valodā sarakstītajiem darbiem tas nav raksturīgs.

Analizētajos tekstos kopumā ir vērojama pozitīva attieksme pret vāciešiem. Vāciskais tiek asociēts ar izglītotību un piederību augstākam sociālam slānim, arī skaistumu un smalkumu, ja runa ir par sievietēm. Atšķirīga attieksme pret vāciešiem latviešu un latgaliešu literārajos darbos ir vērojama dažādu vēsturisko posmu aprakstā. Latviešu autoru darbos (īpaši Ā. Ersam) harmoniskā idealizētā senatne beidzas tad, kad vietēji vācu muižnieki pāriet katolicismā un pakļaujas polonizācijai, kaut

arī ir norādes, ka vācieši sākotnēji paši ir bijuši iekarotāji. Latgaliešu valodā sarakstītajos darbos vērojama krasi pretēja nostāja, proti, vācu bruņinieki (krustneši) tiek raksturoti kā nežēlīgi, viltīgi, mantkārīgi iekarotāji, ar kuriem iesākās gari nebrīvības gadi. Aprakstot 20. gadsimta situāciju, gan latviešu, gan latgaliešu literatūrā vācieši nereti tiek pretstatīti krieviem kā atbrīvotāji no iekarotājiem.

Latgaliešu valodā rakstītajos tekstos vācbaltieši Latgalē 20. gadsimtā gandrīz nav klātesoši, ļoti reti tiek minēti vācieši, kas piedalās kara darbībā. Par svarīgākajiem dižciltīgo kārtas pārstāvjiem un kultūras veidotājiem tiek uzskatīti poļi: „Latgola beja pūļu kungu zeme” (Apels, 1932, 184), bet 20. gadsimtā arvien spēcīgāka kļūst krievu kultūras ietekme, kas vērojama arī lielajā rusicismu skaitā. Kaut arī tiek minētas pilis un muižas, ko kādreiz bija veidojuši vācieši, tomēr tagadnes situācijā viņi nav pārstāvēti kā tautība. Nedaudz spēcīgāk vācbaltieša tēls ir pieteikts latviešu valodā rakstītajos tekstos. A. Austrīņš un Ā. Erss parāda, ka vācbaltiešu kultūra 20. gadsimta sākumā ir nemanāmi klātesošā Latgalē, tā veido Latgales tēlu un Latgales identitāti, ir kļuvusi par Latgales identitātes harmonisku sastāvdaļu, kas netiek akcentēta, tomēr pastāv. To apliecina gan Latgales ainavā saglabājušās pilis (vai pilsdrupas) un muižas, kuru veidotāji un sākotnējie īpašnieki bija vācieši, gan tautas valodā sastopamie salīdzinoši nedaudzie ģermānismi.

Minētās vācu kultūras recepcijas īpatnības varēja noteikt dažādi subjektīvi un objektīvi faktori. Svarīga ir konkrēta darba mākslinieciskā koncepcija, piederība noteiktam kultūras tipam vai virzienam, rakstnieka individuālie, sabiedriski politiskie uzskati, dzīvesvieta, pieredze u.c. Tomēr analīzes rezultātā veiktie secinājumi lielā mērā atspoguļo vācu kultūras recepcijas īpatnības 20. gadsimta latviešu sabiedrībā, ļaujot labāk izprast kolektīvos priekšstatus par Latgales kultūras un vēstures īpatnībām.

Avoti un literatūra

- Apeļs, M. (1932). *Latgolas sātos*. Rēzekne.
- Apine, I., Dribins, L., Jansons, A., Vēbers, E., Volkovs, V., Zankovska, S. (2001). *Etnopolitika Latvijā*. Rīga.
- Apine, I., Volkovs, V. (1998). *Slāvi Latvijā: etniskās vēstures apcerējums*. Rīga.
- Assans, I. (1908). *Latviši*. Sanktpēterburga.
- Austriņš, A. (1922). *Māras zemē*. Rīga.
- Austriņš, A. (1931). *Neievērotie*. Rīga.
- Brems, K. (2002). *Ceļojums pa Latgolu*. Rēzekne.
- Demakova, H. (2008). Multikulturalisms Latvijā noliedz okupāciju. *Diena.lv*, 26.02.2008. <https://www.diena.lv/raksts/latvija/politika/demakova-multikulturalisms-latvija-noliedz-okupaciju-35731>
- Dybaś, B. (2003). Uwagi na temat elity województwa inflanckiego w XVII – XVIII wieku. (J. Urwanowicz, E. Dubas-Urwanowicz, P. Guzowski, eds.) *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI – XVIII wieku*. Białystok, 243 – 253.
- Dybaś, B., Jeziorski, P.A., Wiśniewski, T. (2018). *Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu. Materiały z dyneburskich akt grodzkich i ziemskich z lat 1764 – 1775*. Toruń. Towarzystwo Naukowe w Toruniu; Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk.
- Eriksen, T. (2010). *Small Places, Large Issues: An Introduction to Social and Cultural Anthropology (Third Edition)*. London, New York.
- Erss [n.d.] [piezīmes]. Erss' collection. 118617. Rīga: Rīgas Mūzikas un Mākslas muzejs
- Erss, Ā. (1926). *Latgales stāsti*. Rīga.
- Erss, Ā. (1931). *Muižnieki*. Rīga.
- Erss, Ā. (1931). *Vecā Latgale*. Rīga.
- Erss, Ā. (1934). Jaunā Latgale top. *Jaunākās Ziņas*, 12.
- Erss, Ā. (1938). *Krusts ceļmalā: romāns 2 daļās*. Rīga.
- Erss, Ā. (1939). *Zemes Balsis*. Rīga.
- Erss, Ā. (1990). *Muižnieki*. Rīga.
- Erss, Ā. (1995). *Latgales stāsti*. Rīga.
- Greenblatt, S., 2010. Cultural mobility: an introduction. In: *Cultural mobility: A Manihesto*. Cambridge: Cambridge University Press, 1 – 24.
- Jeżjorski, P. A. (2019). Inflantijas muižniecības līdzdalība Polijas-Lietuvas valsts politiskajā dzīvē 18. gadsimtā: ievērojamākās dižciltīgo dzimtas Inflantijas vojevodistē. In: V. Kļava, ed. *Latvijas teritorija agrīni modernā laikmeta politiskajā dimensijā 16. – 18. gadsimtā*, Rīga, 178 – 192.
- Kemps, F. (1910). *Latgalieši*. Rīga.
- Koroļova, J., Badins, Z., Romanovska, A. (2016). The Soviet Period Everyday Life Narrative in Contemporary Latvian Culture. In: *3rd International Multidisciplinary*

Scientific Conference on Social Sciences & Arts SGEM. Conference Proceedings. Book 3. Albena, Bulgaria, 191 – 198.

Kursīte, J. (2005). Nomales identitāte un centra identitāte. Paklone, I. (red.) *Nomales identitātei*. Rīga, 17 – 30.

Leerssen, J. (2000). *The Rhetoric of National Character: A Programmatic Survey*. [online] *Poetics Today*. 21, 2, 267 – 292. <https://doi.org/10.1215/03335372-21-2-267>

Leerssen, J. (2018). Imagology: On Using Ethnicity to Make Sense of the World. *Porównania*, 21, 2, 9 – 30. <https://doi.org/10.14746/p.2017.21.13943>

Michaels, W. B. (1987). *The Gold Standard and the Logic of Naturalism*. Berkeley: University of California Press.

Paegle, L. (1920). Par tēlojumiem *Māras zemē*. *Taurētājs* 2, 59.

Raduļa Meita (1906). Komturs Rodriģs (Seneju laiku stosts). *Gaisma*, 18. maijs.

Romanovska, A. (2019). The Search for Regional Identity: Latgale in Latvian Literature in the First Decades of the 20th Century. *Forum for World Literature Studies*, 11 (1), 39 – 62.

Salceviča, I. (1995). No romantisko teiksmu varas līdz dzīvās dzīves mīlestībai. Erss, Ā. *Latgales stāsti*. Rīga, 3 – 13.

Skalbe, K. (1939). *Kopotī raksti*, 7. sēj. Rīga.

Stafecka, A. (2004). *Evangelia toto anno 1753. Pirmā latgaliešu grāmata*. Rīga.

Sudrabkalns, J. (1919). Par tēlojumiem „Māras zemē”. *Latvijas Sargs*, 202, 22.

Vecgrāvis, V. (2009). Latgales teksts K. Skalbes, A. Austriņa un J. Jaunsudrabiņa darbos. *Via Latgalica*. Rēzekne, 160 – 169.

Virza, E. (1930). Antons Austriņš. *Laikmeta dokumenti*. Rīga, 124.

Zelča, V. (2002). *Nezināmā. Latviešu sievietes 19. gadsimta otrajā pusē*. Rīga.

PAR AUTORIEM

Vadzim Anipiarkou, vēstures doktors (2010). Monogrāfijas „Стварэнне і дзейнасць Таргавіцкай канфедэрацыі на землях Вялікага Княства Літоўскага (май 1792 г. – верасень 1793 г.)” (2010) autors. Zinātniskās intereses: Inflantijas muižniecības politiskā darbība, konfederācijas, Lietuvas lielkņazistes politiskās sistēmas funkcionēšana Žečpospolitā.
E-pasts: anipiarkou@icloud.com

Tatjana Bogdanoviča, vēstures maģistre, Daugavpils Universitātes Humanitāro un sociālo zinātņu institūta Reģionālo studiju centra „Latgales Pētniecības institūts” pētniece, LU Latvijas vēstures institūta zinātniskā asistente. Kolektīvās monogrāfijas „Kārsavas stāsti” (2018) līdzautore. Pētnieciskās intereses: jezuītu ordenis, Inflantijas vēsture, vācu muižniecība Inflantijā.
E-pasts: tatjana.bogdanovica@lu.lv

Paweł Artur Jeziorski, habilitētais vēstures doktors (2018), Polijas Zinātņu akadēmijas T. Manteifeļa vēstures institūta asociētais profesors. Monogrāfijas “Szlachta polsko-inflancka wobec przełomu: Materiały z dyneburskich akt grodzkich i ziemskich z lat 1764 – 1775” (2019) līdzautors. Zinātniskās intereses: Pomerānijas un Inflantijas vēsture, vācu muižniecība.
E-pasts: paj111@wp.pl

Tatjana Kuzņecova, vēstures doktore (2003), Daugavpils Universitātes Humanitāro un sociālo zinātņu institūta Reģionālo studiju centra „Latgales Pētniecības institūts” pētniece. Monogrāfijas „Латышский Крестьянский союз – знакомый незнакомец 1917 – 1934” (2003) autore. Pētnieciskās interese: sociālpolitiskās vēstures kulturālā dimensija, mentalitātes vēsture, Latvija 19. – 20. gs. mijā.
E-pasts: tatjanakuznecova42@gmail.com

Teresa Rączka-Jeziorska, habilitētā humanitāro zinātņu un literatūras doktore (2020), Polijas Zinātņu akadēmijas Literatūras pētniecības institūta asociētā profesore. Monogrāfijas: „Inflanckie pitoreski. Kultura dworu ziemiańskiego dawnych Inflant Polskich w XIX wieku” (2018),

„Национальная специфика описания разных социальных групп. На примере языка романа Ирины Сабуровой „Корабли старого города”” (2017), „Romantyzm polsko-inflancki. Sylwetki, teksty, archiwa” (2016), „„Przez fale rozeznac myśl wód” O romantycznych przedstawieniach rzeki w twórczości Adama Mickiewicza i Tarasa Szewczeni” (2011). Zinātniskās intereses: romantisma laikmeta literatūra (īpaši poļu-inflantiešu un ukraiņu), bijušās poļu Inflantijas kultūra un vēsture, poļu literatūra austrumu pierobežā postkoloniālisma studiju kontekstā, ģeopoētika, mākslinieciskais tulkojums.

E-pasts: teresa.raczka@gmail.com

Alīna Romanovska, filoloģijas doktore (2006). Daugavpils Universitātes Humanitāro un sociālo zinātņu institūta Kultūras pētījumu centra vadošā pētniece. Latvijas Zinātnes padomes projekta „Latgales baltvācieši sociāli etnisko attiecību kontekstā: 17. – 20. gs. sākums”, Nr. lzp-2020/2-0136, vadītāja. Monogrāfijas „Antons Austrīņš. Dzīves un jaunrades krustpunkti” (2017) autore. Piedalījies kā pētniece un pētniecisko grupu vadītāja H2020 („Kultūras mantojums un Eiropas nākotnes identitātes”, „Eiropas kohortas attīstības projekts”), *Cost Action* u.c. projektos. Interēšu lokā ir salīdzināmā literatūrzinātne, 20. gadsimta Eiropas literatūras vēsture, kā arī mūsdienu literatūras procesi.

E-pasts: alina.romanovska@du.lv

Serguey Rybchonok, vēstures doktors (2010). UNESCO projekta „Žečpospolitais dokumentālais mantojums” (2008 – 2009) dalībnieks. Zinātniskās intereses: Baltkrievijas dzimtu ģenealoģija, avotu pētniecība, arhivistika.

E-pasts: rybchonok@bk.ru

Edvards Selīška, vēstures maģistrs, Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes doktorants. Zinātniskās intereses: Inflantijas vēsture, Inflantijas muižniecības politiskā darbība, sociālā vēsture.

E-pasts: sh01003@students.lu.lv

Aliaksei Shalanda, vēstures doktors (2000). Monogrāfijas: „Код Францішка Скарыны. Геральдычныя матэрыялы ў пражскіх і віленскіх выданнях беларускага першадрукара” (2017), „Таямнічы свет беларускіх гербаў. Шляхецкая геральдыка Вялікага княства Літоўскага”

(2014), „Симвалы і гербы зямель Беларусі ў X – XVIII ст.: геральдычна-сфрагістычныя нарысы” (2012). Zinātniskās intereses: Lietuvas lielkņazistes muižniecības heraldika, Livonijas un Inflantijas muižniecības heraldika, sfragistika.

E-pasts: litherland@tut.by

Henrihs Soms, vēstures doktors (1993), Daugavpils Universitātes Humanitāro un sociālo zinātņu institūta Reģionālo studiju centra „Latgales Pētniecības institūts” direktors, DU asociētais profesors. Zinātniskās intereses: novadpētniecība, Latgales vēsture, Latgales prese.

E-pasts: henrihs.soms@du.lv

Valentīna Talerko, filoloģijas doktore (2014), Daugavpils Universitātes Humanitāro un sociālo zinātņu institūta Reģionālo studiju centra „Latgales Pētniecības institūts” pētniece. Zinātniskās intereses: baltvācieši Latvijā 19. – 20. gs. mijā, vācbaltiešu literatūra un vācbaltieši literatūrā.

E-pasts: vtalerko@inbox.lv

Uldis Vanags, tiesību zinātnes maģistrs, vēstures maģistrs, Daugavpils Universitātes Humanitāro un sociālo zinātņu institūta Reģionālo studiju centra „Latgales Pētniecības institūts” pētnieks, DU doktorants. Zinātniskās intereses: tiesību vēsture no Krievijas impērijas laikiem līdz mūsdienām, sociālā vēsture.

E-pasts: uldis.vanags@gmail.com

Anja Wilhelmi, literatūras doktore (2005), Ziemeļaustrumeiropas vāciešu kultūras un vēstures institūta zinātniskā darbiniece. Monogrāfijas: „Liebenswelten von Frauen der Deutschen Oberschicht im Baltikum 1800 – 1939” (2008), „Bildungskonzepte und Bildungsinitiativen in Nordosteuropa” (2011). Zinātniskās intereses: sociālā vēsture un mentālā vēsture, dzimtes studijas (īpaši Baltijas valstīs).

E-pasts: a.wilhelmi@ikgn.de

Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”
Izdevējdarbības reģistr. apliecība Nr. 2-0197.
Vienības iela 13, Daugavpils, LV-5401, Latvija

